

РЕКОМЕНДОВАНО
МІНІСТЕРСТВОМ ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ

ПРОГРАМА

РОЗВИТКУ ДИТИНИ
ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

У КРАЇНСЬКЕ ДОШКІЛЛЯ

- Ранній вік
3-й рік життя
- Молодший дошкільний вік
4-й рік життя
- Середній дошкільний вік
5-й рік життя
- Старший дошкільний вік
6-й рік життя

ПРОГРАМА
РОЗВИТКУ ДИТИНИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ
“УКРАЇНСЬКЕ ДОШКІЛЛЯ”

*Рекомендовано
Міністерством освіти і науки,
молоді та спорту України*

Тернопіль
Мандрівець
2013

ББК 74.26

Б61

Рекомендовано

*Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України
(лист Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України
від 09. 12. 2011 р. № 1/11-11601)*

Рецензенти:

М. А. Машовець – заступник директора з науково-методичної та навчальної роботи Педагогічного інституту Київського університету імені Бориса Грінченка, кандидат педагогічних наук;

О. П. Долинна – завідувач сектору науково-методичного забезпечення змісту дошкільної освіти Інституту інноваційних технологій і змісту освіти Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України;

О. В. Низковська, Т. П. Носачова, І. Ю. Резніченко, І. В. Полуян – методисти вищої категорії сектору науково-методичного забезпечення змісту дошкільної освіти Інституту інноваційних технологій і змісту освіти Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України;

Т. С. Ільченко – завідувач дошкільного навчального закладу № 54 м. Київ.

Білан О. І., Возна Л. М., Максименко О. Л., Овчаренко Л. Р., Руханська Л. С., Самсін В. Р.

Б61 Програма розвитку дитини дошкільного віку “Українське дошкілля” / О. І. Білан, Л. М. Возна, О. Л. Максименко та ін. — Тернопіль: Мандрівець, 2013. — 264 с.

ISBN 978-966-634-628-8

ББК 74.26

Всі права застережені
All rights reserved
ISBN 978-966-634-628-8

© О. Білан, Л. Возна, О. Максименко,
Л. Овчаренко, Л. Руханська, В. Самсін, 2012
© ТОВ “Мандрівець”, 2013

ЗМІСТ

Передмова	7
РАННІЙ ВІК (третій рік життя)	11
Психологічна характеристика дитини	12
Співпраця зі сім'єю	14
Фізичний розвиток	15
Розвиток фізичних умінь і навичок	15
Основи здоров'я	19
Безпека життєдіяльності	21
Соціально-моральний розвиток	22
Формування основ моральних якостей	22
Пізнавальний розвиток	25
Сенсорний розвиток	25
Ознайомлення з довкіллям	27
Ознайомлення з природою	29
Мовленнєвий розвиток	32
Звукова культура мовлення	32
Словникова робота	33
Граматична правильність мовлення	34
Зв'язне мовлення	36
Мовленнєвий етикет	37
Художньо-естетичний розвиток	37
Художня література	37
Образотворча діяльність	39
Музична діяльність	41
Креативний розвиток	42
Конструктивна діяльність	42
Театралізована діяльність	44
Ігрова діяльність	45
Статева ідентифікація та диференціація	50
Трудова діяльність	51
МОЛОДШИЙ ДОШКІЛЬНИЙ ВІК (четвертий рік життя) ..	53
Психологічна характеристика дитини	54

Співпраця зі сім'єю	55
Фізичний розвиток	56
Розвиток фізичних умінь і навичок	56
Основи здоров'я.....	62
Безпека життєдіяльності	65
Соціально-моральний розвиток	67
Формування основ моральних якостей	67
Пізнавальний розвиток	71
Ознайомлення з довкіллям	71
Ознайомлення з природою	74
Народознавство	78
Логіко-математичний розвиток.....	81
Мовленнєвий розвиток	83
Звукова культура мовлення	83
Словникова робота.....	84
Граматична правильність мовлення	85
Зв'язне мовлення.....	87
Мовленнєвий етикет.....	88
Пропедевтика підготовки руки до письма	89
Художньо-естетичний розвиток	89
Художня література.....	89
Образотворча діяльність	91
Музична діяльність.....	94
Креативний розвиток	95
Конструктивна діяльність.....	95
Театралізована діяльність.....	97
Ігрова діяльність	98
Статеву ідентифікація та диференціація	103
Трудова діяльність	104
СЕРЕДНІЙ ДОШКІЛЬНИЙ ВІК (п'ятий рік життя)	107
Психологічна характеристика дитини	108
Співпраця зі сім'єю	109
Фізичний розвиток	110
Розвиток фізичних умінь і навичок	110
Основи здоров'я.....	116

Безпека життєдіяльності	120
Соціально-моральний розвиток	122
Формування основ моральних якостей	122
Основи правової культури	125
Пізнавальний розвиток.....	128
Ознайомлення з довкіллям	128
Ознайомлення з природою	131
Народознавство	137
Логіко-математичний розвиток.....	140
Основи економічної культури	143
Мовленнєвий розвиток	144
Звукова культура мовлення	144
Словникова робота.....	145
Граматична правильність мовлення.....	147
Зв'язне мовлення.....	148
Мовленнєвий етикет.....	150
Навчання елементів грамоти.....	150
Підготовка до навчання письма.....	151
Художньо-естетичний розвиток	152
Художня література.....	152
Образотворча діяльність	154
Музична діяльність.....	158
Креативний розвиток.....	160
Конструктивна діяльність.....	160
Театралізована діяльність.....	161
Ігрова діяльність	163
Статеві ідентифікація та диференціація	168
Трудова діяльність	169
СТАРШИЙ ДОШКІЛЬНИЙ ВІК (шостий рік життя).....	171
Психологічна характеристика дошкільника	172
Співпраця зі сім'єю.....	174
Фізичний розвиток.....	175
Розвиток фізичних умінь і навичок	175
Основи здоров'я.....	182
Безпека життєдіяльності	186

Соціально-моральний розвиток	189
Формування основ моральних якостей	189
Основи правової культури	193
Пізнавальний розвиток.....	196
Ознайомлення з довкіллям	196
Ознайомлення з природою	200
Народознавство	206
Логіко-математичний розвиток.....	211
Основи економічної культури	214
Мовленнєвий розвиток	216
Звукова культура мовлення	216
Словникова робота.....	217
Граматична правильність мовлення	219
Зв'язне мовлення.....	221
Мовленнєвий етикет.....	223
Навчання елементів грамоти.....	224
Підготовка до навчання письма.....	225
Художньо-естетичний розвиток.....	226
Художня література.....	226
Образотворча діяльність	229
Музична діяльність.....	233
Креативний розвиток.....	235
Конструктивна діяльність.....	235
Театралізована діяльність.....	237
Ігрова діяльність	239
Статева ідентифікація та диференціація	244
Трудова діяльність	245
Показники компетентності випускника дошкільного навчального закладу	248

ДОДАТКИ

<i>Додаток 1. Орієнтовний перелік музичного репертуару.....</i>	251
<i>Додаток 2. Орієнтовний перелік художніх творів.....</i>	257
 Література.....	 262

ПЕРЕДМОВА

Керуючись Законом України “Про дошкільну освіту” (ст. 23), Базовим компонентом дошкільної освіти, Законом України від 06. 07. 2010 року № 2442-VI “Про внесення змін до законодавчих актів з питань загальної середньої та дошкільної освіти щодо організації навчально-виховного процесу” та Державною цільовою соціальною програмою розвитку дошкільної освіти на період до 2017 року, затвердженою Постановою Кабінету Міністрів від 13. 04. 2011 року № 629, розроблена комплексна регіональна програма розвитку дитини дошкільного віку “Українське дошкілля”.

Мета програми – розширити змістовий компонент освітньої роботи з дітьми від двох до шести років, розкриваючи етнічні, історичні та соціокультурні особливості Західного регіону.

Завдання програми розглянуті через призму Базового компонента дошкільної освіти. Структуру програми визначають лінії розвитку дитини. У змісті програми виокремлюють розділи за віковою періодизацією: ранній вік (третій рік життя), молодший дошкільний вік (четвертий рік життя), середній дошкільний вік (п’ятий рік життя), старший дошкільний вік (шостий рік життя), в яких подані стислі психологічні характеристики дітей, завдання розвитку, зміст і форми освітнього процесу з кожного змістового компонента. Кожен розділ змістової частини програми завершується показниками компетентності дитини.

Програма побудована на принципах науковості, інтеграції, системності, комплексності, гуманізації змісту навчання та виховання.

Програма відповідає стратегічним завданням дошкільної освіти: реалізація особистісно орієнтованої моделі дошкільної освіти, прилучення дітей до системи цінностей, культури, традицій українського народу, формування в дошкільників цілісної картини світу.

Програма синтезує історичні надбання, нові досягнення теорії та практики дошкільної освіти, актуальні суспільні вимоги до неї, забезпечуючи гармонійний розвиток дитини.

“Українське дошкілля” визначає завдання і зміст розвитку дитини віком від двох до шести років. Розгляд кожного вікового періоду розпочинається розділом “Психологічна характеристика дитини”, в якому подані вікові характеристики розвитку. Це дає змогу педагогові в освітньому процесі орієнтуватися на психологічні особливості розвитку дитини.

Свої завдання дошкільний навчальний заклад реалізує у тісній співпраці зі сім’єю: активне залучення батьків до освітнього процесу, консультування з питань психолого-педагогічної підготовки до виховання дітей. Саме тому розділ “Співпраця зі сім’єю” передбачає напрями спільної діяльності педагога і батьків із забезпечення повноцінного розвитку особистості дитини.

У програмі визначено завдання з різних напрямків роботи з дітьми: фізичний, соціально-моральний, емоційно-ціннісний, пізнавальний, мовленнєвий, художньо-естетичний, креативний.

Багато уваги в програмі відведено розділу “Фізичний розвиток”. У підрозділі “Основи здоров’я” виокремлено завдання щодо формування потреби у здоровому способі життя, виховання ставлення до здоров’я як до цінності.

Мета реалізації підрозділу “Безпека життєдіяльності” – підготувати дітей до розв’язання складних життєвих ситуацій, навчити їх захищати себе від небезпеки, а також запобігати дитячому травматизму. Тому Програма “Українське дошкілля” включає завдання з ознайомлення дошкільників із пожежною безпекою, правилами дорожнього руху, безпекою в побуті, поведінкою з незнайомими людьми, безпекою на природі.

У розділі “Соціально-моральний розвиток” викладено завдання, зміст роботи з виховання в дітей гуманних почуттів і доброзичливих взаємин, основ колективізму; конкретизовано зміст знань про норми моралі в суспільстві, що необхідні для формування основ моральних якостей; дотримано принцип наступності з усіх аспектів морального виховання між віковими групами. В Програму введено напрям роботи “Духовне виховання”. Особливу увагу приділено вихованню культури поведінки дітей. Зміст програми з виховання культури побуту, спілкування з дорослими та дітьми, культури діяльності з віком поступово ускладнюється.

Однією з ознак прояву соціальної компетентності є орієнтування дітей у своїх правах та обов’язках, тому в Програму введено напрям роботи “Основи правової культури”.

Прилучення до загальнолюдських цінностей відбувається у процесі формування уявлень про сім’ю, родину і завершується знаннями про Батьківщину та планету Земля.

Програма “Українське дошкілля” орієнтує на розширення кола уявлень дітей про культуру, традиції українського народу. Підрозділи “Ознайомлення з довкіллям”, “Народознавство” включають ознайомлення дітей із сімейними та родинними традиціями, українською оселею, рідним краєм, народним одягом, українською народною іграшкою, календарно-обрядовими святами, звичаями та традиціями, національною кухнею та народними ремеслами. Такий аспект роботи введений для пізнавального розвитку, збагачення знань дітей про Західний регіон, історичні пам’ятки, формування стійкого інтересу до народознавчого матеріалу свого регіону, бажання пізнати його ближче.

Зміст підрозділу “Ознайомлення з природою”, спрямований на збагачення уявлень про світ природи, формування екологічної культури дошкільника. В цьому розділі неабияку увагу приділено розкриттю особливостей природи Західного регіону.

Підрозділ “Логіко-математичний розвиток” побудований за напрямами “Кількість та лічба”, “Величина”, “Геометричні фігури”, “Орієнтування в просторі”, “Орієнтування в часі”. Діти старшого дошкільного розв’язують нескладні завдання з народної математики.

Підрозділ “Основи економічної культури” ставить завдання формувати ошадливість у дошкільників.

Запорукою якісної освіти є мовленнєвий розвиток дошкільника. Тому в розділі “Мовленнєвий розвиток” уточнено й конкретизовано завдання з формування правильної звуковимови, збагачення та активізації лексичного запасу, оволодіння граматично-правильним мовленням, зв’язним мовленням. Рівень розвитку зв’язного мовлення є показником і умовою соціально активної особистості, а формування такого мовлення сприяє всебічному розвитку дошкільника, особливо розвиток комунікативної діяльності. З цією метою введено напрям роботи “Мовленнєвий етикет”. У Програмі однією зі складових мовленнєвого розвитку є завдання з підготовки дітей до навчання елементів грамоти та підготовки руки до письма. Особливий акцент зроблено на завдання мовленнєвого розвитку дітей старшого дошкільного віку, враховуючи обов’язковість дошкільної освіти з п’ятирічного віку.

Художньо-естетична лінія розвитку представлена у розділі “Художньо-естетичний розвиток” такими видами роботи: читання і розповідання художніх творів, інсценування та драматизація за змістом творів художньої літератури, музика, образотворча діяльність. Використовуючи такий великий спектр роботи з дітьми, вихователь має змогу збагачувати духовний світ дитини, розвивати уяву, почуття. До переліку художніх творів уведені твори авторів Західного регіону (І. Франко, М. Хоросницька, І. Калинець, М. Людкевич, П. Радковець, І. Радковець, Марійка Підгірянка, Олена Пчілка та ін.). Програма пропонує також орієнтовний перелік музичних творів, до яких включені твори композиторів Галичини та досвідчених музичних керівників дошкільних навчальних закладів Львівщини. Програма передбачає збагачення образотворчої діяльності дітей (малювання, аплікація, ліплення) шляхом використання виробів декоративно-ужиткового мистецтва Західного регіону та різних інноваційних технік малювання й аплікації.

Стратегічною метою дошкільної освіти є розвиток життєвої компетентності дитини, спрямування її на творчість і самореалізацію.

Реалізація завдань розділу “Креативний розвиток” за програмою “Українське дошкілля” забезпечує розвиток творчих здібностей дітей, їхньої уяви, самостійності у втіленні задуму, пошуку шляхів його реалізації тощо. Для цього пропонується залучення дітей до різноманітних видів роботи: інсценування, драматизація твору з його творчим переосмисленням, втілення творчого задуму в образотворчу діяльність, виготовлення виробів із різноманітних матеріалів, етюди,

пантоміми, пошуково-дослідницька діяльність під час ознайомлення дітей з природою тощо. Все це дає великий поштовх для розвитку творчості дитини, у якій розвивається творча уява й проявляється вміння створювати нове, своє.

Беручи до уваги той аспект, що провідною діяльністю дітей дошкільного віку є гра, у програмі виокремлено розділ “Ігрова діяльність”. У ньому розглянуто такі види ігор, як: рольові, конструкторсько-будівельні, дидактичні, народні, рухливі, настільно-друковані та ігри на розвиток креативності. Особливо багата тематика народних ігор Галичини. Також подано орієнтовну тематику кожного виду ігор.

Розширено і систематизовано завдання з розвитку трудових умінь за напрямком роботи “Трудова діяльність”.

Програмові завдання побудовано з використанням оптимальної інтенсивності мислення та мовлення, що відповідає віковим можливостям дітей.

Показники компетентності, якими закінчується кожен підрозділ Програми, вихователь може використати для визначення рівня розвитку дитини в кінці навчального року.

З метою охоплення дошкільною освітою всіх дітей дошкільного віку, особливо дітей п'ятирічного віку, Програму можна використовувати також для роботи з дітьми в дошкільних навчальних закладах із короткотривалим режимом перебування, загальноосвітніх, позашкільних навчальних закладах, центрах розвитку тощо.

Програма розвитку дітей дошкільного віку “Українське дошкілля” відображає запити практиків, орієнтує на системність щодо гуманістично спрямованої активної роботи з формування життєвої компетентності дошкільника.

РАННІЙ ВІК

ТРЕТІЙ РІК ЖИТТЯ

ПСИХОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДИТИНИ

Розвиток дитини третього року життя характеризується передусім подальшим інтенсивним фізичним ростом. До трьох років її зріст у середньому досягає 95-96 см; швидко збільшується маса, вона становить 14,8-15 кг. Підвищується працездатність нервової системи, що проявляється в подовженні часу на сон, який становить 4-4,5 години. Отже, значно розширюються можливості дитини взаємодіяти із середовищем і розвиватися психічно. Третій рік життя характеризується суперечністю між прагнення дитини до самостійності та її реальними можливостями. Найважливіше новоутворення у період “кризи трьох років” – це усвідомлення власного “Я”.

Третій рік життя є одним із найголовніших у засвоєнні дитиною **мови**. Це стадія особливої чутливості дитини до мовних впливів. У цей період прискорюється темп мовлення. Джерелом мовленевого розвитку, а особливо формування активного мовлення, стає мовленнєве спілкування з дорослим. Якщо допитливість дитини нормально задовольняється й стимулюється, то збагачення її словника відбувається доволі швидко. На початок третього року життя її словник складає 1000 слів, у три роки – 1200–1500 слів. Основною частиною активного словника дитини є іменники (до 60 %), дієслова (25–27 %) і прикметники (10–12 %).

Мовлення дитини поступово починає виступати у ролі організатора її власних дій, включатися в них у різних формах і на різних етапах виконання цих дій, зокрема у формі “еґоцентричного” мовлення, тобто розмови дитини з собою, що формується на основі спілкування з іншими.

У зв’язку з розвитком предметної діяльності дитини мовлення стає основним засобом спілкування.

Дитина вчиться **мислити**, відкриваючи для себе властивості об’єктів не лише на власному досвіді, а в процесі практичного й мовленнєвого спілкування з дорослим. Намагаючись їсти ложкою, зачісуватися гребінцем, дитина за допомогою дорослого пізнає ці об’єкти як знаряддя дій. Мовлення включається в наочно-дійове мислення дитини, відкриваючи можливість подальшого удосконалення та переходу до вищих його форм. Виховання допитливості – одна з найважливіших умов розвитку дитячого мислення. Саме в цей період потрібне уважне ставлення дорослого до запитань дитини.

На третьому році життя у дитини активізується її репродуктивна **уява**. В перших іграх, в яких ще немає ні сюжету, ні ролі, уява проявляється у перенесенні дитиною відомої їй дії в нову ігрову ситуацію (годує ляльку, вкладає її спати тощо). Ці прості наслідувальні, багаторазово повторювані дії становлять основний зміст гри. Поступово дитина вчиться переносити одну і ту саму дію на різні предмети або одним предметом виконувати різні дії, відокремлюючи дію від предмета

й узагальнюючи її. Так, дитина трьох років годує трісочкою ляльку, ведмедика, що є вже помітним кроком до справжньої ігрової дії.

З розвитком активності, самостійності дитини все різноманітнішими стають її стосунки з дорослими. Розвиваються взаємини й між самими дітьми, виникають спільні ігри. В іграх та малюнках простежується поява власних образів, задумів, хоча вони ще дуже нестійкі.

На третьому році життя дитини розширюються її **сенсорні можливості**, що забезпечують перцептивну, моторну й мовленнєву активність, зумовлюють розвиток фонематичного й музичного слуху.

Зростає інтерес до довкілля, до доступних розумінню дітей фактів дійсності. **Сприймання** предметів набуває ціліснішого характеру. Розвиток сприймання предметів у цьому віці залежить значною мірою від умов сенсорного розвитку, використання в роботі з дітьми дидактичних ігор, завдань типу геометричних вкладок, пірамідок.

Розширюється коло об'єктів, які привертають **увагу** дітей. Найбільшу увагу привертають не самі об'єкти, а дії з ними. Обсяг уваги та її стійкість ще дуже незначні. Легко відволікає увагу кожен новий, яскравіший об'єкт. Прогресивні зміни спостерігаються у розвитку **пам'яті**, яка фіксує набутий дитиною сенсорний, емоційний досвід. Дитина дедалі більше запам'ятовує об'єктів. У цей віковий період образна пам'ять розвинена більше ніж словесно-логічна, тому дитина краще запам'ятовує емоційний матеріал, що супроводжується наочними та звуковими ілюстраціями. Процеси пам'яті мають мимовільний характер. Проте опанування активним мовленням сприяє першим проявам довільності в роботі пам'яті. Збільшується тривалість часу, впродовж якого в пам'яті дитини зберігається якесь враження. На третьому році життя дитина може впізнавати близьких осіб уже через кілька місяців. Трохи пізніше, ніж впізнавання, з'являється активна форма відтворення, якою є згадування.

Пам'ять дитини третього року життя проявляється і в формуванні **навичок і звичок**. Якщо життєдіяльність дитини організовано правильно, то вже до трьох років вона набуває цілої низки корисних звичок (мие руки, вітається тощо).

Помітні зміни відбуваються у дитини в **емоційній сфері**, що зумовлено розширенням спілкування дитини з дорослим, оволодінням мовними засобами та розвитком її самостійності. В емоціях дитини поступово зменшується елемент мимовільного наслідування. Значно ширшою стає сфера стимулів, що викликають емоції дитини. Швидше налагоджується позитивний контакт із незнайомими дорослими та ігрове спілкування з дітьми.

Урізноманітнюються почуття дитини до людей, які її оточують (прихильність, симпатія) і почуття, пов'язані з діяльністю (задоволення від досягнутого результату, засмучення від невдачі, радість від похвали). У дитини проявляються перші переживання гордості за свої досягнення, які позитивно оцінюють батьки й вихователі (“я слухняний”, “сам одягаюся”).

Висловлюючи такі судження, дитина відносить їх до своєї особи, радіє за своє “Я”, усвідомлює якості, що з’являються в неї. Також проявляються емоції сорому, які виникають, коли дитина, зробивши поганий вчинок, переживає можливу втрату позитивної думки про себе з боку присутніх.

До трьох років у дитини закладаються передумови переходу до продуктивних видів діяльності (малювання, ліплення, конструювання). Наприкінці третього року життя у дитини з’являється нова форма дитячих комунікативних дій – емоційно забарвлені ігрові дії, за допомогою яких вона не лише проявляє своїм настроєм ставлення до однолітка, але й демонструє йому свої вміння.

Отже, до трьох років у дитини відбувається ряд якісних змін, які забезпечують поступове її перетворення на активного діяча в найближчому соціальному середовищі.

СПІВПРАЦЯ ЗІ СІМ’ЄЮ

➤ **Завдання, що забезпечують взаємодію дошкільного навчального закладу зі сім’єю**

Будувати роботу з батьками на основі діалогу, в процесі якого з’ясовується рівень сформованості педагогічних знань і навичок батьків. Проводити первинний діагностичний зріз рівня комунікативних навичок і комунікабельності дитини та прогноз індивідуальних особливостей адаптації.

Вивчати соціальне замовлення батьків щодо дошкільного навчального закладу. Переорієнтація батьків – замовників певних послуг – на зацікавлених, активних учасників навчального процесу.

Залучати до збору, обговорення та втілення у роботу з дошкільнятами кращого досвіду родинного виховання. Створювати умови для вільного і довірливого спілкування педагогів і батьків. Порушувати й обговорювати актуальні проблеми, окреслювати шляхи їх розв’язання.

Залучати педагогічний колектив дошкільного навчального закладу та батьків до педагогічної пропаганди дошкільної освіти серед населення. Здійснювати соціально-педагогічний патронат. Надавати батькам інформацію про їхню дитину. Встановлювати доброзичливі взаємини з установкою на співпрацю. Використовувати різноманітні форми роботи з сім’єю: тренінги, консультації, взаємовідвідування, вечори розваг, спільні свята, індивідуальні бесіди, спілкування по телефону, залучати до створення в групі розвивального середовища.

Інформувати батьків про традиції виховання в дошкільному навчальному закладі, умови перебування та вимоги щодо перебування дитини в межах дошкільного закладу. Створювати довірливе спілкування з усіх питань виховання малюка, знаходити вихід із проблемних ситуацій.

Регулювати емоційне спілкування з малюком. Спонукаати до проявлення почуттів до малюка, тривалішого спілкування з ним задля збереження емоційного комфорту. Вчити батьків висловлюватися так, щоб не принижувати дитячої гідності. Сприяти більш вільному, гнучкому, диференційованому, гуманному спілкуванню між дітьми, педагогами і батьками; створювати умови, щоб в усіх учасників освітнього процесу виникла готовність проявити самого себе в якійсь діяльності.

ФІЗИЧНИЙ РОЗВИТОК

РОЗВИТОК ФІЗИЧНИХ УМІНЬ І НАВИЧОК

➤ Вікові можливості дитини

Інтенсивний темп фізичного розвитку, характерний для перших двох років життя дітей, на третьому році уповільнюється. У середньому за рік маса тіла зростає до 2 кг; зріст збільшується на 7-8 см. До 3 років маса тіла дитини досягає 14,8-15 кг, зріст – 95-96 см, окружність грудної клітки – 52 см. Починає формуватися кісткова тканина. Дитина стає самостійнішою, її рухи більш координовані, вона вже може стримувати свої бажання і дії, але на короткий час; трирічні діти швидко втомлюються від одноманітних рухів, легко збуджуються.

Організм дитини чутливо реагує на порушення режиму і, основним чином, на скорочення сну та збільшення періоду неспання. Тому, організовуючи діяльність дітей, важливо дотримувати правильного розпорядку дня.

➤ Освітні завдання

- Забезпечувати дотримання розпорядку дня.
- Вживати заходів щодо збереження нервової системи, запобігати втомі й травматизму, формувати у дітей правильну поставу.
- Привчати дотримувати культурно-гігієнічних навичок, формувати навички самообслуговування.
- Загартовувати організм дитини, проводячи різноманітні оздоровчі заходи.
- Формувати рухові навички й уміння.

➤ Фізкультурно-оздоровчі заходи

Привчати дитину під час ранкової гімнастики (4-5 хв) виконувати 3-4 вправи: спочатку для зміцнення м'язів плечового поясу або рук і спини. Наступні вправи добирати для зміцнення м'язів тулуба та ніг. Кількість повторень кожної вправи – 4-5 разів; кількість повторень стрибків – 8-10 разів; тривалість бігу в повільному темпі – до 50 с, у

середньому – до 15–20 с. Розвивати вміння наслідувати рухи дорослого, виконувати вправи з предметами, а також імітаційного характеру.

Спонукаючи включатися в ігрові вправи, рухливі ігри, що організують на прогулянках (щоденна їх тривалість 10–15 хв; у дні, коли проводять заняття з фізкультури, – 6–8 хв).

➤ **Гартувальні процедури**

Здійснювати комплекс гартувальних заходів із використанням повітря, сонця, води. Систематично провітрювати групове приміщення, підтримувати температуру повітря +20–22 °С.

Денний сон проводити в умовах доступу свіжого повітря; у добре провітрених спальнях при температурі +18–20 °С.

Проводити **водні процедури**: вологе обтирання, обливання ніг і всього тіла. Під час місцевих процедур температуру повітря треба знижувати через кожні 1-2 дні від +30 °С до +18–16 °С.

Практикувати обливання ніг водою контрастних температур та обливання тіла (температура води +34–20 °С). Зниження температури проводити через кожні 3-4 дні. Тривалість обливання збільшувати від 15 с до 35 с. Загальні водні процедури у літній період проводити не раніше 30–40 хв після прийому їжі. Температура повітря має становити +23 °С.

Проводити купання в басейні або у відкритій водоймі у безвітряну погоду (температура повітря +25 °С, температура води – не нижче +23 °С). Тривалість купання збільшувати поступово від 3 хв до 6–8 хв. У осінньо-зимовий та весняний період року загартовування водою проводити після денного сну, у літній період – перед денним сном.

Прогулянку в зимовий період проводити при температурі повітря не нижче –10–12 °С. Забезпечувати щоденне перебування дітей на свіжому повітрі взимку до 4 годин, влітку (при можливості) перебування дітей у дошкільному навчальному закладі організувати на повітрі.

Гартування **сонцем** у літній період доцільно проводити під час прогулянок. Перебування дітей під прямими сонячними променями поступово збільшувати від 4-5 хв до 20 хв.

Практикувати проведення масажу стопи ніг спеціальними масажерами: ходьба по килимках з гумовими шипами, по камінцях, “сольових доріжках”.

Використовувати диференційований підхід до дітей, враховуючи стан здоров'я і характер звикання до впливу води та сонця.

➤ **Рухові навички та вміння**

Ходьба та біг. Вчити ходити “зграйкою” за вихователем, парами, по колу, прямо, обходячи предмети. Виконувати імітаційну ходьбу “як мишка”, “як лисичка” тощо. Вчити рухатися по всій залі, не наштовхуючись одне на одного. Переходити від ходьби до бігу та від бігу до ходьби. Під час бігу не наштовхуватися на предмети, пробігати між двома

лініями, не наступаючи на них (відстань між лініями 25–30 см). Бігати в середньому темпі 20 с, у повільному – до 50 с.

Стрибки. Вправляти у стрибках на обох ногах на місці, просуваючись вперед; перестрибувати через мотузку, дві паралельні лінії (відстань між лініями 15–35 см), палицю, інші предмети. Удосконалювати вміння підстрибувати, намагаючись доторкнутися до предмета, який розміщений на висоті 10 см від піднятих рук дитини. Вчити стрибати в довжину, стрибати в глибину (лава, куб заввишки 10–15 см).

Кочення, кидання, ловіння. Вправляти у коченні м'яча обома руками та однією рукою вихователіві, іншим дітям, під дугу. Котити кульки по похилій дошці.

Вчити кидати м'яч обома руками знизу, від грудей, із-за голови (відстань 80–100 см). Кидати торбинки з піском, м'ячі вагою 100 г у горизонтальну ціль (відстань 1,3-1,5 м) правою та лівою руками.

Повзання, лазіння. Вчити повзати на відстань 4-5 м в упорі на грудях і животі, на колінах і кистях рук; перелазити через колоду, пролізати в обруч, підлізати під дугу, мотузку (висота 30–40 см); лазити по гімнастичній стінці, по похилій драбині; спускатися вниз зручним для дитини способом.

Рівновага. Вчити ходити по мотузці, покладеній прямо; по колу; “зигзагом”; по дошці (ширина 25 см), один кінець якої піднятий від підлоги на висоту 15–20 см; по ребристій дошці, гімнастичній лаві, колоді); переступати через перешкоди (кубики, палиці); підніматися на куб, лаву висотою 25 см, стояти на них, тримаючи руки в сторони.

Вправи для рук, плечового пояса та тулуба. Сприяти виконанню вправ із різних вихідних положень: стоячи (ступні ніг трохи розставлені й паралельні), сидячи та лежачи на підлозі. Використовувати загальнорозвивальні вправи імітаційного характеру; застосовувати вправи з предметами (брязкальцями, кубиками, прапорцями, стрічками тощо).

Вправи для рук і плечового пояса. Вчити піднімати руки вперед, угору, в сторони; згинати і розгинати руки перед грудьми, розводити їх у сторони; відводити руки за спину.

Закріплювати вміння плескати в долоні перед собою, над головою; розмахувати руками вперед-назад (з положення “руки вниз”), вниз-угору (з положення “руки вниз”), вниз-угору (з положення “руки в сторони”); виконувати змахи руками над головою і перед собою.

Вправи для ніг. Вчити ходити на місці; робити кроки вперед, у сторони, назад; згинати і розгинати одну ногу в коліні; присідати, тримаючись руками за опору; підніматися на носочки, виставляти ногу вперед на п'ятку; ворухити пальцями ніг.

Вправи для тулуба. Вчити здійснювати повороти праворуч-ліворуч, виконуючи змах руками (вперед, в сторони), передавати предмет тому, хто стоїть, сидить поруч. Нахили тулуба вперед, у сторони. Сидячи на

підлозі, згинати і розгинати ноги. Лежачи на спині, піднімати й опускати ноги; рухати одночасно руками та ногами. Стоячи на колінах, сідати на п'ятки і підніматися. Лежачи на животі, піднімати ноги і руки; перевертатися з боку на бік.

Шиккування та перешикування. Вчити шикуватися в пари; коло; колону один за одним.

➤ **Вправи спортивного характеру**

Катання на санках. Кататися на санках із дорослими або старшими дітьми; катати іграшки.

Плавання. Ознайомлювати дитину з умовами та правилами поведінки у місцях купання та плавання. Пробуджувати бажання купатися та навчатися плавати. Виховувати позитивне ставлення до рухливих дій у воді. Привчати входити у воду, занурюватися до підборіддя, носа, очей за допомогою дорослого і самостійно; гратися та плескатися з іграшками; ходити, бігати, стрибати на мілководді.

Вправи для адаптації у воді. Заходить у воду, тримаючись за руку дорослого та самостійно. Ходити та бігати по дну, триматися за руку, допомагаючи гребними рухами рук уперед. Підстрибувати, як м'ячик, плескати по воді долонями. Присідати, занурюючись у воду, підстрибувати, тримаючись за руки дорослого. Занурюватися у воду на рівень підборіддя, носа, очей, тримаючись за руки дорослого. Присівши та нахиливши голову, дути на воду, створюючи хвилі на воді.

Вправи для оволодіння плаванням. Сидячи, спираючись на передпліччя, прямими ногами виконувати рухи, як при плаванні "кролем". Рухати ногами без напруження, знизу вгору та вниз. Вправи виконувати на суші та мілководді.

➤ **Показники фізичної компетентності дитини:**

- бере участь у різних формах роботи з фізичного розвитку, організованих вихователем;
- рухається, зберігаючи стійке положення тіла, орієнтується в просторі;
- виконує різноманітні вправи в стрибках, коченні, киданні, повзанні, лазінні, рівновазі;
- катається на санках, виконує вправи для адаптації на воді та оволодіння плаванням;
- позитивно ставиться до виконання загартовувальних процедур та вправ із формування рухових навиків.

ОСНОВИ ЗДОРОВ'Я

➤ Вікові можливості дитини

Дитина третього року життя називає і показує частини свого тіла; знає і виконує гартувальні процедури; намагається негативно ставитися до шкідливих звичок; активно рухається. Проявляє бажання самостійно виконувати гігієнічні процедури (вмиватися, чистити зуби, розчісувати волосся, користуватися рушником і милом), охайно їсти. Дитина знає, що негативні емоції впливають на довколишніх, тому потрібно до інших дітей ставитися дружельно. Знає вплив стану погоди на настрій.

➤ Освітні завдання

- Вчити самостійно виконувати гігієнічні процедури, охайно поводитися за столом під час споживання їжі.
- Забезпечувати дотримання дітьми розпорядку дня й активізувати рухову діяльність.
- Сприяти дотриманню психологічного комфорту.
- Давати змогу зрозуміти, який існує зв'язок між людиною і природою та його вплив на здоров'я.

Формувати у дітей елементарні уявлення про частини людського тіла, закріпити їх назви. Пояснювати призначення частин тіла. Розповідати про органи чуття людини: зір, слух, нюх, смак, дотик. Формувати у дітей прості уявлення про залежність їхнього здоров'я від умов, у яких вони живуть, від довколишніх предметів – білизни, посуду, меблів тощо – тобто речей, створених людьми.

Дати елементарні знання про роль батьків у зміцненні їхнього здоров'я: мама і тато піклуються про здоров'я малюка, а коли він хворіє, то вони його лікують – самі чи ведуть до поліклініки; лікар приходить додому, щоб допомогти хворій дитині, або ж лікує її в лікарні.

Розповідати дітям про те, як організована турбота про здоров'я людей у суспільстві: в яслах-садках є медсестра чи лікар, які дбають про здоров'я дітей; існують поліклініки, де людей (дітей) оглядають та лікують; людей ще лікують у лікарнях, де працює багато лікарів.

Пояснювати, що коли дитина росте, вона змінюється: тіло стає таким, як у дорослої людини; щоб тіло добре розвивалося, за ним треба доглядати: вмиватися, мити руки та ноги, розчісувати волосся, чистити зуби, обрізати нігті на руках і ногах.

➤ Гігієнічні навички

Навчати елементарних навичок самостійного вмивання, користування милом та індивідуальним рушником. Використовувати ігрові ситуації з метою вироблення позитивної мотивації на установки щодо водних процедур. Вчити користуватися носовичком.

➤ **Розпорядок дня**

Забезпечувати усвідомлення важливості дотримання розпорядку дня (сон, прогулянка, рухова активність, харчування, гігієнічні процедури).

➤ **Харчування**

Давати знання про основні чинники, що стимулюють розвиток тіла дитини та забезпечують його міцність (харчування, загартованість, рух, сон). Формувати уявлення про користь натурального харчування; про те, що корисно харчуватися рослинною їжею, лікуватися цілющими травами.

Ознайомлювати з користю вживання овочів і фруктів. Вчити охайно їсти, ретельно пережовувати їжу, користуватися серветкою.

➤ **Рухова активність**

Активізувати самостійну рухову діяльність, вправляти у виконанні основних рухів. Пояснювати, що виконання рухових вправ, біг, ходьба сприяють поліпшенню здоров'я. Виховувати бажання активно включатися в ігри.

➤ **Профілактичні заходи**

Формувати корисні звички, запобігати появі шкідливих звичок та вчити їх усувати.

➤ **Емоційний комфорт**

Створювати комфортне середовище для дітей в умовах дошкільного навчального закладу. Забезпечувати природну потребу дитини в емоційній безпеці.

Виховувати почуття радості й гордості за самостійне досягнення позитивного результату діяльності.

➤ **Народні джерела здоров'я**

Формувати уявлення про те, яке значення мають для здоров'я українські національні страви, ознайомити з деякими із них.

➤ **Здоров'я і природа**

Пояснювати дітям, що природне довкілля – це середовище, в якому живуть люди, вони від нього залежать; природа впливає на самопочуття, на поведінку людей; чисте довкілля – це гарно, радісно, приємно, корисно, тому не можна його засмічувати.

➤ **Показники компетентності дитини:**

- знає і називає частини тіла та показує їх;
- знає назви гігієнічних процедур: вмивання, одягання, роздягання тощо, самостійно виконує їх;
- користується милом, індивідуальним рушником, чистить зуби;
- називає рухи людини (біжить, ходить, стрибає);

- оперує назвами людських статей (чоловік, жінка, хлопчик, дівчинка);
- виконує елементарні гартувальні процедури;
- негативно ставиться до шкідливих звичок (брати руки до рота, колупатися в носі тощо);
- активно рухається, проявляє інтерес до рухливих ігор;
- орієнтується в основних проявах органів чуття: око – бачить, вухо – чує;
- розуміє, що рослинна їжа корисна;
- самостійно їсть, добре пережовує їжу; дотримує правил поведінки за столом;
- розуміє, що для здоров'я потрібно дотримуватися режиму дня;
- знає, що українські національні страви корисні для здоров'я;
- знає про вплив природи на самопочуття людей.

БЕЗПЕКА ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ

➤ **Вікові можливості дитини**

Діти третього року життя мають елементарні знання про правила дорожнього руху; розуміють, що гра з сірниками може спричинити пожежу. Діти знають, що може стати причиною травм; розуміють недопустимість брати до рота, запихати у ніс, вухо дрібні предмети. Проте, щоб запобігати травмам, потрібно дітям багаторазово нагадувати правила безпеки.

Діти розрізняють рідних і чужих людей, але не розуміють, що контакт із незнайомцями може бути загрозою для їхнього життя і здоров'я.

➤ **Освітні завдання**

- Давати змогу дітям зрозуміти, що може стати причиною пожежі.
- Ознайомлювати з правилами дорожнього руху.
- Вчити обачливої поведінки з незнайомими людьми.
- Вчити безпечної поведінки в побуті з гострими чи дрібними предметами, хімічними препаратами та ліками.
- Наголошувати про небезпеку споживання сумнівних ягід, рослин; поведінки з домашніми тваринами.

➤ **Пожежна безпека**

Наголошувати на тому, що не можна гратися сірниками, самостійно вмикати електропобутові прилади, запихати в розетку гострі предмети, пальці. Пояснювати, до яких наслідків можуть призвести такі дії.

➤ **Правила дорожнього руху**

Підводити дітей до розуміння елементарних знань про правила дорожнього руху: транспорт їде по дорозі, пішоходи ходять по тротуарі (узбіччі);

переходити вулицю можна по пішохідному переході на зелене світло світлофора або через підземний перехід, тримаючись за руку дорослого.

➤ **Безпека в побуті**

Вчити дітей не пробувати на смак ліки та хімічні речовини, не брати в рот незнайомі, гострі предмети, рідини; не запихати дрібні предмети в ніс, вухо, рот; це може бути небезпечним для життя і здоров'я.

➤ **Поведінка з незнайомими людьми**

Наголошувати на тому, що є рідні, знайомі люди, а є чужі, до яких треба ставитися обачно. Вчити не вступати в контакт із незнайомцями: не брати від них ласощі, іграшки, відмовлятися від інших пропозицій.

➤ **Безпека на природі**

Ознайомлювати дітей із правилами поведінки в докільді. Наголошувати на тому, що є отруйні рослини, гриби, ягоди, які не можна їсти. Вчити безпечної поведінки з домашніми тваринами.

➤ **Показники компетентності дитини:**

- намагається не гратися гострими та дрібними предметами (не можна брати їх у рот, запихати у ніс, вуха);
- знає, що категорично заборонено брати ліки та хімічні речовини;
- розуміє, що ігри зі сірниками можуть бути причиною пожежі;
- має початкові знання про правила дорожнього руху: транспорт їде по проїжджій частині дороги, пішоходи ходять по тротуарі (узбіччі); переходити вулицю потрібно тільки по пішохідному або підземному переході; знає, що означають кольори світлофора;
- знає, що в природі є отруйні гриби, рослини, ягоди, тому брати їх у рот небезпечно;
- знає правила безпечної поведінки з домашніми тваринами;
- знає, що з незнайомими людьми потрібно бути обачним, не приймати їхні пропозиції.

СОЦІАЛЬНО-МОРАЛЬНИЙ РОЗВИТОК

ФОРМУВАННЯ ОСНОВ МОРАЛЬНИХ ЯКОСТЕЙ

➤ **Вікові можливості дитини**

Третій рік життя – переломний етап у житті дитини. У цей період урізноманітнюються навички самообслуговування; розширюється коло спілкування, закладаються основи моральної поведінки, засвоюються соціально прийнятні способи і засоби спілкування з дорослими та дітьми. На цьому етапі в основному формується потреба дитини у спілкуванні

з однолітками. Виникає специфічне новоутворення – якщо раніше одноліток сприймався як об'єкт навколишньої дійсності, то тепер дитина ставиться до нього як до рівного до себе суб'єкта. Виникають найпростіші взаємини з однолітками, з'являються вміння на короткий час утримуватися від імпульсивних проявів. Найбільша кількість контактів між дітьми виникає через іграшки. Але нерідко вони мають конфліктний характер.

Новоутворення “кризи трьох років” сконцентровані навколо “Я” дитини. Їх суть полягає у психологічному відокремленні “Я” дитини від дорослих, які її оточують. Це супроводжується певними специфічними проявами – впертістю, негативізмом, протестом проти дій дорослих. У період “кризи трьох років” у дітей формується певний комплекс поведінки. Вони прагнуть самостійно досягти позитивного результату своєї діяльності, в разі невдачі звертаються за допомогою до дорослого.

Третій рік життя характеризується суперечністю між прагненням дитини до самостійності, що швидко зростає, бажанням брати участь у діяльності дорослих та її реальними можливостями. Це важливий момент у житті дитини, оскільки саме в цей період відбувається народження особистості. Від того, як у цей час здійснюється виховання, залежать нахили, характер особистості.

➤ **Освітні завдання**

- Формувати елементарні уявлення про те, що таке добре і що таке погано.
- Прищеплювати почуття шанобливого ставлення до членів сім'ї, родини.
- Виховувати слухняність, почуття симпатії до ровесників, любов і співчуття до всього живого.
- Вчити вживати слова, що виражають прохання.
- Вчити чемно поводитися у громадських місцях.

➤ **Духовне виховання**

Розвивати почуття прихильності до людей, співчуття, симпатію до дорослих і дітей. Формувати уміння радіти чужому успіхові, засмучуватися через чужу невдачу, вміння в разі потреби допомогти.

➤ **Взаємини в сім'ї**

Привчати дітей до шанобливого ставлення до членів сім'ї, родини; лагідного звертання до них, називання пестливими словами. Вчити дітей вітатися і прощатися з усіма членами сім'ї, родини, іншими дорослими та дітьми. Формувати уважність до дорослих, бажання виконувати їхні прохання, спокійно висловлювати власні прохання, вживати слова, які виражають прохання, подяку.

➤ **Ставлення до ровесників та інших дітей**

Формувати елементарні прояви моральної поведінки в оточенні ровесників, інших дітей: прагнення поділитися, проявити співчуття, звертатися до дітей по імені, не давати прізвиськ. Виховувати негативне ставлення до брутальності, жадібності; звичку гратися без сварок, допомагати одне одному і разом радіти успіхам.

➤ **Спілкування**

Вчити вживати слова: “будь ласка”, “прошу”, “дякую”, “вибачте”; вітатися та прощатися.

➤ **Культура в побуті**

Привчати дітей до самостійності під час одягання, роздягання. Вчити скидати і складати на місце одяг, взуватися, ставити взуття у відповідне місце; допомагати один одному; помічати неохайність у одязі, звертатися за допомогою до дорослого; за потреби користуватися носовичком.

Привчати дітей до культури споживання їжі: спокійно сидіти за столом, не класти лікті на стіл, самостійно акуратно їсти; правильно тримати ложку, не сьорбати, не розливати, не кришити хліб, правильно користуватися столовим приладдям, серветкою, не порушувати порядку за столом; дякувати за проявлену послугу, за їжу.

Вчити прибирати іграшки у відповідне місце. Формувати бажання брати участь у прибиранні майданчика (збирати палички, папірці, листя); допомагати дорослим наводити порядок у приміщенні.

Вчити бережного ставлення до книг: акуратно перегортати сторінки, не рвати, не кидати книжок, не малювати по них, складати книги у відповідне місце.

➤ **Поведінка у громадських місцях**

Прищеплювати навички культурної поведінки у громадських місцях: не шуміти, не галасувати, голосно не розмовляти, зайшовши в транспорт, не вимагати місця.

➤ **Показники компетентності дитини:**

- проявляє прихильність до дорослих та однолітків; вміє висловити своє ставлення до них;
- розцінює дорослого як партнера у грі, взірець для наслідування;
- проявляє ввічливість у поведженні з дорослими та дітьми;
- проявляє дружні контакти з дітьми у грі, праці, продуктивній діяльності;
- знає прості правила поведінки на вулиці, у громадських місцях;
- проявляє культуру поведінки у громадських місцях.

СЕНСОРНИЙ РОЗВИТОК

➤ Вікові можливості дитини

На третьому році життя набувають інтенсивного розвитку сенсорні можливості дитини. У дитини починають накопичуватися уявлення про колір, величину й інші властивості предметів.

Особливо розвивається зорова, тактильна і кінestetична чутливість, координуються рухи рук та очей. Діючи з предметами, дитина враховує їхні властивості та положення у просторі. Швидко розвивається фонематичний і музичний слух. Дитина тонко розрізняє різні звуки, голоси людей, тварин, тони музики. Розширюються можливості сенсорного розвитку дітей цього віку. Це забезпечує їх перцептивну, моторну й мовну активність, зумовлює розвиток фонематичного та музичного слуху.

На третьому році життя діти добре розрізняють основні кольори та деякі їх відтінки, засвоюють назви кольорів. Сприймання величини предметів здійснюється шляхом практичного та сенсорного зіставлення предметів за їх величиною. Сприймання предмета набуває більш цілісного характеру. Створенню цілісного образу сприйманого предмета сприяють маніпулятивні дії з ним, активне обстеження його руками.

Поєднання образу предмета з відповідним словом полегшує його запам'ятовування і пізнавання. Дитина під час вибору однакових предметів часто орієнтується передусім на їх форму, потім на величину і наостанок – на колір. Це, звичайно, пояснюється тим, що сприймання форми і величини предметів безпосередньо пов'язане з регуляцією рухів, тому має генетичний пріоритет. Розвиток сприймання предметів у цьому віці залежить від умов сенсорного розвитку, зокрема використання в роботі з дітьми геометричних вкладок, пірамідок, які дають змогу співвідносити предмети із заданими зразками, здійснювати вибір за кольором, формою, величиною. До трьох років завершується підготовчий етап сенсорного розвитку дитини і в подальшому починається організація систематичного засвоєння нею сенсорної культури.

➤ Освітні завдання

- Забезпечувати оволодіння дітьми стійкими загальноприйнятими еталонами як засобами для обстеження реальних предметів.
- Ознайомлювати дітей із властивостями, якостями, ознаками предметів, відношеннями (просторовими, часовими, місцезнаходження) між ними.
- Формувати вміння розрізняти предмети за зовнішнім виглядом (формою, кольором, розміром), їх діями.

- Залучати дітей до позначення словом властивостей і якостей предметів, формувати на цій основі вміння узагальнювати, розв'язувати наочно-практичні завдання.
- Збагачувати дітей різноманітними сенсорними враженнями.

Колір. Ознайомлювати дітей з усіма основними різновидами і властивостями предметів шести кольорів: червоний, жовтий, зелений, синій, чорний, білий. Вчити добирати однакові за кольором предмети, групувати їх відповідно до кольору, чергувати за кольором, згідно зі словесними інструкціями дорослого чи за малюнком.

Вчити розміщувати предмети, чергуючи їх за кольором; позначати за допомогою кольору властивості предмета (листочка дерева, курочка з курчатами), ознаки предметів (ялинка з грибочками). Фіксувати увагу дітей на тому, що один і той самий колір може бути використаний для зображення різних предметів.

Форма. Ознайомлювати з предметами трьох форм: круг, квадрат, трикутник. Вчити добирати предмети різної форми до заданої форми; співвідносити предмети двох заданих форм при виборі з трьох можливих. Вчити групувати предмети за формою: круг, квадрат, трикутник, не ставлячи за мету запам'ятовування назв геометричних фігур.

Вчити складати картинки із двох і чотирьох частин зображення предмета; визначати, якого предмета на картинці немає.

Величина. Формувати вміння групувати предмети за величиною (великий – маленький); складати кільця, кубики, піраміди, інші предмети в порядку зменшення; групувати однакові предмети за величиною; співвідносити спочатку предмети, що суттєво відрізняються, а потім ті, що мають схожі властивості. Вчити вибирати предмети заданих властивостей із двох різновидів.

Простір. Забезпечувати розуміння поняття “високо – низько”, “вгорі – внизу”, “на”, “під”, “за”, “в”; розрізняти напрямки “вперед – назад”.

Чуттєве сприймання. Формувати вміння розрізняти їжу на смак та запах, користуватися словами: “солодкий”, “кислий”, “гіркий” тощо.

Вчити визначати й називати предмети на дотик. Навчати прийомів зіставлення різних предметів (каміння тверде, а пісок – м'який) та однакових предметів (вода тепла і холодна). Формувати вміння обводити пальцем контур предмета.

Звертати увагу на безліч звуків у природі. Вчити розпізнавати звуки музичних інструментів, впізнавати крики знайомих тварин; називати звуки за силою голосу (тихий – гучний).

➤ Показники компетентності дитини:

- знає, що форма, колір, величина – постійні ознаки предметів, які варто враховувати під час виконання різноманітних дій;
- групує однорідні предмети за формою, величиною, кольором;
- співвідносить різнорідні предмети одночасно за величиною і формою;

- зіставляє предмети за кольором, формою, величиною, встановлює їх схожість чи відмінність;
- розуміє поняття: “високо – низько”, “вгорі – внизу”, “далеко – близько”, “в”, “на”, “під”, “за”; може показати розташування предметів у просторі;
- розрізняє на смак овочі, фрукти, ягоди, використовує слова: “солодкий”, “кислий”, “гіркий” тощо;
- визначає предмети на дотик і зіставляє однакові та різні предмети;
- називає звуки за силою голосу (тихий – гучний);
- розпізнає голоси тварин і звуки у природі.

ОЗНАЙОМЛЕННЯ З ДОВКІЛЛЯМ

➤ Вікові можливості дитини

У дітей розвивається предметна діяльність, яка спрямована на засвоєння вироблених суспільством способів використання предметів. Малюк починає сприймати властивості предметів найближчого оточення, вміє знаходити між ними найпростіші зв'язки та використовувати їх, формується уявлення про сенсорні еталони. Це створює необхідні передумови для подальшого розумового розвитку, що протікає в тісному взаємозв'язку з оволодінням дитиною предметною діяльністю, мовленням, елементарними формами гри, малюванням тощо. Дитина вчиться мислити, застосовуючи практичний аналіз (ламає іграшки, щоб з'ясувати, що у них всередині), практичний синтез (складає новий об'єкт із деталей конструктора), відкриваючи для себе нові властивості об'єктів у процесі практичного та мовленнєвого спілкування з дорослим. У цьому віці характерне активне наслідування та відтворення дій дорослого, визначення простих цілей та прагнення досягти їх. У поведінці дитини, у її діях починає проявлятися уява, фантазія, елементи експериментування.

Під впливом стосунків із близькими розвиваються соціальні емоції малюка, джерелом яких стають взаємини між членами родини, атмосфера сімейного життя тощо. Важливу роль в емоційному розвитку малюків відіграють слова-оцінки дорослих.

У дитини починає формуватися система власного “Я”. Малюк вчиться відокремлювати себе від дорослого, починає ставитися до себе як до самостійного “Я”, порівнює себе з іншими. Це проявляється у прагненні дітей діяти самостійно, що знаходить найпродуктивніше вирішення у формі гри.

➤ Освітні завдання

- Сприяти взаємодії дитини з довкіллям, проявленню емоцій.
- Формувати практичні вміння сприймати довколишнє у процесі ознайомлення з довкіллям.
- Вчити простих способів обстежування, спостереження, зосередження, вміння утримувати увагу.

- Формувати допитливість, вміння і бажання докладати зусилля для досягнення результату.
- Навчати позитивно сприймати довколишніх, явища, предмети.
- Привчати малюків брати активну участь в усіх видах діяльності в процесі ознайомлення з довкіллям (тільки в процесі взаємодії формуються практичні навички та усвідомлення своєї самоцінності).

➤ **Предметний світ. Домівка**

Ознайомлювати з предметами найближчого оточення у побуті (іграшки, меблі, посуд, постіль, одяг, взуття, предмети гігієни). Формувати елементарні уявлення про основні ознаки предметів (колір, форма, розмір, матеріал, із якого виготовлені, властивості, їх призначення, дії, які з ними виконують, місця їх збереження). Розвивати вміння об'єднувати предмети за однією з ознак, встановлювати елементарні взаємозв'язки. Ознайомлювати з телефоном, телевізором та їх призначенням.

➤ **Дитячий садок**

Пояснювати призначення дитячого садка. Розвивати інтерес до дитячого садка, знайомлячи з приміщенням групи, предметами, що в ній знаходяться, майданчиком та його спорудами. Формувати бажання обстежувати всі куточки своєї групи, знати призначення приміщень та предметів, вид діяльності, пов'язаний із ними, обстежувати майданчик для ігор на повітрі та споруди, які на ньому знаходяться.

Допомагати малюкам запам'ятати ім'я вихователя, помічника вихователя, музичного керівника, однолітків. Вчити розмовляти з дорослими та однолітками тактовно, привітно, вживаючи відповідні форми вітання, подяки, звертання.

Розвивати інтерес до праці дорослих: помічника вихователя, двірника, медсестри. Привчати берегти результати праці, в ігровій формі залучати до спільної праці з дорослими.

➤ **Світ гри**

Розвивати вміння називати іграшки, їх основні ознаки, виконувати з ними ігрові дії; використовувати предмети-замінники, пояснюючи їх призначення. Вчити наслідувати ігрові дії дорослого під час виконання спільних ігор; гратися поряд, разом із іншими дітьми, знати місце розташування іграшок та прибирати їх. Привертати увагу дітей до яворівської іграшки (сопілка, каталка, деркач, коліска), косівської народної іграшки (свистулька), тарахкали, виготовленої з лози. Вчити використовувати їх у грі.

➤ **Родина**

Формувати уявлення про сім'ю, рідних, найдорожчих людей, які дбають одне про одного (мама, тато, брат, сестра, дідусь, бабуся), прагнуть бути разом, тішити одне одного; вчити називати імена всіх членів родини,

звертатися до них пестливо, пояснювати їх роль у сім'ї. Вчити правил мовленнєвого етикету. Прищеплювати почуття поваги, любові до рідних.

➤ **Рідний край**

Розвивати інтерес до рідного міста (села). Вчити називати місто (село), де проживає дитина. Заохочувати до відзначення свят (Святого Миколая, Різдво, Великдень, День Матері), дотримання традицій, звичаїв, до участі в прикрашанні групової кімнати, привертати увагу до Державного прапора України.

➤ **Транспорт і зв'язок**

Ознайомлювати із транспортними засобами найближчого оточення (автобус, трамвай, тролейбус, автомобіль, потяг), професіями людей, які його обслуговують (водій, шофер). Формувати елементарні уявлення про спосіб, місце руху транспортного засобу (трамвай, потяг – їде по рейсах, для тролейбуса потрібна електрика).

➤ **Показники компетентності дитини:**

- має уявлення про сім'ю, рідних людей, які дбають одне про одного;
- знає імена рідних та найпростіші правила етикету, проявляє різноманітні позитивні емоції щодо рідних, близьких;
- спостерігає за працею дорослих, проявляє повагу до результатів праці;
- має елементарні уявлення про рідне місто (село), його вулиці;
- володіє елементарними знаннями про транспорт, його призначення, професію водія, шофера. Вміє показати на картинках пасажирський та вантажний транспорт;
- орієнтується у видах людської діяльності, у призначенні предметів вжитку, місцях їх зберігання;
- впізнає предмети за їхніми ознаками та властивостями, функціональним призначенням; знаходить і виокремлює в довкіллі знайоме та незнайоме, застосовує уявлення про розмір, форму, колір предметів;
- відкриває нові властивості предметів, радіє своїм відкриттям.

ОЗНАЙОМЛЕННЯ З ПРИРОДОЮ

➤ **Вікові можливості дитини**

Із розвитком активності дитини третього року життя розширюється коло об'єктів, які привертають її увагу. Дитина більше придивляється, прислухається до них та їх розглядає. Предметом її уваги стають об'єкти природи. Найбільше привертає увагу все, що рухається, змінюється, розкриваючи якісь нові свої властивості. Дитина розпізнає рослини, овочі, фрукти; знає назви деяких домашніх тварин, уміє звуконаслідувати їх.

Пам'ять дитини розвивається в різних її видах (образна, рухова, словесна й емоційна). Зокрема, яскраві образи її пам'яті пов'язані з емоціями.

Кожен новий об'єкт, з яким ознайомлюють дитину, позначають словом, тому мова дитини збагачується іменниками, прикметниками, дієсловами. Дитина знає явища природи: дощ, сніг; ознаки погоди: тепло, холодно, іде дощ, сніг, світить сонце. Діти розповідають про те, що бачили і чули; просять розповісти їм про нові об'єкти природи, ставлять запитання типу "хто (що) це?". Мовлення стає основним засобом не лише спілкування, а й пізнання природи.

➤ Освітні завдання

- Формувати уявлення про об'єкти і явища природи.
- Вчити розрізняти дерева, квітучі рослини; розповідати про те, що рослинам для росту і життя потрібні вода, сонце, ґрунт.
- Формувати уявлення про свійських та диких тварин: їх назви, потребу турботливого ставлення до свійських тварин (доглядати, годувати).
- Формувати первинне поняття, що все живе – добре, гарне, корисне, його потрібно берегти.
- Давати елементарні знання про небо, зорі, місяць і сонце: вночі видно – місяць, зорі; вдень – сонце.

Розповідати, що **сонце** знаходиться на небі, воно світить, зігріває землю; від сонця все навкруги зеленіє, росте, цвіте; взимку воно світить, та не гріє.

Закріплювати знання про **хмари** (бувають темні, світлі, великі та малі, часто вони закривають все небо, тоді стає хмарно).

Давати знання, що **вітер** буває теплий, холодний; вітер – це рух повітря.

Сприяти розвиткові інтересу до нових знань про воду: **вода** – рідина, що тече; буває тепла і холодна, чиста і брудна; дощ і сніг – це вода, вони падають із хмар; взимку вода замерзає і перетворюється в лід; лід твердий і слизький.

Інформувати дітей про **опади**: взимку випадає сніг, сніг із дощем; восени і навесні часто йдуть дощі, може випадати сніг, град. Пояснювати, що град – це шматочки льоду.

Давати знання, що **пісок, земля, каміння** бувають сухі та мокрі; сухий пісок сиплеться, з мокрого можна ліпити; в землю садять, сіють насіння овочів, квітів; камені бувають великі, малі; важкі, тому вони тонуть у воді.

Вчити встановлювати елементарну залежність між явищами природи і поведінкою людей: взимку холодно – всі тепло одягнені; багато снігу – катаються на санках, лижах; сонечко світить – стає тепло, тане сніг – біжать струмки, люди скидають шуби, одягають весняні куртки та пальта.

Допомагати дитині встановлювати елементарну взаємозалежність у природі: світить сонце, стає тепліше – з'являється трава, листя на деревах і кущах, зацвітають квіти; холодно – сонце мало світить, листя опадає.

Рослини. Підтримувати бажання отримувати знання про рослини: рослини живі, вони ростуть, дихають, розмножуються. Ознайомлювати з рослинами найближчого оточення. Розвивати вміння розрізняти дерева, кущі, квітучі рослини; впізнавати та називати 2-3 види дерев, кущів, трав'янистих рослин, які поширені у регіоні.

Розпізнавати трав'янисті рослини, кущі, дерева; розрізняти за зовнішнім виглядом, назвою, смаком огірки, помідори, моркву, яблука, груші, сливи тощо.

Тварини. Ознайомлювати зі свійськими і дикими тваринами (корова, коза, кішка, собака, кінь, заєць, вовк, лисиця, ведмідь), їхніми назвами та виглядом.

Вправляти у звуконаслідуванні тварин, відтворенні їхніх рухів; вчити правильно називати основні частини тіла, деякі спільні ознаки зовнішньої будови (у корови, кози – роги); характерні поведнки тварин: корова іде, пасеться, реве; собака бігає, гавкає, гризе кістку; кішка нявчить, п'є молоко, муркоче, гріється на сонечку тощо; тварини – живі істоти, їх потрібно годувати, доглядати, турботливо ставитися до них.

Птахи. Ознайомлювати з птахами, що прилітають на ділянку дитячого садка (горобець, синиця, ворона та ін.), будовою їхнього тіла та деякими особливостями поведінки: літають, дзьобають, видають звуки; яку користь приносять.

Ознайомлювати зі свійськими птахами (курка, півень, качка) та їх дитинчатами; птахами, поширеними у регіоні (сорока, ворона, горобець).

Комахи. Підтримувати бажання дітей спостерігати за жуками, метеликами, милуватися їх красою. Формувати бережне ставлення до них (не можна їх ловити, знищувати, адже вони – живі істоти).

➤ **Екологічне виховання**

Сприяти усвідомленню, що все живе – гарне, добре, корисне, тому його потрібно берегти (не завдавати шкоди птахам, тваринам, не ловити комах).

Розповідати про природу рідного краю, найпоширеніші явища в природі.

Виховувати почуття любові до природи, задоволення від перебування в екологічно чистому куточку природи; цікавість і бережне ставлення до рослин і тварин, формувати бажання милуватися ними. Формувати дбайливе ставлення до птахів узимку (підгодовувати їх).

➤ **Природа Космосу**

Вчити дітей розуміти елементарні взаємозв'язки в житті природи і людини.

Давати знання про небо, зорі, місяць і сонце. Вночі видно – місяць, зорі; вдень – сонце.

➤ **Показники компетентності дитини:**

- разом із дорослими доглядає за рослинами, піклується про приручених тварин;
- розуміє, що все живе – гарне, добре, корисне (його не можна нищити);
- бережно ставиться до всіх об'єктів природи;
- розповідає про найпоширеніші явища в природі: сонце світить, тепліє, з'являється листя на деревах, зацвітають квіти тощо;
- розрізняє властивості води (розливається, тече, буває теплою, холодною; чисту воду п'ють люди, тварини, нею поливають рослини; у чистій воді живуть рибки; брудна вода шкідлива, її не можна пити);
- розрізняє властивості піску та ґрунту (пісок сухий – сиплеться, з мокрого можна ліпити, він не сиплеться; земля може бути сухою і мокрою);
- розпізнає рослини (овочі, фрукти, ягоди; дерева, кущі, трав'янисті рослини; квіти) за їх зовнішнім виглядом;
- володіє елементарними знаннями щодо будови дерева (стовбур, гілки, листя), називає і показує їх;
- розпізнає свійських і диких тварин, правильно називає основні частини тіла, характерні поведки, дитинчат тварин;
- орієнтується у назвах птахів: горобець, синиця, ворона тощо; особливостях їх поведінки;
- володіє елементарними уявленнями про Космос: місяць, зорі, сонце;
- разом із вихователем проводить елементарні досліді з об'єктами природи (вітер, вода, пісок, камінь) та рослинами.

МОВЛЕННЕВИЙ РОЗВИТОК

ЗВУКОВА КУЛЬТУРА МОВЛЕННЯ

➤ **Вікові можливості дитини**

На третьому році життя продовжує вдосконалюватися **звукимовва**. Губні, губно-зубні, передньо-, задньоязикові звуки дитина вимовляє правильно. До 2 років 6 місяців передні піднебінно-язикові звуки замінюються звуком [т]. Сонорні, шиплячі, свистячі звуки дитина або зовсім випускає, або замінює легшими звуками. Для звукимовви цього віку властивою є нечіткість і загальна пом'якшеність вимови.

➤ Освітні завдання

- Вчити дітей розмовляти чітко, зрозуміло, не поспішаючи, достатньо голосно.
- Розвивати мовленнєве дихання та фонематичний слух, уміння промовляти слова в різному темпі та з різною силою голосу.
- Вправляти у правильній вимові шиплячих, свистячих та сонорних звуків.
- Розвивати інтонаційну виразність мовлення (тембр, темп, інтонація, сила голосу, наголос тощо).
- Вправляти дітей у звуконаслідуванні та доборі рими.

Розвивати мовленнєве дихання; вчити робити видих через рот плавно та протяжно.

Привчати вимовляти слова виразно, не поспішаючи. Вчити розуміти і відтворювати інтонацію (розповідну, окличну, питальну). Вправляти у вимові голосних звуків із різною силою голосу та в різному темпі. Правильно вимовляти приголосні звуки: [б], [л], [в], [м], [ф], [х], [н], [н'], [д], [к], [г], [з], [с], [с']. Чітко вимовляти дво-, три-, чотирискладові слова, які зрозумілі дитині (мо-ло-ко; ба-бу-ся) тощо.

Звертати увагу на роздільну вимову сполук йотованих із попередніми приголосними у словах типу “м’яч”, “п’ю”, “з’їхати”.

➤ Показники фонетичної компетентності дитини:

- вимовляє правильно і чітко всі голосні та приголосні звуки, крім шиплячих [ж], [ч], [ш] та [р];
- легко повторює за дорослими слова, в ігровій формі добирає рими (виконує разом із дорослим ігрові вправи на римування);
- промовляє слова в різному темпі та з різною силою голосу.

СЛОВНИКОВА РОБОТА

➤ Вікові можливості дитини

Третій рік життя – період найбільшого збагачення активного словника. До чотирьох років кількість слів становить приблизно 1500–1900. У словнику дитини є майже всі частини мови; активізується вживання дієслів, займенників та невеликої кількості прикметників. Водночас у словнику дитини ще переважають іменники, вони складають 50 % від усіх слів, що їх вживає дитина.

Третій рік життя започатковує період словотворчості дітей, у якому особливо яскравою є мовленнєва активність. Дитина ще не засвоїла багатьох слів, тому так легко утворює нові слова, неправильно пояснює незрозумілі їй значення слова.

➤ **Освітні завдання**

- Розвивати здатність слухати і розуміти мову дорослого, звернену до всіх дітей.
- Збагачувати словник дітей різними частинами мови (іменники, дієслова, прикметники, займенники, числівники, частки, прислівники).
- Вводити в активний словник дітей слова ввічливості та узагальнювальні слова.

Продовжувати розвивати здатність дітей розуміти мовлення довколишніх, звернене до всіх дітей.

Вчити вживати узагальнювальні слова: “іграшки”, “одяг”, “тварини”, “рослини”, “посуд”, “меблі”.

Вчити звуконаслідувальним словам: “кап-кап”, “няв-няв” тощо.

Активізувати словник дитини знайомими словами. Збагачувати його **іменниками** – назвами предметів найближчого оточення: іграшки, овочі, фрукти, одяг, рослини, птахи, посуд, меблі, транспорт, взуття, професії, тварини та їх дитинчата, інші предмети побуту; **дієсловами**, що позначають дії предметів та з предметами (пов’язані із самообслуговуванням, діями в групі, на майданчику тощо); **прикметниками**, що характеризують величину предмета, колір, смак, форму, належність предмета певній особі (татів, бабусин), передавати стан, який відчуває дитина (голодний, мокрий, сонливий); **числівниками** (один, багато, мало); **займенниками** (я, ми, ти, він, вона, вони, наші, моє, твоє, ви); **частками** (так, ні); **прислівниками**, що виражають просторові, часові та інші відношення.

➤ **Показники лексичної компетентності:**

- розуміє мову дорослого, звернену до неї та всіх дітей;
- вміє співвідносити слово, що звучить, з реальними або намальованими предметами;
- розуміє і вживає слова різних частин мови, крім дієприслівника; узагальнювальні слова; слова ввічливості; слова, що означають назви предметів, дій, властивостей далекого, але зрозумілого дітям оточення.

ГРАМАТИЧНА ПРАВИЛЬНІСТЬ МОВЛЕННЯ

➤ **Вікові можливості дитини**

На третьому році життя інтенсивно продовжує розвиватися мовлення, триває подальший розвиток розуміння мови. Це період швидкого оволодіння граматичною будовою мови. З’являються сполучники “і”, “а”, “то”, “тому що”, “коли”, “як”, “щоб”, “де”.

Дитина засвоює суфікси зменшувально-пестливі, згрубілості, службові слова, а також найбільш типові закінчення таких граматичних категорій, як відмінок, рід, число, час.

Це період засвоєння граматичної структури речення, що пов'язаний із формуванням граматичних категорій. Перші речення зі сполучниками у дитини з'являються у 2 роки 3 місяці, саме у цей період вона починає вживати перші складнопідрядні речення. У 2 роки 4 місяці з'являється пряма й непряма мова, причому раніше й частіше пряма, яка завжди стоїть після вказівки кому вона належить (Вона сказала: "Дай м'яч"). Речення стають багатослівними, з'являються складні речення, хоча вони ще аграматичні. Започатковується вживання сполучників і прийменників.

➤ Освітні завдання

- Вчити правильно узгоджувати слова у реченні, вживати відмінкові закінчення у словах.
- Формувати уміння будувати різні за типом речення (розповідні, питальні), за складністю (прості, складні).
- Вчити використовувати в реченні сполучники та сполучні слова.

Вчити вживати іменники в однині та множині (*машина – машини; вухо – вуха*); іменники з прийменниками (*до мами, у мами*); звертати увагу на множину назв дитинчат тварин (*курчата, телята*); стежити за правильністю вживання відмінкових закінчень іменників. Вчити вживати іменники з пестливо-здрібнілими суфіксами -очк, -ечк, -ичк. (*квіточка, стежечка, водичка*); -ик, -ичк (*зайчик, котик*); -еньк (*рученька, бабусенька*).

Вчити узгоджувати іменники з прикметниками та присвійними займенниками в роді і числі (*твій м'яч, моя книга, чисті руки*); іменники зі словами "багато", "мало" (*багато іграшок, мало квітів*); кличний відмінок іменників.

Вчити вживати дієслова в наказовому способі: *їж, скажи, почитайте*; дієслова в теперішньому і минулому часі I, II, III особи однини дійсного способу (*мию, миєш, мила, мив*). Привчати правильно вимовляти дієслова зі змінами голосних і приголосних в основі (*ношу, сиплю, хочу*), дієслова в минулому, майбутньому часі, розуміти їх.

Вчити будувати прості та складні поширені речення з однорідними членами, складнопідрядні та складносурядні речення зі сполучниками: *і, якщо, тому що, коли, щоб, де, який, скільки, котрий* та сполучними словами.

➤ Показники граматичної компетентності дитини:

- розмовляє реченнями: простими, поширеними, складносурядними, складнопідрядними зі сполучниками та сполучними словами, хоча часом вони ще аграматичні;
 - вживає іменники в однині та множині, іменники з прийменниками;
 - розуміє теперішній і майбутній час;
 - вживає дієслова у наказовому способі з відтінками лагідності, ввічливості;
- частково узгоджує іменники з прикметниками та присвійними займенниками у роді та числі.

ЗВ'ЯЗНЕ МОВЛЕННЯ

➤ Вікові можливості дитини

На третьому році життя доволі швидко розвиваються як розуміння мови, так і активне мовлення. Дитина користується переважно діалогічною формою мовлення. Вона виражається в прямому зверненні до співрозмовника, складається з прохання про допомогу, відповідей на запитання дорослого. Таке граматично малооформлене мовлення дитини ситуативне, яке більше виражає, ніж висловлює. Контекст замінюють жести, міміка, інтонація. У другій половині року спостерігаються перші прояви контекстового мовлення. Але вже в цьому віці діти враховують в діалозі під час побудови своїх висловлювань те, як їх зрозуміють партнери. Звідси еліптичність у побудові висловлювань, зупинки на початку речення.

Швидко розвивається активне мовлення дитини, воно стає засобом спілкування не лише з дорослими, а й з іншими дітьми. Дитина починає оформляти свої думки в речення, узгоджувати слова.

У другій половині року в дітей зароджується монологічне мовлення, яке потрібно стимулювати запитаннями і розвивати. Також спостерігаються перші прояви контекстового мовлення. Ці дві форми мовлення співіснують: у наочній ситуації панує ситуативне мовлення, за її відсутності – контекстове.

➤ Освітні завдання

- Розвивати розуміння дітьми мови довколишніх і активізувати мовлення дітей як засіб спілкування.
- Підтримувати й розвивати діалогічне мовлення дітей.
- Привчати дітей розповідати словами не лише про те, що вони бачать, а й про минулі події, стимулювати їх складати оповідки.

Вчити висловлювати прохання і бажання словом, відповідати на запитання дорослого (*Хто це? Що робить? Який? Яка?*). Розвивати ініціативне мовлення дитини, спонукати її звертатися до дорослого і дітей із різними запитаннями, формувати вміння ставити запитання. Вчити уважно стежити за ходом розповіді, щоб на прохання вихователя активно брати в ній участь; договорювати або вставляти слова, закінчувати речення, яке розпочав вихователь. Стимулювати дітей висловлювати своє ставлення до чогось і, по можливості, мотивувати це: “Я люблю зиму, бо тато катає мене на санках”. Вчити слухати і розуміти доступні за змістом короткі оповідання та казки, повторювати окремі репліки, фрази; розповідати за картинкою або про бачене двома–п’ятьма фразами.

➤ Показники діамонологічної компетентності:

- розуміє запитання дорослого та відповідає на нього окремими фразами, діями, жестами;

- звертається до дорослого з простими запитаннями (*Що це? Як? Де? Чому? Коли?*);
- легко повторює за дорослим слова, фрази;
- розповідає про побачене та пережите окремими фразами, кількома реченнями, які розмежовуються словами “тут”, “там”, “цей”, “ось”;
- за допомогою запитань дорослих відтворює зміст казки, оповідання, розповіді, сюжетної картинки;
- розмовляє складними фразами, вживає підрядні речення, хоча й аграматичні.

МОВЛЕННЄВИЙ ЕТИКЕТ

Вчити активно вживати слова ввічливості: прохання (прошу, будь ласка), подяки (дякую), вибачення. Привчати вітатися та прощатися з дорослими (доброго ранку, добрий день, доброго вечора, до побачення); під час розмови не вживати слів типу “ну”, “га”, “що”; вести розмову без зайвих жестів; не втручатися в розмову інших дітей і дорослих.

➤ Показники компетентності дитини:

- вживає слова прохання, подяки, вибачення;
- вітається та прощається з дорослими;
- веде розмову без зайвих жестів;
- намагається не вживати у мовленні слів-паразитів;
- не втручається в розмову дорослих.

ХУДОЖНЬО-ЕСТЕТИЧНИЙ РОЗВИТОК

ХУДОЖНЯ ЛІТЕРАТУРА

➤ Вікові можливості дитини

На третьому році життя дитина із захопленням слухає казки та оповідання, фольклорні твори; починає розуміти мораль оповідань, оцінювати поведінку героїв словами “добрий”, “гарний”, “поганий”. Одночас розуміння мовлення є ще недосконалим.

У другому півріччі дитині уже доступне розуміння художніх текстів без супроводу наочності. Вона легко запам’ятовує і повторює за дорослим цілі фрази, римівки, нескладні забавлянки, віршики, пісеньки.

Розглядає ілюстрації до улюблених казок і віршованих творів, водить пальцем по тексту, намагаючись близько до зразка проговорити його, лялькам “читає” книжки. Літературні уподобання стають усе виразнішими та чіткішими.

➤ **Освітні завдання**

- Розвивати здатність слухати і розуміти мовлення дорослого, зверненого до всіх дітей.
- Спонукаати дітей із цікавістю слухати літературні твори, розуміти їх зміст; відповідати на запитання дорослого.
- Вчити повторювати найпростіші потішки, коротенькі вірші, у ході розігрування виконувати відповідні рухи, дії з іграшками; співпереживати, співчувати персонажам творів.
- Розвивати вміння самостійно розглядати ілюстрації, акуратно поводитися з книгою.

➤ **Читання та розповідання**

Ознайомлювати дітей з українськими народними казками, доступними розумінню дітей як у супроводі ілюстрацій, ілюстративного матеріалу, так і без них. Сприяти емоційному відгуку дітей на зміст казки, співчуттю героям, бажанню висловитися. Вчити наслідувати образні вирази, повтори. Розвивати вміння уважно слухати літературний твір, відповідати на запитання дорослого за змістом твору. Залучати дітей до спільного розповідання казки.

➤ **Виразне читання**

Вчити дітей запам'ятовувати і розповідати напам'ять потішки, забавлянки, вірші; передавати текст емоційно, з відповідною інтонацією, дотримуючись відповідного темпу, дикції, сили голосу; використовувати дії з іграшками, відповідні рухи та жести.

➤ **Робота з книжкою**

Вчити обережно гортати сторінки книжки, знаходити на ілюстраціях персонажів твору, називати їх, спонукаати до розповідання твору.

➤ **Театралізовано-ігрова діяльність**

Вчити розігрувати сюжети знайомих творів; промовляти слова, поєднуючи мовні та немовні засоби виразності у супроводі наочності й без неї.

➤ **Інсценування**

Розвивати вміння інсценувати тексти українських народних казок, використовуючи декорації, костюми, музичний супровід.

➤ **Показники компетентності дитини:**

- розуміє загальний моральний зміст художніх творів;
- емоційно реагує на зміст казки, співчуває її героям;
- знає і розповідає напам'ять кілька народних пісень, забавлянок, віршів;

- розповідає фрагмент художнього твору разом із вихователем;
- відповідає на запитання дорослого за змістом твору;
- знаходить на ілюстраціях персонажів твору, називає їх;
- виконує адекватні рухи, жести в ході розігрування українських народних казок, забавлянок;
- бере участь в інсценуванні українських народних казок.

ОБРАЗОТВОРЧА ДІЯЛЬНІСТЬ

➤ **Вікові можливості дитини**

У трирічному віці дитина, спостерігаючи за діями дорослого, починає проявляти стійкий інтерес до художньо-творчих дій, намагається наслідувати його. Цей період називають дообразотворчим. Малюк вперше починає цікавитися слідами, що залишає олівець (фарби) на папері. Перш за все, потрібно навчити його помічати цей слід (штрихи, крапки тощо). Окрім того, основне завдання вихователя на цьому етапі полягає у розвитку вмінь і навичок дітей користуватися інструментами для образотворення: правильно тримати олівець і пензлик, користуватися фарбами, матеріалами для ліплення. Пізніше – розвиток уміння співвідносити власні зображення зі зразком, знайомими з об'єктами чи явищами.

Під час ліплення дитина ознайомлюється з властивостями матеріалів (глина, пластилін, тісто). З часом спонтанні рухи стають цілеспрямованими, дитина намагається пов'язати їх із зразком чи об'єктом.

Аплікацію у цьому віці вивчають без наклеювання. Малюк вчиться розкладати готові форми, створюючи елементарні аплікації, розміщує їх у колі, квадраті, трикутнику, на смужках різної товщини, створює найпростіші сюжети.

➤ **Освітні завдання**

- Формувати у дітей інтерес до образотворчої діяльності, вміння дивуватися, емоційно сприймати ілюстрації, картинки, вироби декоративно-ужиткового мистецтва (вишивки, іграшки-свищики, сопілки, рухомі яворівські іграшки тощо).
- Вчити розпізнавати зображення, асоціювати їх із знайомими явищами, предметами, визначати і називати їх місцезнаходження на аркуші паперу (вгорі, внизу, збоку, посередині) та відносно одне одного (над, під, спереду, ззаду); позитивно реагувати на всі кольори фарб, називати їх, обирати ті, що подобаються; за зовнішніми ознаками визначати статево-приналежність людей.
- Виховувати зацікавленість образотворчою діяльністю, формувати елементарні технічні навички, вміння реагувати на результати своєї творчості.

Малювання. Навчати емоційно сприймати твори образотворчого мистецтва, впізнавати в зображеннях знайомі явища, предмети, казкових персонажів, доброзичливо сприймати їх, дивуватися; емоційно відгукуватися під час розгляду та дотикового обстеження виробів декоративно-ужиткового мистецтва; називати зображений на картинках стан погоди; класифікувати на зображеннях, ілюстраціях людей за статевими ознаками, орієнтуватися у видах їхньої діяльності.

Вчити правильно тримати олівець (трьома пальцями), регулювати натиск під час роботи; правильно користуватися пензлем (тримати над металевою частиною, акуратно набирати потрібну фарбу на весь ворс, попередньо змочивши пензлик у воді; зайву фарбу знімати об край посудини; добре вимивати пензлик після роботи).

Вчити прийомам зображення довколишніх предметів, явищ за допомогою штрихів і ліній (олівець, фломастер, кольорові крейди), плям і мазків (гуашеві фарби, пензлі); зображення шляхом відбивання долонь, пальців, штампування. Формувати вміння передавати елементарну подібність до конкретних предметів чи явищ, малювати з дорослим і самостійно. Сприяти переходу спонтанних рухів дитини до керованих.

Вчити емоційно реагувати на розмаїття колірної гами, заповнювати яскравими плямами весь аркуш; малювати олівцем прямі лінії зліва направо, згори вниз, перетинати лінії, заокруглювати їх; поєднувати в малюванні два кольори.

Ліплення. Ознайомлювати дітей із глиною, її властивостями: м'яка, ліпиться, трансформується від дотику. Вчити правильно користуватися глиною: ліпити на дошці чи клейонці, не розкидати, мити руки після роботи.

Вчити прийомам ліплення: відщипувати шматки глини різного розміру від цілого, розкачувати їх у руках та на дошці, розплющувати, з'єднувати шматки між собою.

Вчити знаходити у виробі подібність до зразка, реального предмета чи його графічного зображення, пов'язувати з цим рухи своїх рук.

Виховувати позитивні емоційні враження від процесу ліплення.

Аплікація (без наклеювання). Викликати у дітей бажання маніпулювати з папером (змінати, рвати, згинати навпіл), гратися з готовими формами та заготовками. Вчити викладати елементарні аплікації з різних геометричних форм (трикутник, квадрат, круг, смужки різної товщини), чергувати їх за кольором на фланелеграфі, пізніше – на площині (смужка паперу, по колу); на аркуші викладати силуети людей, тварин, рослин, об'єктів тощо; складати з них прості сюжети, обігруючи їх.

Вчити називати форму й колір предмета, емоційно сприймати контрастне зображення, виокремлювати однакове; відмінне.

➤ Показники компетентності дитини:

- самостійно маніпулює з матеріалом для художньо-творчих дій;
- правильно тримає олівець, пензлик; розминає глину, ділить її на шматки;
- має уявлення про безпечне поводження з матеріалами та інструментами для занять образотворчою діяльністю;
- на заняттях працює з дорослим і самостійно;
- ідентифікує та диференціює своє “Я” із зображеннями, іншими дітьми;
- позитивно реагує на художньо-творчу діяльність;
- встановлює емоційний контакт із дорослим під час занять;
- намагається досягти успіху у роботі, пишається своїми результатами, хизується ними перед ровесниками;
- досліджує свої вміння, намагається використати їх;
- знає призначення матеріалів для занять образотворчою діяльністю;
- короткими фразами розповідає про свої дії на заняттях, вільно вживає займенник “я”;
- емоційно реагує на зображення, проявляє своє ставлення до них;
- радо експериментує з матеріалами й інструментами із образотворчої діяльності, знає їх властивості;
- під час розгляду зображень, картин намагається встановити елементарні причинно-наслідкові зв'язки;
- під час художньо-трудових дій досліджує власні можливості.

МУЗИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ

➤ Вікові можливості дитини

На третьому році життя дитина реагує на специфічні особливості музики: мелодію, ритм, силу звуку тощо. Відбувається зацікавлене слухання пісні, де йдеться про відомих персонажів, емоційне їх сприйняття. З'являються співочі інтонації та елементарна ритмічність у рухах під музику.

➤ Освітні завдання

- Викликати емоційний відгук на музику, бажання слухати невеликі п'єси, пісні.
- Розвивати співочі навички дітей.
- Вчити розрізняти ритм музичного твору та рухатися відповідно до нього.
- Формувати вміння своєчасно змінювати рухи під час виконання танцю, гри.

Слухання. Викликати емоційний відгук на музику. Вчити дітей слухати веселі та спокійні пісні, п'єси; розрізняти регістри (високий – низький); розрізняти звучання різних інструментів: барабан, брязкальце, дзвіночок, сопілка; розрізняти музику за висотою та ритмом (марш – біг); розрізняти окремі твори та називати їх.

Підспівування та співи. Розвивати вміння підспівувати закінчення музичних фраз, слів, що повторюються у піснях, у супроводі співу дорослих та інструментів; запам'ятовувати невеликі пісні. Вчити правильно вимовляти слова, співати разом з іншими дітьми.

Музично-ритмічні рухи. Спонукаати дітей передавати ритм ходьби та бігу, своєчасно змінювати рухи під час виконання танцю (гри). Формувати вміння визначати в русі різні ритми, передавати їх у зв'язку з різною музикою; дії ігрових персонажів (ведмідь, лисичка, зайчик, пташка).

Вчити в іграх, таночках ходити по одному, парами, тримаючись за руки, бігати по одному; виконувати прості танцювальні рухи: плескати в долоні, тупати ногами, кружляти, ходити, розмахуючи хустинкою, робити напівприсідання, наслідувати рухи тварин.

Вчити дітей за допомогою дорослого ходити по колу; танцювати вільно по всій кімнаті.

➤ **Показники компетентності дитини:**

- емоційно відгукується на музику;
- розрізняє звучання різних інструментів (брязкальце, сопілка, барабан, дзвіночок);
- розрізняє музику за висотою, ритмом;
- виконує невеликі за розміром пісні;
- виконує прості танцювальні рухи: притупування, ходьба, біг, кружляння, напівприсідання, плескання в долоні, наслідує рухи тварин;
- ходить по колу з допомогою дорослого;
- передає ритм ходьби та бігу, змінює рухи під час виконання гри і танцю.

КРЕАТИВНИЙ РОЗВИТОК

КОНСТРУКТИВНА ДІЯЛЬНІСТЬ

➤ **Вікові можливості дитини**

До трьох років у дитини закладаються передумови переходу до продуктивних видів діяльності. Дитина вже вміє бачити у конструкціях із будівельного матеріалу зображення реальних предметів. Використовуючи ігровий будівельний матеріал, вона складає прості сюжетні споруди та називає їх.

Поступово дитина все більше цікавиться результатами своїх дій, пишається ними. Саме тому основну частину звертань до дорослого складають очікування оцінки процесу своєї діяльності та її результату (“я гарно зробив лавочку?”, “подивіться, який у мене вийшов будинок!”). Побудовані споруди викликають у дітей емоції радості та задоволення.

➤ **Освітні завдання**

- Ознайомлювати дітей із будівельним матеріалом; вчити називати деталі та споруду, яку дитина задумала зробити.
- Розвивати дрібну моторику рук, орієнтацію у просторі, вміння доводити розпочату справу до кінця.

Виховувати стійкий інтерес до конструювання, вміння емоційно відгукуватися на гру з будівлею чи іграшкою. Розвивати дотикові відчуття, усвідомлення, що конструювати треба правильно, гарно. Привчати дотримуватися порядку в роботі. Прищеплювати любов до праці, наполегливість.

Розвивати дрібну моторику рук, орієнтування в просторі, вправляти в умінні узгоджувати свої дії з дорослими та іншими дітьми.

Виховувати відповідальність за роботу. Вчити доводити розпочату справу до кінця, працювати колективно. Виховувати взаєморозуміння та взаємодопомогу.

Ознайомлювати з будівельним чи рухомим конструктором. Вчити називати деталі та споруду, що була задумана, дізнаватися про різноманітні прийоми з’єднання деталей, вчити розрізняти матеріали, з яких виготовлені споруди.

Спонукаати до асоціативних образів у конструктивній діяльності, прищеплювати естетичний смак.

Вчити використовувати матеріали-замінники, природний матеріал. Сприяти бажанню створювати казкові будівлі та фантастичні об’єкти.

➤ **Показники компетентності дитини:**

- розрізняє та називає такі будівельні деталі: кубик, цеглинка, пластина;
- розрізняє деталі за формою та величиною. Розуміє, що стійкість будівлі залежить від положення форм;
- будує прості сюжетні та предметні споруди, називає їх;
- бачить у конструкціях зображення предметів навколишньої дійсності;
- охоче займається конструктивною діяльністю;
- усвідомлює, що споруда має бути акуратною;
- намагається дотримуватися форм товариських і доброзичливих взаємин із дітьми та дорослими.

ТЕАТРАЛІЗОВАНА ДІЯЛЬНІСТЬ

Театралізація – один із видів діяльності, який відкриває широкі можливості творчих проявів дитини, є доволі ефективним засобом педагогічного впливу на розвиток особистості. У театралізованій діяльності дитина реалізує свої потреби у самовираженні, спілкуванні, пізнанні себе. Окрім того, театралізована діяльність є чудовим засобом збагачення мовленнєвого досвіду дитини. Театралізована діяльність включає такі види: театралізована гра (гра-драматизація); підготовка до театралізованого дійства (репетиції) і саме театралізоване дійство; перегляд і сприйняття театралізованого видовища (перегляд вистав, відвідування театру, ознайомлення зі складовими театру, професіями людей, які там працюють).

➤ Вікові можливості дитини

Дитина за допомогою дорослого чи самостійно розіграє тексти віршків, забавлянок, закличок; повторює окремі слова; виконує дії відповідно до змісту тексту; імітує рухи; звуконаслідує тварин. Бере участь в інсценівках знайомих казок із використанням декорацій і костюмів під музичний супровід. Малюк емоційно позитивно реагує на розігрування драматизацій, симпатизує позитивним героям та обурюється поведінкою негативних. За допомогою міміки, жестів, рухів передає почуття й емоції.

➤ Освітні завдання

- Вчити дітей передавати рухи та дії героїв відповідно до змісту казки, потішки, віршика тощо; повторювати ці дії з іграшками, використовуючи при цьому різні види театру (ляльковий, настільний, пальчиковий).
- Вчити наслідувати голоси птахів і тварин, передавати елементарні рухи: пташка – літає, зайчик – стрибає.
- Формувати вміння передавати свої почуття емоціями, словами, жестами, інтонацією. Формувати позитивну реакцію на театралізоване дійство, емоційний відгук, бажання займатися театралізацією. Вчити співпереживати героям дійства (симпатизувати позитивним і обурюватися поведінкою негативних персонажів).
- Розвивати інтонаційну виразність мовлення, вміння брати участь у діалозі.
- Вчити адекватно реагувати на використання костюмів і масок, потрібних атрибутів.
- Вселяю підтримувати ініціативу дитини займатися драматизацією, інсценуванням тощо.

➤ Тематика ігор і вправ

“Так говорить...”, “Покажи нам зайчика (лисичку, ведмедика)”, “Хто до нас прийшов?”, “Ось як ми радіємо”, “Ось як плаче хмарка”, “Так сердиться дядько Грім”, “Я сказала, ти скажи”; показ пальчикового театру та інсценування знайомих творів усної народної творчості: “Печу-печу хлібчик”, “Ладки-ладусі”, “Сорока-ворона”, “Топ-гоп, козуню”; казки: “Ріпка”, “Дід та баба”; показ настільного та лялькового театрів: “Рукавичка”, “Колобок”, “Пішла киця по водицю”.

➤ Показники компетентності дитини:

- супроводжує рухами текст театралізованого дійства; імітує рухи тварин;
- розуміє позитивні та негативні вчинки персонажів, відповідно реагує на них;
- емоційно сприймає театралізовані вистави; проявляє свої почуття, намагається передати елементарні емоційні стани персонажів;
- цікавиться різними видами театру;
- самостійно використовує іграшку як персонаж;
- веде короткий діалог;
- виокремлює гарне і негарне у зовнішності героїв; емоційно реагує на гарний сценічний костюм;
- самостійно ініціює театралізовану діяльність;
- намагається по-своєму показати того чи іншого персонажа;
- радіє, одягаючи маску чи сценічний костюм;
- намагається перевтілитися в ігрову роль.

ІГРОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

➤ Вікові можливості дитини

На третьому році життя відбувається інтенсивний фізичний розвиток дитини, вдосконалюється координація рухової активності, зростає самостійність, урізноманітнюються ігрові вміння. Дії з предметами стають дедалі цілеспрямованішими, виникає сюжетно-відображувальна гра, а наприкінці цього віку – сюжетно-рольова, за допомогою якої дитина передає свій перший життєвий досвід.

На третьому році життя активізуються найпростіші рольові ігри, в яких діти намагаються виконувати певні ролі (мама – син (дочка), вихователь – дитина, лікар – хворий тощо).

Виникає інтерес до спільних ігрових дій з іншими дітьми, бажання перебувати поряд.

В іграх дитина починає порівнювати властивості предметів, виокремлює спільне та відмінне, враховує просторове розміщення, використовує

предмети за призначенням, користується предметами-замінниками. Інтенсивно розвивається пізнавальна активність малюка, мовлення. Проте організм та психіка ще швидко втомлюються, особливо від одноманітних дій і рухів. Дитина ще не може тривалий час зберігати працездатність, зосереджуватися.

➤ **Освітні завдання**

- Розвивати у дітей уміння послуговуватися предметами (іграшками), виконувати дії з ними, самостійно добирати іграшки для ігор; дотримуватися правил у рухливих і дидактичних іграх. Формувати вміння зайняти себе грою. Створювати умови для розвитку найпростіших сюжетів.
- Формувати доброзичливе, позитивне спілкування з ровесниками під час елементарних спільних ігор – уміння гратися не лише поруч, а й разом з іншими дітьми: ділитися іграшками, не забирати їх у дітей, не заважати під час гри, розвивати основи співтовариства, стимулювати бажання дітей до спільної діяльності.
- Викликати за допомогою гри позитивні емоції, радість, бадьорий настрій. Підтримувати бажання імпровізувати, фантазувати.
- Прищеплювати бережне ставлення до іграшок, привчати складати їх, ставити на місце. Розвивати звичку доводити розпочату справу до кінця.

➤ **Рольові ігри**

Формувати в іграх найпростіші форми рольової поведінки; вчити узгоджувати свої дії з діями інших дітей, виконувати обрану роль, відображати елементарні образні дії; стимулювати бажання дитини виконувати різні ролі, наділяти ними персонажів гри.

Вправляти в умінні використовувати в іграх різноманітні предмети й іграшки, виконувати найпростіші дії з ними: мама годує дитину, лікар дивиться горло, водій везе пасажирів. Заохочувати до використання в іграх предметів-замінників: кільце від піраміди – кермо, кубик – хліб тощо; вчити проявляти творчість і самостійність у доборі атрибутів для певної ролі.

Формувати вміння використовувати в іграх набутий життєвий досвід; розвивати послідовність у виконанні ігрових дій: спочатку роздягнути ляльку, а потім покласти її спати тощо.

Розвивати здатність встановлювати контакти з однолітками задля спільних ігор, уміння дружити.

➤ **Ігри-драматизації**

Заохочувати дітей до участі в іграх-драматизаціях за сюжетами добре знайомих казок, вчити виконувати прості ролі. Формувати

найпростішу образну виразність відведеної ролі, вміння передавати дії та рухи персонажів відповідно до змісту. Розвивати адекватну позитивну реакцію на драматизацію.

➤ **Ігри з будівельним матеріалом**

Вчити дітей задумувати сюжет побудови, переходячи від простих ігор із будівельним матеріалом до осмисленого використання його в “будівництві”.

Розвивати елементарні будівельні прийоми: рівно класти цеглинки, кубики, щільно прикладати їх одне до одного, намагатися зробити споруду стійкою.

Залучати до використання побудов у сюжетних іграх.

Ознайомлювати дітей під час ігор із природним будівельним матеріалом (пісок, глина, сніг, камінці) та його властивостями: сухий пісок – сипучий, вогкий – ліпше ліпиться, сніг – тоне тощо).

Заохочувати до ігор із природним матеріалом: жолуді, шишки, каштани. Спонукаати до ігор із ним і доцільного його використання.

Виховувати бережне ставлення до будівельного матеріалу: не кидати, не ламати; виробляти звичку після гри ставити його на місце.

➤ **Дидактичні ігри**

Розвивати і по-різному підтримувати інтерес та бажання дітей пізнавати нове й невідоме, отримувати знання, експериментувати, досліджувати, знаходити рішення.

Спонукаати дитину до розмірковувань і дій, що ґрунтуються на знаннях, отриманих раніше. Сприяти прагненню отримати від дорослого пояснення незрозумілого.

Продовжувати розвивати в іграх сенсорні здібності дітей, поглиблювати знання про величину, колір, форму предметів. Закріплювати навички дій з предметами відповідно до їх особливостей: м'яч круглий – його можна котити, цеглинка стійка – з неї можна будувати, глина м'яка – з неї можна ліпити тощо.

Вводити в активний словник слова, що означають відтинок часу (тепер, скоро, потім, спочатку).

Формувати уявлення про якості та властивості предметів: форму, величину, колір і фактуру (м'який, твердий, гладенький, шорсткий); числові та часові уявлення; просторове розміщення; напрямок руху.

Розвивати вміння узагальнювати предмети, групувати їх за сенсорними якостями; складати з кількох частин одну; порівнювати різні групи предметів.

Вчити виконувати поставлене завдання, доводити справу до кінця.

Тематика дидактичних ігор

Пізнавальний розвиток.

Ознайомлення з природою та довкіллям: “Хто що їсть?”, “Відгадай і назви”, “Лото”, “Парні картинки”, “Предметне лото”, “Відгадай, що це?”, “Овочі та фрукти”, “Звірята і малята”, “Хто (що) це?”, “Що за звук?”

Розвиток сенсорики: “Кольорові прищипки”, “Розклади за кольорами”, “Кольорові кульки”, “Втулки”, “Стрічки для ляльок”, “Хто в якому будиночку живе?”, “Впізнай на дотик”, “Що я вам дала?”, “Багато – один”, “Велике – маленьке”, “Що заховали?”, “Де дзвенить?”, “Подорож по кімнаті”, “Зроби як було”, “Склади пірамідку”, “Черевички”.

Мовленнєвий розвиток.

Словник: “Хто (що) це?”, “Який цей предмет?”, “Що робить Катруся?”, “Коли це було?”, “Звірята й дитинчата”.

Звукова культура: “Хто як кричить?”, “Потяг”, “На конику”, “Що це звучить?”, “Як це звучить?”, “Вітер”, “Ручки змерзли”, “Тихо – голосно”, “Швидко – поволі”.

Граматики: “Прикрасимо ялинку”, “Хто що робить?”, “Чого не стало?”, “Що в кошику?”, “Доберемо вікна, дахи”, “Купання ляльки”, “Ведмедик”, “Знайди що треба”, “Збудуємо будиночки”.

Зв’язне мовлення: “Відгадай і назви”, “Предметне лото”, “Доповни малюнок”, “Чого не стало?”, “Квіти на галявині”.

➤ Ігри-забави

Заохочувати дітей до активної участі в іграх-забавах, проявляти інтерес до них, схвально реагувати. Формувати здібність чітко реагувати на позитивних і негативних героїв гри. Розвивати вміння та бажання самостійно діяти з іграшками, проявляти зацікавлення до спостереження за механічними іграшками, адекватну реакцію на них. Вчити емоційно відгукуватися на ігри, запропоновані вихователем.

➤ Рухливі ігри. Народні ігри

Вчити дітей дотримуватися елементарних правил рухливої гри. Спонукаючи до участі в руховій діяльності разом з іншими дітьми та дорослим, розвивати вміння узгоджувати свої дії з діями інших учасників гри. Враховуючи індивідуальні можливості, схвалювати вольові зусилля та прояви самостійності дітей.

Розвивати навички дитини зберігати стійке положення тіла, заданий напрямок руху, темп, координувати рухи, орієнтуватися у природному оточенні.

Розвивати вміння впевнено ходити, бігати, стрибати, перестрибувати, кружляти, скочуватися тощо. Вчити дотримуватися певного напрямку в діях із м’ячем; відображати в рухах дії та звуконаслідувати знайомих персонажів (лисички, ведмедика, зайчика).

Заохочувати дітей до участі в народних рухливих іграх. Вправляти в умінні повторювати за вихователем коротенькі віршики, заклички, потішки тощо; намагатися виконувати певні рухи щодо їхнього змісту.

Розвивати впевненість у собі, своїх можливостях, ініціювати бажання діяти самостійно. Виховувати дружелюбність під час рухливих ігор, уміння швидко зорієнтуватися, організуватися.

Тематика рухливих і народних ігор

Ігри з ходьбою та бігом: “Потяг”, “Літаки”, “Доженіть мене”, “Пташки літають”, “Сонечко і дощик”, “Хто тихіше”, “Всі бігом до мене”, “Горбчики і автомобіль”, “Принеси предмет”.

Народні ігри: “Дибидибиди”, “Дзвіночок”, “Подоланочка”.

Ігри зі стрибками: “Зайченята”, “Жабки”, “Через струмочок”, “Мій дзвінкий веселий м’яч”, “Пташки у гніздечках”.

Ігри з киданням, ловінням та коченням м’яча: “М’яч у колі”, “Попади у ворітця”, “Прокоти м’яч”, “Цілься точніше”, “Гра з м’ячем”, “Лови м’яч”.

Ігри з повзанням і лазінням: “Будь обережним”, “Не наступи”, “У ворітця”, “Мавпочки”, “Доповзи до іграшки”.

Ігри з різноманітними рухами: “Ми – маленькі діти”, “Піднімаємо ручки”, “Хованки”, “Діти і ведмедик”.

Народні ігри: “Жучки”, “Котик”, “Лисички та зайці”, “Курчата”, “Зайці на галявині”.

Ігри на орієнтування в просторі: “Знайди свій будиночок”, “Звідки дзвонять?”, “Знади іграшку”, “Знайди дзвіночок”, “Відгадай, звідки тебе кличуть”.

Народні ігри: “Півник”, “Качечка з каченятами”.

➤ Ігри на розвиток креативності

Розвивати самодіяльність дитини, прагнення зробити по-своєму, внести елемент новизни.

Вчити розмірковувати, спиратися на особистий досвід, самостійно робити вибір, визначати пріоритети.

Виховувати відчуття радості від самостійних відкриттів, гордість за власні досягнення.

Підтримувати бажання надавати перевагу певним діям, проявляти інтерес до тієї чи іншої діяльності.

Вчити проявляти різноманітні емоції, розрізняти емоційні стани, називати свій емоційний стан.

Виховувати бажання досягати поставленої мети.

Тематика ігор на розвиток креативності

“Я це можу”, “Обери з кількох варіантів”, “Зроби по-іншому”, “Чому я хороший (поганий)?”, “Який у мене настрій?”, “Виконай завдання”, “Обери сам”, “А що буде, коли зробити так?”

➤ Показники компетентності дитини:

- знає народні ігри та грає у них із ініціативи дорослого;
- усвідомлює свої фізичні можливості;
- охоче бере участь у руховій діяльності;
- активно діє з предметами та іграшками; використовує предмети-замінники;
 - задумує просте ігрове завдання та намагається реалізувати його;
 - в іграх наслідує дорослих, бере на себе соціальну роль, дотримується правил гри;
 - усвідомлює, що дорослий є організатором спільних ігор;
 - входить у певні (обрані або назначені) ігрові ролі;
 - відчуває емоційне задоволення від гри, ролі в ній;
 - адекватно реагує на пропозицію зайнятися ігровою діяльністю;
 - ділиться іграшками з іншими дітьми;
 - активно діє з іграшками, знає їх особливості та функції, використовує їх в іграх;
 - знає та називає дії людей, їхні емоційні стани;
 - помічає помилки у мовленні інших;
 - наслідує в іграх вчинки інших людей;
 - надає пріоритети певним предметам, речам.

СТАТЕВА ІДЕНТИФІКАЦІЯ ТА ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ

➤ Вікові можливості дитини

На третьому році життя дитина часто відчуває потребу в оцінці себе з боку дорослого, що є засобом її самоствердження. В цей період відбуваються суттєві зміни у ставленні до однолітків протилежної статі. З'являються дії, характерні для взаємин із однолітками (спостереження за діями однолітків, наслідування, усмішка та ін.).

Наприкінці третього року життя у дитини з'являється принципово нова форма дитячих комунікативних дій – емоційно забарвлені ігрові дії, за допомогою яких дитина не лише виявляє своїм настроєм ставлення до однолітка, а й демонструє йому свої вчинки.

Своєрідною особливістю психічного розвитку дитини третього року життя є поява свідомого виявлення себе, свого “Я”. Це найважливіший момент у їхньому житті; саме в цей період відбувається народження особистості. Поступово формується уявлення про себе, виникають елементи самосвідомості: маля впізнає себе у дзеркалі, на фото, знає і називає свою стать, упізнає на картинках особу певної статі. У цьому віці виникають приязні або неприязні стосунки між хлопчиками і дівчатками, пов'язані з ігровою та предметною діяльністю.

➤ **Освітні завдання**

- Сприяти в пізнанні самого себе, в усвідомленні власної статі (хлопчик або дівчинка) та незворотності своєї статевої належності.
- Формувати вміння встановлювати щирі, партнерські взаємини з дорослими й однолітками.
- Розвивати вміння спілкуватися з хлопчиками та дівчатками в ігрових ситуаціях і реальному житті.
- Формувати статево самосвідомість в іграх та початкові навички статево-рольової поведінки.
- Поповнювати знання дітей про довкілля і про людей. Заохочувати хлопчиків до конструктивної діяльності, а дівчаток до створення затишку у домі.
- Виховувати на національних традиціях гендерних взаємин.

➤ **Показники компетентності дитини:**

- знає та називає свою статево належність, усвідомлює її незмінність;
- усвідомлює себе як особу, яка росте і змінюється;
- бере участь в іграх, що відповідають певній статі;
- доброзичливо ставиться до представників своєї та протилежної статі.

ТРУДОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

➤ **Вікові можливості дитини**

У цей період дитина яскраво проявляє прагнення до самостійності, наслідування. Складнішою та різноманітнішою стає її діяльність.

Увага дітей ще не стійка, але зосередженість на діяльності, якою вони займаються, стає тривалішою.

Урізноманітнюються почуття дитини, пов'язані з трудовою діяльністю (задоволення від досягнутого результату, засмучення від невдачі, радість від похвали).

Діти вчаться самостійно їсти, оволодівають умінням послідовно одягатися та роздягатися, контролювати свої фізіологічні потреби.

Беруть участь у наведенні ладу в приміщенні, виконуючи посильні дії: прибирання іграшок, книжок, переставлення стільців, поливання рослин з допомогою дорослих.

Діти набувають навичок посильної трудової діяльності під час прибирання на майданчику (збирання сухого листя), пишаться своїми досягненнями, практичною вмілістю.

У маленької дитини спостерігається швидке вироблення звичок і швидке їх забування. Тому необхідно постійно повторювати трудові дії із урахуванням вікових можливостей дітей.

➤ **Освітні завдання**

- Формувати у дітей результативні, а згодом продуктивні дії й на цій основі елементарні трудові дії з самообслуговування.
- Виховувати інтерес до трудових дій дорослих.
- Формувати бажання переборювати труднощі, що виникають у процесі досягнення результату.

➤ **Самообслуговування**

Вчити дітей спочатку з допомогою дорослого, а згодом самостійно одягатися і роздягатися, застібати і розстібати гудзики, складати одяг; взуватися і роззуватися, ставити взуття у визначене місце. Дотримуватися послідовності під час одягання та роздягання. Вчити помічати неохайність в одязі, взутті, звертатися за допомогою до дорослого. Привчати користуватися за потреби носовичком.

Вчити самостійно їсти, мити руки (намилювати руки, мити коловими рухами, змивати водою мильну піну, ретельно витирати руки рушником).

➤ **Господарсько-побутова праця**

Залучати до виконання простих трудових доручень (принести будь-які предмети, зібрати кубики в коробку, покласти на стіл ложки тощо).

Залучати до прибирання майданчика (збирання папірців, паличок).

Формувати турботливе ставлення до осілих птахів: разом із дорослими підгодовувати їх.

➤ **Показники компетентності дитини:**

- виконує прості трудові доручення;
- своєчасно користується туалетом, носовичком;
- складає свій одяг та взуття з допомогою дорослого;
- з невеликою допомогою дорослого одягається та роздягається, взувається та роззувається;
- намагається їсти охайно;
- правильно миє руки, користується рушником.

МОЛОДШИЙ ДОШКІЛЬНИЙ ВІК

ЧЕТВЕРТИЙ РІК ЖИТТЯ

ПСИХОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДИТИНИ

У дітей четвертого року життя порівняно з дітьми третього року життя темпи росту уповільнюються, вони не так швидко набирають масу. Їхня маса приблизно становить 16,5 кг, зріст – 102 см.

На четвертому році життя відбуваються істотні зміни в характері та змісті діяльності дитини, розвиткові окремих психічних процесів у взаєминах із людьми. Займаючись різними видами діяльності – грою, малюванням, конструюванням, – дитина починає діяти відповідно до поставленої мети, хоча через нестійку увагу може забути про неї, оскільки відволікається, залишає одну справу заради іншої. Окрім нестійкої уваги, малюкові притаманна також підвищена емоційна збуджуваність, яка найчастіше трапляється у грі. Спільні ігри дітей починають переважати над індивідуальними, проте достатньої узгодженості між учасниками ще немає, і тривалість гри невелика. Гра відбувається стрибкоподібно – один сюжет швидко змінюється іншим.

У **продуктивній діяльності** (малювання, ліплення, конструювання) діти переходять до обдуманого зображення предметів, хоча способи реалізації задуму ще не досконалі.

Молодший дошкільний вік найбільш чутливий щодо **мовленнєвого розвитку**. У дитини цього віку надзвичайно розвинуте мовне чуття, вона досить рано помічає і виправляє мовленнєві огріхи. Провідною формою спілкування залишається діалогічне мовлення. Ситуативне мовлення поступово замінюється контекстним (поза наочною ситуацією).

У ході предметної діяльності розвиваються різні види відчуття і сприймання. Дитина сприймає колір, форму, величину та інші якості предметів. Їх сприймання емоційне, активне, малюлята прагнуть потримати предмет у руках, погратися ним, але самостійно не визначають і не називають його ознак. Для них характерна недиференційованість, злиття образів сприйнятих предметів. За допомогою дорослих дитина може примітивно аналізувати предмети, що її оточують. Для цього віку характерне активне розгорнуте орієнтування в світі речей, єдність тактильного, слухового, нюхового сприйняття.

Мислення дитини цього віку є наочно-дійовим. Вона мислить у процесі виконання тих чи інших дій, коли пояснення дорослого супроводжується наочним показом. У цьому віці починає діяти наочно-образне мислення. Доволі інтенсивно розвивається **пам'ять**. Дитина засвоює велику кількість нових слів, виразів, віршів, казок, забавлянок. Мимовільна пам'ять переважає над довільною і розвивається в процесі гри, при безпосередньому спілкуванні, під час слухання літературних творів.

Пам'ять характеризується образністю. Добре запам'ятовується тільки те, що було безпосередньо пов'язане з діяльністю, було цікавим й емоційно забарвленим.

Уява продовжує бути нестійкою. Її образи швидко змінюються під впливом зовнішніх подразників. Уява підтримується зовнішніми діями. Вона функціонує поки дитина зайнята діяльністю, наділяючи реальні предмети уявленими якостями й функціями, відповідно до змісту виконуваних дій.

Увага має мимовільний характер. Дитина не здатна тривалий час утримувати увагу на одному і тому самому предметі; вона швидко переключається з одного виду діяльності на інший. Проте малюк може довго розглядати те, що його зацікавило, тобто підвищується стійкість уваги. Слово дорослого виступає як засіб формування перших проявів довільної уваги.

Почуття й емоції яскраві та ситуативні. Дитина легко переймається емоціями інших. Емоції імпульсивно виникають і швидко минають. Формуються моральні якості: діти починають розуміти, що можна, а чого не треба робити. У цьому віці дуже важливо не прогавити час для виховання гуманних почуттів та елементарних уявлень про доброту, чуйність, взаємодопомогу, увагу до дорослого та ровесників.

На четвертому році життя предметом гордості є досягнення в оволодінні навичками самообслуговування, а пізніше такими якостями, як слухняність, вміння вітатися, не скаржитися, ділитися іграшками і ла-соцями.

СПІВПРАЦЯ ЗІ СІМ'ЄЮ

➤ **Завдання, що забезпечують взаємодію дошкільного навчального закладу зі сім'єю**

Створювати умови для постійної роботи консультативного пункту вивчення вікових психологічних особливостей дитини. Сприяти встановленню між батьками та педагогами постійної довіри – запоруки успішної подальшої співпраці та конструктивної взаємодії. Сприяти виявленню обдарованості дитини-дошкільника, розвиток її самостійності.

Уникати готових оцінних суджень про виховання, допомагати батькам у формуванні вміння особисто спостерігати за власною дитиною, відкривати в ній нові якості та риси.

Допомагати батькам використовувати педагогічні знання, спрямовані на конкретну дитину з її особливостями, перспективами вікового й індивідуального розвитку.

Допомагати у подоланні стереотипів батьківського мислення, виявленні реальних причинно-наслідкових зв'язків між почуттями і вчинками їхніх дітей.

Залучати батьків до участі в спільних (батьки та діти) видах роботи (театралізована вистава, конкурс, розвага).

Позитивно ставитися до проявів батьківської ініціативи та творчості.

Встановлювати партнерські взаємини зі сім'єю кожного вихованця.

ФІЗИЧНИЙ РОЗВИТОК

РОЗВИТОК ФІЗИЧНИХ УМІВЬ І НАВИЧОК

➤ Вікові можливості дитини

На четвертому році життя в дитини продовжують розвиватися психічні процеси, зростають фізичні можливості, показники зросту. За рік маса тіла дитини збільшується на 1,5-2 кг, зріст – на 5–7 см. До чотирьох років маса тіла досягає 16,5 кг, зріст 102 см, окружність грудної клітки – 53 см.

Продовжується інтенсивний розвиток структури і функцій головного мозку. Підвищується активність дитини, посилюється її цілеспрямованість, різноманітнішими й координованими стають рухи. Проте під час ходьби дошкільники часто притискають руки до тулуба, недостатньо піднімають ноги від підлоги (човгають), не завжди чітко дотримуються зазначеного напрямку, деякі з них дивляться собі під ноги.

Упродовж четвертого року життя відбуваються зміни у фізичних можливостях дитини: поступово вона стає самостійнішою у самообслуговуванні, виконанні гігієнічних процедур; зростає її свідоме ставлення до гігієнічних та гартувальних процедур, правильного харчування; дитина здатна усвідомлювати їх значення для свого здоров'я й розвитку організму. У дітей цього віку завершується формування загальної структури бігу, проте біговий крок залишається недостатньо рівномірним і швидким, зі слабким відштовхуванням і пасивними рухами рук.

Молодший дошкільник оволодіває різними видами стрибків, їх техніка стає досконалішою: він відштовхується двома ногами від опори та енергійно змахує руками, м'яко приземлюється, утримує рівновагу. Спостерігається стабільність фази польоту в різних видах стрибків, проте через слабкість м'язів під час їх виконання дитина швидко втомлюється. Поступово діти цього віку засвоюють осінньо-зимові, весняні та літні спортивні вправи: катання на роликах, гойдання, їзду на дво- та триколісних велосипедах, підготовчі рухи до плавання, катання на санчатах тощо.

➤ Освітні завдання

- Охороняти і зміцнювати здоров'я дітей засобами розвитку рухових навичок і вмінь, різних видів гартувальних процедур, рухливих ігор, формування правильної постави.
- Вчити дітей вільно ходити та бігати, природно координуючи рухи рук і ніг, привчати до поперемінного рухання руками в такт ходьбі, орієнтуванню в просторі; вчити оволодівати різними видами ходьби та бігу, іншими основними рухами.
- Створювати всі умови для засвоєння дитиною багатьох видів найпростіших рухів, дій і гартувальних процедур.
- Виховувати інтерес до фізичних вправ та рухливих ігор, різноманітних дій з іграшками, фізкультурним інвентарем та обладнанням.
- Привчати дітей стежити за охайністю одягу під час занять із фізичної культури, самостійно переодягатися. Прищеплювати гігієнічні навички.

➤ Фізкультурно-оздоровчі заходи

Проводити щоденно (5-6 хв) ранкову гімнастику. Привчати дітей діяти дружно, спільно, виконувати рухи відповідно до зразка, зберігати правильне положення тіла, дотримуючись заданого напрямку. Кількість повторень вправ 5-6 разів. Тривалість бігу в середньому темпі – 20–25 с, у повільному темпі – до 1 хв, кількість стрибків – 12.

Залучати дітей до участі в спільних рухливих іграх і фізичних вправах на прогулянці, привчати гратися дружно, виконуючи основні правила гри. Заохочувати до рухової активності, виховувати інтерес до фізичних вправ, рухливих ігор, дій із різними іграшками і фізкультурним інвентарем. Вчити кататися на велосипедах, санчатах.

Тривалість рухливих ігор, фізичних вправ на прогулянці – 15–20 хв, у дні фізкультурних занять – 6–10 хв.

Щоденно проводити заняття з фізичної культури тривалістю 20 хв. Двічі на тиждень у спортивній залі (на спортивному майданчику), двічі – на повітрі в усі пори року, один раз на тиждень – дитячий туризм.

Проводити між заняттями, в яких переважає розумова й ручна праця, фізкультпаузи (ігри середньої рухливості, танцювальні рухи під музику, вправи з розвитку основних рухів). Після денного сну виконувати гігієнічну гімнастику, включаючи 4-5 загальнорозвивальних вправ та вправ коригувального характеру.

Споукати дітей брати посильну участь у спільних діях під час фізкультурних розваг, емоційно відгукуватися на яскраве враження, радіти, проявляти активність у самостійній діяльності та виконувати рухові дії в іграх із дорослими й однолітками.

Проводити дні здоров'я.

➤ **Гартувальні процедури**

Продовжувати здійснювати комплекс загартувальних заходів із використанням природних факторів.

У холодний період року забезпечувати щоденне перебування дітей на повітрі до 4 год, влітку всі заняття, ігри дітей організовувати на свіжому повітрі. Проводити гартування сонцем під час ранкової прогулянки у весняно-літній період року, керуючись гігієнічними рекомендаціями.

Температура в приміщенні +19-20 °С. Продовжувати проводити місцеві та загальні процедури – вологі обтирання, обливання ніг, тіла. Температуру води під час місцевих процедур поступово знижувати від +30 °С до +16 °С через кожні 1-2 дні. Проводити обливання ніг водою контрастних температур.

Поступово переходити до загальних водних процедур – обливання всього тіла. Початкова температура води +34-35 °С, кінцева +26–20 °С, температура повітря – не нижче +20 °С. Знижувати температуру води під час місцевих і загальних процедур на 1 °С кожні 4-5 днів. Продовжувати купання дітей у відкритій водоймі, дотримуючись усіх гігієнічних і педагогічних вимог.

➤ **Рухові навички та вміння**

Ходьба. Вчити ходити на носочках, високо піднімаючи коліна, на зовнішньому боці стопи, на п'ятках, приставним кроком уперед, у сторони. Вчити ходити в колоні, по колу, не тримаючись за руки; парами один за одним та в різних напрямках (врозтіч), займати всю площу зали, не наштовхуватися одне на одного; ходити, виконуючи завдання вихователя, із зупинками, присіданнями, повертаннями, “змійкою” (між предметами на підлозі), не опускати голову і не сутулитися під час ходьби.

Біг. Вчити бігати в колоні по одному, невеликими групами, всією групою в одному напрямі, змінюючи напрям руху (оббігаючи предмети, що стоять на підлозі), по прямій і звивистій доріжці (ширина 25–30 см, довжина 5-6 м), у різних напрямках, із зупинками; тікати від того, хто ловить, наздоганяти того, хто тікає. Вчити пробігати швидко до 20 м; бігати в середньому темпі 20–25 с, у повільному темпі до хвилини; бігати легко, з енергійними рухами зігнутих у ліктях рук, поступово розвиваючи ритмічність рухів.

Стрибки. Вчити стрибати на місці, підстрибувати, намагаючись дістати предмет, підвішений вище піднятих угору рук дитини на 10–15 см; стрибати на обох ногах, просуваючись уперед (відстань 2,5-3 м); перестрибувати через 5-6 паралельних ліній (відстань між ними на початковому етапі 15–20 см зі збільшенням до 45–50 см), з кола в коло. Вчити перестрибувати через невисокі (5–8 см) предмети; намагатися стрибати на одній нозі; стрибати через “струмок” (дві паралельні лінії 50 см); стрибати в глибину з лави, куба (висота 15–20 см); підстрибувати на обох ногах, доторкуючись до гілок дерев або кущів.

Кочення, кидання, ловіння. Вчити котити м'яч, кульку (діаметром 20–25 см) від себе; прокочувати кульку, м'ячі між предметами, у ворота (ширина 60–50 см, відстань 1,5–2 м). Вчити кидати м'яч вихователіві обома руками знизу та від грудей, ловити м'яч (відстань 1,5 м); підкидати м'яч обома руками і ловити його.

Удосконалювати навички кидання предметів (м'яч, торбинка з піском вагою 100 г) в горизонтальну та вертикальну ціль (щит, обруч) з відстані 1,5–2 м; кидати предмети правою та лівою руками (м'яч, торбинка з піском) на дальність. Вчити кидати м'яч обома руками від грудей та знизу в кошик, що стоїть на підлозі на відстані 2 м; після кидка м'яча об землю намагатися спіймати його.

Повзання, лазіння. Вчити перелізати через колоду, що лежить на землі. Навчати підлізати під мотузку, дугу (висота 50–40 см) з положення навпочіпки та в упорі стоячи на колінах, спираючись кистями рук об підлогу; проповзати між розставленими предметами (кульки, кеглі), навколо та по прямій на відстані до 5 м. Вчити пролізати, напівприсівши, під мотузкою, дугою (висота 50–40 см), не торкаючись руками підлоги. Вчити повзати по гімнастичній лаві в упорі стоячи на колінах; пролізати в обруч прямо, лівим та правим боком; лазити по похилій драбинці, не пропускаяючи щаблів; лазити приставним кроком по гімнастичній стінці.

Рівновага. Закріплювати вміння ходьби та бігу між двома паралельними лініями, проведеними на землі (підлозі), не наступаючи на них (відстань між ними 20–30 см). Вчити ходити по дошці (ширина та висота 20 см), покладеній на землю, по колоді, заввишки 15–20 см; переступати через предмети (м'яч, палиця, рейка, драбинка); ходити по ребристій дошці; по покладеній прямо й по колу мотузці (10 м), приставляючи п'ятку однієї ноги до носка другої; ходити по покладеній похило дошці (висота піднятого кінця дошки 30–35 см), за допомогою вихователя; по гімнастичній лаві, з руками рук (у сторони, вгору), повертаючись в обидва боки; пробувати робити “ластівку” (стоячи на одній нозі, другу відводячи назад).

Вправи для рук і плечового пояса. Закріплювати вміння ставити руки на пояс; піднімати руки вгору через сторони, опускати руки по черзі (спочатку одну, потім – другу, обидві разом); перекладати предмет з однієї руки в другу перед собою, за спиною, над головою; плескати в долоні перед собою і ховати руки за спину; піднімати руки вперед, розводити у сторони, повертаючи їх долонями вгору, піднімати й опускати кисті, рухати пальцями; виконувати обертальні рухи прямими руками вперед і назад.

Вправи для ніг. Вчити ставати навшпиньки; виставляти ногу на носок уперед, назад, убік; робити два-три напівприсідання поспіль; присідати, піднімаючи руки вперед, спираючись руками об коліна, обхоплюючи коліна руками і пригинаючи голову; почергово піднімати зігнуті

в колінах ноги; плескати під зігнутою в коліні ногою; сидячи, захоплювати ступнями ніг м'яч, торбинки з піском.

Вчити ходьбі по палиці, валику (діаметр – 6–8 см) приставними кроками вбік, спираючись на середину ступні.

Вправи для тулуба. Закріплювати вміння повертатися праворуч, ліворуч, піднімаючи руки вперед; сидячи, повернутися й покласти предмет позаду себе, повернутися, взяти предмет; в упорі сидячи підтягати до себе ноги, складаючи їх калачиком, витягувати; піднімати по черзі ноги до себе, обхопивши коліна руками; піднімати по черзі ноги вгору і класти їх одна на другу (праву на ліву і навпаки); сидячи, нахилити тулуб уперед. Вчити, стоячи на колінах, нахилити тулуб уперед та сторони; лежачи на спині, піднімати одночасно обидві ноги вгору; лежачи на спині, рухати ногами, як під час їзди на велосипеді; лежачи на животі, згинати і розгинати ноги (по одній і разом); перевертатися зі спини на живіт і навпаки; прогинатися і піднімати плечі, спираючись руками об підлогу.

Танцювальні вправи. Вчити починати та закінчувати рухи згідно з музикою; ритмічно ходити та бігати під музику, змінюючи вид рухів відповідно до зміни характеру музики; водити хороводи з піснюю; кружляти парами під музику; повертати кисті рук, тупотіти ногами в такт музики.

Шиккування та перешикування. Навчати шикуватися в колону, коло, шеренгу невеликими групами і всією групою (з допомогою вихователя, за орієнтиром, самостійно); знаходити своє місце під час шиккування, повертатися, переступаючи на місці.

➤ Рухливі ігри та ігрові вправи

Ігри з ходьбою, бігом, рівновагою: “Біжіть до мене”; “Конячки”; “Біжіть до прапорця”; “Пташка і пташенята”; “Пташенята і кіт”; “Трамвай”; “Миші та кіт”; “Не запізнюйся”; “Знайди свій колір”; “Діти в лісі”.

Ігри з повзанням і лазінням: “Квочка і курчата”; “Миші в коморі”; “Кішка і кошенята”; “Бджілка”; “Вороненята”.

Ігри з киданням та ловінням предметів: “Влучити в коло”; “Хто далі кине торбинку (м'яч)?”; “Підкинь м'яч вище”.

Ігри зі стрибками: “По рівенькій доріжці”; “Спіймай комара”; “Коза та вовк”; “Жабки”; “Горобчики й кіт”; “З купинки на купинку”; “Хто збере більше стрічок”; “Дострибни до прапорця”; “Горобці-стрибунці”.

Ігри на орієнтування в просторі: “Відгадай, хто кричить”; “Знайди свій будинок”; “Не наступи”; “Кізонька”.

➤ Вправи спортивного характеру

Катання на санчатах. Вчити кататися на санчатах із невисокої гірки, катати вдвох-втрьох одного (одна дитина попереду тягне за мотузок, друга – позаду підштовхує) на відстань 15–20 м.

Ігри-забави: “Потяг”, “Хто швидше?”

Катання на триколісному велосипеді. Вчити сідати на велосипед, сходити з нього; кататися по прямій доріжці, по колу, робити повороти праворуч і ліворуч; поворот педалей рівномірно, натискаючи передньою частиною стопи, не відриваючи ніг, сидіти прямо.

Гри-забави: “По вузькій доріжці”, “Прокатайся по колу”.

Підготовка до плавання (проводиться за відповідних умов). Викликати радісний настрій під час занять із плавання: плескатися на мілководді (в річці, озері, басейні), не боятися заходити у воду, виходити самостійно у воду, ходити та бігати по дну, тримаючись за руки.

Вчити підстрибувати “як м’ячик”, плескати по воді долонями; присідати, занурюючись у воду, і підстрибувати на обох ногах; ходити по мілкій воді; занурюватися у воду на рівень підборіддя, носа, очей, опускати обличчя у воду; присівши та нахиливши голову, дути на воду, створюючи хвильки.

Вчити просуватися вперед, підстрибуючи на обох ногах, відштовхуючись долонями від води (“човник”); сидючи по пояс у воді, піднімати руки вперед – угору, робити вдих; затримуючи дихання, нахилитися вперед, повільно лягати на воду; вставати, опускаючи ноги на дно.

Вчити присідати, обхопивши гомілки (підборіддя на поверхні води), зробити вдих, затримуючи дихання; голову занурити у воду; занурюватися з головою у парах, тримаючись за руки, стоячи в колі, тримаючись за поручень басейну.

Плавання. Ознайомити дітей із правилами поведінки на воді. Вчити занурюватися під воду з головою, видихати у воду; занурюватися по підборіддя; по пояс, по очі, занурювати повністю обличчя; затримувати дихання. Формувати навички лежання на воді (грудях, спині) з допомогою дорослого; ковзати на грудях і спині. Вчити виконувати рухи ногами, як під час плавання кролем на грудях і спині (на мілкому місці) у воді; ковзати на грудях і спині за допомогою дорослого – “торпеда”.

Дитячий туризм. Вчити долати у звичному для дітей темпі два переходи (по 15–20 хв кожен) з активним відпочинком між ними.

➤ Показники компетентності дитини:

- має уявлення про свій організм, різні частини тіла, розуміє, чому треба виконувати фізичні вправи, загартовуватися, дотримуватися норм особистої гігієни;
- охоче займається фізичними вправами, із задоволенням бере участь у різних організаційних формах роботи з фізичного виховання;
- знає техніку виконання рухів, прагне виконувати рухові дії правильно і гарно;
- вільно ходить і бігає, природно координуючи рухи рук і ніг, не човгає ногами, не опускає голови; володіє різними видами ходьби та бігу;

- стрибає, енергійно відштовхуючись обома ногами і м'яко приземляючись;
- виконує різноманітні вправи в повзанні й лазінні, вміє зберігати рівновагу, кидати й прокочувати предмети, ловити м'яч кистями рук, не притискаючи його до грудей;
- катається на санчатах, велосипеді, плаває;
- позитивно ставиться до виконання гартувальних процедур і вправ для розвитку фізичних умінь.

ОСНОВИ ЗДОРОВ'Я

➤ **Вікові можливості дитини**

Дитина четвертого року життя знає будову свого тіла та його функції; призначення органів чуття; має елементарні уявлення про стать: зовнішній вигляд, уподобання. Володіє найпростішими гігієнічними навичками та культурою поведінки: самостійне миття рук, вмивання обличчя, користування милом, індивідуальним рушником, носовичком, гребінцем. Вміє самостійно користуватися туалетом.

Дитина знає, що одягатися потрібно відповідно до пори року і погоди. Вміє помічати й усувати самостійно чи за допомогою дорослого неохайність у своєму зовнішньому вигляді.

Знає про користь споживання овочів і фруктів; виконання фізичних вправ і гартувальних процедур, що позитивно впливають на здоров'я.

➤ **Освітні завдання**

- Закріплювати вміння самостійно виконувати гігієнічні процедури та дотримуватися культури поведінки під час їди.
- Сприяти дотриманню дітьми режиму дня та забезпечувати фізичний розвиток.
- Виконувати профілактичні заходи з метою запобігання захворюванням.
- Підводити дітей до розуміння, що природа, земля – важливі чинники здоров'я.
- Формувати навички правильної поведінки у природному довкіллі.
- Формувати потребу дотримання емоційного комфорту.

➤ **Фізичне здоров'я**

Давати прості поняття про здоров'я, коротко пояснити його чинники та способи збереження. Вчити виконувати фізичні вправи та гартувальні процедури. Звертати увагу на те, що всі діти відрізняються одне від одного кольором очей, формою обличчя, носа, рота; тілом вони схожі на дорослих, своїх батьків, але від них відрізняються розміром тіла, знаннями, вміннями (фізичними та інтелектуальними).

➤ **Гігієнічні навички**

Закріплювати гігієнічні навички: самостійне миття рук та ніг, обличчя, шиї, вух; користування милом, рушником, носовичком; чищення зубів, промивання ротової порожнини після їжі. Формувати вміння самостійно користуватися туалетом.

Вчити помічати й усувати самому чи з допомогою дорослих неохайність у зовнішньому вигляді.

➤ **Розпорядок дня**

Вчити дотримуватися режиму дня. Формувати усвідомлення важливості сну, прогулянки, режиму харчування, користі від занять гімнастикою.

➤ **Харчування**

Формувати в дітей уявлення про доцільність і користь страв, що їх вони споживають. Давати змогу зрозуміти користь від вживання овочів і фруктів. Розширювати уявлення дошкільнят про корисність рослинної їжі для здоров'я.

Привчати до культури споживання їжі. Підкреслювати необхідність добре пережовувати їжу, не вживати надто гарячої чи холодної страви, жувати із закритим ротом, користуватися ложкою, виделкою, серветкою. Продовжувати формувати навички охайності, культури поведінки під час споживання їжі.

➤ **Рухова активність**

Забезпечувати рухову активність на повітрі, домагатися якісного виконання основних рухів (ходьби, бігу, стрибків, лазіння тощо).

Закріплювати розуміння необхідності занять фізкультурою для збереження здоров'я.

➤ **Профілактичні заходи**

Забезпечувати повітряний та руховий режими як важливі чинники збереження здоров'я.

Використовувати природні засоби оздоровлення та гартування.

Вчити елементарних прийомів загартування, точкового масажу, вправ для запобігання плоскостопості, сколіозу та інших відхилень у здоров'ї.

Уточнювати знання дітей про догляд за шкірою, її гартування природними чинниками: сонцем, повітрям, водою.

Давати дітям знання про користь гігієнічної, коригувальної гімнастики (після денного сну), щоденних вправ і рухливих ігор. Формувати навички правильного дихання в морозну та вітряну погоду, розширити знання про користь одягу, шкідливий вплив надмірного одягання.

Давати поняття про поставу і її значення в житті людини. Вправляти дітей у виробленні правильної постави.

Закріплювати негативне ставлення до шкідливих звичок (брати пальці та різні предмети до рота, жувати з відкритим ротом, чхати, не затуляючи рота і носа носовичком, колупатися в носі).

Давати елементарні поняття про те, що шкодить здоров'ю, як запобігти хворобам і травмам, як відрізнити хвору людину від здорової за зовнішніми ознаками.

Поглиблювати уявлення про медичне забезпечення в дошкільному навчальному закладі. Розповідати про роботу медсестри, лікаря. Вчити не боятися їх, поважати, прислухатися до їхніх порад, що допомагають дітям та дорослим убезпечитися від хвороб.

➤ **Емоційний комфорт**

Давати уявлення про настрій дитини, його вплив на поведінку та здоров'я. Чому дитина плаче? Як почуватється, коли сміється?

Забезпечувати потребу дитини одержувати позитивні враження в ігрових ситуаціях і режимних моментах.

Розвивати комунікативні вміння та навички через емоційний характер спілкування. Формувати у дитини відчуття захищеності.

➤ **Народні джерела оздоровлення**

Продовжувати ознайомлювати дітей з оздоровчими функціями національних страв, національного одягу, посуду. Ознайомлювати з традиційною українською сільською хатою, розповісти про цілющі властивості матеріалу, з якого її будували (дерево, глина, очерет або солома).

Пояснювати назви та користь для здоров'я українських страв: гарбузова каша, буяковий квас, кисіль, печені яблука та картопля тощо.

Продовжувати ознайомлювати дітей із українськими іграми-розвагами, танцями, приспівками, колисковими. Звертати увагу на те, як весело, гарно на душі, коли люди співають, танцюють, граються.

Виховувати повагу до народних джерел оздоровлення людини.

➤ **Здоров'я і природа**

Закріплювати прості уявлення про зв'язок людей із природою. Вчити дітей спілкуватися з об'єктами природи у різні періоди дня, за будь-якої погоди та фіксувати свій фізичний стан, настрій (бадьорість чи млявість); поведінку (доброзичливість, співчуття, турбота, допомога).

Вчити дітей усвідомлювати свій стан, коли крапає дощ, падає сніг, дме вітер, світить сонечко, коли тепло або холодно. Простежити залежність між настроєм дітей і явищами природи (дощу, снігу тощо).

➤ Показники компетентності дитини:

- розрізняє людей за статтю, віком, а також здорову людину від хворої (за зовнішнім виглядом, самопочуттям);
- розуміє значення запобігання захворюванням;
- називає культурно-гігієнічні й гартувальні процедури, рухи, позитивно ставиться до їх виконання;
- орієнтується в основних проявах органів чуттів: око – бачить, вухо – чує, ніс – відчуває запах, рот – смак;
- усвідомлює, що людина народжується, проходить різні етапи життєвого циклу;
- називає і відрізняє основні групи їжі – овочі, фрукти, каші; знає їх роль у забезпеченні здоров'я;
- орієнтується в ознаках спраги і голоду, вміє їх ідентифікувати;
- розуміє важливу роль питної води;
- знає основні вимоги до режиму та гігієни харчування, дотримує правил культурної поведінки за столом;
- володіє вміннями і навичками особистої гігієни, вміє доглядати за порожниною рота; самостійно мити руки і обличчя, користуватися милом, рушником, носовичком, причісуватися;
- розуміє вплив розпорядку дня на здоров'я;
- розуміє, що стан погоди впливає на настрій;
- знає, як захиститися від несприятливих погодних явищ;
- усвідомлює почуття, що виникають під час милування природою;
- усвідомлює, що потрібно негативно ставитися до шкідливих звуків і намагатися уникати їх;
- розуміє оздоровчі функції національних страв;
- усвідомлює, що настрій впливає на поведінку та здоров'я.

БЕЗПЕКА ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ

➤ Вікові можливості дитини

Дитина четвертого року життя знає, що саме може бути причиною травм. Вона з обережністю ставиться до гарячої води та гарячих предметів; знає, що не можна брати самовільно ліки та хімікати. Дитина розуміє, що запалений сірник може стати причиною пожежі. Дитина поінформована, що є отруйні рослини, ягоди, гриби, тому брати до рук, у рот невідомі рослини не можна, оскільки це може спричинити отруєння. Дитина вміє поводитися з домашніми тваринами (своїми та чужими). Знає, що незнайомці можуть бути небезпечними для дитини, тому не можна вступати з ними в контакт і довіряти їм.

Дитина має елементарні знання про правила дорожнього руху.

➤ **Освітні завдання**

- Ознайомлювати дітей з основними небезпечними чинниками до-вкілля: природними, побутовими, транспортними, які забрудню-ють навколишнє середовище.
- Давати поняття пожежної безпеки.
- Ознайомлювати з правилами дорожнього руху.
- Пояснювати, що загрозою здоров'ю і життю можуть стати дрібні та гострі предмети, які діти беруть у рот.
- Вчити дітей правильного поводження з незнайомими людьми.

➤ **Пожежна безпека**

Закріплювати уявлення про вогонь та небезпеку користування ним. Вчити розуміти, що гра зі сірниками, електроприладами, розеткою може стати причиною пожежі.

➤ **Правила дорожнього руху**

Давати початкові елементарні знання правил дорожнього руху для вироблення безпечної поведінки на вулиці. Вчити розрізняти проїжджу частину дороги, тротуар (узбіччя); розуміти значення червоного, зелено-го, жовтого сигналів світлофора для пішоходів та машин, призначення пішохідного переходу.

➤ **Безпека в побуті**

Акцентувати увагу на тому, що не можна запихати у вухо, ніс, брати до рота дрібні предмети; перехилятися через відчинені вікна та перила балконів тощо, не вмикати самостійно електричні прилади, бо це може призвести до трагічних наслідків. Вчити уникати контакту з незнайоми-ми предметами, гарячою водою, хімічними речовинами та ліками. Формувати поняття про джерело небезпеки в побуті (ножиці, цвяхи тощо).

Вчити дотримувати правил безпечного користування будівельним матеріалом під час конструкторсько-будівельних ігор і безпечного пово-дження під час ігор із піском, снігом, водою.

➤ **Поведінка з незнайомими людьми**

Формувати поняття “свої” і “чужі”, “знайомі” і “незнайомі”. Вчити правил поводження з незнайомими людьми: не брати іграшок, гостинців, не погоджуватися на пропозицію прогулятися, проїхатися в авто тощо.

➤ **Емоційний комфорт**

Формувати вміння вчасно передбачати позитивні та негативні наслідки свого поводження; розуміти, що дружні стосунки позитивно впливають на настрій.

➤ **Безпека в природі**

Вчити розпізнавати тварин найближчого оточення та дотримувати правил поводження з ними.

Ознайомлювати з небезпечними ситуаціями під час ігор із тваринами. Наголошувати на тому, що є отруйні рослини, гриби, ягоди; незнайомих рослин, грибів, ягід їсти не можна. Наголошувати на правилах безпеки біля водойм у літній та зимово-весняний періоди. Формувати поняття про те, що довкілля – це наш гарний, затишний дім, і ми повинні бути в ньому обачними і бережливими.

➤ **Показники компетентності дитини:**

- має поняття про користь та небезпеку вогню;
- має знання про небезпеку від користування гострими, ріжучими, дрібними предметами;
- знає про небезпеку від гарячого; ліків, хімічних речовин;
- має знання про поводження біля відчиненого вікна та балкона;
- знає елементарні правила пожежної безпеки;
- знає елементарні правила поведінки на дорозі, має уявлення про дію світлофора, призначення пішохідного переходу;
- знає початкові правила поводження з незнайомцями;
- знає правила поведінки біля водойми у літній і зимово-весняний періоди;
- має елементарні знання про правила поводження з домашніми тваринами та правила безпеки під час спілкування з ними;
- знає про існування отруйних грибів і ягід;
- знає про виявлення позитивних емоцій під час спілкування з дітьми та дорослими.

СОЦІАЛЬНО-МОРАЛЬНИЙ РОЗВИТОК

ФОРМУВАННЯ ОСНОВ МОРАЛЬНИХ ЯКОСТЕЙ

➤ **Вікові можливості дитини**

У молодшому дошкільному віці виникають перші уявлення про те, що добре, а що погано. Це відбувається в процесі формування нового типу взаємин між дитиною і дорослим. Розвиток самостійності дитини у цей час супроводжується потребою співучасті в житті дорослих, спільній діяльності з ним. Дорослий для дитини є джерелом інформації про правила співжиття, особливості поводження з різними дорослими та дітьми. Дитині притаманна емоційна збудливість, нестриманість і недостатня стійкість емоцій. Дошкільники стають чутливими до емоційного

стану однолітків, легко ними переймаються. Вже 3-4-річні діти здатні виконувати малопривабливі для них, зовні нецікаві справи, керуючись важливою для них метою, а також можуть відмовитися від того, що їх безпосередньо приваблює (наприклад, від нової цікавої іграшки), щоб принести задоволення товаришеві. У цьому віці продовжує формуватися культура поведінки дітей. Діти знають і називають процеси одягання, вмивання, споживання їжі, догляду за зовнішнім виглядом. Під час переходу від раннього до молодшого дошкільного віку найхарактернішими є такі прояви негативної поведінки: прагнення дитини робити все навпаки (дитина ігнорує прохання дорослого лише тому, що її про це просили), упертість. Свідченням упертості є домагання дитиною свого лише тому, що вона так хоче. Проявляється неслухняність, небажання підкорятися будь-кому. Дитина весь час обурюється тим, що пропонує і робить дорослий. Така налаштованість нерідко спричинює конфлікти, категоричне неприйняття, образи, ламання іграшок.

➤ **Освітні завдання**

- Продовжувати формувати елементарні уявлення про те, що таке добре і що таке погано.
- Стимулювати прагнення до самостійності, доброзичливе ставлення до дорослих і дітей.
- Розвивати товариські взаємини між дітьми, вміння спільно гратися і діяти.
- Формувати навички організованої поведінки вдома, на вулиці, у громадських місцях; навчати бути уважним до дорослого та до його звернень.
- Формувати гуманні почуття, елементарні уявлення про доброту, чуйність, товарищівість, уважність; удосконалювати форми ввічливого звертання до дорослих та однолітків.
- Виховувати прагнення стримано поводитися, відчувати межу припустимої поведінки, належну дистанцію у взаєминах із різними людьми.

➤ **Духовне виховання**

Створювати сприятливі умови для формування моральної свідомості (знань, моральних норм, моральних почуттів, зародження совісті), моральної поведінки (вміння керуватися у своїй поведінці моральними нормами, ініціювати допомогу, співчувати й радіти успіху, робити комусь приємно, відчувати від цього задоволення). Ознайомлювати дітей із традиціями під час підготовки та відзначення основних релігійних свят (Святого Миколая, Різдво, Великдень). Ознайомлювати з основними загальнолюдськими чеснотами: доброта, любов, милосердя. Виховувати у дитини бажання бути слухняною, приємною для людей, рахуватися з їхніми бажаннями, почуттями, вміти поводитися в дитячому колективі.

➤ **Взаємини в сім'ї, родині**

Розповідати дітям, що в українського народу є звичай звертатися до батьків та старших осіб на “Ви” як вияв глибокої поваги до них; такий звичай із давніх-давен і до сьогодні є в Галичині. Привчати дітей вітатися з батьками, іншими членами сім'ї, бажаючи доброго ранку, дня, вечора; відходячи до сну, бажати доброї ночі. Вчити дітей вітатися із сусідами та знайомими; поважати літніх людей. Вчити виражати свої почуття до батьків, інших членів родини, називаючи їх пестливими словами.

➤ **Ставлення до ровесників та інших дітей**

Забезпечувати в групі атмосферу уваги, піклування одне про одного; залучати дітей до співчуття іншим дітям, формувати вміння стримувати себе, виховувати чуйність, доброзичливість. Вчити гратися, не заважаючи одне одному. Формувати вміння просити одне в одного іграшку, ділитися іграшками і гратися дружно. Спонукати до проявлення уваги, бажання поступитися, допомогти. Виховувати негативне ставлення до грубощів, жадібності.

Розвивати у дітей адекватну самооцінку висловлювань, поступливість, а також самооцінку власних можливостей і досягнень у різних видах діяльності. Формувати вміння відгукуватися на прохання і пропозиції дорослого та дітей.

➤ **Спілкування**

Вчити вітатися, дякувати, звертатися до дорослого на “Ви”; при звертанні до дорослих, однолітків привчати дітей дивитися одне одному в очі, вживати слова, що виражають прохання, подяку; не втручатися в розмову дорослих. Привчати говорити спокійно, природним голосом, відповідати на запитання. Вчити першими вітатися з людьми старшого віку; звертаючись до дорослого, називати його ім'я та по батькові. Вчити під час розмови проявляти стриманість, вислуховувати співрозмовника до кінця, не перебивати його, не жестикулювати руками, не смикати одяг, не зачіпати співрозмовника.

➤ **Культура в побуті**

Виховувати бережне ставлення до іграшок, використовуючи їх за призначенням, привчати класти їх на місце.

Звертати увагу дітей на значення зовнішнього вигляду для доброзичливих взаємин із довколишніми й для самого себе; помічати красу одягу, його охайність чи неохайність; вчити складати одяг у певне місце, бути відповідальним за свій одяг; допомагати одне одному застібати гудзики, зав'язувати шалик тощо, дякувати за допомогу.

Розвивати вміння користуватися носовичком, привчати дотримуватися акуратності в туалеті, в умивальній кімнаті.

Вчити допомагати дорослим сервірувати стіл. Вправляти у вмінні правильно сидіти за столом. Вчити дітей культури поведінки за столом: їсти не сьорбаючи, підносити ложку до рота боком, з'їдати всю їжу, дякувати за прийом їжі. Привчати користуватися столовими приборами (ложка, виделка, серветка).

Вчити дітей бережно ставитися до книжок: не згинати сторінок, не рвати, не малювати по них.

Формувати у дітей потребу своєю поведінкою викликати схвальний відгук старших; усвідомлювати свої домагання, розуміти оцінки дорослих і ровесників.

➤ **Поведінка у громадських місцях**

Вчити розуміти значення вчинків і слів, що за ними стоять (можна, не можна, треба); на вулиці, у транспорті діяти відповідно до цих вимог, не привертати увагу до себе; викликати своєю поведінкою схвальний відгук старших; вітатися при зустрічі зі знайомими, не вимагати місця в транспорті.

➤ **Формування почуття гумору**

Формувати у дітей елементарне почуття гумору, читаючи вірші, вірші-усмішки. Звертати увагу, якими засобами автор передає сатиричне ставлення до того чи іншого явища або героя. Вчити бачити гумористичне у малюнках, піснях, емоційно реагувати на них разом із дорослими.

➤ **Показники компетентності дитини:**

- розуміє значення добрих взаємин і порядку;
- проявляє активність та ініціативу у спілкуванні з довколишніми, охоче включається в спільну діяльність;
 - вміє спокійно гратися поруч із дітьми, вступає в спілкування з приводу іграшок, ігрових дій;
 - має друзів, до яких проявляє особливу прихильність; ставиться приязно до однолітків;
- надає допомогу, вміє проявити співчуття за своєю ініціативою;
- знає прості правила поведінки на вулиці, у громадських місцях;
- відчуває межу припустимої поведінки, належну дистанцію у взаєминах з різними людьми.

ПІЗНАВАЛЬНИЙ РОЗВИТОК

ОЗНАЙОМЛЕННЯ З ДОВКІЛЛЯМ

➤ Вікові можливості дітей

У результаті активнішої взаємодії з навколишнім світом значно розширюється світогляд дитини, розвиваються пізнавальні інтереси. Обсяг інформації, яку дитина одержує з різних джерел, інтенсивно формує допитливість і спостережливість.

У цьому віці у дитини швидше розвивається довільна увага та пам'ять. Дитина ліпше зосереджується та запам'ятовує в процесі ігрової діяльності. Під час узагальнення ігрових дій вона поступово переходить від наочно-дійового мислення до наочно-образного. Для дитини характерне засвоєння уявлень про різноманітні властивості предметів і явищ довкілля, оволодіння новими діями, які дають змогу повніше та більш диференційовано сприймати світ.

Формується перехід від предметних зразків, що ґрунтуються на узагальненні індивідуального досвіду дитини, до використання загальноприйнятих сенсорних еталонів, тобто вироблених людством уявлень про основні різновиди властивостей і відношень (кольору, форми, розмірів предметів, їх розташування у просторі, висоти звуків, тривалості проміжків часу).

Продовжує формуватися система власного "Я". Дитина стає самостійнішою, але водночас для неї важливо те, як її діяльність оцінює дорослий. Крім того, саме дорослий стає для неї носієм інформації.

➤ Освітні завдання

- Заохочувати дітей до активної діяльності, стимулювати пізнання, ініціативність, зосередженість у процесі ознайомлення з довкіллям, бажання робити щось корисне не лише для себе, а й для інших.
- Формувати активне, різноманітне, розгорнуте орієнтування у світі речей.
- Удосконалювати наочно-образне мислення, навчати дитину обстежувати та вивчати нове, визначати схоже, відмінне, об'єднувати за певними ознаками, частково аналізувати, узагальнювати як за зовнішніми ознаками, так і за функціональними, тобто за їх вживанням.
- Формувати у малюків практичні вміння із засвоєння сенсорних еталонів та наочних моделей для розв'язання нових життєвих завдань. Формуючи сенсорні еталони, навчати дітей за допомогою

аналізаторів активно обстежувати предмети, визначати їх зовнішні ознаки (форму, розмір, колір).

- Вчити малюків практичних умінь; докладати зусиль для здобуття результату, радіти продуктам своєї та чужої праці; переживати гордість за виконане доручення, за дії, що схвалюють дорослі.
- Формувати духовний світ дитини, спрямовувати на усвідомлення дитиною себе, людей, які її оточують, суспільного життя.

➤ **Предметний світ. Домівка**

Під час ознайомлення з предметами формувати у дітей уміння обстежувати їх, порівнювати, знаходити подібність і відмінність; орієнтуватися в різноманітності предметів одного виду (сукні різного кольору, розміру, фасону); на їх основі формувати вміння класифікувати предмети, вводити узагальнювальні слова: “іграшки”, “транспорт”, “меблі”, “одяг”, “взуття”, “посуд”, “постіль”, “побутова техніка”. Ознайомлювати з електроприладами та предметами побутової техніки (праска, порохотяг, кавоварка, холодильник, пральна машина, газова (електрична) плита, електричний чайник) та формувати уявлення про їх використання. Ознайомлювати з комп’ютером та його роллю в полегшенні праці людини.

Розширювати уявлення дітей про предмети та їх частини, деталі (стілець має спинку, сидіння, ніжки).

Удосконалювати вміння самостійно встановлювати зв’язки між призначенням предмета, його будовою та матеріалом, з якого він виготовлений.

Формувати розуміння органічного взаємозв’язку між практичним використанням предметів побуту та їх користю.

➤ **Дитячий садок**

Формувати пізнавальну активність під час ознайомлення з дитячим садком (приміщення дитячого садка та їх функціональне призначення) та його територією. Формувати відповідне ставлення до ровесників та дорослих у дитячому садку. Вчити називати імена дітей своєї групи, вихователів, музичного керівника, медсестри, кухаря, пралі, завідувача, свій дошкільний навчальний заклад.

Створювати оптимальні умови для виникнення рольових ігор, залучати до використання необхідних атрибутів, іграшок-замінників.

Вчити бережно ставитися до спільних іграшок, предметів; навчати правилам поведінки з ними, їх зберігання.

➤ **Світ гри**

Ознайомлювати дітей з різноманітними іграшками; з яворівською дерев’яною народною іграшкою (каталка, деркач, колиска, сопілка), тарахкальцями, виготовленими з лози (м. Яворів) та косівською глиняною іграшкою (свистульки). Звертати увагу на колірну гаму іграшок, матеріал, з якого

їх зроблено (дерево, гума, пластмаса тощо). Наголошувати на тому, що кожную іграшку виготовив майстер, докладуючи чимало зусиль, тому потрібно шанувати працю майстрів і бережно ставитися до іграшок. Вчити дітей правил гри з іграшками та їх зберігання.

У процесі різноманітних ігор розвивати інтерес до довкілля, допитливість, бажання дізнатися про властивості предметів, природні матеріали, з яких зроблені іграшки; називати, порівнювати, розрізняти їх. Підтримувати бадьорий і веселий настрій, спонукати до активної діяльності у виборі гри, здійсненні задуманого. Допомогати дітям об'єднуватися у невеликі групи на основі інтересу до діяльності, особистих симпатій. Формувати ігрові вміння: гратися поруч, разом, не заважати одне одному; проявляти уважне ставлення до інших дітей.

➤ **Родина**

Допомогати дитині ліпше пізнавати свою сім'ю: батьків, братика, сестричку, дідуся, бабусю. Вчити називати імена батьків, братиків, сестричок, бабусь, дідусів. Виховувати етику спілкування з рідними, бажання відкликатися на пропозиції та прохання близьких людей, допомагати їм. Навчати дітей шанувати своїх родичів, проявляти увагу, турботливість, співчуття; відчувати настрій довколишніх.

Виховувати вміння проявляти чуйність і тактовність.

➤ **Рідний край**

Ознайомлювати з назвою рідного міста (села), вулиці, на якій мешкає дитина, закріпити назви об'єктів найближчого довкілля (аптека, крамниця, перукарня, тощо). Заучувати вірші про рідну землю, місто, село.

Ознайомлювати з назвою рідного краю, з Державним прапором України. Пояснювати, що у державні свята на будинки вивішують Державний Прапор України.

Вчити впізнавати на портретах Т. Шевченка – українського поета. Читати дітям вірші Т. Шевченка; наспівувати покладені на музику твори Кобзаря. Підводити дітей до розуміння того, що пам'ятники Т. Шевченкові є в кожному місті.

➤ **Праця дорослих**

Ознайомлювати з працею дорослих у дитячому садку, розповідати про професії водія, продавця, будівельника, поштаря, лікаря. Формувати уявлення про професії своїх батьків. Підводити дітей до розуміння, що все, чим вони користуються, створено працею людей, кожна людина своєю працею піклується про інших. Підводити до розуміння цінності будь-якої праці. Виховувати повагу до людей праці.

➤ **Транспорт і зв'язок**

Формувати вміння орієнтуватися в транспортних засобах, які є в місті (селі), знання про професії людей, які їх обслуговують. Давати поняття про особливості праці водіїв автобуса, вантажного автомобіля, тролейбуса, трамвая. Ознайомлювати з деякими видами спеціального транспорту (швидка допомога, міліцейська і пожежна машини).

Вчити групувати транспортні засоби за призначенням (легкові, вантажні, спеціальні).

Давати уявлення про сучасні види зв'язку: поштовий (листівка, лист, посылка), телекомунікативний (телефон, телеграф, Інтернет).

➤ **Показники компетентності дитини:**

- дотримується правил співжиття в колективі, проявляє при цьому чемність, толерантність;
- прагне підтримувати порядок і затишок у житловому приміщенні, вдома та у дитячому садку, дбайливо ставиться до предметів побуту й іграшок, свого одягу та взуття;
- проявляє повагу до членів родини й особливостей родинних стосунків, турботливість, чуйність, тактовність;
- прагне висловлювати елементарні адекватні судження про свої досягнення;
- проявляє інтерес, дбайливе ставлення до навколишніх предметів.
- зацікавлено ставиться до предметного довкілля, доречно застосовує отримані раніше знання;
- має поняття про сенсорні еталони, про розмір, кількість, уміє орієнтуватися в просторі та в часі;
- називає предмети домашнього побуту і вжитку, знає їх застосування;
- має елементарні уявлення про сім'ю, родину, про рідну Батьківщину;
- знає професії своїх батьків, працівників дитячого садка, лікаря, продавця, водія, будівельника, поштаря; має уявлення про важливість різних професій.

ОЗНАЙОМЛЕННЯ З ПРИРОДОЮ

➤ **Вікові можливості дитини**

Дитина четвертого року життя має уявлення про об'єкти неживої природи, їх властивості й ознаки. Вона називає об'єкти неживої природи та їх стани, вміє визначати стан погоди (хмарно, сонячно, іде дощ, сніг). Дитина розпізнає та називає рослини (дерева, трав'янисті рослини, квіти, кущі). Знає назви свійських і диких тварин, їх дитинчат та умови їхнього життя. Проте у дошкільника недостатні знання про сезонні зміни, що відбуваються в житті тварин (зникли комахи – птахи відлітають у теплі краї).

Сприймання об'єктів і явищ природи у дитини четвертого року життя емоційне, активне, вони викликають здивування, радість пізнання. Маля прагне погладити кішку, погратися зі собачкою тощо (якщо дорослий ставить запитання – дитина відповідає на них).

Згадування виражається переважно у формі впізнання раніше сприйманого або подібного до нього об'єкта чи явища природи.

Увага дитини ще не стійка. Її приваблюють яскраво виражені особливості тварин. Важливу роль у розвитку уваги дитини відіграють її досягнення в мовленнєвій регуляції діяльності. Назви об'єктів, явищ природи викликають у неї відповідні образи, відтак розширюється коло орієнтування у природному середовищі, створюються внутрішні умови для розвитку як мимовільної, так і довільної уваги. З подальшим розвитком мовлення словник дитини збагачується словами-назвами об'єктів природи, позначеннями їхніх дій. Крім іменників і дієслів, усе більше з'являється прикметників, займенників, числівників. Тому дуже важливо сформувати у дитини стійкий інтерес до природного довкілля та бережне ставлення до нього.

➤ Освітні завдання

- Виховувати бережне ставлення до довкілля.
- Давати дітям знання про зміни, які відбуваються в житті рослин, тварин відповідно до пір року.
- Узагальнювати уявлення дітей про свійських та диких тварин (будова тіла, умови існування, спосіб живлення, пересування). Вчити розрізняти основні частини їхнього тіла.

Давати знання про **сонце**: воно знаходиться на небі, світить, зігріває все навкруги. Сонячні промені несуть тепло рослинам, тваринам і людині. Сонце гріє – тепло, сховалося – прохолодно. Бувають дні, коли воно зовсім не з'являється на небі. Тоді навкруги похмуро і непривітно. Восени сонце світить не так яскраво і дає менше тепла. Взимку сонце світить, та не гріє. Влітку воно високо стоїть над землею, яскраво світить, стає спекотно.

Давати знання, про **хмари**: бувають великі, малі, світлі та темні. Рух хмар залежить від сили вітру. Вітер – це рух повітря. З темних хмар падає дощ, сніг.

Стимулювати бажання дітей дізнаватися більше про **воду**. Вода прозора, чиста (крізь неї можна побачити предмети). Вода буває холодною, теплою. Може бути чистою, каламутною (брудною). Водою заповнені ріки, озера, моря. Чисту воду п'ють люди та тварини, нею поливають рослини. Брудна вода – шкідлива. Дощ і сніг – це вода, вони падають із хмар.

Сніг білий, холодний, пухкий, розсипається, ліпиться.

Від морозу вода замерзає і перетворюється на лід. Лід гладенький, прозорий, твердий. Після відлиги утворюються бурюльки, на шибках вікон з'являється візерунки: це замерзає вода.

Інформувати дітей про **ґрунт**. Ґрунт твердий. Сухий ґрунт розсипається, мокрий – липне, в'язкий.

По землі ходять, бігають діти та дорослі, пересуваються тварини. Землю копають, орють, поливають, висаджують дерева і квіти, висівають насіння рослин. Узимку земля замерзає.

Давати знання, що **пісок** складається із піщинок, їх багато.

Сухий пісок сиплеться, з мокрого можна ліпити. Фігури з мокрого піску не міцні (легко можна зруйнувати), їх переносити неможливо.

Глина суха, не ліпиться, вона тверда. Додавши води, глина стає мокрою, з неї можна ліпити. Глина пластична; фігурки, виліплені з неї, можна переносити. На Львівщині з глини виготовляють посуд, іграшки.

Вчити спостерігати за **погодю**, називати її ознаки (тепла, холодна, дощова, вітряна). На прикладах показувати залежність поведінки тварин, росту рослин від стану погоди.

Ознайомлювати з характерними ознаками пір року, їх послідовністю. Пояснювати правила поведінки в довкіллі з метою збереження здоров'я за різних погодних умов. Повідомляти, що на Львівщині погода дуже мінлива (багато випадає дощів, узимку сніг з дощем).

Рослини. Забезпечувати поповнення знань дітей щодо змін, які відбуваються в житті рослин у різні пори року. Сприяти вмінню розрізняти рослини: дерева (каштан, липа, акація тощо), плодів дерева (яблука, груша, слива, вишня); городні (картопля, морква, цибуля, часник тощо); кімнатні (фікус, бегонія, лілія амазонська, традесканція тощо); весняні квіти (пролісок, фіалка, підсніжник, тюльпан, нарциси тощо), осінні квіти (жоржини, айстри), літні квіти (дзвіночки, нагідки тощо); дикорослі рослини. Інформувати дітей про умови, в яких ростуть рослини (у лісі, в саду, у сквері, на грядці), їх характерні особливості; про дерева, кущі, поширені у Західному регіоні (липа, ясен, бузина); ягоди (суниця, чорниця), трав'янисті рослини (анемона, зозулині черевички). Давати знання про зміни, що відбуваються з рослинами в різні пори року.

Ознайомлювати з будовою дерева (корінь, стовбур, гілки, листя, квіти). Формувати поняття, що рослини потребують догляду: поливання, розпушування землі тощо. Підтримувати бажання доглядати за рослинами в куточку природи, на городі, у квітнику.

Розповідати, що у Галичині з квітів найбільш поширені жоржини, чорнобривці, мальви, тюльпани, нарциси, серед кущів – бузок. Багато дерев, кущів та квітів росте у Стрийському парку (м. Львів).

Тварини. Поглиблювати знання дитини про свійських (кінь, корова, коза, кішка, собака) та диких тварин (білка, ведмідь, лисиця, заєць), птахів (сорока, ворона, горобець, синиця, папуга), комах (жук-сонечко, муха, мурашка, комар, метелики тощо), акваріумних риб (зовнішня будова, умови життя, спосіб живлення і пересування).

Давати знання, що за свійськими тваринами потрібно доглядати. Дикі тварини живуть у дикій природі. Ознайомлювати зі змінами в житті тварин відповідно до змін пір року. Давати знання про тварин, птахів, земноводних, які поширені у регіоні (жаба, ведмідь, козуля, снігур, голуб, чиж тощо); про те, що тваринам та птахам для життя необхідні вода, повітря, їжа.

Комахи. Поповнювати знання дитини про комах (муха, жук-сонечко, мурашка, комар, метелики тощо); про зміни в їх житті у різні пори року (восени ховаються в сухе листя, щілини дерев і там сплять; навесні – прокидаються, літають і шукають їжу, влітку – ведуть активний спосіб життя, розмножуються); метелики харчуються солодким нектаром із квіток). Ознайомлювати з комахами, які найчастіше трапляються в Західному регіоні (жук-сонечко, колорадський жук, красотіл-бронзовий (народна назва – бронзівка) тощо).

Екологічне виховання. Сприяти розумінню, що в довіллі кожна рослина і тварина має право на життя. Вчити передбачати позитивні та негативні наслідки втручання в природу (не рвати в лісі, у полі квітів, бо це завдає шкоди комахам, не руйнувати мурашники). Розвивати почуття відповідальності за доручених домашніх тварин і рослини.

Природа Космосу. Ознайомлювати із загадковим світом навколосемного простору (небо, сонце, місяць).

Поглиблювати знання дітей про Сонце: влітку та навесні воно високо над землею, зігріває землю, воду, повітря, а восени і взимку Сонце мало гріє, тому ці пори року холодніші.

Заохочувати дітей спостерігати за зоряним небом.

➤ Показники компетентності дитини:

- розуміє, що сонце знаходиться на небі, воно світить, зігріває все навкруги, несе тепло до землі рослинам, тваринам і людині;
- визначає властивості води, снігу, льоду;
- відрізняє пісок від глини і визначає їх властивості;
- розрізняє і класифікує дерева, овочі, фрукти, квіти, трав'янисті рослини, зокрема ті, що розповсюджені у Західній Україні;
- встановлює прості причинно-наслідкові зв'язки, пов'язані з сезонними змінами;
- називає пори року і визначає їх характерні ознаки;
- визначає стан погоди (іде дощ, сніг; дме вітер, світить сонце тощо), знає, яка погода найчастіше буває у Західному регіоні;
- визначає стан неба у різну погоду;
- працює в куточку природи, на городі, у квітнику;
- милується природою рідного краю, бережно ставиться до її об'єктів;

- розрізняє дерева, городні, кімнатні, квіти різних пір року, дико-рослі рослини; знає умови, в яких вони ростуть (ліс, сад, грядка тощо);
- знає будову рослин;
- цікавиться природою свого регіону (рослини, тварини);
- називає свійських і диких тварин, птахів та умови їх існування;
- намагається дотримувати правил поведінки у природному довкіллі: не рве квітів, не руйнує мурашників, не ловить метеликів, не завдає шкоди жукам;
- доглядає за рослинами, тваринами;
- усвідомлює, що життя і здоров'я залежать від довкілля;
- цікавиться світом навколоземного простору, радіє красі зоряного неба.

НАРОДОЗНАВСТВО

➤ **Вікові можливості дітей**

В умовах активізації взаємодії з навколишнім світом значно розширюється світогляд дитини, розвиваються пізнавальні інтереси. Обсяг інформації, яку дитина одержує з різних джерел, інтенсивно формує допитливість і спостережливість.

Яскраво виражені почуття, допитливість допомагають дитині імпульсивно, емоційно реагувати на різні радісні чи сумні події, перейматися настроями та емоціями довколишніх що, своєю чергою, забезпечує сприйняття дітьми подій, пов'язаних зі звичаями та традиціями.

Інтенсивний розвиток мовленнєвих умінь сприяє засвоєнню художнього стилю рідної мови. Діти легко засвоюють велике розмаїття слів, звуконаслідувань. Враховуючи психологію дитячого віку, народна дидактика пропонує дитині полегшені мовленнєві моделі так званої дитячої мови. Народні забавлянки, пестушки, потішки діти легко запам'ятовують. Образність персонажів, супровід рухами створюють відчуття легкості, впливають на дитячі емоції.

Діти цього віку емоційно сприймають народне декоративно-ужиткове мистецтво. Різнобарвність форм, кольору, величини, просторового розміщення приваблюють дитину. Розглядаючи предмети народного декоративно-прикладного мистецтва, вони запам'ятовують кольори, форму, призначення, охоче використовують їх у грі. Довго граються і захоплюються народною іграшкою. Об'єднуються у невеликі підгрупи, водячи прості хороводи чи граючись у народні ігри.

➤ Освітні завдання

- Залучати малят до споконвічних національних цінностей у процесі ознайомлення з малими формами українського народного фольклору (потішками, забавлянками, колисковими, лічилками), народними іграми.
- Ознайомлювати з народними звичаями і традиціями, пов'язаними зі святкуванням (Святого Миколая, Різдва, Великодня, Стрітення), залучати до активної діяльності. Формувати інтерес та повагу до українських звичаїв і традицій.
- Ознайомлювати з виготовленням української народної іграшки з глини, дерева.
- Ознайомлювати з українським національним одягом, предметами побуту та традиціями національної кухні. Викликати інтерес до національної культури.
- Виховувати повагу до сім'ї, родини.

➤ Сім'я, родинні традиції

Допомагати дитині зрозуміти значення слова “сім'я”, запам'ятовувати всіх членів своєї родини, називати імена своїх батьків, дідусів, бабусь, братів і сестер, своє ім'я, прізвище, вік; мати уявлення про роль кожного члена сім'ї. Виховувати повагу до рідних. Розучувати коротенькі колискові пісні. Ознайомлювати із загальноприйнятими формами вітання, звертання, пошани, подяки. Розповідати, що в Галичині до батьків і старших осіб на знак глибокої поваги звертаються на “Ви”.

➤ Українська оселя

Формувати знання дітей про традиційну українську оселю, предмети домашнього побуту та вжитку: піч, мисник із посудом (гличик, миска з глини, макітра, дерев'яна ложка), меблі (стіл, лава, ослінчик). Звертати увагу дітей на те, що в Галичині стіл у хаті застелений обрусом (скатертиною), на стінах висять образи, прикрашені вишиваними рушниками, на ліжках – вишивані подушки, розповісти про звичай прикрашати предмети побуту розписом, вишивкою.

➤ Краєзнавство

Розповідати дітям про те, що вони живуть в Україні. Україна велика країна, в якій багато міст, сіл, річок, є гори – Карпати і Кримські. Найголовніше місто України – її столиця м. Київ. Звертати увагу на національну символіку України (Прапор, Гімн, Герб), назву свого міста (села), ознайомлювати з найхарактернішими пам'ятками архітектури, визначними людьми краю.

➤ **Український національний одяг**

Ознайомлювати з українським національним одягом: жіночим (вишита сорочка, спідничка, корсетка, віночок, стрічки, намисто) та чоловічим (штани – шаровари, вишита сорочка, пояс, камізелька), традицією прикрашати одяг вишивкою. Звертати увагу на віночок для дівчинки, розповідати про його призначення та елементи на ньому (квіточки, стрічки).

➤ **Ігри. Українська народна іграшка**

Розучувати з дітьми потішки, забавлянки, колискові, лічилки, прості народні ігри з наслідуванням. Ознайомлювати з дерев'яною яворівською іграшкою (коник, деркач, пташка, колиска, віз), глиняними опішнянськими та косівськими свистунцями (пташка, баранець, поросятко, півник), а також із сопілкою. Звертати увагу дітей на яскравий колорит розпису іграшок.

➤ **Календарно-обрядові свята**

Ознайомлювати дітей із традиціями та звичаями, пов'язаними зі святом Святого Миколая (чемним дітям Святий Миколай приносить подарунки); Різдвяними святами – свята вечерея в родині, колядки, щедрівки, віншування, посівання; Стрітіння – зустріч зими з весною, ігри, освячення свічок; Великдень – традиції освячення паски, великоднього кошика; розписування писанок, крашанок; водіння гаївок; великодніми іграми.

Залучати дітей до святкувань; ознайомлювати з обрядовими стравами (кутя, вареники, пампушки, крашанки, паска).

➤ **Народні ремесла**

Ознайомлювати дітей із косівськими виробами з глини (миски, макітри, глечики, кухлики тощо), чарівною українською вишивкою (рушники, серветки, сорочки тощо), ткацтвом (килимки, гобелени тощо).

➤ **Показники компетентності дитини:**

- володіє культурою сприйняття предметного національного середовища;
- прагне підтримувати порядок і затишок в оселі, прикрашати її рушниками, серветками, посудом та іншими національними побутовими предметами;
- відображає в кольорах, лініях, ритмі, співах, рухах, музикуванні емоційні враження від ознайомлення з народними звичаями і традиціями, предметами довкілля;
- знає і називає членів сім'ї, родини;
- має уявлення про традиційний національний одяг, житло, народну іграшку, предмети народного декоративно-ужиткового мистецтва, їх використання в повсякденному житті, зокрема в Західному регіоні;

- має знання про календарно-обрядові свята (Святого Миколая, Різдва, Стрітєння, Великдень) та їх традиції, пов'язані із Західним регіоном;
- використовує загальноприйняті форми вітання, звертання, пошани, подяки;
- має знання про народні традиції, передає свої враження від участі у святкуванні календарно-обрядових свят через розповіді;
- знає народні ігри, потішки, забавлянки;
- милується виробами народних умільців, речами ужиткового мистецтва.

ЛОГІКО-МАТЕМАТИЧНИЙ РОЗВИТОК

➤ Вікові можливості дитини

На четвертому році життя пізнавальні психічні процеси – відчуття, сприймання розвиваються під час предметної діяльності. Дитина сприймає колір, форму, величину й інші якості предметів, безпосередньо оперуючи ними.

У цьому віці одна дитина з-поміж десяти вміє лічити в межах 3. Решта або не вміє зовсім, або лічить абияк: 1, 3, 10. Щодо величини, то більшість дітей розуміє відмінність між поняттями “високий” – “низький”, “широкий” і “вузький”, але сказати і користуватися такими математичними термінами не вміє.

Геометричні фігури діти візуально розпізнають, хоча не знають їх назв. Вони можуть показати, що сонечко, бублик, кермо, колесо – круглі, а стіл – квадратний, не називаючи геометричні фігури круг, квадрат, куля, куб.

Важко дається дітям цього віку орієнтування в просторі (ліва, права рука), легше розуміють поняття “угору – вниз”, “попереду – позаду”. Майже всі діти приходять у дитячий садок без цих знань.

Час дуже важко унаочнити, тому діти погано розуміють періоди доби – ранок і вечір, а от ніч і день їм легше запам'ятати: вночі – темно, і всі сплять, а вдень можна гратися, гуляти, їсти, навчатися тощо.

Важко дітям зрозуміти часові поняття: “завтра”, “вчора”, “сьогодні”, “тепер”, “потім”, “зараз”. Вони плутають ці поняття, і коли вихователь ставить запитання “Коли це було?”, відповідають методом вгадування.

➤ Освітні завдання

- Розширювати і збагачувати первинне орієнтування дитини у навколишній дійсності.
- Формувати уявлення про число, множину.
- Ознайомлювати з формою, величиною предметів.
- Вчити орієнтуватися в просторі та часі.

➤ **Кількість і лічба**

Вчити кількісній лічбі в межах 5, називати числа за порядком, відносити останнє число до всієї групи предметів (усього п'ять машин).

Вчити дітей складати групу з окремих предметів за зразком, викремлювати один предмет із групи, розрізняти поняття “багато”, “один”, знаходити багато предметів та один із них.

Вчити розрізняти рівність і нерівність груп предметів за їх кількістю, користуючись прийомами накладання та прикладання.

Вчити розуміти та вживати у мовленні слова “порівну”, “більше”, “менше”, “стільки ж – скільки”; розуміти запитання “скільки?”

➤ **Величина предметів**

Продовжувати формувати у дітей вміння порівнювати за висотою, довжиною, шириною предмети однакових і різних розмірів; під час визначення розмірів предметів використовувати прийоми накладання і прикладання. Спонукає до вживання слів: “довгий”, “короткий”, “однакові”, “різні за величиною”, “високий”, “низький”, “широкий”, “вузький”.

➤ **Геометричні фігури**

Вчити розрізняти і називати геометричні фігури: площинні – круг, квадрат, трикутник та об'ємні – куля, куб. Навчати їх обстежувати дотиково-руховим і зоровим способами. Вчити впізнавати і називати геометричні фігури та форми в навколишніх предметах.

➤ **Орієнтування в просторі**

Вчити розрізняти і називати праву і ліву руку; розкладати правою і лівою рукою предмети зліва направо. Забезпечувати розуміння та вживання у мовленні слів: “вперед (попереду)”, “назад (позаду)”, “праворуч”, “ліворуч”, “угору (вгорі)”, “вниз (знизу)”; виконувати дії відповідно до цих слів.

Вчити диференціювати та позначати словами положення предметів у просторі (попереду, нижче, вище, близько, далеко) та напрямки (вниз (донизу), угору (вгорі)).

➤ **Орієнтування в часі**

Формувати вміння розрізняти і називати відрізки доби: ранок, день, вечір, ніч; часові відношення: вчора, сьогодні, завтра.

➤ **Показники компетентності дитини:**

- лічить предмети в межах 5, вживаючи числівники;
- порівнює контрастні за кількістю множини предметів (один – багато);
- визначає період доби на основі спостереження за природними ознаками (сонце встає – ранок, сонце високо над головою – день тощо);

- розрізняє і називає геометричні фігури: площинні – квадрат, круг, трикутник; об'ємні – куля, куб;
- порівнює та добирає контрастні за величиною предмети;
- класифікує предмети за однією ознакою;
- володіє прийомами порівняння множин за кількістю, способом накладання та прикладання елементів однієї множини до елементів іншої.

МОВЛЕННЕВИЙ РОЗВИТОК

ЗВУКОВА КУЛЬТУРА МОВЛЕННЯ

➤ Вікові можливості дитини

На четвертому році життя відбувається подальше зміцнення артикуляційного апарату: стають більш координованими рухи м'язів, що беруть участь у творенні звуків. Дитина починає правильно вимовляти слова зі збігом двох-трьох приголосних, ближче до норми і чіткіше вимовляє свистячі звуки, з'являються шиплячі. Проте звуковимова переважно недосконала. Для дитини четвертого року життя характерне пом'якшення приголосних звуків, їх спотворення, переставлення звуків і складів, пропуск звуків, їх заміна, порушення звукової структури слів. У більшості випадків спотворюються такі групи звуків: свистячі ([с], [з], [ц]), шиплячі ([ш], [ж], [ч]), сонорні ([л], [р]), задньоязикові ([к], [х], [г]), дзвінки ([в], [з], [ж], [б], [д], [г]) і м'які ([з'], [л'], [р'], [с'], [т'], [д'], [н']). У зазначених групах розрізняють три форми порушень звуків: спотворена вимова звуків, відсутність звука в мовленні дитини, заміна одного звука іншим.

➤ Освітні завдання

- Розвивати мовленнєвий слух та моторику артикуляційного апарату.
- Виробляти чітку дикцію під час вимови звуків.
- Здійснювати підготовку до вимови складних щодо артикуляції звуків ([ш], [ж], [ч], [щ], [л]), виправляти загальне пом'якшення вимови.
- Вчити користуватися засобами інтонаційної виразності мовлення (тон, тембр голосу, темп, наголос, сила голосу). Не допускати швидкого темпу мовлення.

Ознайомлювати дітей із артикуляційним апаратом (губи, зуби, язик, піднебіння). Вдосконалювати вимову звуків рідної мови, добиваючись їх чіткої вимови, правильної постановки голосу.

Вчити правильно вимовляти йотовані голосні [я], [ю], [є], [ї], [йо]; звуки [ц]-[ц'] (синиця, куций, палець). Стежити, щоб дзвінки звуки в кінці

та всередині слова діти не оглушували (ка[з]ка, вино[г]рад, гри[б]), крім слів кі[x]ті, ле[x]кий, ні[x]ті, во[x]кий.

Вправляти у вимові слів зі збігом приголосних. Навчати вимовляти звуки [дж], [дз] (джміль, дзиґа, бджола).

Розвивати фонематичний слух шляхом розрізнення слів близьких за звучанням.

Розвивати слухову увагу, моторику мовленнєвого апарату; здійснювати підготовку артикуляційного апарату до вимови шиплячих і сонорних [л], [р] звуків.

Розвивати мовленнєве дихання. Вчити говорити з різною силою голосу, в різному темпі. Вчити чітко вимовляти три-чотирискладові слова. Ознайомлювати з поняттями “слово”, “звук” (не даючи визначень).

➤ **Показники компетентності дитини:**

- чітко і правильно вимовляє голосні та приголосні звуки, крім [р]; володіє правильною вимовою шиплячих [ш], [ж], [ч];
- має розвинений фонематичний слух; диференціює як далекі, так і близькі фонемі у словах;
- володіє розповідною, питальною, окличною інтонаціями;
- промовляє слова в різному темпі та з різною силою голосу;
- розрізняє поняття “звук”, “слово”.

СЛОВНИКОВА РОБОТА

➤ **Вікові можливості дитини**

Четвертий рік життя найбільш сензитивний щодо мовленнєвого розвитку.

Словник дитини налічує до 1800–2000 слів, переважають іменники (до 50 %), дієслова (до 30 %). Ще багато слів-універсалізмів; переважають вказівні займенники “ось”, “тут”, “цей”. Характерна неточність у вживанні абстрактних, узагальнювальних, збірних, часових і просторових понять. Яскраво виражене словотворення.

➤ **Освітні завдання**

- Збагачувати словник новими словами, сприяти засвоєнню дітьми раніше невідомих слів і нових значень слів, які є в лексиконі дітей.
- Забезпечувати засвоєння значень слів і їх доречне вживання відповідно до контексту висловлювання, ситуації, в якій відбувається спілкування.
- Активізувати словник застосуванням дітьми слів у різних мовленнєвих ситуаціях.
- Вчити культури мовлення.

На основі розширення уявлень і знань збільшувати запас слів, що означають назви предметів, їх якості та властивості, професії, пори доби.

Поповнювати словник дієприкметниками (квітучий, захмарений, спілий), дієприслівниками (сидячи, підстрибуючи), прислівниками (міцно, розумно, праворуч, ліворуч).

Активізувати вживання у мовленні іменників, що означають назви частин, деталей предметів, частин тіла людей і тварин.

Вчити розуміти і вживати узагальнювальні слова: “іграшки”, “одяг”, “меблі”, “овочі”, “фрукти”, “ягоди”, “посуд”, “їжа”, “птахи”, “тварини”.

Вчити розуміти і вживати синоніми, омоніми, слова в прямому і переносному значенні (дорога, шлях, стежка; ручка в дитини – ручка дверей, ключ журавлиний – ключ до дверей; йде людина – йде дощ).

Збагачувати словник дітей образними поетично-художніми виразами (мишка-шкряботушка, зайчик-побігайчик), порівняннями (білий, немов сніг; прозорий, як скло), фразеологізмами, приказками, прислів'ями, звуконаслідувальними словами.

Поступово збагачувати словник синонімами (словами, близькими за значенням): куштувати – пробувати, сильний – дужий тощо. Вчити дітей добирати слова протилежні за значенням (антоніми): чистий – брудний, йти – бігти, великий – малий. Збагачувати словниковий запас спільнокореневими словами (обід – обідати), словами з однаковими суфіксами (спальня – їдальня) та префіксами (зав'язати – застігнути).

Вчити активно вживати слова ввічливості: “Доброго ранку!”, “Доброго дня!”, “Доброго вечора!”, “До побачення”, “Вибач(те)”, “Будь ласка”, “Прошу”, “Дякую”.

➤ Показники компетентності дитини:

- розуміє й активно вживає слова всіх частин мови;
- вживає узагальнювальні слова, слова з однаковими суфіксами та префіксами; спільнокореневі слова;
- правильно вживає синоніми, антоніми, образні поетично-художні вирази, звуконаслідувальні слова;
- вживає слова відповідно до контексту висловлювання.

ГРАМАТИЧНА ПРАВИЛЬНІСТЬ МОВЛЕННЯ

➤ Вікові можливості дитини

Упродовж четвертого року життя відбувається подальше формування граматики дитячого мовлення. Дитина засвоює такі відмінкові форми: знахідний відмінок із прийменником **на**, родовий відмінок із прийменником **до**, **від**, **замість**; давальний відмінок із прийменником **по**. Правильно узгоджує прикметник у роді, дієслова минулого часу.

Зникає змішування родів при займеннику **я**, що спостерігалось раніше. У мовленні вживає умовний спосіб.

Серед поширених речень значне місце посідають речення з однорідними членами. Найтиповішою формою висловлювання є просте поширене речення. Формування складносурядних речень відбувається за рахунок сполучникового зв'язку. Діти часто об'єднують два речення, що за змістом не пов'язані між собою. У складнопідрядних реченнях не послугуються сполучниками – діти виділяють речення інтонаційно.

➤ **Освітні завдання**

- Розвивати розуміння граматичних форм і правильно вживати їх у мовленні.
- Вчити узгоджувати іменники з прикметниками в роді та числі, вживати прийменники.
- Вчити правильно вживати іменники знахідного й орудного відмінків.
- Вчити правильно будувати прості поширені речення із сполучниками; складносурядні й складнопідрядні речення.

Продовжувати роботу над правильним вживанням іменників у різних відмінкових формах, іменників із прикметниками. Вчити утворювати називний відмінок множини іменників, у яких змінюються голосні або приголосні (гра – ігри, ім'я – імена).

Вправляти у вживанні дієслів зі змінами в основі, у творенні дієслівних форм (їсти – їм, скакати – скачу, дихати – дихаю, дихаєш, дихає, дихай). Вчити утворювати дієслова I, II, III особи множини теперішнього та минулого часу дійсного способу (гуляємо, гуляєте, гуляють, гуляли).

Вчити утворювати ступені порівняння прикметників (довгий – довший, високий – вищий).

Вчити утворювати присвійні прикметники (татів, бабусин, Андріїв).

Вправляти в узгодженні іменників із числівниками (два літаки, два конструктори, обидва хлопці, обидві дівчинки).

Вчити розуміти слова: *кожен, стільки*; вживати частки: *ось, от, нібито, ще*.

Сприяти засвоєнню дітьми в мовленні суфіксів *-ник, -щик, -ець, -тель*.

Вчити використовувати прості види складнопідрядних і складносурядних речень зі сполучниками та сполучними словами (або, тому що, все ж таки); намагатися дотримувати правильного порядку слів у реченні.

➤ **Показники компетентності дитини:**

- оволодіває основними граматичними формами (рід, число, відмінок), правильно вживає рід і число іменників;
- засвоює закінчення родового та знахідного відмінків, кличний відмінок;

- утворює нові слова за допомогою префіксів за-, з-, на-, суфіксів, що виражають зменшеність та збільшеність предмета, емоційну оцінку пестливості;

- добирає однокореневі слова;
- використовує у мовленні складні іменники зі з'єднувальною голосною (зорепад, снігопад) та інші складні слова;
- правильно вживає теперішній, минулий і майбутній час дієслів, наказовий спосіб дієслова;
- вживає ступені порівняння прикметників;
- у мовленні використовує займенники;
- узгоджує іменники з прикметниками в роді та числі;
- будує прості, поширені речення з прийменниками, сполучниками, однорідними членами речення, з прямою мовою;
- будує складносурядні та складнопідрядні речення зі сполучниками та сполучними словами.

ЗВ'ЯЗНЕ МОВЛЕННЯ

➤ Вікові можливості дитини

На четвертому році життя відбуваються позитивні зміни в розвитку зв'язного мовлення. Головною формою спілкування залишається діалогічне мовлення. У першій половині року переважає ситуативне мовлення. Зі зміною основного типу діяльності (предметно-маніпулятивної на сюжетно-рольову гру) з'являються нові форми мовленнєвих дій у структурі мовленнєвої діяльності, а саме: а) висловлювання, що коментують власні ігрові дії дитини; б) висловлювання, що корегують дії партнера; в) висловлювання, що планують дії і розподіл ролей.

Мовлення пов'язане з безпосереднім досвідом дітей, що відображається у формах мовлення, для якого характерні неповні речення. У розповідях дитини поєднуються факти на запропоновану тему з фактами з власного досвіду.

Під час самостійних монологічних висловлювань дітям властиве порушення логіки викладу. Проте вони здатні встановлювати елементарні залежності між смисловими частинами окремого речення або між реченнями.

➤ Освітні завдання

- Вчити дитину вести діалог, розвивати вміння слухати і розуміти мовлення, звернене до неї, вступати в розмову і підтримувати її, відповідати на запитання і самому запитувати, пояснювати.
- Розвивати зв'язне монологічне мовлення: формувати вміння слухати і розуміти зв'язні тексти, будувати самостійні висловлювання різних типів.

Сприяти вмінню дітей легко і вільно вступати в спілкування з дорослими і дітьми, вчити висловлювати свої прохання реченнями, зрозуміло відповідати на запитання дорослих. Заохочувати дітей до вміння ставити запитання типу “Хто?”, “Що?”, “Де?”, “Для чого?”, “Що робить?” Вчити брати участь у колективній бесіді, розповіді; переказувати зміст добре відомих казок, оповідань за допомогою навідних запитань.

Вчити розповідати за добре знайомою картиною, поступово переходячи від простого переліку зображених предметів до зв'язної розповіді (за зразком вихователя і з його допомогою).

Вчити разом із вихователем описувати картинку, іграшку, предмет.

Стимулювати дітей супроводжувати свої дії словами (“я маю”, “я мию руки”, “я одягаюся”).

Створювати ситуації, які б вимагали від дитини короткого пояснення (про будову іграшки, виконання дії).

➤ **Показники компетентності дитини:**

- відповідає на запитання за змістом сюжетних та предметних картинок, художніх текстів, театральних вистав;
- разом із дорослим складає описові розповіді (3-4 речення) про іграшки, предмети, зображення на картинках;
- переказує за допомогою запитань добре знайомі казки;
- використовує в мовленні образні вирази (з текстів забавлянок, казок), звуконаслідувальні слова, фразеологічні звороти, приказки;
- частково володіє культурою мовного спілкування.

МОВЛЕНЬВИЙ ЕТИКЕТ

➤ **Освітні завдання**

Вводити в активний словник дитини форми вітання та прощання (“Доброго ранку”, “Добрий день”, “Доброго вечора”, “До побачення”); форми ввічливого прохання (“Будь ласка”, “Прошу”); подяки (“Дякую”); вибачення (“Пробачте”, “Пробач”, “Вибачте”, “Вибач”); форму ввічливого звертання на “Ви” до дорослих. Привчати дітей, звертаючись до дорослих, однолітків, дивитися у вічі, не втручатися в розмову дорослих, говорити спокійно, природним голосом, не жестикулювати, не зачіпати співрозмовника. Вчити першими вітатися зі старшими, називаючи їх ім'я та по батькові; звертаючись до дітей, називати ім'я дитини. Вчити під час розмови проявляти стриманість, вислуховувати співрозмовника до кінця, не перебивати його.

➤ **Показники компетентності дитини:**

- активно вживає слова ввічливості: вітання, прощання, вибачення, подяки;
- вислуховує співрозмовника;

- говорить спокійним голосом;
- вітається, називаючи ім'я дитини, ім'я та по батькові дорослого;
- не втручається у розмову дорослих.

ПРОПЕДЕВТИКА ПІДГОТОВКИ РУКИ ДО ПИСЬМА

➤ **Освітні завдання**

- Розвивати дрібну моторику кисті та пальців руки, просторові уявлення, використовуючи дидактичні ігри, пальчикову гімнастику.
- Розвивати дрібні м'язи руки, передпліччя, координацію рухів очей і рук під час образотворчої діяльності.

➤ **Показники компетентності дитини:**

- виконує вправи пальчикової гімнастики;
- ліпить (глина, пластилін, тісто), малює, аплікує;
- грається піском, природним матеріалом (камінці, палички, горіхи тощо) та предметами домашнього вжитку (корки від пластикових пляшок, мотузки, прищіпки);
- викладає візерунки з мозаїки, нескладні зображення з лічильних паличок;
- викладає зображення за допомогою пазлів;
- стискає і розтискає гумові іграшки;
- застібає (розстібає) гудзики, кнопки різної величини на спеціально виготовлених посібниках та на одязі.

ХУДОЖНЬО-ЕСТЕТИЧНИЙ РОЗВИТОК

ХУДОЖНЯ ЛІТЕРАТУРА

➤ **Вікові можливості дитини**

У дитини четвертого року життя підвищується сприйнятливість до художніх творів. Вона розрізняє поетичний і прозовий тексти, у неї підвищується інтерес до слухання казок і віршів, посилюється прагнення наслідувати мовленнєві інтонації дорослих. У центрі уваги дитини головний персонаж, але вона, як правило, не розуміє його переживань, мотивів учинків. Емоційне ставлення до героїв яскраво виражене.

➤ **Освітні завдання**

- Розвивати здатність до цілісного сприймання творів різних жанрів; засвоєння змісту творів і емоційного відгуку на нього.

- Сприяти запам'ятовуванню віршів і утримуванню їх у пам'яті. Вчити читати вірші напам'ять виразно, не пропускаючи і не змінюючи порядку слів у тексті.
- Залучати до участі в іграх-драматизаціях, театралізованих іграх за сюжетами літературних творів.
- Залучати дітей до інсценування знайомих казок, дослівного відтворення тексту, відповідної інтонації, рухів, жестів, міміки героїв твору.

➤ **Читання та розповідання**

Вчити вмінню уважно слухати, розуміти та емоційно сприймати українські народні казки, забавлянки, пісеньки, оповідання. Сприяти відтворенню за допомогою запитань педагога окремих фраз, частин художнього тексту. Вчити помічати деякі особливості казки: повтори, зврати, промовляти їх із різними інтонаціями, передавати діалог героїв; виконувати відповідні рухи, жести, дії з іграшками. Залучати дітей до переказування добре знайомих літературних творів, використовуючи навідні запитання, підказування фраз.

➤ **Виразне читання**

Вчити розуміти, свідомо запам'ятовувати та виразно читати напам'ять поетичні твори; передавати емоційну виразність окремих речень (радість, сум); речень з питальною інтонацією; ритм народної забавлянки, риму вірша, дотримуючись логічних наголосів.

➤ **Робота з книжкою**

Привертати увагу до книги. Вчити дітей розглядати ілюстрації, звертати увагу на послідовність подій; дотримувати правил користування книгою (не малювати на сторінках, не рвати її, брати чистими руками).

➤ **Театралізовано-ігрова діяльність**

Продовжувати залучати дітей до ігор-драматизацій за змістом знайомих казок.

Вчити розігрувати зміст окремих забавлянок, пісень, віршів у діалогічно-ігровій формі, передавати інтонаційні відтінки мови: жести, рухи, міміку. Залучати до сюжетно-рольових ігор за окремими епізодами казки, оповідання.

➤ **Інсценування**

Вчити інсценувати та читати за ролями вірші, казки, дослівно відтворювати текст, рухи, жести, інтонацію та міміку героїв казки. Залучати до посильної допомоги у виготовленні декорацій, атрибутів.

➤ Показники компетентності дитини:

- знає та розповідає українські народні казки, оповідання, в тому числі ті, що їх написали письменники Західного регіону;
- розуміє та емоційно сприймає українські народні казки, пісеньки, забавлянки, оповідання;
- відтворює окремі фрази, частини художнього тексту за допомогою навідних запитань педагога;
- помічає особливості казки: звороти, повтори;
- розуміє та виразно читає поетичні твори;
- передає риму вірша, ритм народної забавлянки;
- передає емоційну виразність окремих речень під час вивчення вірша напам'ять;
- переказує добре знайомі художні твори за допомогою навідних запитань та підказувань;
- передає речення в питальній інтонації;
- бере участь в інсценуванні художніх творів;
- розігрує зміст забавлянок, віршів, пісень у діалогічно-ігровій формі;
- відтворює рухи, жести героїв за текстом літературного твору;
- грається у сюжетно-рольові ігри за окремими епізодами художнього твору;
- допомагає вихователю у виготовленні декорацій, атрибутів до ігор-інсценівок;
- розглядає ілюстрації, пригадуючи зміст художнього твору;
- знає і дотримує правил користування книгою (не рве сторінок, бере книжку чистими руками, не малює по сторінках книги).

ОБРАЗОТВОРЧА ДІЯЛЬНІСТЬ

➤ Вікові можливості дитини

На четвертому році життя дитина, займаючись малюванням та ліпленням, починає набувати формотворчих рухів. У неї вдосконалюється мислення, пам'ять, сприйняття, поступово накопичуються знання про сенсорні еталони предметів та явищ довкілля; дитина починає залюбки експериментувати з художньо-творчими матеріалами. Композиція стає більш упорядкованою, з'являється ритмічність, удосконалюється художньо-творча майстерність.

Працюючи з пластичними матеріалами, дитина засвоює прийом ліплення, намагається самостійно трансформувати шматок глини (пластиліну) в потрібну їй форму.

В аплікації дитина ознайомлюється з процесом наклеювання; розкладає готові форми, створюючи візерунки та нескладні сюжети.

➤ Освітні завдання

- Ознайомлювати дітей із видами й історією образотворчого мистецтва (роботи класиків та сучасних митців). Виховувати стійкий інтерес цілеспрямованого характеру до художньо-творчого образотворення.
- Вчити порівнювати форми з геометричними еталонами, називати кольори та деякі відтінки; використовувати у роботі пензлі різної товщини та форми; навчати елементарних прийомів композиції.
- Удосконалювати набуті та засвоювати нові технічні навички образотворення, спонукати використовувати ці навички у самостійній художній діяльності; передавати форму, колір і характерну будову предметів та об'єктів; проявляти за допомогою кольору ставлення до зображуваного. Розвивати елементи художньо-зображувальної творчості, експериментально-пошукову діяльність.
- Формувати вміння “читати” твори образотворчого мистецтва: розуміти зміст картини, впізнавати персонажів, вміти розповідати про них.
- Виховувати зацікавленість результатами власної роботи.

Малювання. Вчити дітей орієнтуватися на площині аркуша (малювати посередині та на всій площині аркуша), правильно тримати олівець і пензель, малювати, регулюючи натиск. Вчити вести пензлем за ворсом, набирати достатньо фарби, обтираючи зайву об край посудини, промивати його водою після роботи, підсушувати ганчіркою. Вчити малювати лінії різної товщини (кінчиком пензля чи усім ворсом), вести пензлем у різних напрямках, змішувати фарби шляхом додавання фарб.

Вчити використовувати для роботи різний матеріал: олівці, гуаш, крейду, вугілля та різні техніки зображення: лінії, мазки, крапки, малювання шляхом відбивання соски, піпетки, зібганого паперу, клаптиків тканини.

Виховувати здатність емоційно сприймати – милуватися, дивуватися, помічати красиве – твори образотворчого мистецтва (ілюстрації, картини, скульптура малих форм) та декоративно-ужиткового (дерев'яна яворівська та косівська глиняна народна іграшка, посуд, вишивка).

Вчити передавати знайомі предмети з чіткою геометричною основою: квадрат, круг, трикутник, прямокутник; поєднувати їх із прямими лініями, використовуючи при цьому кольори, що відповідають окремим предметам (сонце жовте, трава зелена тощо); називати чорний, білий, жовтий, синій, червоний, зелений кольори та деякі відтінки: рожевий, блакитний.

Передавати образи навколишньої дійсності, помічати їх виразність, розміщувати їх відносно один одного та площини аркуша. Вчити створювати колективні композиції.

Сприяти емоційному відгуку під час розглядання зразків декоративно-ужиткового мистецтва, ознайомлювати з розмаїттям орнаментів.

Вчити створювати у площині різної форми (круг, квадрат, трикутник, смужки різної товщини) та на готових силуетах (коники, пташки, тарелі, макітри, рушники тощо) нескладні орнаменти, використовуючи техніки нанесення мазка, крапки, лінії, кільця; користуватися у роботі 2-3 фарбами, ритмічно чергуючи між собою елементи орнаменту та кольори.

Ліплення. Продовжувати ознайомлювати дітей із глиною, пластиліном. Формувати вміння відчувати їх пластичність, акуратно працювати ними (не бруднити меблі, одяг).

Вчити ліпити форми знайомих предметів, розкачувати глину (пластилін) між долонями круговими чи повздовжніми рухами, розплюсувати шматок, отримувати круглу та циліндричну форми, згортати у кільце. Вчити ліпити фігури, що складаються з кількох частин різної форми; отримувати у ліпленні бажані форми, використовувати їх в іграх.

Аплікація. Ознайомлювати дітей із процесом наклеювання. Формувати вміння працювати з пензлем для клею (акуратно набирати, намазувати готові форми на серветці).

Вчити розміщувати і наклеювати готові геометричні форми, чергувати їх за кольором, величиною. Навчати елементарних прийомів композиції під час викладання візерунків на опредмечених формах (тарілка, серветка, сукня, рушник, писанка тощо), наклеювати їх; викладати та наклеювати предмети, що складаються з 2-3 однакових за формою і різних за величиною елементів (сніговик, ялинка, башточка). Вправляти у створенні найпростіших композицій із готових предметів (“Ялинка біля будинку”, “Шпаківня”). Вчити працювати самостійно, з дорослим та іншими дітьми.

Розвивати чуття кольору, форми, ритму.

➤ Показники компетентності дитини:

- вміє користуватися матеріалами та інструментами для художньо-трудових дій;
- свідомо ставиться до образотворення, планує свої дії, обговорює кінцевий результат, виправляє помилки;
- бережно ставиться до своїх виробів;
- у спільній роботі узгоджує свої дії з діями інших;
- має найпростіші уявлення про види образотворчого мистецтва;
- знає назву матеріалів та інструментів для художньо-творчої роботи;
- може сформулювати мету власної діяльності;
- під час роботи коментує власні дії, може спрогнозувати результат;
- зосереджує увагу на яскравому, вражаючому, емоційно відгукується на прояви естетичного в оточенні, милується, дивується, насолоджується;
- з радістю прикрашає до свят групову кімнату власними виробами;
- під час роботи проявляє творчість, фантазію, самодіяльність;
- намагається виконувати завдання різної складності;

- експериментує з фарбами та різними матеріалами;
- вирізняє у виробках образотворчого мистецтва самотність, неповторність, оригінальність.

МУЗИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ

➤ **Вікові можливості дитини**

На четвертому році життя у дітей спостерігається емоційний відгук на музику, чуття ритму, тембру. Дитина може адекватно сприймати художні образи твору й емоційно його переживати. Дитина сприйнятлива до музики: може зіставити тиху й голосну мелодію, впізнати знайомі пісні, п'єси. Сприймання музики в цьому віці характеризується цілісністю, і тому будь-яке відхилення від тексту (зміна ритму, тембру, ладу тощо) призводить до того, що дитина перестає впізнавати прослуханий твір. Цілісність сприймання – це позитивна якість, яка забезпечує повноцінне сприймання музичного твору, який по-іншому зрозуміти неможливо.

Дитина спроможна передати в русі ритм ходьби і бігу, проте слухова увага ще не стійка, голос починає щойно формуватися.

➤ **Освітні завдання**

- Розвивати здатність захоплюватися, емоційно переживати, радіти, слухаючи музичні твори.
- Розвивати співочі навички дітей.
- Формувати вміння виразно пластично рухатися, передаючи настрій і характер музичного образу.
- Виховувати любов до краси виконання народних обрядів; розвивати пластичність рухів у народних діях.

Слухання. Виховувати у дитини позитивне емоційне переживання музики, бажання слухати й помічати зміни у її звучанні. Використовуючи звуки та музичні інструменти, підводити дітей до розуміння, що музика виражає різні настрої, почуття, зображає явища природи. Ознайомлювати з творами народної та класичної музики.

Вчити розрізняти на слух контрастну динаміку звучання (тихо – гучно), тембр музичних інструментів та музичних іграшок.

Співи. Вчити співати протяжно, злагоджено, без напруження, починати і закінчувати спів одночасно, за жестом музичного керівника, підлаштовуючи свій голос до заданого звука дорослого. Вчити запам'ятовувати та впізнавати невеликі музичні твори різних жанрів, пісні зі словами українських композиторів, у тому числі композиторів Західного регіону.

Музично-ритмічні рухи. Розвивати ритмічний слух; вміння рухатися ритмічно, правильно відображаючи ритм і темп музики, її початок і зміни настрою.

Вчити бігати, легко підскакувати, виконувати образні рухи (зайчик, коник, пташка тощо); виконувати рухи з атрибутами, зі зміною музики змінювати рухи: “пружинка”, притупування однією та двома ногами, плескання в долоні, повертання кистями рук “веселі ручки”, кружляння по одному та парами; танцювати, виконуючи названі танцювальні рухи.

Вчити драматизувати українські народні пісні, ігри, водити хороводи.

➤ **Показники компетентності дитини:**

- під час слухання музичних творів орієнтується в характері мелодії, настрої;
- розрізняє контрастну динаміку звучання, тембр музичних іграшок та інструментів;
- співає нескладні пісні, володіючи навичками розподілу дихання;
- намагається співати злагоджено, протяжно;
- рухається правильно, відображаючи ритм і темп музики;
- виконує рухи з атрибутами та образні рухи;
- танцює, виконуючи танцювальні рухи: “пружинка”, притупування однією та обома ногами, плескання в долоні, кружляння по одному та парами, “веселі ручки”;
- проявляє фантазію під час виконання танцювальних рухів;
- бере участь у музичній грі-драматизації на тему українських народних пісень, ігор;
- охоче водить хороводи.

КРЕАТИВНИЙ РОЗВИТОК

КОНСТРУКТИВНА ДІЯЛЬНІСТЬ

➤ **Вікові можливості дитини**

Дитина проявляє інтерес до форм та їх комбінацій, зображень одиничних предметів або невеликих споруд. У першій половині року вона не переслідує певної сюжетної мети, не намагається створити образ, а здебільшого діє за принципом “що вийде”. Згодом дитина починає обмірковувати елементарні будівельні теми, пов’язані із сюжетно-рольовими іграми (гараж для машини, будинок для ведмедика). Свої елементарні конструкції дошкільник розташовує на горизонтальній площині, намагається повністю використати наявний матеріал. Споруджені ним будівлі часто виявляються не зовсім подібними до того, що планувалося створити, а звівши будівлю, він руйнує її і береться за нову.

Конструктивна діяльність приносить дітям емоційну насолоду, почуття радості від розв’язання різноманітних конструкційних завдань.

➤ **Освітні завдання**

- Вчити зводити різноманітні будівлі для обслуговування і реалізації ігрових задумів.
- Створювати будь-яке ігрове середовище з різноманітних будівельних матеріалів і предметів.
- Вчити на основі власного досвіду і потреб гри зводити будови за допомогою засвоєних способів конструювання, використовувати їх у сюжетно-рольовій грі.

Вправляти дітей у вмінні розрізняти і правильно називати основні будівельні деталі (цеглина, кубик, пластина, призма); розміщувати деталі горизонтально і вертикально, щільно одна до одної, на певній відстані, споруджувати нескладні будівлі за показом дорослого і використовувати їх у грі. Вчити максимально використовувати наявний матеріал. Підводити дітей до виокремлення просторових характеристик будівель (висота, ширина, довжина). Виховувати інтерес до конструктивної діяльності, прагнення закінчувати почату будівлю, розбирати свої будівлі та складати конструктор у коробку.

Стимулювати прояв сміливості у подоланні перешкод, надавати можливість експериментувати з власними силами, шукати нестандартні рішення рухових завдань, отримувати від цього задоволення.

Вчити складати нескладні будівлі шляхом з'єднання, розміщення в одну лінію (стежка до будинку, трамвайні колії); розміщувати цеглини, пластини вертикально, по колу, по прямокутнику. Вчити розрізняти просторові ознаки (високий, низький) і правильно позначати їх словами (низький паркан, високі ворота).

Формувати вміння змінювати способи будівництва, замінювати одні деталі іншими, добудовувати у висоту, довжину (низька, висока вежі, короткий і довгий потяги).

Створювати умови для прояву творчих умінь в іграх. Вчити дітей за допомогою пазлів складати нескладні предмети та сюжети.

Звертати увагу дітей на те, що з вологого піску, снігу можна будувати різні споруди, вчити дітей їх створювати.

➤ **Показники компетентності дитини:**

- вміє розрізняти деталі будівельного матеріалу;
- створює елементарні споруди шляхом комбінування знайомих форм, розташовує їх залежно від стійкості деталей на площині;
- зводить різноманітні будівлі для обслуговування та реалізації ігрових задумів;
- має елементарні уявлення про властивості паперу, вміє вибирати серед інших цей матеріал;
- працює з пазлами, складає картинку за сюжетом знайомої казки;
- працює з рухомим конструктором, вміє визначати основні деталі;
- створює споруди з піску, снігу, виокремлюючи деталі.

ТЕАТРАЛІЗОВАНА ДІЯЛЬНІСТЬ

➤ Вікові можливості дитини

У цьому віці дошкільник починає сприймати театралізоване видовище: він емоційно реагує на виставу – співчуває та співпереживає героям дійства; починає розрізняти добро і зло та відповідно реагує на вчинки персонажів.

Виконує певні ролі як у драматизаціях разом із дорослими чи однолітками, так і в індивідуальних іграх із партнерами-іграшками. Під час виконання ролі використовує найпростіші образно-виражальні вміння. Малюк розігрує окремі епізоди з казок, ініційовані дорослим; бере участь у сюжетно-рольових іграх, показав різних видів театру. Розповідає напам'ять невеликі уривки тексту.

➤ Освітні завдання

- Розвивати вміння стежити за розвитком подій у казці, оповіданні, вірші, виставі. Вчити емоційно відгукуватися на події, що відбуваються у театралізованому дійстві, відповідно реагувати на вчинки героїв, співпереживати їм. Вчити розповідати про свої враження від перегляду вистав, вдавати героя, який привернув увагу.
- Формувати сприйнятливості до художніх творів, музики, стійкий інтерес до них. Розвивати бажання слухати казку чи вірш, наслідувати мовленнєву інтонацію дорослого, рухатися під музику, співати.
- Заохочувати до активної участі в показах театралізованих дійств.
- Формувати вміння виконувати певні ролі не тільки у співпраці з дорослим, але й з однолітками. Залучати до використання у самостійних іграх іграшки замість персонажів, виконувати замість них ролі, оживляючи їх.
- Вчити передавати яскравість ролі того чи іншого персонажа за допомогою рухів, жестів, міміки. Розвивати вміння користуватися засобами інтонаційної виразності (сила голосу, тембр, темп мовлення). Ознайомлювати з різними видами театру (тіньовий, пальчиковий, на фланелеграфі, ляльковий тощо).
- Давати знання про театр – місце, де грають справжні актори; з його найпростішими складниками: сцена, лаштунки, глядацька зала.

➤ Тематика ігор та вправ

“Чарівні слова”, “Що таке добре, а що таке погано?”, “Який настрій у сонечка?”, “Покажи героя, якого ти викинув із чарівної торбинки”, “Що ти бачиш, коли уявляєш ... ?”, “Покажи настрій, а ми відгадаємо”, “Починаймо діалог”.

Пальчиковий театр “Дружна сім’я”; настільний “Коза-Дерева”; тіньовий “Собачка і зайчик”. Ігри-драматизації за сюжетами українських народних пісень “Два півники”, “Ходить зайчик по капустці”.

➤ **Показники компетентності дитини:**

- намагається в рухах передати прості образно-виразні дії того чи іншого персонажа, повторює ці рухи з іграшками;
- дає змогу іншим дітям зіграти свою роль;
- проявляє інтерес до театралізованої діяльності з іншими дітьми;
- емоційно відгукується на сюжет вистави;
- висловлює власні судження щодо поведінки героя;
- під час передачі образу використовує засоби інтонаційної виразності;
- обирає гарні, яскраві костюми й атрибути;
- самостійно задумує театралізовану гру;
- робить спроби проявити творчість під час перевтілення в ігрову роль.

ІГРОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

➤ **Вікові можливості дитини**

Дитина починає діяти в грі відповідно до заздалегідь поставленої мети, але через нестійкість психічних процесів може переключитися на інший вид діяльності, забувши про поставлену ціль чи підмінивши її іншою.

Продовжує інтенсивно розвиватися сюжетно-рольова гра, дитина урізноманітнює ігрові сюжети. Провідним мотивом в іграх стає пізнавальна діяльність; сюжетно-рольові ігри набувають соціальної обізнаності. Сюжет ще нескладний, але дитина оволодіває ігровими діями, вчиться виконувати ігрову роль, моделює життя дорослих у доволі складному соціумі.

Все більше переважає спільна (колективна) ігрова діяльність, вона стає тривалішою. В іграх діти використовують дорослого як зразок для наслідування.

Дитина стає самостійнішою, прагне діяти на власний розсуд. Розвивається свідоме співвідношення своєї поведінки з поведінкою однолітків, уміння домовитися про спільні ігрові дії. Інтенсивного розвитку набувають пізнавальні процеси: пам’ять, увага, мислення.

➤ **Освітні завдання**

- У процесі ігор продовжувати розвивати сприймання, мислення, уяву дітей.

- Заохочувати дітей до самостійності під час вибору гри, спонукати до активної участі в ній. Викликати за допомогою ігрової діяльності позитивні емоції, бадьорий настрій.
- За допомогою ігор продовжувати ознайомлювати з властивостями предметів, розвивати інтерес до довколишнього, допитливість, бажання експериментувати, доводити тощо. Розвивати мовлення, збагачувати словник дітей. Заохочувати рухову активність, виховувати інтерес до гри.
- Розвивати та виховувати елементарну ігрову культуру поведінки: дотримувати правил гри, гратися з іншими дітьми, доводити розпочату гру до кінця. Вчити бережно ставитися до іграшок.

➤ Сюжетно-рольові ігри

Вчити дітей виконувати певні нескладні ролі, наслідуючи поведінку дорослих, які їх оточують; застосовувати ігрові вміння та дії, спираючись на власний досвід; використовувати у сюжетах ігор враження від героїв мультфільмів, персонажів казок.

Формувати вміння називати свою ігрову роль; обирати іграшки для неї, предмети-замінники; виконувати роль послідовно, дотримуючись подій реального життя; заохочувати до наслідування дій людей, які оточують дитину. Вчити виконувати певні обов'язки відповідно до обраної ролі.

Вчити виконувати ігрові дії, об'єднані загальною назвою: прибирати – підмітати, витирати пил, мити посуд; доглядати дитину – годувати, одягати, мити тощо. Формувати прості пантомімічні вміння: зайчик стрибає, пташка літає, лисичка крадеться. Забезпечувати виконання в індивідуальних іграх ролі по черзі (за себе, за іграшку); в колективних – виконувати рольові взаємодії з двома-трьома дійовими особами (лікар – хворий, мама – дитина, водій – пасажир). Вчити виконувати як головні, так і другорядні ролі.

Вчити під час гри узгоджувати свої дії з діями інших дітей; звертати увагу та застосовувати пропозиції дорослого щодо гри; підпорядковувати свою поведінку морально-етичним нормам.

➤ Ігри-драматизації

Продовжувати розвивати інтерес до ігор-драматизацій. Спонукаати до використання сюжетів знайомих казок. Заохочувати бажання наслідувати мовленнєву інтонацію дорослого, виконуючи ролі в простеньких сюжетах, передавати яскравість ролі за допомогою жестів, міміки, пантоміми.

➤ Конструкторсько-будівельні ігри

Заохочувати дітей до використання в іграх різноманітного будівельного матеріалу (природного, настільного, складних іграшок, мозаїки тощо).

Вчити розрізняти, називати та правильно використовувати основні деталі будівельного матеріалу; розміщувати їх вертикально та горизонтально; на певній відстані або щільно одна до одної.

Привчати використовувати та виокремлювати просторові характеристики будівлі (довжина, ширина, висота), розуміти елемент стійкості деталі (найбільша і найстійкіша буде та, що найнижче).

Вчити розрізняти та використовувати природні властивості води, піску, снігу, каменю, ґрунту (зі снігу можна ліпити, пісок можна просіяти тощо).

По-різному заохочувати до вигадування, самостійності під час добору предметів (іграшок), бажання пробувати нове, експериментувати.

Прищеплювати звичку розбирати створену конструкцію, складати будматеріал на місце.

➤ **Дидактичні ігри**

Розвивати інтерес до дидактичних ігор. Формувати уявлення про основні сенсорні еталони. Вчити порівнювати предмети за різними ознаками (величина, форма, колір), знаходити спільне та відмінне; групувати їх за властивостями: призначення, використання, характерні ознаки тощо; складати ціле з кількох частин (розрізні картинки), орієнтуватися в часових та просторових поняттях. Вчити розрізняти овочі та фрукти за смаком, формою, кольором; знати будову дерев та наземної частини трав'янистих рослин; класифікувати предмети за кількістю, величиною та формою, порівнювати множини.

Удосконалювати навички узгодження рухів, звуків і звуконаслідування; узгоджувати слова у роді, числі, відмінку, збагачувати словниковий запас. Формувати чітку вимову слів, розвивати артикуляційний апарат.

Вчити слухати і розуміти мовлення дорослого. Розвивати увагу, пам'ять, мислення.

Тематика дидактичних ігор

Пізнавальний розвиток.

Ознайомлення з природою: “Ботанічне лото”, “Підбіжи до дерева, яке я назву”, “З якого дерева листочок?”, “Яка це квітка?”, “Росте, цвіте, зріє”, “Що заховано?”, “Впізнай за смаком”, “Впізнай на дотик”, “Парні картинки”, “Барви осені (зими, весни, літа)”, “Хто прийшов?”, “Зоологічне лото”, “По гриби”, “Сонце, Місяць і зорі”.

Ознайомлення з довкіллям: “Одягни ляльку на прогулянку”, “Купання ляльки”, “Чарівна торбинка”, “Знайди такого самого кольору”, “Запрошуємо до столу”, “Куди їдуть машини?”, “Підійде чи ні?”, “Де і що знайдемо?”.

Логіко-математичний розвиток.

Кількість і лічба: “Курочка і півник”, “Сервіруємо стіл”, “Нагодуємо звірят”, “Швидкий потяг”, “Один чи багато?”, “Зайчата на галявині”, “Подорож кімнатою”.

Величина: “Струмочок”, “Башточка”, “Велике і маленьке”, “Магазин”, “Знайди таке саме кільце”, “Одягання ляльки”, “Три ведмеді”.

Форма: “Впізнай на дотик”, “Гаражі”, “Доручення”, “Відгадай, що це”, “Знайди такої самої форми”, “Склади будиночок”.

Орієнтування у просторі: “Що змінилося?”, “Звідки дзвін?”, “Обладнаємо кімнату для ляльки”, “Ваші ручки, наші ніжки”.

Орієнтування у часі: “Пори року”, “Матусин день”, “Було чи буде?”, “День чи ніч?”.

Мовленнєвий розвиток.

Зв’язне мовлення: “Кому що потрібно?”, “На місця”, “Де ви були?”, “Розкажи казочку”, “Опиши іграшку”.

Граматика: “Лото”, “Рукавичка”, “Листоноша приніс посылку”, “Гарний букет”, “Кого не стало?”, “Хто співає?”, “Збирання грибів”, “Плутанина”, “Звірята та малята”.

Словник: “Хто придумав більше пестливих слів?”, “Лагідна матуся”, “Наведи лад”, “Що заховано?”, “Що ми робимо?”, “Назви одним словом”.

Звукова культура мовлення: “Конячки”, “Ку-ку-рі-ку”, “Хто, як кричить?”, “Горобчики”, “Потяг”, “Автомобілі”, “Відгадай за голосом”.

➤ Рухливі ігри. Народні ігри

Продовжувати розвивати вміння дотримувати елементарних правил рухливої гри, погоджувати свої дії з діями однолітків (бігти у заданому напрямку, не заважати іншим виконувати ті чи інші рухи, розуміти, що у рухливій грі участь бере кілька дітей).

Заохочувати дітей до самостійності у виборі гри, атрибутів до неї (м’ячі, обручі, скакалки тощо). Вчити використовувати в іграх усну народну творчість, погоджувати дії зі словами.

Розвивати любов до народних ігор, бажання використовувати їх у своїй діяльності. Вчити вмінню погоджувати дії з словами, дотримувати правил гри. Заохочувати дітей до самостійних ігор з народними іграшками (деркач, конячка, каталка, свистулька тощо).

Тематика рухливих і народних ігор

Ходьба, біг, рівновага: “Кіт і миші”, “Біжи до прапорця”, “Біжіть до мене”, “Мишоловка”, “Трамвай”, “Дід Панас”, “Знайди свій колір”, “Діти в лісі”, “Пташка і пташенята”, “Пташенята і кіт”, “Не запізнюйся”, “Лігала сорока”.

Народні ігри: “Коти”, “Курочка-чубарочка”, “Білкі”, “Бабуся та кошенята”, “Квочка”, “Жмурки”, “Дрібушечки”, “Воронята”, “Вітер дує з-під воріт”, “Сірий кіт”, “Гра з хустинкою”.

Повзання і лазіння: “Кролики”, “Миші у коморі”, “Квочка і курчата”, “Підповзи до брязкальця”, “Кішка і кошенята”, “Не зачепи мотузки”.

Народні ігри: “Бджілки”.

Кочення, кидання, ловіння: “Хто далі кине”, “Влучи у ціль”, “Влучи в коло”, “Закоти м’яч у ворота”, “Підкинь м’яч вище”, “Спіймай м’яч”.

Стрибки: “З купини на купину”, “Жабки”, “Вовк і кози”, “Спіймай комара”, “Хто зірве більше стрічок”, “Повінь”, “По рівенькій доріжці”, “Горобчики та кіт”.

Народні ігри: “Повінь”, “Горобчики стрибунці”, “Кізонька”, “Глечики”, “Вовк і кози”.

Орієнтування у просторі: “Знайди свій будиночок”, “Не наступи”.

Народні ігри: “У річку гоп!”, “Відгадай, звідки дзвоник лунає”, “Куди підемо і що знайдемо?”.

➤ **Ігри на розвиток креативності**

Сприяти розвиткові в дитини пізнавальної активності за допомогою творчих ігор. Вчити аналізувати та узагальнювати знання, набуті під час практичної діяльності та з власного досвіду.

Всіляко підтримувати прояви самостійності та імпровізації під час вибору гри, зміни сюжету.

Формувати бажання досліджувати, експериментувати, доводити свою думку, фантазувати; вміння творчо підходити до розв’язання завдань. Заохочувати до розв’язання завдань власними силами та можливостями.

Тематика ігор на розвиток креативності

“Я придумав гру”, “Що змінилося?”, “Зроби по-іншому”, “Покажи цього героя таким, яким ти його уявляєш”, “Який настрої у сонечка?”, “Погана думка – гарна думка”, “Мій улюблений колір”, “Уяви, що ти...”, “Пофантазуємо”.

➤ **Настільно-друковані ігри**

Ознайомлювати дітей із настільно-друкованими іграми. Розвивати вміння усвідомлювати, пригадувати враження від навколишньої дійсності за допомогою багаторазового розглядання малюнків у парних картинках чи лото. Вчити порівнювати предмети, класифікувати їх, працюючи з парними картинками. Удосконалювати вміння складати з кількох картинок (4–6 шт.) одну, розвивати дрібну моторику рук (мозаїка, пазли).

➤ **Показники компетентності дитини:**

- проявляє активність у різних видах ігрової діяльності з однолітками та дорослим;
- у спільних іграх дотримує правил моральних норм поведінки;
- враховує смаки та вподобання однолітків щодо вибору виду ігрової діяльності, атрибутів, сюжету, місця гри;

- намагається не конфліктувати;
- намагається утримуватися від суперництва в ігровій діяльності, пропонує свою допомогу;
- відчуває гордість за свої досягнення, радіє власній кмітливості та вмінням;
- відрізняє ігрову від інших видів діяльності;
- знає різні види ігор;
- використовує за призначенням атрибути до ігор;
- вперше проявляє спроби враховувати властивості предметів під час використання їх у грі;
- проявляє зацікавленість спільною грою;
- цікавиться своєю роллю у грі;
- передає в іграх свої враження від спілкування з довіллям;
- передає в іграх види діяльності та взаємини дорослих.

СТАТЕВА ІДЕНТИФІКАЦІЯ ТА ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ

➤ Вікові можливості дитини

Дитина розрізняє стать людей, які її оточують, але продовжує асоціювати її з такими випадковими ознаками, як одяг і зачіска. Робить спроби без допомоги дорослих розподіляти ролі в іграх відповідно до статі гравців. Хлопчики починають проявляти ініціативу, активність, змагальність. У дітей формуються інтереси й ціннісні орієнтованості, переваги певних видів способів поведінки, характерних для хлопчиків і дівчаток. З'являються перші уявлення про соціальні ролі мами, тата. Виникає інтерес до свого тіла.

Дитина четвертого року життя дуже чутлива до емоційного стану однолітків, легко переймається їхніми почуттями. У неї розвивається почуття симпатії та дружби.

➤ Освітні завдання

- Формувати моральні норми взаємин між представниками протилежної статі. Виховувати почуття відповідальності в процесі спілкування з представниками іншої статі. Формувати у хлопчиків якості, притаманні мужчинам, у дівчаток – притаманні жінкам.
- Формувати у дітей уявлення про характерні чоловічі риси (відповідальність, відповідальність, витримку, готовність прийти на допомогу) та жіночі риси (мудрість, ніжність, терплячість, милосердя, любов до дітей), використовуючи художню літературу, життєві розповіді. Формувати у дітей уявлення про щасливі сім'ї, добрі взаємини між батьками, сестрами, братами, літніми людьми, їх взаємодопомогу. Здійснювати диференційований підхід

до організації основних видів дитячої діяльності; формувати статево-рольову соціалізацію.

- Задовольняти цікавість дітей, пов'язану з проблемами статі, надаючи їм інформацію в делікатній формі. Використовувати дитячий фольклор як засіб набуття знань про відповідну стать.

➤ **Показники компетентності дитини:**

- знає свою стать та вміє пояснити відмінності між статями;
- має уявлення про типові риси характеру хлопчика та дівчинки;
- знає і намагається дотримувати моральних норм взаємин між представниками протилежної статі.

ТРУДОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

➤ **Вікові можливості дитини**

Праця є одним із провідних чинників всебічного розвитку дітей. Це положення аргументується тим, що дитина наприкінці четвертого року життя починає прагнути самостійності, заявляючи: “Хочу сам”. Спонукають дитину до трудової діяльності два чинники: тенденція до самостійності та інтерес до всього, що стосується життя і праці дорослих.

Діти залюбки допомагають дорослим, наслідують їхні дії, набуваючи конкретних знань і уявлень про працю, розвиваючи допитливість, інтерес до діяльності дорослих, проймаючись повагою до людей праці та результатів їхніх старань.

Самообслуговування полягає у спрямованості на задоволення повсякденних власних потреб дитини (вмивання, одягання, роздягання, прибирання ліжка тощо). За допомогою самообслуговування виховують у дітей самостійність, здатність до подолання труднощів, формують трудові навички.

Проте самообслуговування пов'язане з певними труднощами (недостатньо розвинена дрібна моторика, складність засвоєння послідовних дій, невміння їх планувати, відволікання), що гальмує процес формування навичок.

Діти молодшого дошкільного віку не можуть поставити мети в праці, не можуть собі сказати: “Я це зроблю!”; утримувати мету і досягати її. Дитина не вміє утримувати в пам'яті весь процес і результат. Вона відразу починає діяти, і її дії мають не цілеспрямований характер, а процесуальний (мити тарілку, підставивши її під струмінь води).

Дитина не планує послідовність трудових дій. Це здійснюється з допомогою дорослого. Для молодшого дошкільника цікавим є процес виконання трудових дій, а не результат. Доручення мають індивідуальний, короткотривалий і простий за своїм змістом характер.

Особливістю трудової діяльності дітей є те, що вона тісно пов'язана з грою, саме ігрові мотиви роблять її привабливою.

➤ **Освітні завдання**

- Виховувати інтерес до праці дорослих, бережне ставлення до її результатів.
- Формувати навички трудової діяльності, використовуючи посильні доручення й елементарну співпрацю.
- Виховувати особистість дитини в процесі її трудової діяльності (самостійність, цілеспрямованість, витримку, ініціативу).

➤ **Самообслуговування**

Вчити дітей самостійно вдягатися і роздягатися, дотримуючись встановленої послідовності дій; акуратно складати та вішати одяг; зашнуровувати-розшнуровувати черевики, застібати-розстібати одяг, повертати його на лицевий бік; розпізнавати в одязі та в головних уборах лице та виворіт. Вчити складати одяг, взуття за допомогою дорослого, інших дітей або самостійно.

Виробляти звичку користуватися індивідуальним гребінцем, акуратно зачісуватися біля дзеркала. Прищеплювати культурно-гігієнічні навички під час умивання, відвідування туалету. Вчити самостійно та акуратно їсти. Виховувати самостійність, організованість, бажання бути завжди охайним.

➤ **Господарсько-побутова праця**

Привчати дітей підтримувати порядок у груповій кімнаті: класти на місце іграшки, не ламати, мити їх, витирати пил зі стола, стелажів. Вчити берегти книжки, за потреби разом із дорослим підклеювати їх; допомагати вихователю в підготовці до занять, прибирати матеріал зі столу після заняття; допомагати помічникові вихователя накривати на стіл.

Вчити підтримувати порядок на ігровому майданчику: замітати, прибирати майданчик від опалого листя, сміття; перекопувати пісок у пісочному ящику; прибирати столи, лави у павільйоні, майданчику, змітати з них сніг.

➤ **Праця в природі**

Залучати дітей до догляду за рослинами та мешканцями куточка живої природи (поливати квіти, витирати листя; класти корм для тварин і птахів, насипати міркою корм рибкам).

Вчити садити цибулю, висівати велике насіння городніх культур (квасоля, горох), квітів, збирати урожай із городу. Заохочувати дітей до підгодівлі осілих птахів.

Вчити виконувати роботу самостійно, правильно, доводити справу до завершення.

➤ **Показники компетентності дитини:**

- проявляє позитивне ставлення до трудових завдань;
- роздягається та одягається у певній послідовності;
- зашнуровує черевики за допомогою дорослих;
- розчісує волосся, користуючись індивідуальним гребінцем;
- миє руки, користується рушником;
- старається їсти акуратно;
- підтримує порядок у груповій кімнаті (після гри кладе іграшки на відведене місце, витирає пил зі стола, стелажів);
- допомагає вихователі у підготовці до занять, розкладаючи матеріал, а після заняття – збирає його;
- допомагає помічникові вихователя накривати на стіл;
- прибирає на ігровому майданчику;
- доглядає за квітами та мешканцями куточка живої природи;
- садить і доглядає за висіяними горохом, квасолею, квітами, висадженою цибулею;
- збирає врожай зі свого городу;
- взимку підгодовує пташок.

СЕРЕДНІЙ ДОШКІЛЬНИЙ ВІК

П'ЯТИЙ РІК ЖИТТЯ

ПСИХОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДИТИНИ

У дитини п'ятого року життя темп фізичного розвитку залишається сталим. Відбувається зміцнення хребта, інтенсивно розвивається мускулатура кисті та передпліччя. Зріст збільшується на 5–7 см, маса тіла – на 1,5–2 кг.

П'ятий рік життя дитини – це період надзвичайної *мовленнєвої* активності, що виражається в нескінченних запитаннях до дорослих. До 4,5 років завершується формування граматичної правильності мовлення. У дитини спостерігається таке унікальне явище, як словотворення. Розвивається монологічне мовлення, мовлення-повідомлення. Дитина буде висловлювання різного типу: мовлення-описи, мовлення-розповідання.

Особливого значення набуває спільна сюжетно-рольова *гра*. Одна і та сама гра може повторюватися впродовж кількох днів у різних варіаціях. Це є показником розвитку творчої гри та поглиблення інтересу до певних сторін навколишнього життя. Потрібне активне втручання дорослого, щоб дати новий поштовх грі, збудити пізнавальну активність дитини, її творчу ініціативу.

Набагато різноманітнішими стають сюжети дитячих малюнків і будівель, хоч задуми залишаються ще недостатньо чіткими та стійкими.

Дошкільник охоче виконує **трудові** доручення. Проте дитяча праця ще тісно пов'язана з грою, саме ігрові мотиви роблять її привабливою.

Сприймання. Діти оволодівають умінням обстежувати предмети, послідовно виокремлювати в них частини та встановлювати зв'язки між ними.

Активно розвивається **мислення** дитини. Вона визначає найістотніші ознаки об'єкта, групує предмети за матеріалом, призначенням, засвоєно поняття “частина”, “ціле”, “рівність” і “нерівність”. Дитині цього віку доступне розуміння найпростіших причинних зв'язків у явищах, добре відомих їм із минулого досвіду. Розуміння причинності свідчить про чутливість до суперечностей, про елементи критичності мислення. Дитина, розв'язуючи задачу, намагається осмислити її та способи розв'язання в самому процесі дії.

Пам'ять. Дошкільник запам'ятовує предмети, ситуації, слова в дії, в процесі їх практичної, ігрової, трудової діяльності. Що активнішою і змістовнішою є діяльність дитини, то продуктивнішим виявляється мимовільне запам'ятовування.

Вперше складається довільне **запам'ятовування** шляхом повторення, елементарної систематизації матеріалу.

Посилюється стійкість **уяви**. Образи уяви жваві, яскраві. Доказом цього є те, що дитина досить довго може грати в одну й ту саму гру, неодноразово переривати її та знову продовжувати. Збагачується репродуктивна уява. Слухаючи художній твір, дитина уявляє його персонажів, переживає разом із ними певні емоції.

Увага стає стійкішою. Однак цей процес перебуває у прямій залежності від особливостей розвитку нервової системи дитини. Можливість довільної уваги в цьому віці ще надзвичайно обмежена, тому потрібно цілеспрямовано працювати над її розвитком.

Воля дитини розвивається як здатність активно домагатися певної мети, долати зовнішні та внутрішні перешкоди, свідомо регулювати свою поведінку. Мета, яку ставлять перед дошкільником дорослі, є значним фактором формування цілеспрямованості його діяльності. Своєрідні цілі досягаються в сюжетно-рольовій грі (розгортання сюжету, дотримання ігрових правил тощо).

Емоції та почуття стають дедалі стійкішими. З'являється бажання бути корисним дорослому. Ставлення до однолітків набуває дружельного характеру. Дитина здатна співчувати іншим і робить це спонтанно. Проте характерним для цього періоду є перевага збудження над гальмуванням, що за найменшого порушення умов життя призводить до бурхливих емоційних реакцій.

Чим би не займався чотирирічний дошкільник, він починає окреслювати мету і, підпорядковуючи їй свої дії, вчиться керувати своєю поведінкою, доводити розпочату справу до кінця, долати перешкоди. Вперше з'являється усвідомлення смислового зв'язку речей і дій. Цілком зрозуміло, що і в цьому процесі потрібна цілеспрямована увага дорослого. Лише у співпраці з ним у дитини виробляється звичка до трудового зусилля, формується вміння оцінювати власні вчинки та дії.

СПІВПРАЦЯ ЗІ СІМ'ЄЮ

➤ Завдання, що забезпечують взаємодію дошкільного навчального закладу зі сім'єю

Залучати батьків вихованців дошкільного навчального закладу до активної співпраці, використовуючи різні форми роботи: батьківські збори, дні відкритих дверей, спільні (діти та батьки) вікторини, конкурси, свята, розваги.

Інформувати батьків про зміст роботи з дітьми в дошкільному навчальному закладі. Проводити консультації “круглі столи”, диспути на теми, які цікавлять батьків. Спонукаати батьків брати участь в освітньо-виховному процесі дошкільного навчального закладу (ігри, розповіді, дитячий туризм, прогулянки, екскурсії і т. ін.).

Встановлювати партнерські взаємини з сім'ями вихованців дошкільного навчального закладу.

РОЗВИТОК ФІЗИЧНИХ УМІНЬ І НАВИЧОК

➤ Вікові можливості дитини

На п'ятому році життя дитини відбуваються вагомі зміни в роботі окремих систем організму. Середній річний показник зросту становить 8 см, причому довжина тіла і поперекові розміри збільшуються приблизно однаково; збільшення маси тіла становить у хлопчиків і дівчаток 1,94 і 2,12 відповідно, а середній річний показник окружності грудної клітки становить 1,53-1,54 см. Маса тіла досягає 19 кг, а зріст – 110 см.

Рухи дитини урізноманітнюються, оскільки розширилися можливості опорно-рухового апарату. Кістяк стає міцнішим у зв'язку з активним процесом окостеніння: починається зрощення кісток таза, вигини хребта шийного й грудного відділів цілком виразні. Тому дитина стає набагато стійкішою у статичних позах і в динаміці. Помітне збільшення маси й сили м'язів дозволяє збільшити фізичне навантаження. Під керівництвом дорослих діти можуть зробити елементарний аналіз руху, виокремити в ньому кілька характерних особливостей. Певна стійкість уваги, розвиток рухової пам'яті, мислення, уяви дозволяє поступово перейти до нових форм навчання. Дитина вже здатна спочатку подивитися на те, як вправу демонструє вихователь, спокійно вислухати пояснення, а потім уже виконати завдання.

Прості рухи вони добре запам'ятовують і можуть відтворити їх не тільки за зразком, а й за вказівкою дорослого. Дитина ліпше орієнтується у просторі й узгоджує свої рухи з рухами товаришів.

➤ Освітні завдання

- Продовжувати роботу зі зміцнення здоров'я дітей, гартування їхнього організму.
- Формувати правильну поставу, закріплювати гігієнічні навички і навички самообслуговування.
- Здійснювати заходи, що сприяють гармонійному фізичному та руховому розвитку дітей, формуванню працездатності.
- Забезпечувати виконання розпорядку дня за диференційованого підходу до дітей.

➤ **Фізкультурно-оздоровчі заходи**

На ранковій гімнастиці (6–9 хв) привчати дітей виконувати різні види ходьби, бігу, стрибків і 5-6 вправ для рук, тулуба. Кількість повторень вправ 6–8. Звертати увагу на чіткість прийнятих положень, уміння зберігати правильну поставу, виконувати вправи, які зміцнюють стопу.

Проводити фізкультурні заняття в залі (2 заняття) та два заняття на тиждень на прогулянці, один раз на тиждень – дитячий туризм. Організувати дитячий туризм (по 20–30 хв в один бік) з активним відпочинком, виконанням основних рухів і проведенням рухливих ігор. Тривалість ігор та вправ на місці зупинки – 20–35 хв.

Виховувати вміння дотримувати правил гри, виконувати відповідну роль, розвивати кмітливість, спритність.

Виконувати гігієнічну гімнастику після сну, включаючи 5-6 загально-розвивальних вправ і вправ коригувального характеру.

Проводити фізкультпаузи між заняттями, фізкультурні хвилинки на малорухливих заняттях тривалістю 7–9 хв.

Під час фізкультурних розваг і днів здоров'я залучати дітей до виконання спільних вправ, ігор і розваг, підтримувати бажання проявляти свої можливості в рухах. Спонукаючи дітей включатися в загальні ігри, розваги, атракціони, хороводи. 2-3 рази на рік проводити фізкультурні свята тривалістю 40–50 хвилин. Підтримувати бажання дітей проявляти рухову активність у різних видах самостійної діяльності, брати участь у рухливих іграх і спортивних вправах, виконувати рухові дії за власним бажанням.

➤ **Гартувальні процедури**

Створювати дітям умови, які відповідали б гігієнічним вимогам. Систематично провітрювати групові приміщення. Продовжувати проводити всі види загартування.

Організувати денний сон з доступом свіжого повітря.

Забезпечувати достатнє щоденне перебування дітей на повітрі. Прогулянку в зимовий період проводити при температурі повітря до –18–22 °С, відповідно одягаючи дітей (4-5 шарів одягу). За нижчих температур повітря тривалість прогулянки скорочувати. Загартувати дітей сонцем у весняно-літній період під час ранкової прогулянки, дотримуючись відповідних вимог.

Продовжувати проводити місцеві та загальні водні процедури: вологе обтирання, обливання ніг, тіла. Привчати дітей до самостійного вологого обтирання тіла до пояса. Температуру води під час місцевих і загальних водних процедур поступово знижувати (так само, як і в попередній групі).

➤ **Рухові навички та вміння**

Вчити виконувати загальнорозвивальні вправи з різних вихідних положень (стоячи, сидячи, лежачи), а також із різними предметами (прапорці, гімнастичні палиці, обручі, м'ячі, торбинки тощо).

Вправи для рук та плечового пояса. Закріплювати вміння піднімати руки вперед, в сторони, вгору й опускати вниз одночасно та по черзі; піднімати одночасно та поперемінно руки вперед-вгору, опускати вниз, відводити назад (ривком); у положеннях руки в сторони, вперед стискувати і розслабляти пальці, обертати кисті, зводити і розводити пальці, витягати їх. Вчити вмінню ставити руки перед грудьми, за голову і розводити лікті в сторони; виконувати колові рухи зігнутими в ліктях і прямими руками; піднімати руки через сторони вгору з одночасним відставлянням ноги на носок у сторону, назад. Вчити виконувати ті самі рухи з предметами – в упорі на руках, на лавці, лежачи на підлозі.

Вправи для ніг. Закріплювати вміння підніматися на носочки і стояти; виставляти по черзі ноги вперед на носочок, п'ятку, притупувати; виконувати підряд 4-6 напівприсідань; присідати, тримаючи руки на поясі, розводячи в сторони. Вчити згинати ногу в коліні, випрямляти вперед, знову згинати і розгинати; відтягувати носочки, згинати ступню; переступати приставним кроком убік по канату, мотузці, гімнастичній палиці.

Вправи для тулуба. Закріплювати вміння повертатися в різні сторони, тримаючи руки на поясі, розводити їх у сторони (плавно й ривком). Вчити виконувати стійку ноги разом (нарізно), нахили вперед, діставати пальцями носки ніг, класти і піднімати з підлоги предмети. Вчити нахилити тулуб праворуч і ліворуч, тримаючи руки на поясі (за головою, спиною); прокочувати навколо себе м'яч, сидячи на підлозі й стоячи на колінах; піднімати по черзі ноги, перекладати під ноги предмет із однієї руки в другу. Вчити піднімати обидві ноги над підлогою в упорі сидячи; згинати, випрямляти й опускати їх на підлогу; сідати і вставати в положення ноги калачиком. В упорі стоячи на колінах вчити прогинати та вигинати спину, по черзі піднімати руки.

Вчити, лежачи на спині, виконувати різноманітні рухи руками; по черзі піднімати і опускати прямі ноги; одночасно згинати і розгинати їх; перевертатися зі спини на живіт, тримаючи у піднятих угору руках предмет; піднімати витягнуті вперед руки, плечі й голову, лежачи на животі. Лежачи на грудях, спираючись на передпліччя, вчити прогинатися у грудному відділі.

Танцювальні вправи. Закріплювати вміння рухатися під ритм музики, виконувати крок галогу, парами по колу в танцях; чітко зушлятися та рухатися за музичним сигналом; виконувати рухи відповідно до характеру мелодії й змісту пісні; імітувати під музику образи різних персонажів, із дитячих мультфільмів, казкових героїв, птахів і тварин.

Шикуння та перешикування. Привчати дітей шикуватися самостійно у колону невеликими групами і всією групою у коло, пари, шеренгу; перешиковуватися з колон у ланки; повертатися праворуч, ліворуч, кругом; рівнятися за орієнтиром.

Ходьба. Вчити ходити з високим підніманням колін, на носках, п'ятках, зовнішній та внутрішній сторонах стоп, малим та широкими кроками, "змійкою" між розставленими на підлозі предметами (кубики, кеглі, м'ячі), з різними положеннями рук: на поясі, в сторони, за спиною; ходити приставним кроком лівим і правим боками з рухами рук (оплеск над головою, перед грудьми, за спиною); чергувати ходьбу з бігом, стрибками та іншими рухами; ходити в колоні, змінюючи темп та напрям рухів зі зміною їх ведучим, зберігаючи правильну поставу.

Вправи з бігу. Вчити бігу на носочках із високим підніманням колін "як конячка", широким кроком, у колоні й парами, у різних напрямках по колу, парами, тримаючись за руки, по "купинках" (кружечки накреслені на землі на відстані 70–80 см один від одного), "змійкою", змінюючи напрям, темп; за сигналом знаходити своє місце в колоні й зупинятися під час бігу; бігати врозтіч із ловінням і вивертанням. Вчити бігати 50–60 м із середньою швидкістю в чергуванні (три-чотири рази) з ходьбою (півдистанції – ходьба), теж на 100–120 м; "човниковим" бігом три рази по 5–8 м; пробігати швидко 10 м з перервами (два три рази), повільно до 300 м по пересіченій місцевості.

Стрибки. Удосконалювати вміння стрибати на місці, енергійно відштовхуючись обома ногами та просуваючись уперед на 3–3,5 м; стрибати по чергово на правій, на лівій нозі, стрибати з ноги на ногу; підстрибувати на місці, з поворотом навколо себе; стрибати вгору, намагаючись торкнутися обома руками предмета, підвішеного на відстані 10–12 см вище від піднятих угору рук, з діставанням гілок кущів або дерев; стрибати з обруча в обруч, розташованих на відстані 40–50 см; стрибати в довжину з місця (відстань 70–80 см) з приземленням на м'який ґрунт; стрибати через перешкоди (10–12 см); зістрибувати з висоти 20–30 см (лава, куб, колода); виконувати по 8 стрибків на місці.

Кочення, кидання, ловіння. Продовжувати вчити прокочувати м'ячі, кульки, обручі між предметами, у "ворітця" (ширина 50–40 см) з відстані 2–2,5 м; підкидати м'яч і ловити його (чотири-п'ять разів підряд), ударяти м'ячем об землю (підлогу) і ловити його; кидати м'яч одне одному обома руками знизу, від грудей та з-за голови і ловити його (відстань 1,5–2 м); перекидати маленькі м'ячі правою та лівою рукою через мотузку (з відстані 2–2,5 м), підвішений на рівні голови дітей; відбивати м'яч від підлоги правою або лівою рукою не менш як п'ять разів підряд; кидати торбинки з піском (вага 100 г), м'ячі в горизонтальну ціль (ящик, кошик), у вертикальну ціль (щит, дерево) з відстані 2–2,5 м способом із-за спини через плече.

Повзання та лазіння. Навчати підлізати правим, лівим боком і грудьми вперед під підняту на 40–50 см палицю, мотузку, дугу. Вчити повзати по дошці, гімнастичній лаві в упорі стоячи на колінах, спираючись кистями рук – по гімнастичній лаві, лежачи на животі та підтягуючись руками – по похилій дошці вгору і вниз, “змійкою” по підлозі, між предметами; пролізати в обруч діаметром 50–60 см правим, лівим боком та грудьми вперед; підлізати під нижню рейку гімнастичної лави, проповзати по підлозі в упорі стоячи на колінах та ступнях ніг (як “ведмедик”) до 8–10 м; підлізати під низькими гілками, рейки; лазити по гімнастичній стінці, похилій драбині (заввишки до 2 м) приставним та попереми́нним кроком. Вчити переходити з одного прольоту гімнастичної стінки на інший приставним кроком ліворуч і праворуч.

Рівновага. Формувати вміння ходити по доріжці, гімнастичній лаві (завширшки 15–20 см, заввишки 25–30 см) приставним і переми́нним кроком – по мотузці, покладеній на підлогу прямо – по колу та зигзагом (завдовжки 10 м); ходити з торбинкою з піском на голові, руки в сторони, на поясі; ходити і бігати по прямій та звивистій доріжках, обминаючи дерева, кущі тощо; переступати через палицю або мотузку, підняті на висоту 20–25 см; ходити по ребристій дошці, обмеженій горизонтальною і похилій площині (колода, дошка, земляний вал); сходити на гірку і збігати з неї; ходити і бігати по покладеній похило дошці (завширшки 15–20 см), один кінець якої піднято на висоту 30–35 см; ходити по колоді прямо, боком, приставним кроком; ходити по гімнастичній лаві (колоді) з рухами рук (уперед, всторони). Вчити утримувати рівновагу, стоячи на носочках, руки вгору; на одній нозі, піднявши другу вперед або в сторону, руки на поясі; робити перекати з п’яток на носочки і навпаки, стоячи серединою ступні на гімнастичній палиці.

➤ Рухливі ігри та ігрові вправи

Ігри з ходьбою та бігом: “Знайди собі пару”, “У ведмедя у бору”, “Мак”, “Кольорові автомобілі”, “Про Катрусю і цапка”, “Пташки і кіт”, “Іменинний пиріг”, “Пастух і стадо”, “Качечка”, “Прапорці”, “Метелики”, “Нумо в коло!”.

Ігри з повзанням і лазінням: “Не дзвони”, “Діти і вовк”, “Переліт птахів”, “Кошенята і цуценята”, “Кролики”.

Ігри з киданням та ловінням: “Лови, кидай, падати не давай!”, “М’яч через сітку (мотузку)”, “Збий булаву”, “Школа м’яча”, “Кеглі”.

Ігри зі стрибками: “Зайці і вовк”, “Лисиця у курнику”, “Зайчик сірий умивається”, “Жабки і журавлі”, “Горобчики”, “Не замочи ніг”, “Подзвони в брязкальця”, “Дідусь і зайчата”.

Ігри на орієнтування в просторі: “Знайди, де заховано”, “Знайди і промовчи”, “Хто вийшов?”, “Відгадай за голосом”, “У лісочку на горбочку”.

➤ **Вправи спортивного характеру**

Катання на санках. Закріплювати вміння спускатися на санчатах з невисокої гірки по одному, гальмувати п'ятками під час спуску; катати на рівному місці удвох одну дитину. Загальна тривалість катання 40–45 хв.

Ігри: “Ворітця”, “Хто далі проїде?”, “Не зачепи”, “Карусель у лісі”.

Катання на велосипеді. Вчити кататися на триколісному і двоколісному велосипедах по прямій; робити повороти праворуч, ліворуч; під час їзди вчити сидіти рівно і дивитися вперед.

Плавання. Привчати дітей занурюватися у воду, відкривати очі під водою, орієнтуватися під водою; сидячи на мілководді, виконувати рухи ногами вгору – вниз; ходити по дну на руках уперед і назад (ноги випрямлені); привчати робити глибокий інтенсивний вдих із повним видихом; вчити ковзати з предметом у руках; привчати узгоджувати рухи рук і ніг. Формувати вміння, поступово присідаючи, занурюватися у воду з головою.

Вправляти у плаванні зручним для дітей способом.

Заняття з плавання організовувати підгрупами по 10–12 дітей. Їх тривалість – 5–7 хв (початковий етап навчання); згодом 20–25 хвилин. Організовувати заняття двічі на тиждень.

Ігри у воді: “Дзига”, “Чапля”, “Каруселі”, “Брід”, “Бігом за м'ячем”, “Гойдалка”, “Катання на кругах”, “Покажи п'ятки”.

➤ **Показники компетентності дитини:**

- дотримує норм особистої гігієни, культури поведінки за столом;
- розуміє необхідність гартування, із задоволенням бере участь у гартувальних процедурах, має потребу в активній руховій діяльності;
- проявляє інтерес до результатів рухової діяльності; може добре тримати рівновагу, стежити за положенням свого тіла під час виконання різноманітних вправ;
- уміє ходити з вільними, природними рухами рук, тримаючись прямо; бігає легко, ритмічно, володіє різними видами ходьби та бігу;
- впевнено стрибає з місця, відштовхуючись обома ногами й змахуючи руками;
- вміє лазити по гімнастичній стінці довільним способом, не пропускаючи щаблів;
- уміє ловити м'яч кистями рук; проявляє влучність у киданні м'яча у ціль;
- дотримує певних інтервалів під час руху в різних видах шикунання, добре орієнтується в просторі;
- проявляє інтерес до вправ з елементами спорту, самостійно з'їжджає на санчатах із гірки, їздить на триколісному й двоколісному велосипедах, плаває, проявляє витримку та наполегливість.

ОСНОВИ ЗДОРОВ'Я

➤ Вікові можливості дитини

Дитина п'ятого року життя знає назви органів свого тіла та їх призначення; володіє вміннями і навичками особистої гігієни; розуміє вплив режиму на здоров'я і дотримує його; вимоги до гігієни харчування та культури поведінки за столом. Дошкільник знає оздоровчі функції національних страв; роль вітамінів та їх вплив на здоров'я людини. Дитина знає, як захистити себе від несприятливих явищ природи; що природа впливає на емоції, настрій – на поведінку. Відрізняє здорову людину від хворої за зовнішнім виглядом, розуміє значення запобігання захворюванням.

➤ Освітні завдання

- Виховувати в дітей свідомість того, що людина – частина природи і суспільства, встановлювати гармонійні взаємини з природою.
- Закріплювати навички особистої гігієни, гартування організму та його рухової активності.
- Сприяти профілактиці й усуненню шкідливих звичок.
- Вчити керувати своїми емоціями.
- Поглиблювати знання про оздоровчі аспекти побуту українського народу: одяг, посуд, їжа та ігри-забави.

➤ Фізичне здоров'я

Формувати та поглиблювати у дітей знання про людину як живу істоту, яка разом із такими самими людьми живе серед живої та неживої природи.

Продовжувати ознайомлювати з органами тіла людини, його функціями.

Формувати уявлення про збереження зору; профілактичні вправи для збереження зору; про орган слуху; пізнання через слух, тренування слуху; про збереження зубів міцними і гарними.

Ознайомлювати зі значенням дихання для людини (під час гри, сну, бігу). Вчити виконувати дихальні вправи.

Пов'язувати поняття користі гартувальних та культурно-гігієнічних процедур із розвитком функцій шкіри, всього організму.

Формувати у дітей уявлення та елементарні знання про деякі інфекційні хвороби людини (грип, ангіна, нежить), пояснити, що їх може спричинити переохолодження або перегрівання. Ознайомлювати з деякими ознаками захворювань: піднімається температура тіла, болить голова, горло, а отже, потрібно лежати в ліжку.

Вчити дітей розуміти, що людина часто хворіє тоді, коли не береже свого здоров'я.

Давати знання про те, що людина лікується у лікарні та вдома за допомогою ліків, різних процедур, а також цілющих трав. У цьому їй допомагають батьки, родичі та медичні працівники.

Формувати в дітей елементарні навички першої допомоги, коли захворів хтось із дорослих (подати води, ліки, термометр тощо).

➤ **Гігієнічні навички**

Продовжувати формувати у дітей культурно-гігієнічні навички як важливий засіб зміцнення фізичного здоров'я.

Вчити правильно сидіти за столом. Привчати дітей користуватися столовими приборами – ложкою, виделкою; страву брати маленькими порціями, їсти безшумно, якщо потрібно, користуватися серветкою, після приймання їжі полоскати рот.

Закріплювати вміння самостійно виконувати основні гігієнічні процедури (вмивати обличчя, руки, ноги, шия, вуха, органи виділення, чистити зуби; під час кашлю відвертатися, прикривати рот носовичком, користуватися індивідуальним гребінцем). Пояснювати необхідність користування індивідуальними предметами: рушником, гребінцем, зубною щіткою. Заохочувати до самостійного усунення неохайності та забрудненості одягу.

Ознайомлювати з цілющими властивостями води для здоров'я людини.

➤ **Розпорядок дня**

Привчати дотримувати рухового та повітряного режимів.

Сприяти регулюванню активних та пасивних форм діяльності дитини.

➤ **Рухова активність**

Забезпечувати оволодіння різними видами ходьби та бігу, основними рухами.

Залучати до розучування народних рухливих ігор та вправ рухливо-го характеру для зміцнення органів і систем.

Проводити фізкультурні заняття, динамічні перерви та фізкультурні хвилинки між заняттями та під час них.

Влаштовувати спортивні свята та розваги.

Формувати у дітей стійкий інтерес до занять із фізкультури, спортивних ігор, фізичних вправ.

➤ **Профілактичні заходи**

Закріплювати правила поведінки дітей під час навчання різних видів оздоровчих процедур, під час виконання рухів.

Формувати самостійні навички виконання вправ для попередження сколіозу, плоскостопості, навчати точкового масажу.

Проводити коригувальну та ритмічну гімнастику.

Залучати до полоскання горла бактерицидними розчинами, настоями трав кімнатної температури.

Формувати поняття про вплив санітарного стану приміщення на здоров'я (бруд, порох, несвіже повітря, сміття, відсутність зелених насаджень сприяють розмноженню мікробів, які викликають різноманітні захворювання). Привчати надавати посильну допомогу в профілактиці захворювань (прибирання приміщень, території дитсадка, витирання пилу з іграшок, висаджування зелених насаджень).

Дбати про збереження нервової системи, не допускати перевантажень, дотримувати рухового режиму.

➤ **Харчування**

Давати дітям знання про вплив їжі на здоров'я, вчити розуміти роль питної води у харчуванні.

Виробляти стійкі навички гігієни харчування (не брати їжі брудними руками, не споживати немиті овочі та фрукти тощо).

Формувати культуру поведінки за столом. Вчити правильно користуватися серветкою, столовими приборами, охайно споживати їжу.

➤ **Народні джерела оздоровлення**

Закріплювати знання дітей про оздоровчу спрямованість побуту українського народу: одяг, посуд, харчування. Формувати знання про житло українського народу, оздоровчі особливості будівельного матеріалу. Продовжувати поглиблювати уявлення про оздоровчі аспекти національної кухні, одягу, посуду. Поглиблювати знання дітей про різновиди українських оздоровчих ігор-забав, пісень, танців. Продовжувати ознайомлювати з народними святами як важливим методом зміцнення здоров'я.

➤ **Здоров'я і природа**

Вчити встановлювати елементарні взаємозв'язки у природі, пояснювати їх вплив на людей.

Звертати увагу дітей на стан їхнього дихання (за яких умов дихається легко, а коли важко). Вчити робити прості висновки про повітря: чисте, брудне, свіже, прислухатися до самопочуття.

Формувати у дітей уявлення про вплив явищ природи різних пір року на стан органів (очей, горла, шкіри, рук, носа). Вчити робити прості висновки: холодно, спекотно. Вивчити поняття "застуда".

Навчати правил захисту органів тіла від негоди як засобу збереження здоров'я.

Розширювати знання про одяг як засіб захисту від негоди.

Формувати уявлення про різні види діяльності дітей у природі: ігри-розваги з водою, піском, черепашками, каштанами; рухливі ігри; виконання різних рухів у природному середовищі; елементарну працю на природі. Давати поняття про літні та зимові розваги.

Розповідати дітям про небезпеку, яка може загрожувати людині: переохолодження, перегрівтя організму, травми, харчові отруєння; про вживання запобіжних заходів. Закріплювати знання про роль сонця, повітря й води у гартуванні та гігієнічному догляді за тілом, пояснювати, що це надійні засоби для зміцнення здоров'я.

Вчити дітей відрізнати корисні рослини від отруйних. Формувати елементарні практичні навички у використанні природи для самооздоровлення.

Виховувати здатність бачити красу природи й милуватися нею.

➤ **Емоційний комфорт**

Створювати умови для позитивних емоцій дитини. Запобігати виникненню депресивних станів.

Проводити психогімнастику, спрямовану на вироблення навичок керування емоційними реакціями.

Формувати здорові взаємини у колективі (між дітьми і дорослими), виховувати почуття взаємодопомоги, дружби, шанобливого ставлення до людей.

Розповідати про вплив емоцій на нервову систему. Дбати про збереження нервової системи, дотримувати рухового режиму відповідно до віку дітей, не допускати перевантажень.

Формувати цікавість у дітей до гри, досліджувати вплив гри на психічний розвиток дитини (пізнавальні, моральні, соціальні, естетичні потреби).

Формувати вміння встановлювати контакти з дорослими та дітьми.

Ознайомлювати дітей із тим, які мають бути стосунки з однолітками. Пояснювати, що конфлікти, сварки, бійки призводять до образ, впливають на настрій, погіршують стан здоров'я. Давати первинні уявлення про дружні, позитивні стосунки між дітьми. (Дружба, любов, доброзичливість зближує людей, сприяє емоційному здоров'ю.) Виховувати почуття милосердя до рідних, близьких, однолітків.

➤ **Показники компетентності дитини:**

- називає основні частини тіла людини, функції деяких органів;
- розуміє значення руху в оздоровленні людини;
- виконує гартувальні процедури та розуміє їх значення для здоров'я;
- розуміє, що брудна вода – загроза для здоров'я, знає цілющі властивості води;
- виконує гігієнічні процедури;
- знає, як запобігати деяким хворобам, як доглядати за хворим;
- має знання про функції шкіри та догляд за нею;
- знає правила захисту тіла від негоди;
- добирає одяг за сезоном;
- має практичні навички використання природних чинників в оздоровленні;

- розуміє, що краса природи сприятливо впливає на здоров'я людини;
- знає основні правила захисту від інфекційних хвороб, надання першої допомоги хворій людині;
- уміє поводитися під час хвороби, виконує настанови лікаря, необхідні процедури;
- розуміє, що шкідливі звички впливають на здоров'я, намагається їх позбутися;
- має знання про оздоровчі аспекти побуту українського народу;
- розуміє необхідність користування індивідуальними предметами гігієни;
- розуміє необхідність дотримання режиму дня для здоров'я людини;
- знає про профілактичні заходи для зміцнення здоров'я;
- усвідомлює вплив санітарного стану приміщення на здоров'я людини;
- має навички культури поведінки за столом та гігієни харчування;
- відрізняє корисні рослини від шкідливих та отруйних;
- підтримує добрі взаємини з дітьми та дорослими; знає про вплив негативних емоцій на здоров'я та настрої.

БЕЗПЕКА ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ

➤ **Вікові можливості дитини**

Дитина п'ятого року життя знає правила дорожнього руху: призначення пішохідного переходу, світлофора. Розуміє, що вогонь може бути небезпечним, тому потрібно виконувати правила пожежної безпеки. Небезпеку можуть становити і незнайомці, тому треба обережно з ними поводитися: не брати в них солодощів, не розмовляти, не погоджуватися на їхні пропозиції.

Дитина знає, що існують отруйні гриби, ягоди, рослини, тому вживати сумнівні рослини, ягоди та гриби не можна. Знає правила поведінки біля водойм. Має знання про небезпеку від гарячих предметів та рідин; ліків та хімічних речовин. Розуміє, що треба бути обережним біля відчиненого вікна чи на балконі. Дитина знає про прояв позитивних емоцій під час спілкування з дорослими та дітьми.

➤ **Освітні завдання**

- Продовжувати ознайомлювати з правилами пожежної безпеки, дорожнього руху.
- Формувати знання про небезпеку поводження з гострими, ріжучими предметами та ліками.
- Вчити правил поводження з незнайомими людьми.
- Удосконалювати знання дітей про правила безпечної поведінки в довіллі.

➤ **Пожежна безпека**

Закріплювати знання дітей про пожежну безпеку: про причини виникнення пожежі та правила поведінки в таких випадках.

Закріплювати поняття про те, що сірниками та запальничками не можна гратися, вони можуть стати джерелом вогню; небезпечно запалювати папір та вмикати газ.

Привчати правильно поводитися в приміщенні: не відкривати газ, не вмикати електричні прилади, нічого не пхати в розетку.

Ознайомлювати з професією пожежників: під час пожежі пожежники гасять вогонь, рятують людей, їхнє майно.

➤ **Правила дорожнього руху**

Продовжувати ознайомлювати дітей із правилами дорожнього руху; давати знання про світлофор, правила поведінки пішоходів на вулиці (ходити спокійним кроком, дотримувати правої сторони, переходити дорогу тільки на переході й на зелене світло світлофора або через підземний перехід); переходити вулицю лише у супроводі дорослих. Вправляти у розрізненні дорожніх знаків, які вказують на пішохідний, підземний переходи. Закріплювати правила дорожнього руху як основу безпеки на вулиці.

➤ **Безпека в побуті**

Вчити розуміти, що небезпечно брати в рот дрібні та гострі предмети, кидати на землю будь-які предмети: на них можна посковзнутися чи спіткнутися. Формувати поняття, що вогонь, вода, гарячі предмети небезпечні; метали на морозі можуть спричинити травму.

Формувати знання, коли це може трапитися і що при цьому треба робити.

Вчити орієнтуватися у найближчому предметному оточенні: не вмикати і не вимикати без нагляду електроприлади; не перехилитися через перила, не вилазити у відкрите вікно, фрамугу.

Вчити обирати для ігор місця, визначені дорослими; правильно, помірковано поводитися у приміщенні.

У зимовий період вчити не ходити під дахами, балконами, з яких звисають бурульки. Закріплювати правила безпеки під час катання дітей на санчатах і ковзанах, а влітку – на велосипедах.

Давати елементарні знання про ліки; застеретти від небезпеки, пов'язаної з неправильним вживанням ліків.

➤ **Поведінка з незнайомими людьми**

Вчити поводитися з чужими людьми обачно і стримано, за будь-яких обставин не погоджуватися з незнайомцями йти або їхати, не сідати в ліфт, не брати в них ласощі, іграшки; нічого не розповідати про себе та

свою сім'ю, не відчиняти двері незнайомим людям і не відповідати по телефону, коли дорослих немає вдома.

➤ **Безпека на природі**

Навчати правил безпеки у доквіллі: біля водойм, у парку тощо. Вправляти в розрізненні стиглих і нестиглих плодів і ягід за їх зовнішнім виглядом та запахом.

Формувати уявлення про те, що все в природі взаємопов'язане і впливає на здоров'я людини: сонце, повітря, вода, ґрунт, рослини, тварини тощо.

➤ **Показники компетентності дитини:**

- розуміє причини виникнення пожежі, елементарні рятувальні дії під час пожежі;
- має поняття про різні види переходів, дорожні знаки для пішоходів, правила поведінки у транспорті та біля дороги;
- дотримує правил поведінки з незнайомцями;
- має уявлення про наслідки забав у небезпечних місцях;
- розуміє небезпеку від користування гострими, ріжучими та вибухонебезпечними предметами;
- має елементарні знання про небезпеку самостійного користування ліками і термометром, електроприладами;
- уміє налагоджувати стосунки в мікрогрупі, проявляти товариськість;
- вміє дружити та уникати сварок;
- знає отруйні гриби, ягоди, рослини;
- знає про температурні травми та запобіжні заходи;
- знає про те, як треба поводитися з чужими та домашніми тваринами;
- вміє поводитися на водоймі у різні пори року;
- уникає гарячих предметів;
- знає, що не можна на морозі доторкатися до металу;
- усвідомлює, що в зимовий період небезпечно ходити під дахами та балконами, з яких звисають бурульки;
- розрізняє стиглі та нестигли плоди, ягоди; знає, що вживати їх небезпечно для здоров'я;
- розуміє, що вживання сумнівних ягід, плодів, рослин може спричинити отруєння.

ФОРМУВАННЯ ОСНОВ МОРАЛЬНИХ ЯКОСТЕЙ

➤ Вікові можливості дитини

На п'ятому році життя під впливом виховання починають формуватися почуття, які виражають стійкіше ставлення до людей і явищ, з'являються бажання бути корисним для людей, увага до їхніх потреб, формується почуття відповідальності за доручену справу, результат якої важливий для інших. На тлі подальшого зростання потреби в співпраці з ровесниками все виразніше проявляється потреба в доброзичливій увазі з боку товариства. Саме в цьому віці діти усвідомлюють своє місце в групі однолітків. На цьому ґрунті чітко проглядається вибіркове ставлення до партнера по спілкуванню. Ставлення до ровесників стає дружлюбним, формується вміння підпорядковувати свої бажання вимогам інших дітей і дорослих. У цьому віці яскраво проявляється позиція "захисника" норм поведінки, еталоном яких є дорослий. Помітні зміни бачимо у сфері культури спілкування дітей із дорослими. Якщо у стосунках із близькими дорослими діти цього віку довірливі, впевнені, зацікавлені в контактах, то в присутності стороннього дорослого їм притаманні сором'язливість і неспокійний стан.

У групі дітей п'ятого року життя нового значення набуває виховання культури трудової діяльності, де формується відповідальність за доручену справу, розуміння значення результатів своєї праці для інших. Діти проявляють здатність долати труднощі на шляху до бажаної мети.

Виховання культури поведінки ускладнюється тим, що, ставлячи перед дітьми нові вимоги, педагог повинен постійно закріплювати уже сформовані в молодших групах навички й уміння.

➤ Освітні завдання

- Формувати моральну позицію дитини, ціннісні орієнтири, інтереси та потреби.
- Виховувати позитивні почуття до рідних, повагу до старших.
- Сприяти розвиткові дружніх взаємин між дітьми, проявів турботи про ровесників та інших дітей.
- Виховувати ініціативність у становленні товариських взаємин із однолітками, вміння проявляти турботу про молодших дітей.

➤ Духовне виховання

Формувати у дітей звичку не брати без дозволу чужих іграшок та інших чужих речей.

Виховувати дружлюбне ставлення до інших дітей: не жалітися і не наговорювати дорослому на іншу дитину, вміти допомогти, не заздрити,

порадіти успіху іншої дитини, просити вибачення, коли образив товариша, не конфліктувати, захищати молодших і слабших, не ображатися.

Формувати співчутливе ставлення до дітей з особливими потребами. Вчити проявляти турботу та любов до приручених тварин. Вчити пояснювати свої вчинки, оцінювати їх. Поглиблювати знання про релігійні свята (Святого Миколая, Різдво, Великдень, Стрітіння тощо) та обряди, пов'язані з ними. Розучувати колядки, віншування, щедрівки, гаївки, християнські привітання.

➤ **Взаємини в сім'ї**

Вчити вітатися з батьками, брати у них сумку, пальто, подавати хатне взуття; виконувати доручення та прохання дорослих; ідучи спати, бажати всім “доброї ночі”, “надобраніч”. Виховувати повагу до рідних, любов, тактовність, бажання допомогти старшим. Розвивати вміння орієнтуватися в людських взаєминах, відчувати та усвідомлювати недоброзичливе та добре ставлення до себе, помічати зміни настрою близьких людей.

➤ **Ставлення до ровесників та інших дітей**

Закріплювати вміння допомагати один одному та молодшим дітям одягатися та роздягатися; проявляти дружелюбне ставлення до молодших дітей. Вчити хлопчиків проявляти елементарні форми чоловічої галантності: пропускати дівчинку вперед, подавати іграшку, стільчик; ділитися іграшками, підіймати предмет, що впав, поступатися місцем, чітко і виразно висловлювати своє прохання.

Виховувати скромність, чуйність, бажання бути справедливим, сильним і сміливим; вчити відчувати сором за поганий вчинок. Сприяти формуванню особистого ставлення дитини до дотримання (порушення) моральних норм: співчуття до скривдженого та непогодження з діями кривдника; схвалення дій того, хто вчинив справедливо.

➤ **Спілкування**

Вчити вітатися і прощатися з дітьми та дорослими, дякувати за допомогу, проявлену увагу. Продовжувати вчити культурі спілкування: стояти прямо, не крутитися, не тримати руки в кишенях, говорити ввічливо, з інтонацією, дивлячись співрозмовникові у вічі, не втручатися у діалог старших, у тактовній формі висловлювати відмову, незгоду. Вчити використовувати ввічливі форми звертання до дітей і дорослих; не допускати вживання прізвиськ; передбачати наслідки своїх негативних дій, розуміти причини виникнення конфлікту. Давати знання, що першим вітається чоловік, хлопчик. Учити вмінню спілкуватися по телефону.

Сприяти набуттю дітьми досвіду позитивного спілкування, вміння диференціювати емоції. Спонукаати дітей до збереження життєрадісного, дружелюбного стану, до оцінювання власних вчинків з погляду їх наслідків для фізичного та емоційного стану іншої людини і самого себе.

➤ **Культура в побуті**

Вчити стежити за охайністю в одязі, зовнішньому вигляді, бути охайним в одязі: чистити одяг, взуття.

Вчити сервірувати стіл, культурно поводитися за столом: не ставити лікті на стіл, сидіти прямо, не схилитися над ним, їсти не поспішаючи, користуватися столовими приборами (ложкою, виделкою тощо), без нагадування користуватися серветкою.

➤ **Поведінка у громадських місцях**

Вчити дітей під час демонстрування фільму чи перегляду вистави не розмовляти, ставити запитання після перегляду. Вчити проходити на своє місце повз людей, які вже сидять у ряді (потрібно вибачитися і проходити обличчям до них). Вчити не вимагати місця у транспорті, без нагадування поступатися місцем старшим людям; голосно не розмовляти.

➤ **Формування почуття гумору**

Збагачувати досвід дітей використанням дотепів, народних жартів. Вчити влучно добирати слова, що характеризують певні вади у поведінці людей (ледарство, впертість, жадібність, боягузтво). Вчити розуміти алегорію.

➤ **Показники компетентності дитини:**

- прагне до позитивних форм поведінки, уважна до оцінок дорослих;
- дотримує елементарних правил культури спілкування з дорослими й однолітками;
- намагається оцінити дії та вчинки інших людей з позиції відомих правил та оцінок;
- вміє порадити за однолітків; звертаючись до них, проявляє вміння зрозуміти їх, допомогти їм;
- проявляє посильну турботу про літніх людей;
- прагне виконувати трудові доручення дорослих, діяти разом із ними;
- володіє необхідними культурно-гігієнічними навичками;
- вміє культурно поводитися у громадських місцях.

ОСНОВИ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ

➤ **Освітні завдання**

- Формувати правову культуру особистості, знати свої права й обов'язки, поважати права й обов'язки інших людей.
- Давати знання про те, що кожна людина своєрідна, неповторна, народилася на світ, щоб жити і бути щасливою, ніхто не має зазіхати на це право. Формувати у дітей поняття про життя як найвищу цінність.

- Вчити дітей відповідально ставитися до виконання обов'язків як добропорядного члена суспільства, громадянина України.
- Виховувати почуття гідності, самозначущості, впевненості в собі.
- Формувати елементарне розуміння дітьми обов'язку держави захищати права дитини.

Право на життя. Давати знання, що Землю населяють різні народи з певними особливостями зовнішнього вигляду, типовими видами занять, особливостями побуту, пов'язаного з умовами проживання; ніхто не має права посягнути на їхнє життя.

Право на ім'я. Допомогати дітям усвідомлювати свою індивідуальність, зовнішню несхожість на інших людей; пояснювати, для чого кожній людині дане ім'я. Вчити називати імена своїх рідних, ровесників, інших дітей. Показувати дітям, що ім'я може звучати по-різному (офіційно і пестливо). Вчити утворювати ім'я за допомогою зменшувально-пестливих суфіксів. Розповідати, що діти однієї вікової групи мають різні дати народження, іноді дні народження різних людей збігаються.

Право на сім'ю. Розширювати уявлення дітей про те, що сім'я – це основа життя родини; вона потрібна кожній людині для того, щоб бути щасливою. Пояснювати, що сім'ї бувають різними за кількістю дітей і дорослих. Вчити дітей називати себе по-різному (брат, сестра, син, дочка, онук, онучка).

Право на житло. Підводити дітей до розуміння права на житло. Розширювати уявлення про різні види помешкань (квартира, будинок), вчити розповідати про свою кімнату (дитячий куточок), вулицю, на якій мешкає; усвідомлювати, що всі люди мешкають на різних вулицях, площах, проспектах у містах, селах; знати місто (село), де живе дитина, країну; називати домашню адресу.

Право на освіту і вибір професії. Підводити дітей до розуміння того, що кожна дитина має право на освіту; ввести поняття “освіта”. Розповідати про різні види навчальних закладів. Давати поняття, що в дитячому садку діти теж здобувають освіту, бо засвоюють певні знання і практичні навички.

Привертати увагу дітей до професій їхніх батьків, продовжувати вчити мріяти про майбутнє, висловлювати свої думки.

Допомогати сприйняти свою мрію, своє “Я” як індивідуальність у суспільстві.

Право на відпочинок. Формувати уявлення, що є різні види відпочинку: ігрова діяльність у дитсадку, екскурсії на природу, подорожі до близьких в інші міста, дні народження, свята.

Ознайомлювати з правилами, яких треба дотримувати під час будь-якого відпочинку.

Право на харчування. Розширювати уявлення дітей про те, що харчування – основний спосіб підтримання здоров'я людини. Давати

дітям знання про вітаміни, їх вплив на організм людини та про продукти, в яких вони містяться.

Давати знання про зміст понять “режим харчування” та “культура харчування”. Виховувати бережне ставлення до продуктів харчування. Інформувати дітей про шкідливі для здоров’я продукти харчування (чипси, сухарики тощо).

Ознайомлювати з лікарськими й отруйними речовинами.

Розширювати знання про професії: кухар, продавець, лікар, водій, фермер.

Право на медичну допомогу. Допомогати дітям усвідомлювати, що “здоров’я – найцінніший скарб людини”. Давати знання про те, що про здоров’я треба дбати: робити ранкову гімнастику, повноцінно харчуватися їжею, багатою на вітаміни, багато рухатися. Розповідати про здоров’я та прояви хвороби; пояснювати, куди треба звернутися у випадку захворювання; вправляти у називанні номера телефону швидкої допомоги.

➤ Показники компетентності дитини:

- знає, що для життя людини потрібні їжа, вода. Відрізняє корисну їжу від шкідливої;
- знає про різні види відпочинку і бере активну участь у його проведенні;
- знає, що немає більшої цінності, ніж здоров’я;
- проявляє ввічливість, культуру поведінки у спілкуванні з дорослими й однолітками;
- поважає право на ім’я інших, не дає товаришам прізвиськ;
- знає, що сім’я – основа життя людини, об’єднує найрідніших людей і складається з батьків і дітей;
- має елементарні уявлення про права та обов’язки дитини; пояснює їх відмінність;
- знає, що має право на щасливе життя, обов’язок держави захищати її;
- знає, що кожна людина має ім’я, яке вказує на належність до певної статі;
- називає своє місце в родині з різних позицій: онук (онука), син (дочка), брат (сестра);
- знає свою повну адресу;
- знає, що на планеті живе багато людей із різними відмінностями, які розмовляють різними мовами, але їх усіх треба поважати;
- проявляє інтерес до навчання;
- відображає права й обов’язки у сюжетах казок, іграх;
- пояснює своє місце та обов’язки в родині;
- вміє малювати дерево родоводу, зображувати дорослих і дітей, їхню кількість за допомогою символів;
- знає, що лише завдяки спільним зусиллям можна підтримувати порядок в оселі, в дошкільному навчальному закладі;

- знає назви трудових дій, пов'язаних із певним трудовим процесом;
- старанно виконує обов'язки чергових у їдальні, на занятті, в куточку живої природи.

ПІЗНАВАЛЬНИЙ РОЗВИТОК

ОЗНАЙОМЛЕННЯ З ДОВКІЛЛЯМ

➤ Вікові можливості дітей

Дитина оволодіває новими способами сприймання, які забезпечують обстеження предметів і явищ дійсності, їх різноманітних властивостей і взаємозв'язків. Сприймання спрямоване на пізнання предметів і явищ навколишнього світу. Дитина може групувати предмети за якоюсь однією характерною ознакою.

Розвивається цікавість, інтерес дітей до нового, незнайомого, до понять, незрозумілих слів. Розвивається мисленнева діяльність, мовлення. Дитина може розповідати невеликі казки, переказувати невеликі твори, розповідати про події з власного життя.

Велике значення відіграють дидактичні та рухливі ігри, що сприяють розвиткові вміння дотримувати правил гри і розвивають пізнавальну сферу дитини.

Продовжується розвиток моральних почуттів. У дітей починає формуватися усвідомлення постановки мети діяльності. Все частіше діти проявляють самостійність та ініціативність.

➤ Освітні завдання

- Формувати вміння орієнтуватися в багатогранному предметному світі, класифікувати та співвідносити предмети за їх ознаками (матеріалом), якістю, функціональним призначенням і використанням, встановлювати найпростіші причинно-наслідкові зв'язки, цілісно сприймати предмет, ситуацію.
- Спонукати до запитань, роздумів, спонтанних образних асоціацій.
- Формувати уявлення про процес діяльності: постановка мети – виконання дії – результат; ініціювати бажання вносити у кінцевий продукт своєрідність та неповторність.
- Формувати досвід особистості, який збагачує її почуття, дає практичні вміння, бажання докладати зусиль для одержання результату.
- Формувати вміння усвідомлювати свою своєрідність і своє місце в суспільстві. Розвивати здатність емоційно відгукуватися на ситуацію чи зміст літературних творів.

➤ Предметний світ. Домівка

Під час обстеження предмета продовжувати формувати вміння по-слідовно виокремлювати окремі частини, встановлювати взаємозв'язки між ними. Удосконалювати вміння самостійно встановлювати зв'язки між призначенням предмета і його будовою та матеріалом, із якого він зроблений. Звертати увагу на естетичний вигляд предметів. Вчити диференціювати інтер'єр міської квартири та сільської оселі, називати їх характерні особливості й атрибути. Вчити називати довколишні предмети та предмети вжитку.

Ознайомлювати із сучасними електроприладами: відеомагнітофоном, мікрохвильовою піччю, електричною праскою, пральною машиною, електричним чайником та їх використанням.

Формувати розуміння значення для людей речей, які їм особливо дорогі, звернути увагу на те, що в людей є улюблені речі, до яких треба ставитися з особливою повагою: світлини, портрети, книжки, подарунки, сувеніри.

➤ Світ гри

Продовжувати ознайомлювати з яворівською іграшкою (візок, пташка тощо), народною іграшкою, виготовленою з лози, та косівською керамічною іграшкою. Ознайомлювати з орнаментом на іграшках, розповідати, про означення деяких елементів розпису (вербівка, колка тощо). Вчити разом гратися іграшками, в тому числі народними, ділитися ними і берегти їх, а після гри складати у відведене місце.

Розвивати у дітей цікавість до різних видів ігор та формувати вміння гратися в них. Розвивати і збагачувати тематику та зміст ігор дітей; розвивати ініціативу у виборі гри. Вдосконалювати у дітей вміння спілкуватися одне з одним під час гри, проявляти своє ставлення до вчинків однолітків. Вчити у ввічливій формі висловлювати незгоду з пропозиціями ровесників щодо розподілу ролей, обов'язків.

➤ Родина

Продовжувати формувати поняття рідної домівки, рідної хати як найдорожчого місця для кожної людини (щасливий той, хто має батька, маму, рідний дім, тепло рідних). Виховувати любов до отчого дому, родини, повагу до батьків, дідуся, бабусі; гордість за близьких людей, бажання наслідувати позитивні риси та вчинки предків, продовжувати традиції роду.

Вчити помічати працю батьків, цінувати речі, створені їхніми руками; помічати їхній настрій (втомлений, зажурений, веселий тощо) і відповідно поводитися; проявляти взаємодопомогу, чуйність, доброзичливість; вживати ввічливі форми звертання до дорослих.

Підводити до розуміння того, що дитина в сім'ї має піклуватися про молодших братиків і сестричок та допомагати старшим.

➤ Рідний край

Вчити диференціювати поняття “місто” і “село”, область; знаходити тотожне, відмінне. Продовжувати формувати знання про своє місце проживання: вулицю та прилеглі до неї інші вулиці. Вчити визначати місцезнаходження дому, дошкільного навчального закладу, місця роботи батьків, аптеки, поліклініки, крамниці тощо.

Давати поняття про головну вулицю (площу) свого населеного пункту, ознайомлювати з визначними місцями міста (села).

Формувати уявлення про те, що ми живемо в Україні, про своє рідне місто (село). До прикладу, Львів – старовинне місто, в якому є багато історичних пам’яток (Оперний театр, площа Ринок, Високий замок тощо). Головний проспект Львова – проспект Свободи. Розповісти, що на головному проспекті встановлено пам’ятник Т. Шевченку, на площі Ринок є Рагуша; кожне місто має свій герб; у Львові на гербі зображений лев, який спирається на щит. Давати дитині поняття, що він символізує (захист та мужність).

Формувати уявлення про Т. Шевченка та його творчість, залучати до слухання і розучування його віршів, вшановування його пам’яті.

Продовжувати ознайомлювати дітей із державною символікою: Державним прапором України, Державним гербом України, Державним гімном України.

➤ Праця дорослих

Формувати загальне уявлення про різні види праці дорослих. Учити правильно називати відомі професії, професії батьків, їх трудові дії, розповідати про роль їхньої праці для свого міста (села). Ознайомлювати з матеріалами, інструментами, технікою, яку використовують у процесі трудової діяльності.

Ознайомлювати з працею хліборобів, процесом вирощування хліба; людьми, які цим займаються. Давати уявлення про те, що хліб треба шанувати, що хліб – джерело життя, основний продукт харчування, головний результат людської праці. Виховувати шанобливе ставлення до хліба.

Розвивати вміння проявляти увагу та повагу до людей праці, бажання допомогти, зробити приємність.

➤ Транспорт і зв’язок

Розширювати знання про наземний, повітряний та водний транспорт, розпізнавати за призначенням, середовищем пересування. Показувати взаємозалежність призначення, середовища пересування та будови транспорту. Давати поняття, що транспортом керують водії, машиністи, пілоти.

Ознайомлювати дітей із деякими видами сільськогосподарських машин: комбайн, трактор, косарка; із різними видами зв'язку: телефон, листування, поштові пересилки, електронна пошта. Давати поняття про перший транспорт у Західному регіоні (кінні трамваї).

➤ **Показники компетентності дитини:**

- самостійно займається певною діяльністю, прагне підтримувати порядок і затишок у домівці;
- шанобливо ставиться до рідного краю, до людей, їхнього минулого;
- знає, що разом із родиною живе в Україні; впізнає державну символіку (Прапор, Гімн, Герб), любить Батьківщину;
- має уявлення про сім'ю, родину та родинні взаємини: взаємодопомогу, взаємоповагу, турботу, любов;
- прагне створити затишок у рідній домівці, має знання про якості та використання предметів домашнього вжитку;
- називає професії, виконувану діяльність і результат праці дорослих, сучасний транспорт і перший транспорт у Західному регіоні, розрізняє і групує за призначенням транспортні засоби;
- знає назву міста (села), в якому проживає, його визначні місця;
- називає предмети побуту, коротко характеризує їх, розповідає про домівку, своїх рідних, називає їхні імена, прізвиська, професію або вид діяльності; використовує порівняння;
- вміє охарактеризувати працю дорослих;
- розповідає про свої враження від побаченого.

ОЗНАЙОМЛЕННЯ З ПРИРОДОЮ

➤ **Вікові можливості дитини**

Сприймання дитини п'ятого року життя активне, емоційне. Дитина вже усвідомлює поставлену дорослим мету спостереження за об'єктами. Вона зіставляє сприймані об'єкти, аналізує їх, визначаючи частини, форму, колір. Запитання, які вона ставить дорослому, свідчать про осмисленість її сприймання. Сприймання узгоджується з практичними діями, що є фундаментом для формування різноманітних обстежувальних дій. Починається розвиток довільного відтворення, а згодом і довільного запам'ятовування.

Наприкінці п'ятого року життя діти сприймають завдання **запам'ятати** як обов'язкове, уважно вислуховують, просять повторити. Згадування також набуває ознак розгорнутого і контрольованого процесу. Велике значення для подальшого розумового розвитку дитини має образна **пам'ять**, що інтенсивно збагачується саме в цей період. Уявлення або образи раніше сприйнятих об'єктів, що збереглися, становлять основний зміст пам'яті дитини. Це насамперед уявлення про природне середовище, звірів, птахів, рослини тощо.

Емоції дитини часто залишаються ще ситуативними, бурхливими та нестійкими.

Уява дитини п'ятого року життя постійно підтримується її зовнішніми діями. Проте в цьому віці спостерігаються випадки переходу від уяви, підтримуваної зовнішньою опорою, до уяви, що проявляється тільки в мовленнєвих актах (наприклад: розповідь вихователя про їжачка, читання оповідання про осілих птахів тощо). Важливою рисою уяви є надання явищам природи почуттів. Асимілюючи явища природи, дитина переносить на рослини, тварин і неживі об'єкти людські властивості. У цьому антропоморфізмі виявляється її прагнення пояснити невідоме через відоме.

У цей період характерним є зростання довільності, цілеспрямованості, стійкості **уваги**. Проте обсяг уваги недостатній, щоб розрізнити складні за змістом об'єкти, які мало чим відрізняються один від одного.

Мислення чотирирічної дитини стає потужнішим. У дитини все ще значну роль відіграє дійова форма мислення. Дитина бере участь у різних видах діяльності (висівання насіння, догляд за об'єктами природи тощо), які збагачують її знаннями про довкілля. У дитини п'ятого року життя розвиваються інтелектуальні пізнавальні **почуття**. Виникає інтерес до об'єктів і явищ природи. Об'єктами, які формують яскраві пізнавальні почуття дитини, є тварини. Дитину цікавить вигляд, поведінка тварин (з цікавістю розглядає мордочку, лапки їжачка, слухає його пихкання, з любов'ю доглядає за звірятком).

Дії чотирирічної дитини все більше спонукають до напруження м'язів, нервової системи, а отже, дитині треба долати різні перешкоди на шляху до досягнення мети. При цьому відбувається активізація вольових зусиль. Щоб виконати будь-яке доручення дорослого (полити квіти, нагодувати рибок), дитині доводиться гальмувати свої бажання і припиняти справу, яка цікавила її в цей момент.

У такий спосіб відбувається розвиток, тренування **волі**.

У дитини п'ятого року життя триває процес **розвитку мовлення**. Мовлення супроводжує спостереження, працю дітей у природі, пошукову діяльність, дидактичні ігри на природничу тематику тощо. Дитина слухає досить складні інструкції і точно виконує необхідні дії на вимогу вихователя. Словник дитини швидко розширюється, збагачується різними частинами мови (дієслова, займенники, сполучні слова). Порівняно з іменниками, прикметників у словниковому запасі значно менше. Важливим завданням у цей період життя дитини залишається розвиток зв'язного мовлення. Дитина п'ятого року життя, прагнучи, щоб співрозмовник її правильно зрозумів, сама уточнює свою розповідь: "Тоді він, собака, почав гавкати". Передаючи події, що викликали яскраві, емоційні переживання, дитина довше затримується на ситуативно-експресивному викладі.

➤ Освітні завдання

- Підводити дітей до визначення суттєвої, спільної для всіх об'єктів природи ознаки: вода, земля, пісок, глина, каміння, повітря – не росте, не живиться, не розмножується.
- Розкривати дітям найелементарніші зв'язки між явищами природи і змінами в житті рослин (без води рослина засихає; менше світить сонце – листя змінює свій колір).
- Ознайомлювати дітей із кімнатними рослинами, в тому числі найпоширенішими в Західному регіоні, та умовами, необхідними для їх росту.
- Підтримувати практичні дослідницькі вміння з догляду за рослинами.
- Сприяти ознайомленню дітей із різноманітним світом тварин (свійських і диких), їх зовнішньою будовою, з умовами їх існування, в тому числі у Західній Україні.
- Підтримувати бажання дітей до розуміння взаємозв'язків у природі.
- Давати уявлення про природоохоронну діяльність людини, в тому числі на Західній Україні.

Підводити дитину до розуміння, що **сонце** рухається по небосхилу. Восени і взимку Сонце світить менше, над землею підіймається не високо, тому дні коротші.

Ранньою весною сонце ще не гріє, а тільки яскраво світить. Із кожним днем помітно підіймається все вище і дужче припікає.

Влітку сонце високо в небі, воно зігріває землю, повітря.

Давати дітям знання, що небо буває блакитним, чистим або похмурим. Коли важкі темні хмари нависають над землею, вони ховають сонце, з них часто йдуть дощі. Взимку в морозні та сонячні дні небо синє, безхмарне. Звертати увагу дітей на купчасті хмари, з'ясувати, чому їх так називають, на що схожі, як вони рухаються по небу. Перед грозою небо вкривається темними хмарами, під час грози гримить грім і блискає блискавка.

Давати дітям знання, що **повітря** є навколо нас, воно прозоре, невидиме, легке. Повітря чисте, спекотне влітку – його прогріває сонце; взимку – холодне, морозне. Повітря рухається і утворює вітер. Повітрям дихають рослини, тварини, люди. Вітер буває різної сили (слабкий, помірний, сильний). Влітку бувають грози та буревії, взимку – заметілі та хуртовини.

Уточнювати уявлення дітей про зовнішні ознаки **води** на дотик: тепла, холодна. Вода без смаку – не солодка, не солонна, не кисла; прозора.

Вода тече, наповнює річки, озера, моря. Вона буває чиста і брудна. Розповісти, які річки протікають у різній місцевості.

Вчити розрізняти якості чистої (прозора, без запаху, без смаку) та забрудненої води (непрозора, має запах, смак).

Давати поняття “фільтрація води”.

Вода може нагріватися, може бути теплою, гарячою (окріп).

При низькій температурі вода перетворюється в лід.

Навесні тоне сніг, на річках, озерах – лід. Лід на річках тріскається, ламається, починається льодохід.

Ознайомлювати з властивостями льоду (гладенький, прозорий, слизький, крихкий, твердий).

Давати знання, що **ґрунт, пісок, глина, каміння** – складаються з дрібних крупинок. Пісок, глина, каміння є різного кольору. Глина – біла, сіра, червона, жовта; пісок – білий, жовтий. У Львівській області є багато глини та піску, у Карпатах – каміння.

Давати знання про властивості ґрунту, значення ґрунту для рослин; взимку під впливом низької температури ґрунт і пісок замерзають.

Розповідати про **сезонні зміни в природі**, підтримувати бажання дітей самостійно помічати та називати стан погоди, її ознаки: тепла, холодна, вітряна, безвітряна, хмарна, ясна, дощова, сніжна; розуміти її вплив на поведінку людей, тварин, стан рослин.

Привертати увагу до змін погодних умов у Західному регіоні (багато випадає дощів, тумани, грози, відлиги, ожеледі).

Вчити спостерігати за зміною положення сонця, станом землі, повітря, рослин, поведінкою тварин, діяльністю людей.

Давати дітям уявлення про характерні прикмети кожного сезону. Ознайомлювати зі змінами, що відбуваються біля водойм восени (не літають комахи, не чути жаб'ячих пісень, засохли рослини), причинами змін. Розкривати дітям елементарні зв'язки між явищами неживої природи та змінами в житті рослин і тварин (стало холодно – засохли рослини – зникли комахи – перелітні птахи відлетіли в теплі краї). Вчити встановлювати залежність між погодою та одягом людей.

Рослини. Продовжувати ознайомлювати дітей із деревами, кущами, трав'янистими рослинами та змінами в рослинному світі в різні пори року: поява листя на деревах, цвітіння квітів, сіяння та садіння овочів, досягання та збирання плодів, овочів (квасоля, огірки, буряки тощо), фруктів (яблука, груші, сливи тощо), насіння квітів; засихання, потемніння трави.

Підтримувати бажання дітей більше дізнаватися про природу свого регіону: люди найбільше садять яблунь, груш, слив, вишень; з ягід – малину, полуницю; серед городніх рослин популярні буряк, картопля, квасоля, часник, цибуля, морква, гарбуз, редиска.

Давати знання про будову рослин: корінь, стовбур, листки, квіти, плоди – дерева; корінь, стебло, листя, квіти, плоди – трав'янисті рослини. Розповідати, що рослини ростуть в парку, саду, на городі, в лісі, біля водойми. Розрізняти та називати дерева: липа, береза, горобина; квіти: айстри, чорнобривці; овочі та фрукти. Закріплювати знання, що в квітів

утворюється насіння, яке збирають і зберігають для посіву. Ознайомлювати з квітами, що поширені в Західному регіоні (півонія, лілія, нарцис, глідюлус, мальва), серед трав'янистих рослин – золототисячник, зозуліні черевички, сухоцвіт болотяний. Ознайомлювати з найпоширенішими деревами Західного регіону.

Закріплювати знання дітей про кімнатні рослини: вони корисні, прикрашають кімнату, очищують повітря. Ознайомлювати із зовнішніми характеристиками ознаками кімнатних рослин.

Все живе потребує догляду. Наприклад, традесканція потребує багато води, алое – мало.

У куточку природи залучати дітей до довготривалих спостережень: поставити у воду гілки, які з часом випустять листочки; висіяти насіння вівса та гороху – воно згодом проросте.

Формувати практичні та дослідницькі вміння з догляду за рослинами.

Формувати знання, що взимку дерева, кущі відпочивають, на них немає листя, воно з'явиться навесні. Взимку залишаються зеленими лише хвойні ялина та сосна. Вчити визначати, чому в кімнаті рослини ростуть і взимку. Ознайомлювати дітей із першими весняними квітами (медунка, мати-й-мачуха, зірочки жовті), вчити розрізняти їх за кольором квітки, стеблом, листям. Вчити фіксувати зміни в розвитку сходів городини та квітів. Ознайомлювати з кущами, які ростуть у Західному регіоні.

Тварини. Розширювати знання дітей про диких (ведмідь, лисиця, білка, їжак, заєць) та свійських (корова, кінь, коза, свиня, собака, кішка) тварин, їхню поведінку, способи пересування, характерні особливості, властиві їм звуки. Розповідати, чому саме називають тварин дикими та свійськими.

Закріплювати знання назв осілих та перелітних птахів. Розповідати, що у Західному регіоні є багато лелек, шпаків, дятлів, синиць, ворон, горобців, сорок.

Комахи. Ознайомлювати дітей із зовнішньою будовою комах. Розповідати, що з настанням холодів їх стає менше, вони ховаються в щілини, під кору дерев, у землю, а прокидаються комахи навесні. Вчити помічати появу перших метеликів, жуків, мух, комарів, жаб. Розповідати, що мухи та комарі – це корм для жаб, ящірок, ластівок.

Привертати увагу до комах та земноводних Західного регіону (хрущ, джміль, бджола, руді лісові мурашки, коник зелений, бабка плоска, жаба).

➤ **Природа Космосу**

Давати дітям знання, що люди живуть на планеті Земля. У Космосі є безліч зірок. Між ними і Землею великі відстані. Зірки розрізняють за розмірами і яскравістю. Найближчою до нас зіркою є Сонце. Земля обертається навколо Сонця, тому один її бік освітлюється, а протилежний знаходиться в тіні. Так настає відповідно день і ніч. Сонце по-різному освітлює Землю, це є причиною сезонних змін.

Розширювати знання дітей про зоряне небо, планети Сонячної системи та їх особливості.

Давати дітям знання про дослідження Космосу, космічні кораблі, космонавтів та їхній одяг.

➤ **Екологічне виховання**

Формувати у дітей первинні поняття, що природу потрібно оберігати. Не можна глумитися і кривдити тварин, треба піклуватися про них; не можна рвати квітів, ловити комах, топтати жуків. Розповідати про роботу з очищення ставків і річок, яка ведеться в регіоні.

Давати дітям поняття про Червону книгу України. Ознайомлювати з кількома видами рослин і тварин, занесених до неї (рослини – анемона, проліски, фіалки; тварини – їжак, білка, лось). Розповідати, що заповідники створюють для охорони рослин і тварин. (У Карпатах створено Карпатський заповідник.)

➤ **Показники компетентності дитини:**

- визначає зміни в природному доквіллі і знає, що ці зміни залежать від обертання Землі навколо Сонця;
- розрізняє пори року;
- визначає стан погоди (дощ, сніг), стан повітря (холодне, тепле, гаряче); знає, якою є погода у Західному регіоні у весняно-літній та осінньо-зимовий періоди;
- усвідомлює, як утворюється вітер (рухається повітря); як утворюється лід (замерзає вода);
- визначає властивості піску, глини, землі; основні ознаки води (на дотик, за смаком, кольором), вода – це рідина; дощ і калюжі – це вода;
- називає пори року і визначає зміни в рослинному і тваринному світі;
- класифікує об'єкти: дерева, кущі, квіти, овочі, фрукти, птахи, комахи, тварини та називає їх, зокрема ті, що найпоширеніші у Західному регіоні;
- розпізнає диких і свійських тварин, знає їхні особливості, спосіб пересування та називає тих, які є у регіоні;
- розуміє, що бджоли роблять мед із нектару квітів; бджіл розводять на пасіках, мухи і комарі – корм для жаб, ящірок, ластівок;
- називає кімнатні рослини (бегонія, герань, лілія амазонська, колеус, балзамін тощо), знає основні правила догляду за ними;
- називає рослини і тварин, занесених до Червоної книги України (рослини – анемона, пролісок, фіалка тощо; тварини – їжак, білка, лось тощо), і тих, які є у Карпатському заповіднику;
- доглядає за квітами в куточку природи, рослинами на грядці; прополює їх, підживлює, висаджує;

- веде довготривалі спостереження, доглядає за рослинами і тваринами;
- розуміє, що в довкіллі немає ані корисних, ані шкідливих тварин – усі однаково важливі;
- бачить красу рідної землі, бережно ставиться до об'єктів природи;
- дотримує правил поведінки на природі, в зонах відпочинку;
- цікавиться зоряним небом і планетами Сонячної системи, їх особливостями.

НАРОДОЗНАВСТВО

➤ Вікові можливості дитини

На п'ятому році життя обсяг інтересів у дітей значно зростає. У них починають формуватися почуття, що виражають ставлення до людей і явищ навколишнього життя, до взаємин між людьми, до предметів, які навколо. Формуються свої враження, в результаті чого дитина визначає, що їй подобається.

Діти легко сприймають та засвоюють колядки, щедрівки, віншування, гаївки, веснянки, а також народні рухливі ігри. Малюки залюбки грають у народні ігри з простим сюжетом, виконують різні ролі, водять хороводи.

Зростає емоційна чутливість, цікавість до розповідей дорослих про звичаї та традиції рідного краю, бажання наслідувати їх. У процесі активної участі у підготовці та організації народних свят діти можуть не лише наслідувати дорослого, а й проявляти елементарну творчість.

➤ Освітні завдання

- Ознайомлювати дітей із народними національними оберегами (калина, верба, віночок, сорочка-вишиванка тощо).
- Ознайомлювати з минулим рідного краю, заохочувати дітей до пізнання свого родоводу.
- Залучати дітей до української національної обрядовості, підготовки та відзначення народних свят, звичаїв і традицій.
- Розвивати у дитини національні риси особистості (щирість, гостинність, доброту, щедрість) через багатство національного фольклору (казки, загадки, скоромовки, прислів'я, приказки, пісні та народні ігри).
- Формувати знання дітей про побут українського житла, українську іграшку, посуд, одяг.

➤ **Сім'я, родинні традиції**

Розширювати знання про сім'ю, рід. Вчити розповідати про сім'ю за родинними світлинами. Продовжувати ознайомлювати дітей із формами звертання в українській родині: до старших звертаються на "Ви", це підкреслює пошану до людей. Ознайомлювати з родинними святами (хрестини, день народження), сімейними обов'язками. Формувати вміння підтримувати щирі, доброзичливі родинні стосунки. Підводити до розуміння того, що старша дитина в сім'ї має піклуватися про молодших братиків і сестричок.

➤ **Українська оселя**

Давати дітям уявлення про українську садибу: хату, подвір'я, садок, квітник, криницю, огорожу, стайню (використовувати назви, характерні для регіону). Ознайомлювати з рослинами-оберегами на українському подвір'ї (калина – символ вірності, нескореності; верба – символ рідної домівки; чорнобривці, мальва, ружа, червона рута – символи материнства, любові, ніжності).

Розширювати знання про інтер'єр хати та кухні в Західному регіоні: піч, начиння для печі (рогач, коцюба, хлібна лопата); посуд (макітра, горнятка, тарелі, горщики, макогін, діжа, качалка тощо), світлиця – меблі: скриня, колиска, стіл, лава, ослін. Розповідати про використання предметів національного декоративно-ужиткового мистецтва (рушники на образах, обрус, килими, постіль, вишивані подушки); покуття – найсвятіше місце в хаті, місце для образів, образи прикрашали рушниками; оздобу української оселі є світлини батьків, родини, портрети національних героїв, Т. Шевченка.

➤ **Краєзнавство**

Розповідати про заснування столиці України – міста Київ. (У столиці працюють: Президент, міністри, народні депутати. У Києві головна вулиця – Хрещатик, є метро.) Наголосити на тому, що в Україні державною мовою є українська. Продовжувати ознайомлювати дітей з архітектурними пам'ятками Західного регіону, а також із легендами рідного краю.

➤ **Народний одяг**

Поглиблювати знання дітей про український національний одяг, його зручність, декоративну мальовничість. Розширювати уявлення про жіночий український костюм: вишиту сорочку, плахту, запаску, хустину (для жінок) та віночок зі стрічками (для дівчат), намисто тощо; чоловічий український костюм: сорочка-вишиванка, штани (шаровари), свита, бриль, шапка. Давати уявлення про дійство плетіння віночків, заготівлю квітів, вікові ритуали одягання та носіння віночків. Ознайомлювати з традицією прикрашання українського національного одягу, з національним одягом свого краю.

Використовувати легенди, оповідки, пісні про віночок, квіти у ньому, хустину та сорочку-вишиванку.

➤ **Ігри. Українська народна іграшка**

Навчати дітей хороводних ігор із текстом для співу. Продовжувати ознайомлювати з дерев'яними іграшками Яворівщини (коник, візок, пташка); розглядати візерунки на виробах. Ознайомлювати з глиняними свистунцями (опішнянськими та косівськими), іграшками, плетеними з лози. Заохочувати до малювання простих візерунків на площинних формах іграшок.

➤ **Календарно-обрядові свята**

Формувати уявлення дітей про традиції, обряди та звичаї Галичини (Різдво – свята вечерея в родині, сімейні традиції частування, колядування; вивчення з дітьми віншуваль, колядок, щедрівок; Великдень – традиції освячення паски, великоднього кошика, розфарбовування писанок, крашанок, ведення гаївки, великодні ігри; Стрітіння – зустріч зими з весною, ігри, освячення свічок, які називають громовицями, бо вважають, що вони оберігають людей від грому; свято Святого Миколая – написання листів Святому Миколаю).

Залучати дітей до участі у святкуванні свят, вивчати народні звичаї, календарно-обрядові пісні, ігри; ознайомлювати з обрядовими стравами (кутя, вареники, узвар, паска, писанка, крашанка, пампухи).

➤ **Народні ремесла**

Ознайомлювати дітей із предметами народного декоративно-ужиткового мистецтва, їх використанням у повсякденному житті. Давати знання про вироби гончарів – посуд (миски, глечики, макітри, куманці, горнята-двійнята) косівських, опішнянських, гаварецьких майстрів. Розповідати, що гаварецьку кераміку виготовляють на Львівщині (макітра, миска, горнята, підсвічники тощо); вироби гаварецьких майстрів мають чорний колір. Ознайомлювати з косівською керамікою (посуд розмальований рослинно-геометричним візерунком).

Прилучати дітей до краси української вишивки, історії її виникнення. Ознайомлювати з характерними особливостями вишивки свого регіону. Розповідати, що в Україні з давніх-давен поширене ткацтво (ткали пологно, а також килими).

Залучати дітей до традицій писанкарства. Ознайомлювати з історією виникнення писанки, легендами й казками про неї. Розповідати, що в Коломиї є музей та пам'ятник писанці; писанки вирізають з дерева (м. Яворів), роблять з бісеру. Розширювати знання дітей про витинанку: її робили з паперу одного або кількох кольорів, нею прикрашали оселю до свят. Ознайомлювати з виробами, плетеними з лози (кошики, тара для збіжжя, капелюхи, капці).

➤ Показники компетентності дитини:

- володіє елементарними навиками, бережно ставиться до результатів людської праці.
- дотримує норм культури спілкування, поважає інших, турбується про них, проявляє привітність та гостинність, пошану до старших;
- дотримує родинних звичаїв і традицій під час святкування свят;
- має уявлення про високу духовну культуру українського народу, про звичаї та традиції, про споконвічне прагнення українців до краси;
- емоційно сприймає народну іграшку, традиційний одяг, вироби народних майстрів;
- розуміє, що Україна є Батьківщиною, має свою символіку, мову, звичаї та традиції, календарно-обрядові свята. Виявляє стійкий інтерес до історії рідної землі;
- має уявлення про житло, предмети народного декоративно-ужиткового мистецтва, їх використання в повсякденному житті, народну іграшку, вишивку, український національний одяг, сім'ю та сімейні традиції в Україні та в Західному регіоні;
- милується чарівним світом народного декоративно-ужиткового мистецтва, різнобарвним багатством пісенних та хореографічних традицій;
- бере участь у святкуванні календарно-обрядових свят;
- проявляє ініціативу, відтворює кращі зразки народного фольклору та речей народно-ужиткового мистецтва.

ЛОГІКО-МАТЕМАТИЧНИЙ РОЗВИТОК

➤ Вікові можливості дитини

П'ятий рік життя є періодом інтенсивного росту і розвитку організму дитини: посилюється прагнення дітей до самостійності та збільшуються можливості їх реалізації в різних видах діяльності.

Сприймання множин предметів виникає у дитини у процесі практичного оперування ними. Дитина зіставляє множини поелементно, за заданим числом і без лічби, знаходить множину з більшою та меншою кількістю елементів, утворює рівність із нерівності. У дитини п'ятого року життя вдосконалюється лічба множин, що сприймається слуховим та дотиково-руховим аналізаторами. Дитина розрізняє і називає відомі їй геометричні фігури, їх характерні ознаки; відшукує у навколишніх предметах подібність за формою зі знайомими геометричними фігурами. Дитина знає, що форма не залежить від величини, кольору та інших властивостей.

Сприймання величини здійснюється шляхом практичного та сенсорного зіставлення предметів за їх величиною. Висоту дитина пов'язує з вертикальним положенням предметів і усвідомлює її переважно як

значну протяжність угору. Дитина цього віку може будувати за одним із параметрів ряд величин. Вона оволодіває способами накладання, прикладання і вимірювання.

Сприймання часу, його тривалості й послідовності подій дається дітям п'ятого року життя нелегко. Орієнтування в часі засновано переважно на позачасових моментах, наприклад, на добре знайомих дитині діях, що відбуваються періодично (вставання, вечеря тощо). Дитині ще важко виокремити час як об'єкт пізнання, що діє невидимо (вчора, сьогодні, завтра), вона довго не розуміє об'єктивного руху часу, його незалежності від волі та дій людей. Дошкільник знає лише про теперішнє і має невідрізане уявлення про минулий час.

Орієнтуючись у просторі, дитина п'ятого року життя легше усвідомлює напрями “вгору – вниз”, “вперед – назад”, ніж “праворуч – ліворуч”. Найважче дитині засвоїти відношення правого і лівого, що пов'язано з особливістю її сприймання та оцінки положення власного тіла.

У дошкільника формується довільна увага; він стає здатним виокремлювати об'єкти, які відповідають виконуваним завданням, і вміє спеціально на них зосереджуватися. Мимовільна увага не зникає, вона набуває більшої стійкості.

➤ **Освітні завдання**

- Продовжувати формувати уявлення дітей про кількість, множини, величину, геометричні фігури.
- Вчити орієнтуватися в часі та формувати просторові уявлення.
- Забезпечувати тісний зв'язок між оволодінням математичними уявленнями, кількісними відношеннями і діяльністю людей.

➤ **Кількість та лічба**

Вчити лічбі в межах 5 за допомогою різних аналізаторів: зорового, слухового, тактильного. Вчити називати числа за порядком, відносити останній числівник під час лічби до всієї групи перелічуваних предметів; розуміти запитання “скільки всього?”, “який за рахунком?”, “котрий?” і давати правильну відповідь. Навчати відлічувати предмети за названим числом; утворювати числа додаванням одиниці до попереднього числа; попарно об'єднувати числа. Вчити порівнювати дві групи предметів і формувати на основі лічби уяву про рівність і нерівність; зрівнювати нерівні групи предметів додаванням чи відніманням.

➤ **Величина предметів**

Формувати у дітей вміння порівнювати предмети за довжиною, висотою, шириною і товщиною, прикладанням один до одного. Вчити розкладати предмети в порядку зростання та спадання (високий – вищий – найвищий).

➤ Геометричні фігури

Закріплювати назви геометричних фігур: круг, квадрат, трикутник, прямокутник та просторових геометричних форм: куля, куб, знаходячи їх у предметах навколишнього середовища. Вчити визначати складові геометричних фігур та просторових геометричних форм за допомогою зорового й тактильного аналізаторів. Давати уявлення, що геометричні фігури можуть бути різної величини, вправляти у визначенні їх величин.

Ознайомлювати з геометричною фігурою “прямокутник” та просторовою геометричною формою “циліндр”. Пояснювати, у чому схожість та відмінність прямокутника і квадрата.

➤ Орієнтування в просторі

Продовжувати вправляти дітей у визначенні напрямку руху відносно себе: вгору – вниз, вперед – назад, праворуч – ліворуч. Вчити рухатися у заданому напрямку.

Вчити розуміти та вживати слова “нижче”, “вище”, “між”, “далеко”, “близько”, допомогти засвоїти поняття “праворуч”, “ліворуч”, “посередині”.

➤ Орієнтування в часі

Вчити оперувати поняттям “доба”. Продовжувати формувати уявлення дітей про періоди доби: ранок, день, вечір, ніч, розрізняти поняття “вчора”, “сьогодні”, “завтра”, “потім”, “давно”, “тепер”, “раніше” та правильно вживати ці слова.

➤ Показники компетентності дитини:

- групує та систематизує предмети;
- переміщається у просторі за заданим напрямком;
- розрізняє частини доби, оперує поняттям “доба”;
- називає геометричні фігури та просторові геометричні форми;
- виокремлює з групи предметів предмети із заданими властивостями;
 - знаходить геометричні фігури та просторові геометричні форми в предметах навколишнього середовища;
 - розуміє, що останній числівник при лічбі відноситься до всієї групи перелічуваних предметів;
 - розуміє просторове розміщення предметів, часові відношення на основі побутових прикладів;
 - розкладає предмети за вказаною ознакою в порядку зростання або спадання;
 - володіє прийомами накладання, прикладання;
 - лічить у межах 5 кількісною та порядковою лічбою.

ОСНОВИ ЕКОНОМІЧНОЇ КУЛЬТУРИ

➤ Вікові можливості дитини

Основи економічної культури легше зароджуються і проявляються в грі. Діти починають моделювати економічні відносини, що виникають у реальному житті.

➤ Освітні завдання

- Ознайомлювати дітей із найуживанішими економічними поняттями.
- Вчити відшукувати економічні явища в довідках, пригодках героїв художніх творів.
- Розширювати економічні знання дітей про те, що все, що нас оточує, є результатом праці багатьох людей. Виховувати ціннісне ставлення до продуктів їхньої діяльності.

Ознайомлювати дітей із доступними поняттями з економіки, розвивати інтерес до економічних знань. Сприяти осмисленню дітьми рис характеру, пов'язаних з економікою: бережливість, ощадливість, працьовитість, чесність. Формувати уявлення про потреби сім'ї; вчити розуміти відмінність між словами “хочу” та “треба”; вчити визначати першочергові потреби сім'ї.

Давати дітям поняття, що таке товар, для чого він існує, де і як його можна придбати. Ознайомлювати з розмаїттям торгових закладів (крамниця, ринок, аптека, гуртівня, кіоск, супермаркет тощо), функціональними особливостями кожного торгового закладу.

Підводити дітей до розуміння того, що люди різних професій працюють і за свою працю отримують зарплату, яку витрачають для потреб сім'ї.

Вчити дітей знаходити застосування речам, що вийшли з ужитку. Розповідати про вторинну переробку речей та відходів промисловості. Вчити сортувати сміття і викидати у відповідні контейнери.

Розширювати знання про способи зберігання продуктів (соління, сушіння, консервування, заморожування).

Розширювати знання про значення тепла, світла, газу в житті людини, економне їх використання.

➤ Показники компетентності дитини:

- оперує нескладними економічними поняттями: “товари”, “послуги”, “гроші”, “торгівля”, “покупка”, “споживач”;
- знає про ощадливе використання світла, води, газу;
- визначає першочергові потреби сім'ї, розуміє, що часом необхідно відмовитися від бажання придбати якусь річ;
- знає, що таке товар, як його можна придбати;
- знає різноманітні торгові заклади й товари, що їх вони продають;
- знає, що речі, які викидають, проходять вторинну переробку;
- знає, що сміття потрібно сортувати і викидати у різні контейнери.

ЗВУКОВА КУЛЬТУРА МОВЛЕННЯ

➤ **Вікові можливості дитини**

Дитина п'ятого року життя оволодіває вимовою всіх звуків рідної мови. Зменшується кількість перестановок складів, пропусків звуків, зникає загальне пом'якшення їх, з'являється правильна (хоча й нестійка) вимова шиплячих звуків [ш], [ж], [ч] та [р]. Водночас у деяких дітей ще залишається нестійкою вимова певних шиплячих і свистячих звуків: у словах у сполученні з голосним звук вимовляється правильно, а у сполученні з приголосним – неправильно. Дитина часто відчуває труднощі звуковимови у словах, насичених різними приголосними, наприклад, свистячими та шиплячими водночас. Це пояснюється тим, що діти ще не завжди виразно сприймають звуки на слух або нечітко диференціюють їх у власному мовленні.

Завдяки достатньо розвинутому мовленнєвому слухові дошкільник розрізняє у мовленні дорослих підвищення та зниження сили голосу, помічає пришвидшення чи уповільнення темпу мовлення, відчуває різні інтонаційні засоби виразності. Дитина цього віку може точно відтворювати різні інтонації, виражати інтонаційне ставлення до мовця.

У розвитку звукового аспекту мовлення у дитини на п'ятому році життя спостерігаються суперечності. З одного боку – особлива чутливість до звуків мови, достатньо розвинений фонематичний слух; з другого – недостатньо розвинений артикуляційний апарат.

➤ **Освітні завдання**

- Розвивати мовленнєве дихання та фонематичне сприйняття звуків мови.
- Удосконалювати моторику артикуляційного апарату.
- Розвивати інтонаційну виразність мовлення (темп, тембр, силу голосу, інтонацію, наголос).
- Удосконалювати правильну вимову всіх звуків рідної мови.

Формувати уявлення: слова звучать і вимовляються по-різному, тому що мають різні звуки. Вчити визначати перший звук та розрізняти на слух тверді й м'які приголосні (терміни “твердий”, “м'який звук” не вводити).

Удосконалювати вимову всіх засвоєних звуків, особливо вправляти у вимові звуків: [г], [к], [х], [ф], [ц], [ц'], [з], [з'], [с], [с']. Вчити твердо вимовляти звукосполучення [шч] – щ. Стежити за твердою вимовою шиплячих звуків, напівпом'якшеною – перед [і] (шість, жінка) та пом'якшеною вимовою подвоєних шиплячих в іменниках середнього (збіжжя, клоччя) та

жіночого роду (ніччю). Вчити дітей оглушувати дзвінкий приголосний [з] у префіксах перед глухими: [ш]шити, ро[с]цвітати, ро[ш]чистити.

Вчити вимовляти звуки [р], [р'], [л'] (буряк, грудень; тополя, олія).

Добиватися роздільної вимови йотованих голосних із попередніми приголосними (сім'я, об'їхати, в'ється, п'ять).

Вчити виділяти голосом приголосні звуки за завданням вихователя (ссани, кітт, смуггастий). Добирати слова, близькі за звучанням: шапка – жабка, кіт – кит, клубок – горбок.

Продовжувати розвивати інтонаційну виразність мовлення (дикцію, тембр, мелодику, фразовий і логічний наголоси).

Привчати говорити без напруження, регулювати силу голосу залежно від ситуації: пошепки, тихо, голосно.

➤ **Показники компетентності дитини:**

- правильно вимовляє всі звуки рідної мови;
- розрізняє близькі фонемі;
- виокремлює слова з потрібним звуком із тексту;
- виокремлює перший і останній звуки;
- регулює силу голосу відповідно до ситуації;
- диференціює поняття “звук”, “слово”.

СЛОВНИКОВА РОБОТА

➤ **Вікові можливості дитини**

Дитина п'ятого року життя характеризується надзвичайною мовленнєвою активністю, що виражається у нескінченних запитаннях (чому?). Словник дитини становить 2200–2500 слів. У ньому наявні всі частини мови. Впродовж п'ятого року відбувається “розквіт” словотворення, дитина утворює нові слова від усіх частин мови. На цьому етапі збагачується словник, розвивається здатність до узагальнення.

Дитина диференціює поняття (гарний, добрий, ласкавий) – раніше всі ці якості вона називала універсальним словом “гарний”.

Незважаючи на збільшений словниковий запас, з'являється розрив між пасивним і активним словником. Тому в мовленні дітей часто трапляються вказівні займенники і частки (цей, туди, там).

В активному словнику є узагальнювальні слова, абстрактні поняття (радість, хоробрість). Дитина правильно використовує багатозначні слова, добирає синоніми, антоніми, проте недостатньо розуміє переносне значення слів.

У мовленні дошкільник користується образними виразами (кіт-воркіт, ведмідь-набрід); знає прислів'я, загадки, приказки, скоромовки, використовує фразеологічні звороти та звуконаслідувальні слова.

➤ Освітні завдання

- Поповнювати та уточнювати словниковий запас, сприяти активізації слів у мовленні, особливо слів, що позначають якість та дію.
- Вчити правильно вживати слова відповідно до ситуації.
- Забезпечувати подолання розриву між активним і пасивним словом.
- Вчити при порівнянні предметів визначати суттєві ознаки.

Активізувати вживання слів. Розширювати активний словник словами, що означають предмети вжитку, окремі назви природного середовища (ставок, галявина); характеризують час (вечір, ранок, світає, вечоріє, полудень), означають моральні якості (лагідний, чуйний, ласкавий). Активізувати слова, що означають якості, дії.

Спонукаючи вживати слова з протилежним значенням (антоніми), під час порівняння предметів.

Ознайомлювати з багатозначністю слів (вухко дитини, вухко голки, вухко горнятка). Продовжувати вчити вживати узагальнювальні слова.

Поповнювати словниковий запас словами-назвами тварин жіночого роду (слониха, вовчиця тощо), назвами тварин-дитинчат (каченя, цуценя, теля тощо).

Поповнювати словник присвійними прикметниками (материнський, журавлиний тощо). Продовжувати збагачувати словник збірними іменниками (дівчата, листя тощо), абстрактними поняттями (турбота, дружба); іменниками зі здрібніло-пестливими суфіксами: **-атк**, **-ятк** (малюток, дівчатко), **-ець**, **-це** (віконце, хлібець); іменниками спільного роду: вередка, сирота, плакса; іменниками, які мають лише одну форму (борошно, тиша) або лише множину (ліки, ножиці, ворота); складними словами зі з'єднувальними голосними **о**, **е** (землемір, землетрус, снігопад, листопад).

Збагачувати словник дієсловами з суфіксом **-ну-** (стукнути, смикнути); з префіксами **про-**, **від-** (проходити, відмовляти).

Вводити в активний словник дієприкметники (минулий, прочитаний); прислівники з префіксом **по-** (по-нашому, по-вашому).

Збагачувати словник дітей художньо-поетичними виразами (равлик-павлик, коте-коточку), порівняннями.

➤ Показники компетентності дитини:

- вживає слова всіх частин мови;
- розрізняє і правильно вживає узагальнювальні абстрактні слова, слова, що означають збірні, образні вирази; складні, багатозначні слова;
- добирає синоніми й антоніми до слів;
- створює нові слова від усіх частин мови;
- користується образними виразами, фразеологічними зворотами відповідно до ситуації, а також звуконаслідувальними словами;
- намагається стежити за своїм мовленням: не вживати діалектних слів, вказівних займенників (без потреби).

ГРАМАТИЧНА ПРАВИЛЬНІСТЬ МОВЛЕННЯ

➤ Вікові можливості дитини

У дитини до 4,5 років завершується формування граматичної правильності мовлення.

У цьому віці дитина вільно користується складносурядними реченнями, в їх складі вперше з'являються вставні слова. Значно ускладнюється структура складнопідрядних речень, у яких можна налічити до 15 слів. Проте у складнопідрядних реченнях дитина часто пропускає частину головного речення або підрядного; замість складнопідрядного речення використовує кілька таких самих за формою, але простіших за змістом речень. Наприкінці п'ятого року життя з'являються складні речення з двох, трьох і більшої кількості простих речень.

У мовленні дитини ще багато граматичних помилок у відмінюванні іменників, прикметників, у вживанні роду і числа іменників, дієслівних форм, чергуванні приголосних звуків.

➤ Освітні завдання

- Продовжувати вчити засвоювати граматичні форми (рід, число, відмінок), відмінкові закінчення у словах.
- Вчити правильно будувати складнопідрядні речення.

Закріплювати і вдосконалювати навички дитини узгоджувати у реченні слова в роді, числі та відмінку, правильно вживати граматичні форми.

Вчити утворювати нові форми іменників, що позначають професію людини (чи її діяльність), від іменників (ліс – лісник, таксі – таксист), від дієслів (водити – водій, учити – учитель).

Відпрацьовувати правильне вживання іменників, що позначають назву істот без вказівки на стать (спільного роду): метелик, сом тощо.

Звертати увагу дітей на різні способи творення слів (хлібниця, сільничка, цукерниця).

Вправляти у правильному вживанні граматичних форм, що змінюють місце наголосу при зміні числа (*нісók – ніскі́, рука́ – ру́ки*).

Вчити вживати наказову форму дієслів. Продовжувати вчити правильно вживати дієслова у різних особових формах (м'яти, мну, мнеш, мне); утворювати дієслова з різними префіксами **пере-**, **об-**, **роз-** (йти – **перейти**, казати – **розказати**).

Вправляти у правильному вживанні відмінкових форм займенника **чий** (чийого, чийому, чийім), неозначених займенників (якийсь, чийсь, щось, кимось).

Вчити утворювати ступені порівняння прикметників зі словами “багато”, “небагато”, “куди”, “трохи” (набагато ширший, значно вужчий, куди ліпший, трохи вищий); із суфіксами **-ісіньк**, **-есеньк**.

Вчити вживати збірні числівники й узгоджувати з ними іменники: четверо хлопців, троє дівчат; утворювати порядкові числівники (перший, другий) та узгоджувати їх з іменниками (другий ряд, перше вікно).

Розширювати запас вигуків і часток. Звертати увагу дітей на чергування звуків при змінюванні деяких слів (стіл – на столі, муха – мусі).

Спонукаати дітей до вживання різних типів речень (прості: непоширені та поширені; складносурядні та складнопідрядні); будувати їх за допомогою дорослого, а згодом – самостійно.

➤ **Показники компетентності дитини:**

- засвоює граматичні форми, відмінкові закінчення, хоч робить незначні граматичні помилки (чергування приголосних);
- утворює форми однини та множини;
- утворює від інших частин мови нові граматичні форми за допомогою суфіксів, префіксів;
- засвоює рід іменників, кличний відмінок як у звертанні до дітей, так і до дорослих;
- утворює наказовий спосіб дієслова;
- будує речення різного типу: прості, складносурядні зі сполучними словами, прямою мовою;
- правильно вживає відмінкові форми неозначених займенників;
- вживає у мовленні порядкові числівники й узгоджує їх з іменниками.

ЗВ'ЯЗНЕ МОВЛЕННЯ

➤ **Вікові можливості дитини**

Дитина п'ятого року життя активно вступає в розмову, бере участь у колективній бесіді. Ситуативне мовлення поступово замінюється контекстовим, хоча ситуативне й залишається, проте дитина використовує його відповідно до ситуації.

Розвивається монологічне мовлення, мовлення-повідомлення. Відтепер дитина будує висловлювання різного типу: мовлення-розповідь (сюжетні розповіді на наочній та словесній основі, переказ художніх творів), мовлення-описи.

Зв'язне мовлення ще недосконале. Дитина не вміє правильно формулювати запитання, доповнювати і виправляти відповіді ровесників. У розповідях вона копіює зразок дорослого; спостерігається порушення логіки: речення всередині розповіді пов'язані формально (словами “ще”, “потім”). Дитина відчуває труднощі в доборі слів, виборі теми, сюжету власного висловлювання.

Переказуючи знайомі казки, складаючи коротенькі розповіді за картинками чи іграшками, вона потребує активної допомоги з боку дорослого.

➤ Освітні завдання

- Вчити дітей розуміти композиційну структуру розповіді, використовувати різні форми її початку.
- Вчити не копіювати зразок вихователя, а висловлюватися самостійно.
- Розвивати вміння будувати самостійні висловлювання різних типів (опис, розповідь, переказ).

Привчати вільно спілкуватися з дорослими і ровесниками, відповідаючи на запитання і ставити запитання; підтримувати бажання розповідати про свої спостереження, переживання.

Вчити відповідати на запитання, не відхиляючись від змісту запитання, вести колективний діалог (трьох–п’ятеро дітей) як у невимушеній формі, так і під час організованих занять, застосовуючи засоби інтонаційної виразності.

Вчити дітей складати описові розповіді про іграшки, предмети, зовнішність людини, тварини за зразком вихователя та порівняльний опис двох іграшок (предметів, картинок). Вчити зв’язно розповідати за новою картиною (за зразком, з допомогою вихователя, за планом); складати сюжетні розповіді про знайомі іграшки, а з другого півріччя – про нові іграшки (за зразком, з допомогою вихователя, за його планом); складати розповіді з трьох-чотирьох речень, спираючись на життєві враження (за зразком, з допомогою вихователя), а з другого півріччя складати загадки про предмети, явища.

Вчити дітей використовувати в розповіді елементи опису дійових осіб, природи, діалоги героїв, дотримувати послідовності розповіді.

Вчити розуміти композиційну структуру розповіді (початок, середина, кінцівка), ознайомити з різними формами початку розповіді.

Продовжувати розвивати пояснювальне мовлення (“Спочатку поясни, як ти будеш...”), спонукати дітей до міркування (“Як ти гадаєш, чому так трапилося?”). Вчити переказувати за ролями, за частинами, за допомогою розгорнутого словесного плану, добірки ілюстрацій до тексту казки чи оповідання, розміщених послідовно.

➤ Показники компетентності дитини:

- самостійно вступає у розмову з дітьми, дорослими, підтримує діалог;
- веде організований (стимульований) діалог на запропоновану тему, груповий діалог (бесіду);
- відповідає реченнями на запитання за змістом картини, художньо-го тексту;
- складає розповіді за зразком вихователя: описові, сюжетні, з опорою на наочний матеріал і без нього;
- переказує знайомі оповідання й казки.

МОВЛЕННЄВИЙ ЕТИКЕТ

Збагачувати словник дітей новими формами мовленнєвого етикету в ситуаціях вітання (“Привіт”, “Вітаю тебе”); прощання (“До зустрічі”, “На все добре”, “Прощавай”); знайомства (“Давай познайомимось...”; “Як тебе (Вас) звати?” “Мене звати... А тебе?”); подяки (“Я Вам дуже вдячний”, “Ще раз дякую”); прохання (“Я тебе (Вас) дуже прошу”; “Будьте ласкаві”); вибачення (“Вибачте”, “Прошу не ображатися на мене”).

Продовжувати вчити дітей культури мовленнєвого спілкування: розмовляти спокійним, лагідним тоном, з усмішкою; не втручатися в діалог старших; розмовляти з дітьми та дорослими привітно, тактовно висловлювати відмову, незгоду.

Давати поняття про культуру взаємин: негарно мовчати, коли треба говорити і навпаки; не використовувати короткі відповіді на зразок “угу”, “ага”; не вживати слів-вulgаризмів, жаргонних слів.

➤ **Показники компетентності дитини:**

- володіє мовленнєвим етикетом (вітання, прощання, знайомства, подяки, вибачення, прохання);
- намагається не вживати у мовленні слів-вulgаризмів, жаргонних слів, діалектів;
- не втручається у діалог дорослих;
- розмовляє з дітьми та дорослими привітно;
- висловлює незгоду спокійним тоном.

НАВЧАННЯ ЕЛЕМЕНТІВ ГРАМОТИ

➤ **Вікові можливості дитини**

Дитина п'ятого року життя має особливе чуття і сприймання звукової сторони мови, тому саме цей вік є сенситивним для початку навчання елементів грамоти. Дитина цього віку проявляє інтерес до фонетичної точності мовлення, звукових ігор, словотворчості. Дошкільникові властиве вміння вслухатися у звучання слів, здатність розуміти терміни “слово”, “звук”.

➤ **Освітні завдання**

- Ознайомлювати з поняттям “слово”, вчити виокремлювати слово як самостійну смислову одиницю.
- Ознайомлювати зі звуковою будовою слів; вчити вмінню визначати перший і останній звуки у слові.
- Вчити засвоювати поняття “звук”, “слово”; розрізняти на слух тверді та м'які приголосні та голосні звуки.
- Вчити складати речення на наочному матеріалі, називати слова у реченні.

Практично ознайомлювати з термінами “слово”, “звук” без визначень, тобто вчити розуміти ці слова під час виконання вправ, у мовних іграх. Пояснювати, що слова складаються із різних звуків, звучать по-різному і подібно, звуки в слові вимовляють у відповідній послідовності. Звертати увагу на тривалість звучання слів (короткі та довгі), придумувати слова з відповідним звуком.

Вчити вслухатися у звучання слів, розрізняти подібні слова, вимовляти їх із різною силою голосу та в різному темпі. Вслухатися у рими у віршах, помічати в них звуки, які часто повторюються. Поступово вчити засвоювати значення поняття “звук”, “слово”.

Вчити розрізняти на слух м’які та тверді приголосні, визначати та окремо вимовляти перший та останній звуки у слові, інтонаційно виділяти потрібний звук у слові (гггуска, рррак), у вправах, іграх, художніх текстах; слово вимовляти злито, називати слова, в яких є відповідний звук з опорою на наочний матеріал і без нього.

Вчити складати речення, використовуючи наочний матеріал, називати слова в реченні.

➤ **Показники компетентності дитини:**

- диференціює поняття “звук”, “слово”;
- інтонаційно вимовляє звук у слові;
- добирає слова з потрібним звуком;
- виокремлює із тексту слова з відповідним звуком;
- виділяє у слові перший і останній звуки;
- складає речення за наочним матеріалом;
- послідовно називає слова у реченні.

ПІДГОТОВКА ДО НАВЧАННЯ ПИСЬМА

➤ **Освітні завдання**

- Розвивати у дітей кисть руки та дрібні м’язи пальців.
- Розвивати координацію рухів кисті, пальців, передпліччя, очей.
- Розвивати просторові уявлення дітей (ліворуч, праворуч, внизу, вгорі, посередині).

Сприяти розвиткові дрібних м’язів рук, використовуючи пальчикову гімнастику, пальчиковий театр. Зміцнювати м’язи зап’ястя, пальців рук, розвивати окомір, викладаючи візерунки із мозаїки, природного матеріалу, дрібних камінців на дощечках, укритих шаром пластиліну; вчити виготовляти різні конструкції з паперу, картону, конструкторів; малювати фарбами та олівцями декоративні візерунки на вирізаних формах, аплікувати, ліпити. Вправляти у зав’язуванні та розв’язуванні вузлів на шнурках різної товщини та довжини.

Вчити впізнавати на дотик дрібні предмети, іграшки з метою розвитку тактильного сприймання та пам'яті.

➤ **Показники компетентності дитини:**

- використовує набуті навички під час розігрування сюжетів за допомогою пальчикового театру, пальчикової гімнастики;
- вміє ліпити, аплікувати, конструювати, виконує декоративні малюнки; викладає візерунки з мозаїки та дрібного природного матеріалу; зав'язує та розв'язує шнурки з метою розвитку кисті руки, дрібних м'язів пальців, координації рухів руки, пальців, передпліччя, очей, розвитку окоміру;
- впізнає на дотик дрібні предмети, розвиваючи тактильне сприймання і пам'ять.

ХУДОЖНЬО-ЕСТЕТИЧНИЙ РОЗВИТОК

ХУДОЖНЯ ЛІТЕРАТУРА

➤ **Вікові можливості дитини**

У дитини п'ятого року життя підвищується здатність емоційно відгукуватися на зміст літературних творів, співчувати героям твору. Завдяки збільшенню обсягу та змісту запам'ятовування, під час переказування та розповідання твору дитина вдається до подробиць, передає пряму мову та слова автора.

Дитина встановлює прості причинові зв'язки в сюжеті, в цілому правильно оцінює вчинки персонажів. На п'ятому році життя з'являється реакція на слово, цікавість до нього, бажання багаторазово повторювати й обігрувати його.

➤ **Освітні завдання**

- Вчити цілісно сприймати і розуміти композицію та зміст художнього твору, його жанр.
- Привчати розрізняти і виокремлювати основні засоби художньої виразності, динаміку та ритмічну послідовність повторення дій, мораль казки, давати оцінку вчинкам героїв твору.
- Залучати до виразного читання віршів, вчити передавати їх характер.
- Вправляти в інтонаційній виразності при передачі діалогів, різних рухів героїв у іграх-драматизаціях та в інсценуванні художніх творів.

➤ **Читання та розповідання**

Вчити розрізняти і впізнавати жанр малих поетичних форм українського фольклору: українська народна пісня, прислів'я, забавлянка, загадка, скоромовка, мирилка, закличка.

Вчити уважно слухати твір; відповідати на запитання за його змістом; розуміти зміст соціально-побутових казок; самостійно виділяти зачин, кінцівку казки, знаходити повтори, образні вирази, визначати мораль казки; розповідати добре знайомі казки. Продовжувати вчити емоційно сприймати художні твори, відчувати характер, авторську інтонацію, розрізняти жанри, запам'ятовувати послідовність дій, персонажів у творі, давати оцінку дійвовим особам твору та висловлювати своє ставлення до них.

Формувати вміння співвідносити навколишню дійсність із художнім текстом, зіставляти зміст казок, оповідань із їх назвою.

➤ **Виразне читання**

Вчити свідомо запам'ятовувати вірші, виразно їх декламувати, інтонаційно передавати виражальні засоби та характер поетичних творів (ліризм, урочистість, радість, гумор); передавати логічні наголоси та паузи; розуміти гумор, виражати емоції. Звертати увагу дітей на художні образи, елементи, порівняння, метафори, епітети.

➤ **Робота з книжкою**

Продовжувати виховувати у дітей цікавість та бережне ставлення до книги: брати книжку чистими руками, обережно перегортати сторінки, не згинати і не малювати на них. Залучати до чергування в куточку книги, в разі потреби “ремонтувати” книжки. Влаштовувати тематичні виставки до дня народження письменників; ознайомлювати з доробками художників-ілюстраторів.

➤ **Театралізовано-ігрова діяльність**

Залучати дітей до драматизації художніх творів. Стимулювати до самостійних ігор-драматизацій за змістом казок, оповідань; інтонаційно виразно передавати діалоги, виразні рухи героїв.

Продовжувати вчити дітей розігрувати зміст віршів, забавлянок, українських народних пісень, епізоди казок, творчо імпровізувати їх зміст у сюжетно-рольових іграх.

➤ **Інсценування**

Залучати дітей до інсценування віршованих творів, написаних у діалогічній формі, дотримуючись дослівного відтворення тексту. Вчити інтонаційно передавати мову героїв твору та імітувати їхні рухи.

➤ Показники компетентності дитини:

- супроводжує рухами текст літературного твору;
- розуміє мораль казки, адекватно оцінює поведінку її героїв, висловлює своє ставлення до них;
- емоційно сприймає характер твору, розуміє зміст соціально- побутових казок, розуміє призначення книги, бережно до неї ставиться, за потреби “ремонтує” її;
- розрізняє жанрові особливості прозових і віршованих творів;
- читає напам’ять вірші та твори малого фольклорного жанру (потішки, забавлянки, лічилки, мирилки, скоромовки, загадки, прислів’я, приказки, народні пісні);
- визначає повтори, образні вирази, початок та закінчення казки;
- знає українські народні казки;
- розповідає казки за змістом ілюстрацій та без них;
- виконує малюнки за змістом художніх творів і розповідає за ними;
- самостійно влаштовує театралізовані ігри, ігри-драматизації за змістом добре відомих художніх творів;
- бере участь в інсценуванні художніх творів.

ОБРАЗОТВОРЧА ДІЯЛЬНІСТЬ

➤ Вікові можливості дитини

У чотирирічок формується стійкіший інтерес до образотворчого мистецтва, всі психологічні процеси стають дедалі досконалішими, розвиваються естетичні почуття. Дитина обстежує предмети за допомогою органів зору та дотику. Поглиблюються її знання про форму, величину. Дитина намагається в образотворенні передати характерність образів, що потребує вдосконалення формотворчих рухів, їх диференціювання та уточнення. Особливу увагу приділяють навчанню зображати предмети різної величини, що складаються з однієї чи кількох частин; закріплюють знання про специфічні ознаки об’єктів та явищ, колірну гаму.

Дитина ознайомлюється з новим формотворчим рухом – вирізуванням.

➤ Освітні завдання

- Розвивати стійкий інтерес до образотворчого мистецтва. Формувати вміння емоційно сприймати твори мистецтва, розповідати про них.
- Ознайомлювати з видами образотворення: графіка, живопис, декоративно-ужиткове мистецтво, скульптура, архітектура; жанрами: живопис, портрет, пейзаж, натюрморт.
- Удосконалювати набуті навички образотворення, вміння використовувати засоби передачі предметів і явищ довкілля (лінія, крапка, мазок, пляма, форма, композиція).

- Ознайомлювати з характерними особливостями Львівської вишивки: рослинні елементи, червоний, чорний, синій, жовтий, оранжевий кольори; київською вишивкою, яворівською іграшкою (виготовлена з дерева, світлий колір, рослинний елемент розпису), косівською керамікою (глина, світле тло, розпис білого, чорного, коричневого кольорів), виробами Гавареччини. Ознайомлювати з писанкарством і витинанкою; найпростішими способами вирізування. Виховувати бажання дотримувати правил безпеки.
- Підтримувати і стимулювати самостійний і колективний характер роботи. Розвивати виконавську майстерність і вправність. Вчити радіти результатам своєї роботи.

Малювання. Розвивати емоційну чутливість до творів образотворчого мистецтва: позитивне ставлення до персонажів, уміння помічати їх характерні особливості, виразність поз, жестів, барвистість костюмів, розповідати про взаємини між ними. Формувати вміння розрізняти і називати настрої та душевний стан людини під час аналізу творів мистецтва.

Виховувати повагу до майстрів декоративно-ужиткового мистецтва, розуміння складності процесу їхньої праці під час розгляду народних іграшок, вишивок, кераміки, писанок тощо. Вчити помічати яскравість і неповторність цих виробів.

Продовжувати вчити малювати олівцями, аквареллю, гуашшю, вуглиною, пастеллю: регулювати натиск під час заштриховування, не виходити за контури; зафарбовуючи, вести пензлем лише в одному напрямку, передавати характерність образів.

Спонукаати використовувати у роботі інноваційні техніки малювання: псевдофорт (малювання матрицями), флористика (відбивання рослин), малювання клеєм ПВА, свічкою (“сліпе” малювання), зубною щіткою тощо.

Вчити передавати у роботах основні особливості постатей чоловіків і жінок, асоціювати тіло людини з геометричними фігурами: чоловік – прямокутник, жінка – трикутник.

Розвивати вміння вести пошукову діяльність під час добору засобів реалізації задуманого.

Вчити зображувати предмети круглої, прямокутної, трикутної форми, ознайомити з овальною формою; розміщувати предмети в ряд, посередині аркуша та по всій площині; передавати складніші за будовою та пропорціями предмети, кольори; знайомити з барвами (червоний, зелений, коричневий, синій, чорний, білий) та їх відтінками, додаючи білила (блакитний, рожевий, сірий).

Вчити зображувати явища навколишньої дійсності, розміщувати у сюжеті об'єкти один біля одного та по всій площині; зображувати частини доби відповідним кольором небосхилу та наявністю небесних тіл; розрізняти і передавати у малюнках пори року відповідною кольоровою гамою.

Вчити малювати з натури, з пам'яті та з уяви; самостійно та колективно створювати нескладні сюжети, передавати характерні рухи, міміку, пропорції; виконувати багатопланові композиції, об'єднуючи предмети та персонажів за змістом; під час створення композицій знати і називати місцезнаходження об'єктів у просторі (спереду, ззаду, біля, між, вище, нижче).

Ознайомлювати з лінією горизонту та перспективою.

Розвивати вміння самостійно добирати пензлі за товщиною.

Розглядаючи вироби декоративно-ужиткового мистецтва, ознайомлювати дітей із різними орнаментами, елементами розпису.

Формувати почуття кольору, ритму. Вчити заповнювати знайомими елементами (кружки, лінії, мазки, крапки) площину круглої, трикутної, прямокутної форми (львівська та київська вишивка) та готові форми – баранці, коники, писанки тощо (яворівська та косівська іграшка). Поглиблювати знання про килимарство, ознайомити з технікою нанесення безвідривної лінії.

Вчити виконувати оздоблення ритмічно 2-3 кольорами.

Ліплення. Вдосконалювати навички ліплення під час роботи з глиною, пластиліном, тістом: розкачувати різні за розміром шматки прямими, коловими рухами долонь, розплющувати їх, надавати округлої, овальної та циліндричної форми. Вчити прищипувати, відтягувати, вдавлювати, примазувати глину (пластилін, тісто); передаючи характерні ознаки предметів, користуватися стекою; ліпити вироби гаварецької та косівської кераміки (гличик, тарілка, горнятко тощо); яворівську писанку (оздоблювати орнаментом).

Вчити дотримувати пропорцій, характерних особливостей та будови зображуваних предметів для отримання бажаних образів; створювати нескладні сюжети (“Качка з каченятами”) самостійно, з дорослим, з іншими дітьми.

Вчити співвідносити свої можливості з результатами роботи, радіти набутим навичкам, викликати інтерес до кінцевого результату, бажання використовувати виліплене в іграх.

Виховувати акуратність під час занять ліпленням: не бруднити одяг, меблі, працювати на спеціальних дощечках, після роботи витирати руки ганчіркою.

Аплікація. Вчити елементарних прийомів вирізування смужок різної ширини, предметів шляхом розрізання квадрата навпіл по діагоналі (дах, вітрило); вирізувати предмети округлої форми, обтинаючи кути у квадрата чи прямокутника (овочі та фрукти). Розвивати вміння правильно тримати ножиці та діяти ними: робити прямі розрізи, вирізати довгі смужки. Вдосконалювати навички наклеювання предметів, що складаються з окремих (2-3) частин (човник, літак, гриби).

Вчити диференціювати і називати геометричні форми, ритмічно розкладати та наклеювати їх; прикрашати готові форми (рушник, таріль,

іграшка) візерунками у відповідній колірній гамі, дотримуючи ритму, форми за мотивами львівської, косівської, опішнянської, васильківської кераміки; київської та львівської вишивки.

Розвивати естетичні почуття, художній смак, просторову орієнтацію. Спонукає використовувати для наклеювання, окрім паперу, природний та допоміжний матеріал.

Вчити узгоджувати свої дії та задуми з іншими у колективній роботі.

➤ Показники компетентності дитини:

- користується в образотворчій діяльності не лише традиційними матеріалами та інструментами, але й новими;
- досягає бажаних результатів, наслідуючи рухи дорослого;
- вміє долати труднощі на шляху до досягнення мети;
- планує свої дії, їх послідовність, розуміє доцільність цих дій;
- удосконалює власні вироби, переробляє у разі потреби;
- намагається знайти виробам практичне застосування;
- знає і дотримує правил безпеки під час занять образотворчою діяльністю;
- самостійно прибирає робоче місце після закінчення роботи;
- цілеспрямовано привертає увагу дорослого й однолітків до власних виробів, вимагає позитивної оцінки;
- прагне передати власне “Я” у художньо-творчих діях;
- болісно реагує на негативну оцінку;
- відмовляється від надмірної допомоги дорослого, прагне самостійно досягти успіху;
- доводить свою думку;
- ідентифікує об’єкти природи та довкілля зі знайомими геометричними фігурами;
- володіє елементарним обсягом знань про види образотворчого мистецтва, розрізняє їх (з допомогою дорослого);
- знає і впізнає народну іграшку, захоплюється нею як витвором мистецтва;
- проявляє зацікавленість своєю зовнішністю, намагається в автопортреті передати настрій, душевний стан;
- цінує і захоплюється витворами українських митців;
- у художньо-творчій діяльності планує свої дії;
- розповідає про задумане, способи досягнення мети, може прокоментувати ці дії, прогнозує кінцевий результат;
- коментує роботу над власним портретом, характеризує себе, називає частини тіла, обличчя;
- вміло використовує набуті навички образотворчої діяльності;
- охоче виконує завдання естетичного характеру;
- проявляє бажання займатися художньою творчістю;
- розрізняє жанри мистецтва, розуміє їх своєрідність;

- прикрашає перед святами свою домівку, групу власними виробами;
- власноруч виготовляє подарунки рідним і близьким;
- намагається проявити у роботі творчість, індивідуалізувати свій виріб;
- пробує нове, незнайоме, проявляє зацікавленість до останнього, запитує, співвідносить побачене з власним обсягом знань;
- проявляє винахідливість, фантазію, самостійність;
- охоче експериментує з нетрадиційними техніками в образотворчій діяльності, очікує позитивного результату роботи.

МУЗИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ

➤ **Вікові можливості дитини**

На п'ятому році життя діти можуть емоційно переживати настрої, характер музичного образу. Вони точно визначають темп звучання музики (швидко, помірно, повільно), динаміку (голосно – тихо). Діти цього віку сприймають звуковисотний та ритмічний малюнок мелодії, тембр музичних інструментів; можуть інтонаційно чисто співати, ритмічно рухатися, імпровізують рухи. Із задоволенням водять хороводи, беруть участь у музичних іграх-драматизаціях на теми українських народних пісень та ігор.

➤ **Освітні завдання**

- Розвивати здатність дітей захоплюватися красою музичних образів, настроїв, емоційно реагувати на тембр, ритм, лад музичних творів.
- Сприяти отриманню задоволення від самовираження в музиці (власна музична творчість, музикування, пластичне інтонування).
- Вчити співати природним голосом, без напруження.
- Залучати до виконання музичних рухів, передаючи конкретний характер музики, зміну її динаміки, темпу, регістрів.
- Розвивати чуття інтонаційної виразності української народної музики на прикладі українських народних пісень, народних ігор.
- Вчити грати на музичних інструментах (бубон, маракаси, трикутник тощо).

Слухання. Виховувати здатність захоплюватися красою музики та її виражальними засобами. Вчити відчувати характер музики, впізнавати твори за мелодією, називати їх; визначати жанри (пісня, танець, марш), темп, динаміку. Ознайомлювати дітей зі звучанням однієї й тієї самої мелодії на різних інструментах, впізнавати їх звучання. Розвивати вміння висловлювати свої думки про характер музики, засоби її виразності.

Співи. Вчити співати виразно, протяжно, правильно вимовляти слова, передавати мелодію пісні; вміти прислухатися до співу дорослого та дітей, разом починати й закінчувати пісню; починати спів після музичного вступу; співати в одному темпі з інструментальним супроводом та без нього.

Музично-ритмічні рухи. Стимулювати дітей виконувати ритмічно рухи під музику, узгоджуючи їх з темпом, динамікою, характером; своєчасно змінювати рухи в танцях, хороводах, народних іграх; рухатися під музику в помірному, швидкому та повільному темпі. Вчити розходитися з кола врозтіч та утворювати коло; виконувати нескладні таночки по одному, в парах, вивчати такі танцювальні рухи: притупування однією та двома ногами, ставити ногу на п'ятку, напівприсідання, бічний крок, кружляння в парах; водити хороводи. Продовжувати розвивати емоційну чутливість на музичний образ, виражати його основними образно-пантомімічними рухами; переносити елементи творчості у виконання музично-ритмічних рухів.

Гра на музичних інструментах. Вчити розрізняти темброве забарвлення різних дитячих музичних інструментів, називати динамічні відтінки музичного твору; добирати з допомогою вихователя мелодії, імпровізувати різні ритмічні малюнки; на музичних інструментах виконувати задумані настрої (радісно, ласкаво, сумно, тривожно). Заохочувати до створення музичних привітань й мелодій.

➤ **Показники компетентності дитини:**

- здатна захоплюватися красою музики та її виражальними засобами;
- співає природним голосом, без напруження, протяжно;
- починає і закінчує музичний твір разом з усіма дітьми;
- співає з інструментальним супроводом і без нього;
- вміє починати музичний твір після музичного вступу;
- ритмічно виконує рухи під музику, узгоджує їх із динамікою, характером, темпом, своєчасно змінює рухи під час танців та хороводів;
- виконує танці по одному та в парах, здатна імпровізувати рухи;
- драматизує музичні твори українських народних пісень та ігор;
- грає на музичних інструментах, добирає з допомогою вихователя мелодії, створює музичні мелодії та привітання.

КОНСТРУКТИВНА ДІЯЛЬНІСТЬ

➤ Вікові можливості дитини

Дитина п'ятого року життя, займаючись конструктивною діяльністю, починає виділяти мету і, підпорядковуючи їй свої дії, вчиться керувати своєю поведінкою, доводити розпочату справу до кінця.

Набутий дитиною досвід дій із будівельним матеріалом, конструкторами та її успіхи у практичній діяльності створюють сприятливі умови для виникнення у неї почуття впевненості у своїх силах, самостійності.

Тематика конструювання значно ширша, хоч задуми залишаються ще недостатньо чіткими та стійкими. Сюжетна творчість спершу є асоціативною (збудувати, а потім назвати), а з часом стає більш усвідомленою, осмисленою. Конструкції, створені дитиною, досконаліші, складніші. Наприклад, спочатку дитина споруджує будинок без вікон і дверей, потім будує з вікнами і дверима; спершу це може бути невеликий будиночок для ляльки, пізніше – більший для різних звірів.

Конструктивна діяльність викликає у дитини емоції, зміцнює віру в свої сили, виховує почуття власної гідності.

➤ Освітні завдання

- Вчити під час створення будівель використовувати знання про навколишній світ, способи конструювання, споруджувати нові будівлі за зразком.
- Вчити обмірковувати задуми ігрових споруд, вирішувати розумові завдання: добір матеріалу відповідно до задуму, послідовність будівництва.
- Вчити творчо змінювати будівлі, підкреслювати характерні ознаки конструкції відповідними деталями.

Формувати у дошкільників уміння ставити перед собою мету, планувати послідовність операцій, добирати і називати необхідний матеріал.

Продовжувати вчити розрізняти і називати деталі будівельного матеріалу (кубик, пластина, брусок, призма), використовуючи деталі з урахуванням їх конструкцій (стійкість, величина, форма). Формувати вміння виокремлювати частини, деталі частин, пояснювати їх просторове розміщення. Формувати узагальнене уявлення про будівлі, що конструюються. Вчити будувати різні конструкції одного і того самого об'єкта (казковий будиночок, будиночок), порівнювати їх; визначати, що в них спільного і відмінного, самостійно змінювати форму за довжиною і висотою, самостійно змінювати їх висоту, довжину і ширину.

Формувати узагальнені способи конструювання (створення цілого з деталей шляхом комбінаторики, надбудови, прибудови тощо).

Привчати об'єктивно оцінювати результати своєї роботи чи однолітків, творчо розповідати про задум спорудження будівлі чи виробу.

Формувати вміння знаходити нові комбінації, видозмінювати раніше зроблене, усвідомлювати реальні можливості застосування своїх виробів у житті; створювати атмосферу творчості й співпраці з дорослими.

Ознайомлювати дітей із конструктивними властивостями паперу. Вчити згинати прямокутні, квадратні аркуші паперу навпіл, з'єднувати сторони і кути.

Сприяти вирішенню нових конструкційних завдань під час виготовлення виробу, розвиткові ініціативи та винахідливості. Вчити декорувати вироби народними орнаментами, виготовляти іграшки з паперу, зігнутого навпіл, приклеюючи до основної форми деталі. Вчити робити будівлі відповідно до розмірів іграшок, використовувати їх у грі.

Заохочувати дітей до виготовлення предметів із природного матеріалу. Вчити робити прості вироби, використовуючи для скріплення частин клей, пластилін (їжак, човник, шапочка).

Давати уявлення про раціональне розміщення і економне витрачання матеріалів, дотримання порядку під час виконання роботи.

Вчити будувати з допоміжного матеріалу (паперові коробки, пластмасові пляшки тощо), розвивати фантазію та конструктивні здібності. Виховувати витримку, дисципліну в процесі оволодіння вміннями та навичками, критичне ставлення до себе, однолітків, друзів, до результатів їхньої праці.

Вчити добирати відповідний матеріал для виготовлення виробу за зразком, моделлю, фотографією.

Показники компетентності дитини:

- вміє працювати з різними видами конструкторів, добирає деталі відповідної форми, розміру та колірної гами;
- має навички роботи з папером, клеєм та ножицями;
- творчо змінює будівлю, створюючи сюжетні споруди;
- добирає відповідні матеріали для виготовлення виробу за зразком, моделлю, фотографією;
- збагачує і розширює предметно-ігрове середовище створеними власноруч і разом із дорослими конструкціями, іграшками, саморобками, використовуючи їх для реалізації ігрових задумів.

ТЕАТРАЛІЗОВАНА ДІЯЛЬНІСТЬ

➤ Вікові можливості дитини

У дитини п'ятого року життя розвивається стійкіша увага до перегляду театралізованих дійств, вистав. Дитина розуміє, що в театрі актори відтворюють життєві ситуації. Може висловити своє враження від

переглянутої вистави, стежить за розвитком подій, емоційно сприймає театралізоване дійство, реагує на вчинки героїв, розуміє мораль твору.

Під час індивідуальних ігор з іграшками оживлює їх, виконує ролі по чергово за себе і за іграшку; відтворює тексти напам'ять; передає інтонаційно діалоги персонажів, використовуючи жести, міміку, пантоміму.

Починає самостійно або з однолітками влаштовувати імпровізовані "театри", допомагає виготовляти костюми та декорації.

➤ **Освітні завдання**

- Вчити дітей придумувати нескладний сюжет театралізованого дійства, розподіляти ролі. Спонукає до розігрування побутових сцен, використовуючи особистий життєвий досвід.
- Розвивати вміння виконувати ролі під час спільної з вихователем театралізованої діяльності, під час ігор з іншими дітьми та під час самостійних ігор із партнерами-іграшками. Вчити розігрувати твори усної народної творчості, розуміти жанрову особливість казок (герої та предмети оживають, використовуються повтори тощо) для перенесення їх у свою творчу діяльність.
- Розвивати стійку увагу під час перегляду театралізованих дійств, уміння стежити за змістом твору, розвитком подій.
- Продовжувати формувати вміння емоційно відгукуватися на виставу, співчувати героям, реагувати на їхні вчинки.
- Вчити розуміти мораль твору, розпізнавати добро і зло; дослівно відтворювати текст, передавати роль із відповідною інтонацією, жестами, мімікою, рухами. Розвивати пам'ять, мовлення.
- Продовжувати ознайомлення з театром: у театрі є театральна зала, гардероб, фойє, каса. Ознайомлювати з назвами професій людей, які працюють у театрі.
- Вчити висловлювати свої враження від вистави, вчинків героїв.
- Залучати дітей до виготовлення костюмів, декорацій.

➤ **Тематика вправ, ігор, репертуар**

"Що ти запам'ятав?", "Пофантазуємо", "Уяви, що ти – пісенька. Про що ти співаєш?", "Скажи швидко (поволі)", "Тихо-голосно", "Як говорить мишка (вовк, зайчик)?", "Кого показує твій друг?", "Розкажи, який твій улюблений персонаж".

Настільний театр "Пан Коцький" (українська народна казка); ляльковий театр "День народження Катрусі"; фланелеграф "Колосок" (українська народна казка); гра-драматизація "Колискова для Наталочки"; гра-імітація "Зоопарк".

➤ **Показники компетентності дитини:**

- доречно імітує рухи, жести персонажів;
- вдало передає рольову поведінку;
- згруповує однолітків для спільної театралізованої діяльності;

- вміє відтворювати позитивних і негативних персонажів;
- зважає на інтереси інших учасників дійства;
- емоційно переживає сюжет твору;
- знає, називає та може передати основні емоції людини;
- вдало передає характерні риси персонажів;
- діє в ігрових ситуаціях відповідно до змісту;
- вміє розповісти про враження від вистави;
- описує характер героя, його вчинки;
- пробує читати монолог;
- висловлює своє ставлення до художніх творів;
- розуміє, що вистава з гарними яскравими декораціями ліпше сприймається;
 - бере активну участь в обговоренні сюжету;
 - проявляє фантазію та вигадку, передаючи образ персонажа, відтворює власну думку про нього.

ІГРОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

➤ Вікові можливості дитини

Істотно зростають фізичні можливості дитини, збільшується потреба у самостійності та фізичній активності, рухові дії стають більш усвідомленими, цілеспрямованими.

Дитина ускладнює сюжети ігор, намагається поводитися відповідно до правил гри, прагне виконувати більше ролей.

Малюк проявляє ініціативу у спілкуванні з однолітками, більше цікавиться ними, демонструє в іграх свої можливості. Проявляється здатність попередньо обдумати та узгодити з іншими нескладний сюжет гри, розподілити ролі та ігровий матеріал. Дитина здатна свідомо узгодити свою поведінку та дії з поведінкою інших учасників гри.

В іграх дитина починає не тільки наслідувати дорослого, а й проявляє творчість, вигадку. Зростає здатність діяти за особистим бажанням, проявляється відповідальність. У цьому віці дитина вже може свідомо оцінювати свої можливості та можливості інших дітей. Самостійно обирає місце гри, партнерів.

Основним видом діяльності дітей цього віку є сюжетно-рольова гра. Наприкінці цього вікового етапу сюжет стає більш розгорнутим; дитина починає відображати у грі не просто послідовно взаємопов'язані дії, а й передає людські взаємодії; оволодіває рольовою поведінкою. З'являється стійкість сюжету, зростає кількість учасників гри, проявляються творчі взаємини. В іграх діти починають використовувати не лише власний досвід, а й передають враження від образу героя художнього твору, мультиплікаційного героя, кіногероя.

На цьому етапі істотного значення для розвитку дітей набувають ігри, особливо спільні сюжетно-рольові, що стають провідним видом діяльності і мають вагомий вплив на формування світогляду дитини.

Чималу роль у фізичному та розумовому розвитку відіграють рухливі та дидактичні ігри. А оскільки у чотирирічок велике бажання займатися продуктивною діяльністю, вони реалізують його через будівельно-конструктивні ігри.

У цьому віці діти також стають дуже допитливими, прагнуть самотужки знайти відповіді на запитання, що їх цікавлять, активно використовують раніше набутий життєвий досвід, експериментують, досліджують у творчих іграх.

Поступово сюжети ігор стають стійкішими, зростає кількість учасників гри. Завдання вихователя – розвивати зацікавлення різними видами ігор, уміння зайняти себе грою, дотримувати правил, доводити гру до логічного завершення.

➤ **Освітні завдання**

- Заохочувати до спільних сюжетно-рольових ігор.
- Розвивати зацікавлення дітей різними видами ігор, уміння дотримувати правил, дружно гратися, завершувати гру.

➤ **Сюжетно-рольові ігри**

Вчити дітей самостійно обирати тему гри, задумувати сюжет, що містить 1-2 життєві ситуації; поступово розширювати його (переходити від подій у сім'ї та в дитячому садку до відображення того, що відбувається в найближчому соціальному оточенні); переходити від показу послідовних дій, пов'язаних між собою, до рольової поведінки.

Привчати погоджувати тему та сюжет гри з іншими її учасниками, спільно добирати атрибути та предмети, використовувати предмети-замінники; задумувати сюжет, де є 2-3 ролі (мама-тато-дитина або вихователь-няня-дитина), що взаємодіють між собою.

Розвивати за допомогою гри культуру поведінки та спілкування.

Розширювати та урізноманітнювати рольові дії, заохочувати до наслідування побутових дій. Вчити самостійно продумувати майбутній план гри, обігрувати за ним сюжет, по можливості виконувати чітко та якісно обрану роль. Сприяти реалізації знайомих казок, літературних сюжетів, використовуючи засоби зовнішньої виразності (темп мови, силу голосу, тембр тощо), міміку та пантоміму. Спонукаючи використовувати усну народну творчість.

Вчити організації гри: обрати місце та облаштувати обстановку за сюжетом.

➤ **Ігри-драматизації**

Удосконалювати вміння відтворювати в іграх сюжети знайомих улюблених казок, об'єднуючи для цього по кілька дітей у невеликі

підгрупи; використовувати в іграх різні види театрів. Розвивати інтерес до драматизації.

➤ **Конструкторсько-будівельні ігри**

Вчити дітей зводити споруду на обрану тему (за планом), продумувати, якою вона буде, радітися з товаришами щодо намірів та планів будівництва, спільно добирати матеріал та деталі.

Вправляти в умінні використовувати раніше набутий досвід для будівництва нескладних споруд; продумувати та створювати складніші конструкції (багатоповерховий будинок, гараж для двох автомобілів, магазин на два відділи тощо). Вчити добирати матеріал для будівництва, враховуючи його якості (масу, стійкість, величину, просторове розміщення) та можливості використання.

Розвивати вміння відчувати пропорції та симетрію деталей споруди. Заохочувати до використання в будівлях великого будматеріалу (дошки, ящики, коробки тощо). Вчити використовувати зведені споруди у сюжетно-рольових та дидактичних іграх. Вчити будувати з природного матеріалу (сніг, вода, пісок, каміння), визначаючи та використовуючи його властивості.

Розвивати інтерес до різноманітних мозаїк, розрізних картинок (6–12 частин), кубиків із картинками й іншого настільного “будівельного матеріалу”. Привчати тримати “будівельний матеріал” у порядку.

➤ **Дидактичні ігри**

Продовжувати розвивати за допомогою дидактичних ігор пізнавальні процеси дитини: увагу, уяву, мислення.

Вчити визначати властивості предметів (величина, форма, колір), користуючись органами чуття: слух, дотик, зір.

Вправляти в умінні об’єднувати предмети за зовнішньою подібністю, групувати їх, виокремлювати спільні та відмінні ознаки; розташовувати предмети у порядку зростання чи спадання, вживати порядкові та кількісні числівники, зіставляти їх із геометричними фігурами; порівнювати дві множини; орієнтуватися у часі.

Закріплювати знання про рослинний і тваринний світ, об’єкти неживої природи.

Вправляти у звуковимові, вмінні виокремлювати певний звук. Збагачувати словник дітей, формувати вміння змінювати слова, узгоджувати їх з іншими словами; розмовляти реченнями.

Розвивати наполегливість, зосередженість.

Тематика дидактичних ігор

Пізнавальний розвиток.

Ознайомлення з природою: “Парні картинки”, “Букет”, “Знайди собі пару”, “Голоси тварин”, “Свійські тварини”, “Зоологічне лото”, “Чарівна торбинка”, “Хто, де живе і що їсть?”, “Склади картинку”, “Листочки”,

“Пори року”, “По гриби”, “Наші рослини”, “Ботанічне лото”, “Магазин”, “Наш город”, “Малята”, “Місяць, Сонце, Земля”.

Логіко-математичний розвиток.

Кількість і лічба: “У кого скільки?”, “Збудуємо драбинку”, “Що змінилося?”, “Магазин”, “Пройди у ворота”, “Знайдемо кошенят (курчат, каченят)”, “Яку іграшку заховано?”, “Знайди свій будиночок”, “Кому скільки?”

Величина: “Кольоровий диск”, “Хто краще виконає завдання?”, “Навпаки”, “Яка іграшка захована?”, “Піраміда”.

Форма: “Гаражі”, “Чарівна торбинка”, “Що там?”, “З яких фігур складається предмет?”, “Подорож”, “Знайди таке саме”, “Відгадай, що це”.

Ознайомлення із простором: “Що змінилося?”, “Відгадай, що де розміщено”, “Склади такий самий орнамент”, “Хто скаже правильно?”.

Ознайомлення з часом: “Наш день”, “Коли це буває?”, “Вчора і сьогодні”, “Завтра”, “Навпаки”.

Мовленнєвий розвиток.

Зв’язне мовлення: “Магазин”, “Листоноша приніс посилку”, “Розкажи казочку”, “Що ти бачиш на картинці?”, “Чарівна торбинка”.

Звукова культура мовлення: “Зіпсований телефон”, “Упіймай м’яч”, “Як про це сказати?”, “Назви і відгадай”, “Літак”, “Летять сніжинки”, “Комар”, “Покатайся на конику”, “Поверни слово”, “Підкажи звук”, “Слова забули своє місце”, “Добери різні слова”, “Ось так вимовляються звуки”.

Словник: “Додай слово”, “Широке, довге, високе”, “Що потрібно?”, “Покажи те, що я назву”, “Скажи навпаки”, “Одним словом”, “Хто, що робить?”.

Граматика: “Ви хочете – ми хочемо”, “Чий будинок?”, “Загадка”, “Доручення”, “Зроби, як було”, “Де собачка?”, “Квіти розквітли”, “Чого не вистачає?”, “Кого не стало?”, “Один – багато”.

➤ **Народні рухливі ігри**

Вивчити декілька нескладних рухливих ігор, у тому числі народних, самостійно організувати їх. Вчити чітко дотримувати правил гри. Викликати зацікавленість рухливими іграми, бажання займатися руховою активністю, правильно виконувати рухові дії, отримувати від цього задоволення.

Виховувати наполегливість, витримку, взаємодопомогу. Сприяти розвитку дружніх взаємин.

Розвивати вміння самостійно бавитися м’ячами, скакалками, обручами. Заохочувати до використання усної народної творчості: лічилки, залички тощо.

Формувати почуття задоволення від участі у спортивних вправах і рухливих іграх.

Тематика народних рухливих ігор

Ходьба, біг, рівновага: “Коза”, “Лисичка”, “Залізний ключ”, “Горішки”, “До мене”, “Птахи”, “Нумо в коло”, “Лупак”, “Дід”, “Мак”, “Метелики”, “Пастух і стадо”, “Гуси”, “Літала сорока по зеленім гаю”, “Опанас”, “Ой у перепілки”, “Горобейко”.

Повзання і лазіння: “Кролики”, “Діти і сова”, “Підповзи до прапорця”, “Не дзвони”, “Переліт птахів”, “Кошенята і цуценята”.

Кидання і ловіння: “Кеглі”, “М’яч у колі”, “Збий булаву”, “Гарячий м’яч”, “Полювання на зайців”, “Хто далі кине”, “М’яч через мотузок”, “Попади у кошик”, “Млин”.

Стрибки: “Журавель і жаби”, “Горобчики-стрибунці”, “Подзвони у брязкальце”, “Лисиця в курнику”, “Стрибуни”, “Цапок”, “Білки”, “Вишні-черешні”.

Орієнтування у просторі: “Риби і кіт”, “Хто вийшов?”, “Сторони світу”, “Знайди і промовчи”, “Знайди, де заховано”, “Жучок”, “Качечка”.

➤ Ігри на розвиток креативності

Вчити в іграх аналізувати та узагальнювати інформацію, здобуту раніше на основі власного життєвого досвіду.

Заохочувати до активного прояву самостійності та самодіяльності, бажання зробити щось не схоже на інше, дослідити, внести нове тощо.

Вправляти дітей у виокремленні рис із цілого, розвивати асоціативне мислення, втілювати в іграх враження від подій, власні інтереси.

Вчити за допомогою жестів і рухів передавати особливості, риси характеру героїв.

Формувати бажання розв’язувати завдання власними силами, проявляти наполегливість, докладати вольових зусиль. Розвивати уяву, фантазію.

Тематика ігор на розвиток креативності

“Дослідницька лабораторія”, “Уяви і розкажи”, “Такий у мене настрій”, “А я зроблю по-іншому”, “Мені не подобається, коли...”, “Чому діти бувають неслухняними?”, “Чим я відрізняюся від інших?”, “Що станеться, якщо...”.

➤ Настільно-друковані ігри

Продовжувати розвивати інтерес до настільно-друкованих ігор. Удосконалювати вміння знаходити подібне та відмінне у зображеннях предметів найближчого оточення та деяких соціальних явищ; вчити об’єднувати предмети за певною ознакою. Вправляти в умінні складати розрізні картинки з нескладним сюжетом. Ознайомлювати з маршрутними іграми, створеними на основі змісту знайомих казок, розвивати інтерес до них, вчити знаходити найліпший шлях. Розвивати логічне мислення, пам’ять, увагу.

➤ Показники компетентності дитини:

- бере активну участь у різних видах ігрової діяльності, в тому числі народних іграх, зіставляє кінцевий результат із метою;
- проявляє самостійність у виборі ігор;
- прагне запобігти конфліктним ситуаціям, дотримує норм культури ігрової діяльності;
- розуміє доконечність планомірності дій під час гри, добре відрізняє гру від інших видів діяльності;
- проявляє інтерес до спільної з однолітками діяльності, цікавиться визначенням власної ролі у грі;
- в іграх передає враження від доквілля;
- намагається відійти від шаблонів, творчо використовує засоби для гри.

СТАТЕВА ІДЕНТИФІКАЦІЯ ТА ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ

➤ Вікові можливості дитини

На п'ятому році життя відбувається формування взаємин між хлопчиками і дівчатками. Дитина здатна розподіляти ролі в іграх за статевим принципом (винятки допускаються в тому разі, коли бракує хлопчиків для “чоловічих” ролей або дівчаток – для “жіночих”). Це трапляється і тоді, коли дівчатка або хлопчики, граючись поодиноці, змушені самі водночас виконувати обидві ролі. Імітують в ігровій діяльності жіночі і професійні чоловічі якості та вміння. Ігри дівчаток відбуваються в обмеженому просторі, хлопчики освоюють усю прилеглу територію.

Дитина починає цікавитися питаннями про будову і роботу організму. До п'яти років виражений інтерес до анатомічних відмінностей статі зникає. Дитина усвідомлює, що колись вона була іншою – маленькою, і незабаром знову зміниться – виросте і стане великою, а потім і дорослою, тобто розпочинається процес усвідомлення особистісного часу. Дитина ставить запитання до батьків про їхнє дитинство. До п'ятирічного віку дитина вже твердо знає свою статеву належність і усвідомлює її незмінність.

➤ Освітні завдання

- Вчити дитину усвідомлювати себе представником певної статі. Сприяти навчанню спілкування з однолітками, вдосконалювати і диференціювати емоційні реакції, властиві означеному віку.
- Формувати адекватну статеву волю у дитини завдяки правильній статево-рольовій поведінці батьків.
- Використовувати в роботі з дітьми дитячий фольклор, твори художньої літератури, сюжетні картини й ілюстрації як засіб оволодіння знаннями про відповідну стать.

➤ **Показники компетентності дитини:**

- усвідомлює свої статеві відмінності;
- вирізняє себе та довколишніх людей за одягом, зачіскою;
- вибирає іграшки для гри, що відповідають статі;
- вміє вільно освоювати доквілля;
- знає та дотримує моральних правил під час спілкування та гри з представниками протилежної статі.

ТРУДОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

➤ **Вікові можливості дитини**

Дитині п'ятого року життя заважає невміння впорядковувати види діяльності; вона відволікається від справи, хоче виконати трудове завдання якомога швидше. За першої невдачі дитина зазвичай відмовляється від виконання завдання, не доводить його до кінця.

Дитина може проявляти ініціативу, самостійність, бажання зробити щось приємне і потрібне для довколишніх. Ініціативу в трудовій діяльності дитина проявляє в тих випадках, коли педагог переходить від пропозиції виконати завдання до нагадування його змісту і способів досягнення результату.

Дитина п'ятого року життя потребує підтримки дорослого. Виконуючи завдання, дошкільник часто дивиться на вихователя, чекає його оцінки та похвали.

У цьому віці дошкільник здатний уявити виконання завдання: мету, план, спосіб, результат. Інтерес до досягнення результату праці, який виникає у дитини четвертого року життя і закріплюється у цьому віковому періоді, робить процес праці захопливим, викликає стійке й усвідомлене прагнення брати в ньому участь.

➤ **Освітні завдання**

- Вчити відповідально ставитися до трудових завдань (якісно їх виконувати, доводити до завершення).
- Виховувати цілеспрямованість, уміння докладати вольових зусиль під час виконання трудових дій.
- Формувати елементарні способи співпраці.

➤ **Самообслуговування**

Вчити дітей самостійно одягатися і роздягатися, взуватися і роззуватися, зашнуровувати черевики; дотримувати послідовності під час одягання і роздягання. Вчити акуратно складати і вішати одяг; з допомогою дорослого приводити його в порядок (чистити, просувати). Вчити бережно поводитися з речами. Привчати дітей помічати безлад у

своєму одязі й одязі товаришів; тактовно робити зауваження та усувати його.

Привчати самостійно вмиватися, стежити за своєю зачіскою, за потреби користуватися носовичком, чистити взуття.

➤ **Господарсько-побутова праця**

Привчати дітей підтримувати порядок у груповій кімнаті: класти на місце іграшки, будівельний матеріал, книжки, разом із дорослим підклеювати книжки. Вчити витирати пил зі стола, стелажів. Привчати сервірувати стіл, готувати матеріал для занять і збирати його після заняття, прати ляльковий одяг. Залучати до прибирання майданчика від сміття, опалого листя; підмітання, перекопування піску в пісочниці, змітання снігу зі споруд, миття виносних іграшок. Вчити застеляти своє ліжко після сну.

➤ **Праця у природі**

Вчити правильно підливати рослини, визначати потребу їх у вологості; розпушувати землю; витирати листя кімнатних рослин, вирощувати овочі, висаджувати розсаду, сіяти насіння овочів і квітів, підливати грядки, збирати врожай, розпушувати ґрунт; з допомогою дорослого готувати корм для тварин, мити годівниці, напувалки, піддони; насипати міркою корм для риб.

Заохочувати дитину допомагати дорослому пересаджувати рослини, планувати грядки, міняти воду в акваріумі.

Привчати тримати в чистоті та у відведеному місці городньо-садовий інвентар.

Продовжувати вчити турбуватися про осілих птахів.

➤ **Показники компетентності дитини:**

- вміє самостійно одягатися, роздягатися, взуватися, роззуватися; доглядати за своїм одягом і речами;
- самостійно вмивається, стежить за своєю зачіскою, користується носовичком;
- сумлінно виконує обов'язки чергового в їдальні та під час підготовки до занять;
- підтримує порядок у груповій кімнаті: в куточку іграшок, книги;
- прибирає майданчик від опалого листя, сміття;
- стежить за чистотою піску в пісочниці, перекопує пісок;
- миє виносні іграшки, пере ляльковий одяг;
- працює в куточку природи (підливає рослини, розпушує землю, витирає листя кімнатних рослин, годує мешканців куточка, миє годівниці); на городі (сіє насіння рослин, висаджує розсаду, підливає їх, збирає врожай);
- допомагає дорослому міняти воду в акваріумі, пересаджувати рослини;
- дбає про осілих птахів (разом з дорослими).

СТАРШИЙ ДОШКІЛЬНИЙ ВІК

ШОСТИЙ РІК ЖИТТЯ

ПСИХОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДОШКІЛЬНИКА

У дитини шостого року життя формуються первинні форми тілобудови, характерні для чоловічої та жіночої статі. Найбільш суттєві зміни, які охоплюють різні психічні сфери дітей старшого дошкільного віку: пізнавальну, вольову, емоційну – свідчать про те, що цей вік є переломним, багатим на такі новоутворення, які забезпечують перехід дитини до систематичного шкільного навчання.

На шостому році життя вже усталеними та функціонально дійовими є такі “внутрішні інстанції” особистості, як образ її “Я”, самооцінка, рівень домагань, особистісні очікування тощо. Поява цих інстанцій як регуляторів діяльності й поведінки є свідченням диференціації внутрішнього та зовнішнього аспектів особистості дитини і розвитку в неї здатності діяти довільно.

Істотним показником зрушень у розвитку психічних процесів старшого дошкільника є виникнення у нього первинних форм довільної *уваги*, завдяки чому дитина вже здатна підпорядковувати свою увагу вимогам вихователя, зосереджуватися, керувати своєю психічною діяльністю.

Сприймання предметів та явищ формується як відносно самостійний процес. Сприймання більш стійке і цілеспрямоване, воно у старших дошкільників стає категоріальним. У процесі самостійного спостереження дитина виокремлює доступні їй розумінню суттєві ознаки предметів, робить елементарні узагальнення.

П’ятирічки здатні до вибіркового й усвідомленого запам’ятовування. Вони однаково успішно запам’ятовують як предметний, так і словесний матеріал. Отже, їхня **пам’ять** набуває якісно нових особливостей, серед них найголовніша – довільність процесів запам’ятовування та відтворення. З цим органічно пов’язана міцність пам’яті, її доволі великий обсяг, що значно збільшується на кінець дошкільного віку завдяки накопиченню дитиною життєвого досвіду.

Істотні зміни відбуваються й у розвитку **мислення**. Дитина стає здатною оперувати не тільки поодинокими чуттєвими образами предметів, а й більш узагальненими уявленнями, в яких об’єднуються і поодинокі враження, і судження про предмети. Це означає, що мислення дитини відокремлюється від сприймання та водночас від практичної дії і стає відносно самостійним процесом. Залишаючись ще наочно-образним, воно поступово стає словесним.

У нерозривному зв’язку з розвитком мислення відбувається **мовленнєвий розвиток** дитини. Здійснюється перехід від переважно діалогічного мовлення до розгорнутих висловлювань. У дітей з’являються такі форми діалогічного мовлення, як пояснення, міркування. У старшому дошкільному віці складається новий вид мовлення – внутрішнє мовлення, що стає засобом формування й функціонування внутрішніх розумових

дій. Поява внутрішнього мовлення є ознакою розвитку в дитини словесно-логічного мислення, яке формується в практичній діяльності. Воно починає функціонувати, коли у дитини в умовах її практичної діяльності виникає проблемна ситуація, яку треба осмислити. У цих випадках внутрішнє мовлення виконує функції планування, обмірковування того, що треба зробити.

Провідним типом спілкування виступає спілкування з однолітками, вони є ініціаторами встановлення мовленнєвих контактів з іншими дітьми, діалогічні форми спілкування все більше замінюються монологами. Відтепер дітям стає доступне планування своєї мовленнєвої діяльності.

Уява старших дошкільників набуває творчого характеру. Дитина здатна уявити проміжні етапи та кінцевий результат власної діяльності. Наприкінці дошкільного віку вона розрізняє уявне, вигадане і справжнє, фантастичне і реальне. Завдяки цьому можна говорити про розвиток не лише репродуктивної уяви, а й про зародження її творчих форм. У зв'язку з формуванням внутрішнього світу дитини, образу її "Я" з'являється особливий вид уяви – мрія, що знаходить свій прояв у створенні образів бажаного майбутнього.

У дошкільників починає формуватися довільна **увага**. Дитина вже здатна виокремлювати об'єкти, які відповідають потребам її діяльності, виконуваним завданням, і спеціально на них зосереджуватися. Старший дошкільник повторює словесні вказівки, щоб повніше зорієнтувати свою увагу. Значно зростає стійкість уваги. Зростання стійкості уваги проявляється у збільшенні тривалості ігор. Разом зі зростанням стійкості збільшується й обсяг мимовільної та довільної уваги.

Емоції дітей цього віку стриманіші. Діти вчаться приховувати страх, агресію, сльози, стають менш образливими. Засвоюють мову жестів, міміку, пози, інтонації голосу. Відбувається подальша диференціація почуттів: гордість, жалість, ревності, заздрощі. Урізноманітнюються прояви почуття власної гідності.

Воля. У 5 років діти можуть обмежувати свої бажання, правильно оцінювати результати своїх дій. Контролювання власної поведінки стає тривалішим та стійкішим. Формуються елементи самоконтролю. У дошкільника виникає здатність переборювати в процесі виконання завдань вплив привабливих об'єктів. Так проявляється волява властивість – встояти перед спокусою.

Зростає критичність дитячої оцінки. Однак самооцінка залишається завищеною, і це є нормальним проявом психічного розвитку дитини.

У цей період формуються **почуття** справедливості, адекватне переживання успіху або невдачі, колективізм, дисциплінованість, стриманість, відповідальність.

Психічні процеси і виявляються, і формуються у різних специфічно дитячих видах діяльності. Провідною залишається **гра**, але зміст її набуває

дедалі більшої інтелектуальності, відповідає рівню розумового розвитку старших дошкільників. Серед ігрових мотивів значне місце посідають пізнавальні інтереси, потреба порівняти себе з однолітками, співпраця з ними тощо.

Звичною для дітей є побутова **праця**. Більшість старших дошкільників починає усвідомлювати суспільну користь своєї праці як допомогу дорослим чи іншим дітям. Формується вибіркове оцінне ставлення дитини до тих видів діяльності, в яких вона найшвидше досягне успіхів, тобто до тих, які є суб'єктивно значущими.

СПІВПРАЦЯ ЗІ СІМ'ЄЮ

➤ **Завдання, що забезпечують взаємодію дошкільного навчального закладу зі сім'єю**

Забезпечувати дитині в сім'ї та в дошкільному навчальному закладі оптимальні умови для повноцінного фізичного та психічного розвитку, сприяти задоволенню її потреби в емоційно-особистісному спілкуванні, розвивати її творчі інтереси, пізнавальну сферу та розширювати світогляд, судження стосовно життєвих явищ, ситуацій, вчинків, вміти реально оцінювати життя в навколишньому середовищі. Активізувати та збагачувати виховні вміння батьків, підтримувати впевненість у власних педагогічних силах. Сприяти формуванню у батьків умінь приймати правильні виважені рішення щодо вчинків своїх дітей.

Сприяти готовності та зацікавленості батьків у формуванні дошкільної зрілості дитини, вмінню прийти на допомогу в різних випадках та ситуаціях, пов'язаних із проблемами адаптації у школі.

Створювати банк інформації про фізичний та психічний розвиток дитини, забезпечувати диференційований підхід до кожної сім'ї з орієнтуванням на особистість.

Використовувати творчі форми роботи з батьками, в яких беруть участь батьки, діти, педагоги дошкільного навчального закладу.

Залучати до роботи всіх представників сім'ї, інших родичів, які мають вплив на виховання дитини. Практикувати звіти перед батьками щодо розвитку дитини.

Роботу з батьками будувати за принципом співпраці, взаєморозуміння, партнерства й чіткої усвідомленості своєї ролі та відповідальності в спільній взаємодії.

Комплексне застосування різних форм роботи сприятиме підвищенню педагогічної культури батьків і поліпшить якість виховання дітей.

РОЗВИТОК ФІЗИЧНИХ УМІНЬ І НАВИЧОК

➤ Вікові можливості дитини

На шостому році життя продовжують відбуватися зміни у фізичному, психічному та соціальному розвитку дошкільника. Упродовж цього періоду маса його тіла збільшується щомісяця на 200 г, а зріст – на 0,5 см. Зростає роль кори головного мозку в регуляції поведінки дитини, вдосконалюються процеси вищої нервової діяльності, зростає рухливість дитини. Хребетний стовп дитини п'яти років чутливий до деформувальних дій. Скелетна мускулатура характеризується слабким розвитком сухожилів, м'язів, зв'язок. При зайвій масі тіла, а також за несприятливих умов (наприклад, часте піднімання важких речей) постава дитини порушується.

У дітей шостого року життя процес формування стопи ще не завершений. У зв'язку з цим треба запобігати появі у дітей плоскостопості, причиною якої може бути взуття більшого, ніж потрібно, розміру, надмірна маса тіла, перенесені захворювання. Вихователі варто прислухатися до скарг дітей на стомленість і біль у ногах під час ходьби й стояння.

До п'яти років у дитини добре розвинені великі м'язи тулуба й кінцівок, але, як і раніше, кволими залишаються дрібні м'язи, особливо рук. Тому діти відносно легко засвоюють завдання з ходьби, бігу, стрибків, але певні труднощі виникають під час виконання вправ, пов'язаних із роботою дрібних м'язів.

М'язова система розвивається інтенсивно, але нерівномірно – дрібні м'язи відстають у розвитку. Внаслідок великої рухливості діти цього віку витрачають багато енергії, через що швидко втомлюються, особливо коли виконують одноманітну роботу.

У п'ятирічних дітей інтенсивно формується серцево-судинна система, але цей процес упродовж усього дошкільного віку не завершується. У перші роки життя пульс дитини нестійкий і не завжди ритмічний. Середня його частота до шести років становить 92–95 ударів за хвилину.

Життєва ємність легенів у п'ятирічних дітей у середньому становить 1100–1200 см³, але вона залежить від багатьох чинників: довжини тіла, типу дихання тощо. Кількість циклів дихання за хвилину в середньому становить 25, а максимальна вентиляція легенів – приблизно 42 дм³ за хвилину. Під час виконання гімнастичних вправ вона збільшується у 2–7 разів, а в момент бігу – ще більше.

Упродовж шостого року життя завершується формування та окостеніння скелета; збільшується довжина рук і ніг, зростають їх силові показники, формується постава.

Спостерігається статева диференціація у виборі рухів: хлопчики віддають перевагу швидко-силовим вправам (стрибкам, метанню, бігу), а дівчата – вправам, що вимагають координації рухів, чіткості виконання (вправам на рівновагу, стрибкам на скакалці, “класикам”). Проте силові показники дітей обох статей можуть бути рівними.

У п’ятирічному віці встановлюється властива дорослій людині координація рухів різних м’язових груп. Діти починають розуміти залежність результату від якості виконання структурних елементів руху. За рахунок розвитку фізичних здібностей у рухах з’являється легкість та узгодженість.

➤ **Освітні завдання**

- Удосконалювати навички особистої гігієни, культурно-гігієнічні навички та навички самообслуговування. Забезпечити чітке виконання розпорядку дня.
- Вправляти дітей у різних видах рухів, добиватися усвідомленого засвоєння і чіткого виконання їх.
- Зміцнювати й загартовувати організм дитини, формувати правильну поставу.
- Сприяти розвитку фізичних якостей.

➤ **Фізкультурно-оздоровчі заходи**

Виховувати у дітей звичку до щоденного виконання ранкової гімнастики та гігієнічної гімнастики після денного сну (тривалість 8–12 хв). Звертати особливу увагу на формування постави, зміцнення стопи. Стежити за правильністю дихання дітей.

Загальна тривалість занять із фізкультури – 30–35 хв. Проводити заняття в легкому натуральному одязі. Двічі на тиждень проводити заняття фізичними вправами під час прогулянки, двічі на тиждень – у залі (на повітрі), за розкладом один раз – дитячий туризм (до 30–35 хв в одну сторону), з активним відпочинком між переходами (виконання основних рухів і проведення рухливих ігор) – за сприятливих погодніх умов.

Раз на місяць проводити День здоров’я, двічі-тричі на місяць – фізкультурні розваги тривалістю 35–40 хв.

Привчати гратися в природних умовах з використанням особливостей погоди в різні пори року; застосовувати набуті рухові навички в різних ситуаціях, долати різноманітні природні перешкоди.

Проводити на заняттях, які потребують зосередження уваги і тривалого перебування в одноманітній позі, фізкультурну хвилинку на 10–12 хвилині заняття. Організувати між малорухомими заняттями фізкультурні паузи (динамічні перерви) тривалістю 5–10 хв.

➤ **Гартувальні процедури**

Продовжувати здійснювати комплекс загартовувальних заходів. У приміщенні групової кімнати систематичним провітрюванням підтримувати температуру +19–20 °С.

Забезпечити щоденне достатнє перебування дітей на повітрі та відповідність їхнього одягу погоді.

Під час проведення загартовування здійснювати індивідуальний підхід до дітей, враховувати стан їхнього здоров'я, ступінь звикання до впливу загартовувальних заходів.

Продовжувати проводити водні процедури: обливання ніг водою контрастних температур. Під час обливання всього тіла у весняно-літній період початкова температура води – +34-35 °С, кінцева – +22-24 °С. У літній період продовжувати купання дітей у відкритих водоймах, басейнах. Тривалість купання збільшити до 10-12 хв.

Здійснювати точковий масаж стопи ніг з допомогою ходьби босоніж (пісок, камінці, килимки з ґумовими шипами, паличками тощо).

➤ **Рухові навички та вміння**

Вчити виконувати вправи з різних вихідних положень (стоячи, сидячи, лежачи) з використанням обручів, палиць, скакалок, м'ячів та інших предметів.

Вправи для рук і плечового пояса. Закріплювати вміння набувати різних вихідних положень: руки перед грудьми, руки до плечей (лікть опущені, лікті в сторони); з першого положення розводити руки в сторони, випрямляти вперед, розгинаючи в ліктях; з другого – піднімати руки, розводити в сторони долонями вгору; з положення “руки за головою” розводити руки в сторони, піднімати вгору. Вчити піднімати руки вперед – угору зі зчепленими в “замок” пальцями (кисті повертати всередину тильним боком); обидві руки вгору – назад по черзі й одночасно. Формувати вміння піднімати й опускати кисті, стискати й розтискати пальці.

Вправи для ніг. Вчити переступати на місці, не відриваючи носочків від опори. Вчити присідати кілька разів підряд, з кожним разом нижче, піднімати пряму ногу вперед махом; робити випад уперед, у сторону, тримаючи руки на поясі, виконуючи руками рухи вперед, у сторону, вгору; захоплювати предмети пальцями ніг, трохи піднімати і опускати, перекладати або пересувати їх з місця на місце; переступати приставними кроками в сторону на п'ятках, спираючись носками ніг на палицю, канат.

Вправи для тулуба. Вчити, притиснувшись спиною до гімнастичної стінки, взятися руками за рейку (на рівні стегон), по черзі піднімати зігнуті та прямі ноги; стоячи обличчям до гімнастичної стінки, взятися руками за рейку на рівні пояса, нахилитися уперед, вигинаючись. Формувати вміння повертатися, розводячи руки в сторони, з положення перед грудьми, за голову; нахилитися уперед, намагаючись торкнутися до підлоги долонями, піднімати за спиною зчеплені руки; тримаючи руки вгорі, нахилитися в сторони; прийняти упор присівши, переходити в упор присівши на одній нозі, відводячи другу в сторону; стоячи на колінах, сидати на підлогу праворуч і ліворуч від колін; лежачи на

спині, схрещувати ноги; підтягувати голову, ноги до грудей – групуватися; лежачи на животі, впиралися руками, випрямляти їх, трохи піднімаючи голову та плечі; підтягуватися на руках по гімнастичній лаві.

Танцювальні вправи. Закріплювати вміння починати та закінчувати рухи відповідно до музичної фрази; виконувати приставні кроки з присіданням, крок галопу; змінювати характер рухів на швидкий, пошвавлений, точно виконувати ритмічний малюнок; чергувати простий і дрібний кроки, виконувати перешикування в колі; розходитися та сходиться парами; творчо застосовувати знайомі танцювальні дії.

Шиккування та перешикування. Вчити самостійно шикуватися в колону, шеренгу по одному, парами, в коло, перешиковуватися з однієї колони у дві, три, чотири через центр двійками, трійками, четвірками; повертатися праворуч і ліворуч; рівнятися в колону, шеренгу, по лінії, по носках. Вчити вмінню розмикатися у колоні на витягнуті руки вперед у шерензі, колі – на витягнуті руки в сторони.

Ходьба. Закріплювати ходьбу на зовнішній і внутрішній сторонах стоп: напівприсідаючи, схрещеним кроком, спиною вперед, із предметом у руках (гімнастична палиця на плечах, перед грудьми тощо), приставним кроком уперед, в сторони, назад, змінюючи положення рук (угору, вперед, у сторони тощо), з плесканням у долоні; ходити у колоні по одному та парами, зі зміною темпу; ходити із заплющеними очима (3-4 м); переступаючи через предмети, поставлені на підлогу на відстані 35–40 см.

Біг. Закріплювати біг на носочках, піднімаючи коліна; короткими й широкими кроками, із закиданням гомілки назад; із подоланням перешкод – оббігати предмети (кубики, м'ячі тощо); бігати у колоні по одному і парами, перешиковуватися за певним сигналом (з бігу врозтіч у колону по одному): бігати “змійкою” між розставленими на підлозі предметами в одну лінію, не торкаючись їх; бігати наввипередки (20–25 м), з ловінням і вивертанням; котити обруч по прямій під час бігу. Вчити пробігати повільно до 500 м по пересіченій місцевості, швидко – на відстань 10 м (3-4 рази з перервами); виконувати “човниковий” біг 4–9 м на швидкість із переносом предметів; бігати у середньому темпі 30–35 с; у повільному темпі – до 2 хв.

Стрибки. Вчити стрибати, стоячи на місці (ноги навхрест, нарізно, одна нога вперед, друга назад; підстрибувати на обох ногах, намагаючись доторкнутися до предмета, підвішеного на 15–20 см вище піднятої руки дитини, поперемінно на лівій і правій нозі, з поворотом кругом в поєднанні з різними положеннями та рухами рук і ніг. Вчити стрибати у висоту з розбігу 3–5 м з глибоким присіданням; зістрибувати з висоти 25–30; 35–40 см у зазначене місце, яке розташоване на відстані 50 см від місця відштовхування; перестрибувати на обох ногах 5-6 предметів (висота 15–20 см) через лінії; стрибати на одній нозі, просуваючись вперед; стрибати у довжину з місця (відстань 85–100 см) у висоту (35–40 см) із розбігу 6–8 м; стрибати у довжину (на 140–160 см) із розбігу 8 м.

Вчити застрибувати на предмети: куб, колоду, пеньок (висота 20 см) з місця і з розбігу.

Вчити вмінню стрибати у глибину (куб, колода, пеньок висота 35–40 см) у визначене місце; через довгу та коротку скакалку впродовж 1-1,5 хв, обертаючи її вперед і назад на обох ногах та по черзі – на правій і лівій.

Кидання, ловіння, метання. Вчити вмінню підкидати м'яч угору і ловити його руками; ударяти м'ячем об підлогу, землю не менше 10 разів підряд; кидати м'яч один одному обома руками від грудей, з-за голови, знизу; з відскоком від підлоги, ловити його з різних вихідних положень (сидячи, стоячи); кидати м'яч від грудей, знизу та з-за голови обома руками у кільце, яке прикріплене на відстані 2,2 м від підлоги (землі); відбивати м'яч об землю долонею на місці та в русі.

Вчити метати м'яч, торбинку з піском (маса 200 г) правою та лівою рукою у вертикальну й горизонтальну ціль з відстані 3,5-4 м, на дальність не менше як 5,5–9,5 м (у кінці року).

Формування вміння накидати кільця на стержень кільцекиду (відстань 2-2,5; 3-3,5 м).

Повзання, лазіння. Вчити повзати по-пластунськи, з опорою на передпліччя і коліна, штовхаючи перед собою кистями рук по лаві, колоді, похилій дошці; сидячи на колоді, лаві, пересуваючись вперед за допомогою рук і ніг; повзати на грудях і животі по лаві, рухаючи кінцівками попеременно; чергувати повзання з іншими видами рухів (ходьбою, бігом, переступанням тощо). Вчити лазінню по похилій драбині в упорі стоячи; перелізати з похилої дошки (заввишки 40 см) на гімнастичну стінку; перелізати через лаву, колоду; підлізати під дугу, мотузку, палицю, які розміщені на висоті 40–50 см; лазити по гімнастичній стінці, перелізати приставним кроком з одного прольоту стінки на інший; пролізати в обруч грудьми вперед і боком; лазити по канату довільним способом.

Рівновага. Вчити ходьбі по дошці, гімнастичній лаві (завширшки 20–25 см, заввишки 30–35 см), по колоді (діаметром 20 см) прямо, правим і лівим приставним кроком, боком, тримаючи у витягнутих руках палицю, м'яч, переступаючи через палицю, мотузку (заввишки 25–30 см). Вчити ходьбі та бігу по дошці, покладеній похило (завширшки 15–20 см, кут нахилу 15–20°); ходити по рейці, гімнастичній лаві, мотузці (завдовжки 8–10 м), покладеній на підлогу прямо, по колу, зигзагоподібно, з торбинкою або медицинболем (маса 500 г) на голові; стоячи на гімнастичній лаві (колоді): підніматися на носочки, повертатися навколо себе; вмінню стояти на одній нозі (друга відведена назад, руки в сторони); після бігу, стрибків присідати на носочках, руки у сторони, вгору, на поясі, робити “ластівку”. Закріплювати вміння кружляти парами, тримаючись за руки.

➤ Рухливі ігри

Ігри з ходьбою, бігом, рівновагою: “Птахи і зозуля”; “Гуси-лебеді”; “Ми веселі діти”; “Чия ланка швидше збереться”; “Зроби фігуру”; “Каруселі”; “Хто перший”; “Пастка”; “Квач”; “Карасі і щука”; “Хитра лисиця”; “Шпаки”; “Рукавичка”; “Хлібчик”.

Ігри з повзанням і лазінням: “Ведмідь і бджоли”; “Хто швидше до прапорця”; “Курочка та горошинки”.

Ігри з киданням та ловінням предметів: “Мисливці і зайці”; “Влучно цілься”; “Серсо”; “Підкинь і злови”; “Не давай м’яч”; “Кільцекид”.

➤ Ігри спортивного характеру

Бадмінтон. Вчити правильно тримати ракетку; підбивати волан улогу лицевою і тильною частинами ракетки (до 10–15 разів). Вчити вмінню виконувати удари ракеткою знизу, збоку, спрямовуючи волан у певну сторону; уникати перехрещення ніг під час переміщення в лівий або правий бік.

Городки. Вчити кидати бити збоку плечовим та ліктьовим способом, приймати правильне вихідне положення. Знати 3-4 фігури; вибивати городки з кону (6 м) і напівкону (3 м).

Баскетбол. Вчити пересуватися по майданчику приставним кроком лівим та правим боком, спиною вперед у різному темпі; передавати м’яч партнерові обома руками від грудей, однією рукою від плеча; ловити м’яч, який летить на різній висоті; вести м’яч правою та лівою рукою з відскоком від землі (підлоги); кидати м’яч у кошик обома руками від грудей, з-за голови та однією рукою від плеча; грати у баскетбол за спрощеними правилами.

Футбол. Вчити виконувати удари по м’ячу з місця та розбігу; вести м’яч правою та лівою ногою; зупинити м’яч, який котиться, підшвою або внутрішньою стороною стопи, відбивати його у зворотному напрямку, обводити м’яч навколо предметів, “змійкою”, вести м’яч 5–8 м; ударяти м’ячем об стійку кілька разів підряд; передавати м’яч ногою один одному в парах (відстань 3-4 м); влучати м’ячем у предмети (булава, кеглі), забивати м’яч у ворота; грати в футбол за спрощеними правилами.

Ігрові вправи: “Влучи у ворота”, “Влучи в кеглю”, “Проведи м’яч”, “М’яч у стінку”, “Точний пас”, “Гол у ворота”.

Хокей. Вчити прокочувати маленький м’яч (шайбу) ключкою один одному в парах у заданому напрямку, забивати його у ворота; вести шайбу ключкою; грати у хокей м’ячем на траві (у теплий період року) та шайбою без ковзанів (узимку) за спрощеними правилами.

Ігрові вправи: “Забий шайбу у ворота”, “Збий городок”, “Естафета з м’ячем (шайбою)”.

➤ **Вправи спортивного характеру**

Катання на санках. Закріплювати вміння кататися з гірки по одному, по двох; катати на рівному місці один одного. Вчити гальмувати під час руху опусканням п'ят і натягуючи мотузку; відхиленням тулуба назад. Загальна тривалість катання – 45–60 хв.

Катання на велосипеді. Навчати кататися на двоколісному велосипеді по прямій, по колу зі зміною темпу, по рівній доріжці, виконувати повороти праворуч, ліворуч.

Катання на самокатах, спортролерах. Вчити кататися на самокатах і спортролерах на правій і лівій нозі, по прямій, по колу, з поворотами, зупинятися у зазначеному місці за сигналом; дотримуючи правил вуличного руху та інтервалу.

Плавання. Закріплювати вміння ходити та бігати по дну басейна, допомагаючи гребковими рухами рук, як під час плавання “брасом”; вистрибувати, відштовхуючись долонями від води якомога вище, та падати у воду; занурюватися з головою, затримуючи дихання, відкриваючи очі, збирати предмети, які знаходяться на дні басейну.

Вчити чергувати повний вдих над поверхнею води з інтенсивним видихом у воду (8–10 разів); виконувати видих у воду під час ковзання на грудях. Виконувати вправи: “Поплавок”, “Медуза”; ковзати самостійно на грудях з дошкою в руках та на спині.

➤ **Вправи для оволодіння плаванням способом “брас”**

Спираючись руками об дно на мілкому місці або тримаючись за поручень басейну, лягти на груди, підняти тулуб і ноги до поверхні води, зробити вдих і опустити обличчя у воду, затримуючи дихання і лічачи до 5. У цьому самому положенні чергувати вдих із видихом у воду; виконувати рухи ногами як під час плавання “брасом”, поєднуючи їх із видихом у воду. Плавання “брасом” за допомогою рухів руками у поєднанні з диханням. Вдих – на початку гребка. Закінчуючи гребок, видих у воду. Вдих швидкий, видих – повільний, очі відкриті.

Ігри у воді: “Фонтан”, “Море хвилюється”, “Потяг у тунелі”, “Сом у сітці”, “Гойдалка”, “Рибалки”.

Заняття з плавання проводити двічі на тиждень у підгрупах по 10–12 дітей, тривалістю до 30–40 хв.

➤ **Показники компетентності дитини:**

- знає правила безпечного загартування організму повітрям, водою та сонцем;
- виконує правила особистої гігієни, усвідомлює доконечність дотримання режиму харчування, активної діяльності та відпочинку, знає основні ознаки здоров'я;
- володіє навичками основних рухів, уміє доцільно їх використовувати в разі потреби;

- отримує фізичне та естетичне задоволення від чіткого виконання рухових дій;
- прагне до легкості в ходьбі й бігові, під час бігу енергійно відштовхується від опори, збільшує довжину кроку, бігає з різною швидкістю, поєднує біг із подоланням перешкод;
- стрибає у висоту та довжину з розбігу, правильно розбігається;
- уміє підкидати та ловити м'яч однією рукою, відбиває м'яч від підлоги, стіни, поєднує мах з енергійним кидком предмета;
- лазить по гімнастичній стінці (драбині) різними способами, оволодіває лазінням по канату довільним способом; успішно пролізає в обруч прямо, лівим та правим боком, підлізає під дугу, перелазить через лаву (колоду) довільним способом;
- уміє кататися на велосипеді, плаває довільним способом, знає спрощені правила ігор спортивного характеру (бадмінтон, городки, футбол, хокей, баскетбол).

ОСНОВИ ЗДОРОВ'Я

➤ **Вікові можливості дитини**

Дитина старшого дошкільного віку правильно називає частини свого тіла й органи чуття. Дотримує правил особистої гігієни та культури споживання їжі. Знає основні чинники здоров'я: настрій, довкілля, природа, погода, сезонність, харчування, побут. У дитини сформовані знання про хвору і здорову людину, можливі причини захворювань. Дитина може допомогти дорослим у разі їх хвороби (дати термометр, зробити компрес, викликати швидку допомогу). У дошкільника сформовано уявлення про потребу використання сезонного одягу. Діти знають оздоровчу спрямованість побуту українського народу; про те, що негативні емоції впливають на здоров'я людини. Дошкільник усвідомлює, що рухова активність, виконання гартувальних процедур, дотримання правил особистої гігієни та вживання здорової їжі впливають на збереження здоров'я.

➤ **Освітні завдання**

- Розширювати уявлення дітей про призначення і дію органів та систем організму людини й умови їх нормального функціонування.
- Закріплювати поняття про способи зміцнення здоров'я.
- Продовжувати вчити дотримувати правил особистої гігієни та культури споживання їжі.
- Вчити адекватно реагувати на різні життєві ситуації, стримувати негативні емоції.
- Закріплювати знання про оздоровчі властивості української національної обрядової їжі та оздоровчу спрямованість побуту українського народу.

➤ **Фізичне здоров'я**

Ознайомлювати дітей із головними чинниками здоров'я людини, що поліпшують (або погіршують) його: настрій, довкілля, природа, погода, сезонність, побут.

Давати знання про складові здорового способу життя та їх значення для здоров'я: корисність праці, рухів, здорового харчування, злагоди в родині, небезпека від тютюнопаління та алкоголю.

Поглиблювати знання про можливі причини захворювань: люди на легко одягається взимку, п'є занадто холодну воду, не миє рук, не дотримує правил безпечної поведінки.

Розповідати дітям про небезпеку, яка може загрожувати людині: переохолодження, перегрів організму, травми, харчові отруєння. Формувати ціннісне ставлення до свого життя і здоров'я.

Давати поняття про те, що людина швидше одужує, коли лікується за порадами лікарів, п'є настої з трав, робить належні процедури (прикладання гірчичників, промивання горла, компреси); у цьому їй допомагають рідні.

Формувати у дітей практичні вміння та навички допомоги дорослим: викликати "швидку допомогу", напоїти відваром із трав, дати термометр, води, допомогти зробити компрес тощо.

Виховувати бажання бути турботливим, співчутливим до людей, особливо до хворих, немічних.

Розширювати, уточнювати й систематизувати прості уявлення та елементарні знання дітей про їхнє тіло: його частини, функції різних органів, системи організму та їх вплив на фізичне і психічне здоров'я. Доповнювати знання дітей про очі (як ми бачимо), вуха (як ми чуємо), органи руху (руки, ноги, хребет), рот і ротову порожнину, серце. Формувати нові знання про кістки, м'язи, суглоби. Давати уявлення про їх роль для розвитку та росту тіла, формування та зміцнення фізичного здоров'я. Вчити пов'язувати ці знання зі своєю руховою діяльністю.

➤ **Гігієнічні навички**

Продовжувати формувати культурно-гігієнічні навички щодо догляду за тілом та окремими його частинами: обличчям, руками, ногами, волоссям, нігтями, вухами, ротовою порожниною, органами виділення.

Виробляти навички щоденного чищення зубів, промивання рота після споживання їжі.

Формувати усвідомлення важливості дбайливого ставлення до свого тіла.

Поглиблювати знання дітей про предмети особистої гігієни (зубна щітка, гребінець, носовичок, рушник), їх використання та утримання в чистоті. Вчити дотримувати гігієни тіла, одягу, взуття, білизни. Привчати хлопчиків і дівчаток до гігієни статевих органів. Розвивати самоконтроль під час виконання правил і навичок особистої гігієни.

➤ **Розпорядок дня**

Домагатися розуміння дітьми важливості для здоров'я дотримання режиму сну, ігор, праці, харчування.

➤ **Харчування**

Ознайомлювати з поняттям “культура споживання їжі”, виробляти вміння правильно користуватися столовими приборами.

Пояснювати залежність стану здоров'я від продуктів харчування, користь овочів і фруктів для організму.

➤ **Рухова активність**

Розвивати фізичні якості: швидкість, спритність, загальну витривалість, силу, гнучкість, рівновагу тощо. Домагатися усвідомлення важливості для організму якісного виконання фізичних вправ.

➤ **Профілактичні заходи**

Привчати самостійно виконувати вправи ранкової гімнастики, гартувальні процедури, виробляти стійку звичку та потребу щодо цього. Допомогати оволодівати елементарними навичками точкового масажу.

Формувати поняття про вплив санітарного стану приміщення на здоров'я (пил, бруд, несвіже повітря, сміття, відсутність зелені сприяють розмноженню мікробів, які викликають різноманітні захворювання). Вчити брати посильну участь у профілактиці захворювань (прибирання приміщень, іграшок, території ДНЗ).

➤ **Емоційний комфорт**

Вчити адекватно реагувати на різні життєві ситуації, стримувати негативні емоції, які впливають на психічний розвиток, нервову систему. Сприяти прояву почуття щирості, приязності, співчуття.

Закріплювати уявлення про дружні стосунки, взаємоповагу між дітьми як основу духовного здоров'я.

Давати знання про поведінку дітей у дитсадку, на вулиці, в лікарні, крамниці, транспорті. Формувати переконання, що гарна поведінка забезпечує радісне життя, формує соціальне здоров'я.

Вчити під час ігор дотримувати способів рольової поведінки, норм та етикету спілкування; розуміти, що у грі формуються всі позитивні риси характеру.

Приділяти увагу збалансованості фондів “хочу”, “можу” та “треба”, розвитку здатності поводитися совісно.

Формувати у дитини свідоме ставлення до життя як найвищої людської цінності та здорового способу життя як чинника збереження та зміцнення здоров'я, вчити турбуватися про збереження здоров'я.

➤ Джерела етноздоров'я

Закріплювати знання дітей про оздоровчу спрямованість побуту українського народу: облаштування хати, посуд, одяг, українські страви – запорука здоров'я.

Формувати знання про широке використання українцями природних чинників у оздоровчому світосприйнятті. Давати знання про народну фітотерапію.

Розповідати про українську національну кухню та її вплив на здоров'я, символічну силу хліба, паски, крашанок.

Використовувати усну народну творчість, яка оспівує красу, здоров'я, витривалість, виховує бажання бачити прекрасне, берегти цінний скарб – здоров'я, природу, навколишній світ.

➤ Здоров'я та природа

Вчити розуміти значення природи в житті людей, їх фізичному, психічному та духовному здоров'ї.

У процесі спостережень за об'єктами та явищами природи підводити дітей до елементарних висновків про їх вплив на настрій, самопочуття, емоції (радість, милосердя, доброта).

Шляхом дослідження вчити робити висновки про вплив кольору, форми, звуків, запахів на самопочуття: спокійне сприйняття природи дарує позитивні емоції. Продовжувати ознайомлювати дітей із тим, як явища природи, її об'єкти, живий світ впливають на стан органів і систем людського організму.

Розширювати знання дітей про лікарські рослини та методи їх застосування, вчити застосовувати їх на практиці.

Формувати уявлення про вплив пір року, погоди, температури на здоров'я людини. Вчити розуміти залежність людей від стану погоди. Вчити дітей встановлювати взаємозалежність між самопочуттям і такими змінами.

Пояснювати про відповідність одягу та взуття певній погоді й порі року. Закріплювати з дітьми елементарні правила поведінки під час відпочинку в лісі, біля водойм. Формувати поняття про відпочинок як один із факторів зміцнення здоров'я.

➤ Показники компетентності дитини:

- знає будову власного тіла;
- володіє практичними навичками особистої гігієни та культури споживання їжі;
- розуміє, що рухова активність і гартувальні процедури приносять користь здоров'ю; володіє навичками виконання основних рухів і вправ гартування;
- розуміє важливість для здоров'я дотримання режиму харчування, сну, рухової активності;

- розрізняє хвору та здорову людину та розуміє причини захворювань;
- має знання про складники здорового способу життя та їх значення для здоров'я;
- усвідомлює можливі чинники загрози здоров'ю людини;
- має практичні навички допомоги дорослим, які захворіли;
- розуміє корисність споживання овочів і фруктів для організму;
- розуміє залежність стану здоров'я від продуктів харчування;
- усвідомлює необхідність дотримання профілактичних заходів, має поняття про вплив санітарного стану приміщення на здоров'я;
- знає, яких профілактичних заходів потрібно дотримувати, щоб не захворіти;
- намагається стримувати негативні емоції; розуміє, що вони негативно впливають як на власне здоров'я, так і здоров'я довколишніх;
- в іграх, у стосунках з дітьми проявляє дружнє взаєморозуміння;
- розуміє: якщо добре поводитися, це приносить не лише позитивні емоції, а й впливає на гарний настрій довколишніх;
- розуміє оздоровчу спрямованість побуту українського народу, знає страви української національної кухні та про їх вплив на здоров'я;
- усвідомлює вплив сезонного одягу на здоров'я людини й одягається відповідно до пори року;
- розуміє вплив природи та погодніх умов на настрій та самопочуття людини;
- знає деякі лікарські рослини та методи їх застосування;
- розуміє, що відпочинок на природі є фактором зміцнення здоров'я;
- вміє застосувати набуті знання на практиці;
- уміє діяти самостійно, свідомо, мотивувати свої вчинки.

БЕЗПЕКА ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ

➤ **Вікові можливості дитини**

Дитина старшого дошкільного віку знайома з правилами дорожнього руху, знає деякі дорожні знаки і їх призначення. Вона компетентна у правилах пожежної безпеки: знає про причини виникнення пожежі, елементарні дії під час рятування; про працю пожежників. Розуміє небезпеку, яку можуть спричинити гострі, ріжучі, вибухонебезпечні предмети, ліки, хімічні речовини. Дитина знає, що не можна їсти невідомі рослини, ягоди, гриби, бо вони можуть бути небезпечними для здоров'я. Дошкільник уміє безпечно поводитися біля водойми, зі своїми та чужими тваринами. Старший дошкільник комунікабельний, уміє налагоджувати дружні взаємини з дітьми; знає, що негативні емоції шкодять здоров'ю, тому намагається їх уникати і не провокувати інших дітей. Дитина обережно поводить з незнайомцями, бо знає, що вони можуть бути загрозою для здоров'я дитини.

➤ **Освітні завдання**

- Продовжувати ознайомлювати з правилами пожежної безпеки та дорожнього руху.
- Формувати знання про безпечне поводження на природі.
- Формувати вміння обережного поводження в побуті та надання першої допомоги у разі травми.
- Закріплювати правила поводження з чужими людьми.
- Формувати знання про стихійні явища, характерні ознаки, негативні наслідки та безпечне поводження під час їх виникнення.

➤ **Пожежна безпека**

Закріплювати з дітьми правила пожежної безпеки.

Розповідати дітям, що джерелом вогню можуть бути запалений сірник, запалений папір, газова плита. Ознайомлювати з ознаками пожежі та заходами гасіння (вода, пісок, ковдра, вогнегасник).

Вчити дітей знаходити вихід із ситуації в разі пожежі: якщо у приміщенні з'явилося багато диму, треба добиратися до виходу поповзом; якщо у приміщенні є менші діти, треба негайно вивести їх на вулицю; не гаючи часу, повідомити про пожежу когось із сусідів або інших дорослих. Дитина має сама вміти викликати пожежників: набирати номер "101" та повідомляти місце пожежі (назвати своє ім'я, прізвище, вулицю, номер будинку і квартири або іншого об'єкта).

Формувати вміння надавати першу допомогу та самопомогу при опіках.

Продовжувати ознайомлювати дітей із професією пожежників.

➤ **Правила дорожнього руху**

Закріплювати знання про облаштування проїжджої частини вулиці.

Продовжувати ознайомлювати з правилами дорожнього руху: ходити тільки по тротуару і пішохідних доріжках або за сигналом регулювальника, йти на зелене світло; стояти, коли горить червоне й жовте світло.

Вчити орієнтуватися у головних дорожніх знаках (пішохідне перехрестя, роздоріжжя, пункт харчування, телефон, місце стоянки, пункт медичної допомоги, поворот, проїзду немає); розуміти необхідність користування "зеброю", підземним переходом. Вчити дотримувати правил поведінки у транспорті. Маги уявлення про роботу служби ДАІ.

➤ **Безпека в побуті**

Закріплювати правила поводження з незнайомими предметами та речовинами. Вчити визначати призначення речовин за етикетками.

Формувати навички користування гострими, колючими та ріжучими предметами (швейне приладдя, столові прибори); вміння користуватися скляним посудом і крихкими предметами. Формувати навички безпечної

поведінки з водою: окріп, гаряча пара – причина опіків; брудна вода – причина отруєння чи хвороби.

Вчити обережно поводитися з гарячими предметами та рідинами.

Формувати навички обережного поводження з ліками та хімічними речовинами (ртуть у термометрі, отрута проти шкідників садів і городів, побутова хімія).

Закріплювати знання про небезпеку вибухонебезпечних предметів (петард тощо).

➤ **Поведінка з незнайомими людьми**

Формувати вміння дотримувати правил безпечного поводження з незнайомими людьми (не відчиняти двері незнайомцям, не заходити із ними у ліфт; відмовлятися від небезпечних пропозицій).

➤ **Безпека у природі**

Формувати поняття про стихійні явища природи (землетрус, повінь, буря, ожеледиця, гроза, град тощо), ознайомлювати з природою їх виникнення, характерними ознаками, негативними наслідками.

Пояснювати основні правила поведінки в екстремальних ситуаціях. Сприяти засвоєнню правил поведінки біля водойми в різні пори року.

Вчити вибирати безпечні місця для ігор; дотримувати правил поводження у воді та перебування на повітрі, під прямими сонячними променями.

Закріплювати знання про отруйні речовини, гриби, ягоди, які небезпечні для здоров'я. Не можна їсти недозрілі плоди, бо це може спричинити отруєння.

Вчити правила поведінки із тваринами, пояснити, як надавати першу допомогу при укусах комах.

Вчити, як правильно поводитися, коли загубився.

➤ **Показники компетентності дитини:**

- уміє запобігати виникненню пожежі, знає правила пожежної безпеки вдома, вміє діяти при виникненні пожежі та знає про роботу пожежників;
- уміє використовувати елементарні засоби гасіння вогню, користуватися телефоном для виклику рятувальних служб;
- знає частини вулиці, орієнтується за світлофором та деякими дорожніми знаками; має уявлення про роботу ДАІ;
- знає правила поведінки у транспорті, а також як поводитися, якщо загубився в незнайомому місці;
- відрізняє найвідоміші отруйні гриби від їстівних, керується правилами поведінки щодо обережного поводження з домашніми та безпритулними тваринами;

- має уявлення про небезпеку та захист від комах, знає про поведінку в лісі, в полі, біля водойми в різні пори року;
- уміє користуватися ножем, ножицями, голкою, виделкою, іншими гострими та ріжучими предметами;
- знає про наслідки неправильного використання ліків та про можливі ртутні ураження при пошкодженні колби термометра;
- знає про небезпеку неправильного користування електричними та газовими приладами;
- має уявлення про поведінку під час стихійного лиха (ураган, гроза, злива, повінь, землетрус).

СОЦІАЛЬНО-МОРАЛЬНИЙ РОЗВИТОК

ФОРМУВАННЯ ОСНОВ МОРАЛЬНИХ ЯКОСТЕЙ

➤ Вікові можливості дитини

У старшому дошкільному віці відбувається поступовий перехід від сприймання змісту окремих вчинків (добре – погано) до узагальнених понять про гарну поведінку. В цьому віці дитина вже в змозі оцінювати поведінку свою і поведінку довколишніх.

Дошкільник потребує не лише доброзичливої уваги з боку дорослого, а й співпраці з ним, взаєморозуміння, визнання дорослим його чеснот і досягнень. На кінець старшого дошкільного віку виникає усвідомлення свого соціального “Я”. Дитина усвідомлює ставлення до себе різних людей, домагається визнання значущими для неї людей, схильна до прояву самоповаги. Старший дошкільник має уявлення про авторитет. Дитина прагне бути учасником дитячого товариства, посісти в ньому певне місце, вона володіє комунікативними вміннями, гнучкіше використовує їх у спільній діяльності, поводить себе самостійніше, диференціює свої чесноти і вади, вміє налагоджувати контакти з однолітками, товаришує з певним колом дітей. Крім дружніх стосунків з окремими дітьми, виникають найпростіші форми групової солідарності. Дитина намагається порозумітися у конфліктних ситуаціях, зіставляє позицію однолітка з власною та прагне їх узгодити, диференціює соціально схвалювану та несхвалювану поведінку, може вчинити по совісті, діяти справедливо. Вміє довести правоту, відстояти власну гідність, орієнтується у власних чеснотах і вадах. У дитини з’являються такі риси, як дисциплінованість, стриманість, здатність обмежити свої бажання, стає зрозумілою необхідність дотримання правил поведінки. Поступово відбувається диференціювання таких моральних понять, як “доброта”, “чуйність”, “справедливість”, “дружба”, “чесність”, “товариськість” тощо.

У старшому дошкільному віці моральні почуття та знання пов'язують із почуттям обов'язку. Виникають “внутрішні моральні інстанції” – прагнення поводитися згідно з моральними нормами не тому, що цього вимагають дорослі, а тому, що це приємно для себе й для інших.

➤ **Освітні завдання**

- Збагачувати знання дітей про пріоритети загальнолюдських цінностей: справедливість, чесність, доброту, повагу тощо.
- Створювати сприятливі умови для становлення соціальної компетентності дитини, розвивати в неї соціальні емоції (співчуття, бажання допомогти), обстоювати власні інтереси.
- Збагачувати досвід спілкування з людьми різного віку, статі.
- Розширювати уявлення дошкільника про авторитет та людські чесноти; вчити розуміти інших та рахуватися з чужою думкою.
- Виховувати культуру діяльності: вміння планувати, організувати гру, заняття, свою працю, прагнення досягати позитивного результату в індивідуальній і спільній діяльності.
- Формувати вміння оцінювати свої вчинки та вчинки інших людей.

➤ **Духовне виховання**

Сприяти засвоєнню уявлень про духовний ідеал людини, збагаченню власного емоційного досвіду та виробленню певного ставлення до самого себе. Давати уявлення про те, що народ засуджує негативні вчинки людей, називаючи це словом “гріх”; гріх – поганій, непорядний вчинок; у наше мовлення увійшли поняття: “грішити” – порушувати норми співжиття; “брати гріх на душу” – робити що-небудь всупереч власній совісті, “гріха боятися” – боятися робити погані вчинки. Вчити поводитися відповідно до норм моралі, давати оцінку власним негативним вчинкам, формувати негативне ставлення до поганих вчинків.

Вчити дітей споконвічних правил: не можна не слухати батьків, старших людей, обманювати їх, глумитися над старістю, глузувати з калік, знущатися з тварин, лицемірити, ображати інших, підлабузнюватися, брати чужі речі без дозволу, бути байдужим до чужого горя. Формувати уявлення про духовні норми взаємин між людьми: доброзичливість, чесність, справедливість, повагу, відповідальність, співчуття. Розвивати вміння поставити себе на місце інших людей, не висловлювати негативних суджень на адресу ровесників та менших дітей; уміти бачити у дітях позитивні якості.

Вчити хлопчиків щодо дівчаток бути поступливими, тактовними. Пояснювати, що таке толерантність (здатність терпляче ставитися до чужих поглядів, звичок, рахуватися з думкою інших дітей, дорослих).

Вчити адекватно реагувати на асоціальні вчинки, розв'язувати спірні питання, бути справедливим, совісним, відповідальним.

➤ **Взаємини в сім'ї**

Виховувати повагу до рідних і близьких, усвідомлене прагнення по-радувати старших гарними вчинками. Вчити розуміти, що батьки потребують душевної теплоти й ласки, проявляти чуйність та уважність; пропонувати батькам свої послуги і допомагати у домашній роботі; давати змогу стомленим батькам відпочити. Зайняти молодших членів сім'ї чимось цікавим і корисним. Запитувати у старших членів сім'ї про настрій, справи, про те, як минув день. Вчити помічати настрій дорослих і діяти згідно з цим; знати якнайбільше про своїх бабусь та дідусів, вшановувати їх у дні сімейних свят, бути причетним до спільних турбот і проблем сім'ї.

➤ **Ставлення до ровесників та інших дітей**

Виховувати доброзичливість у взаєминах з однолітками. Спонукаючи дітей виражати своє ставлення до вчинків ровесників, давати об'єктивну й доброзичливу оцінку, справедливо обґрунтовувати свої вимоги, пропозиції, допомагати правильно оцінювати власні вчинки. Формувати прагнення уникати конфліктів, налагоджувати стосунки, порозуміння, проявляти цікавість до готовності партнера до спілкування, спільної діяльності; обходитися без докорів, образ; прагнути дотримувати правил, не нав'язуючи власної думки.

Вчити хлопчиків поважати дівчаток, діяти чесно, відверто; формувати елементарні поняття про толерантність, делікатність, тактовність. Вчити бути поступливим, ввічливим у ставленні до дівчаток, не соромитися запрошувати дівчаток до гри, запропонувати їм стілець, у потрібний момент надавати допомогу. Виховувати у дівчаток скромність, вчити проявляти турботу про довколишніх, із вдячністю ставитися до допомоги та знаків уваги з боку хлопчиків.

Посилювати увагу до формування основ морально-вольових якостей особистості дитини: організованість, дисциплінованість, самостійність у поведінці, стосунках і спільній діяльності, відповідальність і наполегливість у досягненні позитивних цілей; уміння діяти в інтересах партнера чи групи однолітків.

Вчити піклуватися про молодших, допомагати їм, захищати слабших, формувати у дітей такі риси, як співчуття та чуйність.

➤ **Спілкування**

Розширювати уявлення про основну вимогу мовленнєвого етикету – ввічливість, уважність, чемність співрозмовників. Продовжувати вчити розмовляти спокійним, лагідним тоном, привітно, з усмішкою, дивлячись людині у вічі; не допускати випадків вживання грубих слів; уміти розуміти бажання, інтереси ровесників і спілкуватися з ними.

Поглиблювати знання дітей про культуру спілкування по телефону: не можна займати телефон на тривалий час, розмова має бути конкретною, короткою, ввічливою.

➤ **Культура в побуті**

Формувати у дітей узагальнене поняття про те, що культура людини проявляється не лише в мовленні, але й в одязі, поведінці за столом, в умінні тримати свою оселю в порядку. Давати уявлення про те, що багато правил поведінки прийшло до нас із минулого, їх дотримують за традицією.

Вчити стежити за чистотою свого одягу, взуття; пришити гудзик, петельку, почистити одяг, взуття. Виховувати бажання завжди бути охайним.

Продовжувати вчити дітей правильно сервірувати стіл, охайно поводитися за столом, акуратно, безшумно їсти. Закріплювати вміння правильно користуватися серветкою, вправляти у користуванні столовими приборами; закінчивши їсти, хлопчик має допомогти дівчинці підвестися, відсунувши стілець. Вчити не висловлювати негативних суджень про страви, дякувати за їжу.

З допомогою дорослих вчити “ремонтувати” книги.

➤ **Поведінка у громадських місцях**

Продовжувати вчити культури поведінки в кінотеатрі, театрі: не можна їсти ласощі під час театральної вистави, розмовляти. Виховувати у дітей повагу до праці акторів. Формувати вміння розуміти зміст переглянутого, бачити красу гарних вчинків, осуджувати зло, непорядні вчинки.

Вчити дітей поводитися виховано у громадських місцях, транспорті; поступатися місцем старшим, хлопчики – дівчаткам.

➤ **Формування почуття гумору**

Вчити дітей розуміти мораль байок, помічати недоліки, прорахунки у поведінці ровесників, вчити ставитися до них доброзичливо. Розвивати вміння бути самокритичним щодо своєї поведінки, вчинків, помічати недоліки в мовленні, намагатися їх виправляти. Виховувати вміння розрізняти гумор і образу, дотримуватися при цьому делікатності, ввічливості.

➤ **Показники компетентності дитини:**

- знає, що таке гріх, старається поводитися відповідно до норм християнської моралі;
- проявляє любов і повагу до батьків, близьких людей, довколишніх;
- уміє поводитися з людьми відповідно до їхнього віку, фізичного стану та настрою;
 - володіє навичками спілкування з дорослими та дітьми, проявляючи ввічливість;
 - проявляє стриманість у висловлюванні негативних суджень;

- проявляє дружні та товариські стосунки з дітьми, допомагає молодшим дітям;
- уміє поступливо, ввічливо ставитися до дітей протилежної статі;
- усвідомлює відмінність між добром і злом, може пояснити свої вчинки, схвалити або засудити їх;
- може визнати свою провину, поступитися власними інтересами заради загального благополуччя;
- уникає конфліктів, уміє порозумітися, не нав'язує власної думки;
- допомагає батькам та іншим членам родини;
- уміє з повагою ставитися до рідних, знайомих, чужих літніх людей;
- здатна до самоконтролю та саморегуляції;
- зважає на думку інших;
- аналізує свою поведінку.

ОСНОВИ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ

➤ Освітні завдання

- Сприяти розумінню дітьми своїх прав, свобод та обов'язків, свідомому відповідальному ставленню до них; вчити поважати права інших людей.
- Формувати у дітей почуття гідності, впевненості у собі та у своїх силах.
- Розширювати етичні уявлення про добро, чесність, справедливість, щирість. Давати дітям знання про добро та зло як протилежні категорії людського буття.
- Виховувати у дітей риси характеру, які відповідають загальнолюдським моральним цінностям: порядність, скромність, доброзичливість, чесність, самостійність, чуйність, почуття обов'язку.
- Формувати свідоме ставлення до своїх обов'язків у дошкільному навчальному закладі та сім'ї. Виховувати почуття відповідальності за доручену справу.
- Давати дітям знання про культуру спілкування, формувати вміння правильно поводитися в колективі з однолітками та незнайомими людьми.
- Створювати умови для набуття дошкільниками досвіду усвідомлених суспільних дій, правомірної поведінки й толерантного спілкування на основі поваги до прав інших людей.

Право на життя. Давати уявлення про те, що кожна людина має право на життя, незалежно від кольору шкіри; ніхто не має права позбавити когось життя, обов'язок держави – захистити життя людини.

Сприяти розумінню дітьми цінності здоров'я; дотримувати правил безпеки життєдіяльності в побуті, на вулиці, вдома.

Формувати бажання берегти своє здоров'я та здоров'я близьких людей.

Право на сім'ю. Давати дітям змогу зрозуміти, що в дитини є батьки, а в них – свої батьки. Підводити дітей до розуміння того, що в сім'ї всі піклуються одне про одного. Продовжувати розвивати почуття любові й шанобливого ставлення до членів сім'ї.

Розповідати про обов'язки рідних, уточнити наявність у дітей обов'язків у сім'ї. Заохочувати дітей розповідати про виконання добрих справ у колі сім'ї. Формувати усвідомлення сенсу родинних взаємин. Допомогати дітям усвідомити той факт, що зараз батьки турбуються про них, а коли діти стануть дорослими, то будуть зобов'язані турбуватися про своїх уже стареньких батьків. Допомогати дітям усвідомити, що кожна сім'я має свою історію. Закріплювати поняття “родичі”. Пояснювати, що родичі бувають по лініях батька і матері. Формувати вміння орієнтуватися у своєму родоводі. Виховувати пошану до своїх предків, гордість за результати праці близьких, інтерес до сімейних традицій.

Право на ім'я. Домагатися усвідомлення дітьми своєї індивідуальності. Пояснювати, що кожна людина має право на ім'я; батьки після народження дитини оформляють документ – свідоцтво про народження, де записано ім'я дитини та її батьків; заохочувати знати імена своїх батьків, дідусів, бабусь, братиків і сестричок.

Вчити поважати право на ім'я інших людей: не давати іншим дітям образливих прізвиськ, не спотворювати їхні імена та прізвища. Вчити звертатися лагідно, привітно, не підвищуючи голосу.

Право на житло. Пояснювати роль житла в житті людини, важливість підтримки в ньому чистоти, порядку та затишку. Закріплювати знання дітьми своєї домашньої адреси. Вчити називати район, мікрорайон, де мешкає дитина; визначні місця свого населеного пункту. Давати знання, що існують закони і правила, призначені для того, щоб охороняти людей і підтримувати порядок. Вчити правил підтримання порядку в будинку, де мешкає людина. Ознайомлювати з правом недоторканості житла.

Давати знання, що люди проживають у країні. Формувати уявлення про країну, де живе дитина; називати інші країни світу. Формувати знання, що всі люди всіх країн мають спільну домівку – Землю.

Право на харчування. Закріплювати та розширити знання про шкідливі для здоров'я продукти харчування, про лікарські й отруйні рослини.

Формувати знання про вітаміни, їх вплив на організм людини та продукти, в яких вони містяться.

Право на власну думку. Формувати у дітей логічне мислення як необхідний засіб пізнання навколишньої дійсності.

Вчити орієнтуватися в довколишньому світі, гармонійно взаємодіяти з оточенням.

Вчити оцінювати дії та судження дорослих і однолітків, відстоювати правильність свого міркування, знаходити вихід із проблемних ситуацій.

Спонукаати дітей до відкритості у взаєминах, до позитивних вчинків, розуміння іншого і самого себе як соціальної неповторної особистості.

Право на захист від фізичного та психологічного насильства. Вчити оцінювати поведінку людей, засуджувати жорстоке поводження з дітьми.

Вчити дітей, як треба поводитися в небезпечних ситуаціях; називати номери телефонів: міліції, пожежників, швидкої допомоги.

Виховувати відповідальність за свої вчинки, вміння контролювати себе, дотримувати у взаєминах із людьми моральних норм і правил.

Право на освіту. Доводити до відома дітей, що кожна дитина має право на освіту; дошкільний навчальний заклад – перша сходинка у здобутті освіти. Розповісти про походження слова “школа”. Розширювати знання дітей про навчальні заклади, про професії, які можна здобути, закінчивши відповідні навчальні заклади. Пробуджувати потребу в пізнанні довколишньої дійсності.

Давати змогу самостійно знаходити вихід із будь-якої ситуації, аргументовано доводити свою думку; вчити долати перші невдачі під час виконання завдань. Формувати позитивне ставлення та бажання навчатися в школі.

Давати змогу зрозуміти, що вчитися можна самостійно: читати книжки, виконувати відповідні завдання на комп’ютері, у спеціальних навчальних закладах, гуртках.

Розповідати, що дорослі вчать для того, щоб отримати професію. Виховувати цілеспрямованість, позитивне ставлення до себе, впевненість у собі, соціальну відповідальність.

Право на медичну допомогу. Закріплювати знання про право на медичну допомогу. Розширювати знання про те, що у поліклініці, лікарні людей лікують різні лікарі – спеціалісти; пояснити їх спеціалізацію. Вчити описувати стан свого здоров’я, самопочуття, встановлювати, до якого лікаря-спеціаліста треба звернутися за допомогою. Вчити розуміти цінність життя, відповідальність за збереження свого здоров’я.

Давати знання про вплив природних факторів на здоров’я дитини. Ознайомлювати з корисною та здоровою їжею, закріплювати культурно-гігієнічні навички.

Вчити розрізняти основні ознаки захворювань, вчити найпростіших методів оздоровлення; звертатися за допомогою до дорослих (батьків, вихователя, лікаря).

➤ **Право на відпочинок**

Розширювати знання про різні види відпочинку: екскурсії, турпоїздки, свята, ігри тощо. Продовжувати ознайомлювати з правилами, яких потрібно дотримувати під час відпочинку; відпочивати також можна у вихідні та вечорами; спорт також може бути відпочинком. Підводити до розуміння того, що дорослі один раз у рік мають відпочинок, який

називається відпусткою. Підтримувати бажання дітей розповідати про те, де вони побували під час відпустки батьків.

➤ **Показники компетентності дитини:**

- має знання про добро та зло як протилежні категорії людського буття;
 - уміє оцінювати поведінку людей, самостійно намагається знайти вихід із будь-якої ситуації;
 - має уявлення про школу, про шкільне навчання;
 - розуміє поняття “знання”, “вміння”, “навички”, “старанність”;
- проявляє інтерес до навчання в школі;
- сумлінно виконує свої обов’язки.

ПІЗНАВАЛЬНИЙ РОЗВИТОК

ОЗНАЙОМЛЕННЯ З ДОВКІЛЛЯМ

➤ **Вікові можливості дитини**

Дитину цього віку приваблює все яскраве, емоційно забарвлене, те, що можна досліджувати, з чим можна експериментувати, причому її цікавить не лише сам процес, але й результат. Дошкільник намагається робити припущення, узагальнювати, порівнювати, робити висновки, розглядаючи предмети чи його зображення, звертає увагу на його деталі.

У процесі пізнавальної діяльності, сприйняття предметів, обстеження, узагальнення дитина застосовує слова, які характеризують властивості предметів, символи, схеми, що відображають приховані зв’язки між предметами та явищами. Відбувається розвиток мисленневих процесів.

Розвиток словесно-логічного мислення сприяє формуванню умінь дітей робити елементарні висновки. Результатом розвитку мислення є те, що накопичення уявлень про світ вибудовується в цілісну систему знань.

Дитина розрізняє уявне та вигадане, фантастичне та реальне; продовжує засвоювати моральні норми та соціальні правила поведінки, у неї формується почуття відповідальності.

➤ **Освітні завдання**

- Розвивати аналітичність і свідомість сприйняття навколишнього.
- Формувати здатність довільно керувати пізнавальними процесами, вміння послідовно, детально проводити обстеження або розглядати, створювати логічну схему послідовної діяльності з предметом.

- Формувати навички експериментування з новим матеріалом.
- Розвивати інтелект та обдарованість.

➤ Предметний світ. Домівка

Вчити систематизовано, планово проводити обстеження предмета і виокремлювати властивість, яка є об'єктом спеціального розгляду (колір, розмір, форма, просторові відношення). Закріплювати знання про матеріали, з яких виготовлені предмети (метал, дерево, глина, пластмаса, скло, кераміка, хутро, тканина). Вчити розуміти зв'язок між назвою, будовою, матеріалом, із якого виготовлені предмети, їх властивостями та призначенням. Ознайомлювати з матеріалами для виготовлення одягу, взуття (льон, бавовна, шкіра, дермантин). Вчити цінувати речі, виготовлені руками рідних, і ті, що передані в спадок.

Ознайомлювати зі старовинними предметами побуту (скриня, рубель, качалка тощо) та способами їх застосування.

Ознайомлювати зі сучасними предметами побуту, приладами, знаряддями, які допомагають людині в домашньому господарстві (електром'ясорубка, кухонний комбайн, міксер тощо), правилами безпечного користування ними. Формувати розуміння значення житла в житті людини, бажання створювати і підтримувати комфорт, затишок і порядок. Формувати розуміння значення для людей речей, які їм особливо дорогі. Звертати увагу на те, що в людей є улюблені речі, до яких треба ставитися з особливою повагою: книжки, подарунки, сувеніри, світлини, портрети рідних, які у давнину розвішували у кімнатах на стінах.

➤ Світ гри

Формувати у дітей вміння самостійно організовувати різні види ігор, вибирати вид гри, добирати атрибути до неї; будувати взаємини з ровесниками на основі моральних норм поведінки: зважати на думку товаришів, обстоювати власну думку, дотримувати правил гри; прагнути неупереджено розв'язувати суперечки. Вчити дітей ставити загальну мету в спільних іграх і досягати її.

Заохочувати вибіркові дружні й товариські взаємини між дітьми; ігрові об'єднання з колективним характером взаємин. Удосконалювати вміння дітей спілкуватися одне з одним під час гри, проявляти своє ставлення до вчинків однолітків, обґрунтовувати свої дії.

➤ Родина

Поглиблювати знання дітей про свою сім'ю, родину, культуру родинних стосунків, правила сімейного етикету, поведінку в гостях. Вчити створювати "родинне деревце", орієнтуватися в родинних стосунках. Формувати поняття історії роду, честі роду. Виховувати прив'язаність до батьківського дому, повагу до досвіду і мудрості старших родичів, дідусів і бабусь. Розвивати вміння проявляти почуття такту й глибокої

поваги, доброзичливості до рідних; спонукати до самостійних розповідей про них, вчити висловлювати свою любов, ніжність. Розвивати інтерес до родинних свят; формувати вміння підбирати (враховуючи смаки), дарувати та приймати подарунки.

Виховувати в дітей риси майбутніх дбайливих матерів і батьків; у дівчаток – ніжність, лагідність, господарність, щирість; у хлопчиків – уміння шанувати сім'ю та захищати її, бути добрим, щирим, працьовитим господарем. Вчити ставитися до дітей-сиріт та дітей з особливими потребами з добротою і милосердям, намагатися їм допомагати.

➤ **Рідний край**

Поглиблювати знання дітей про нашу Батьківщину – Україну, самостійну незалежну державу.

Розповісти, що 24 серпня – День проголошення незалежної самостійної держави України. Ознайомлювати зі столицею нашої держави містом Києвом: розташоване на мальовничих берегах річки Дніпро; у Києві працює Президент, Верховна Рада України; головна вулиця Києва – Хрещатик; навесні Київ прикрашає цвітіння каштанів; у Києві багато цікавих пам'яток історії, проспектів, мостів через Дніпро, парків, метро. Дати уявлення про найбільші міста України (Львів, Запоріжжя, Харків, Донецьк, Одеса), культурні пам'ятки та працю людей у цих регіонах: Донецьк – шахти, видобуток вугілля; Запоріжжя – металургійні комбінати, Одеса – море, морський порт). Формувати уявлення про природні багатства: річки (Дністер, Південний Буг, Дніпро, Тиса); гори Карпати і Кримські; моря (Чорне та Азовське) тощо. Продовжувати ознайомлювати дітей із державними символами України: Прапором та значенням його кольорів; Гербом – символом влади та значенням тризуба, Гімном – символом державної єдності, Конституцією України – головним законом держави. Виховувати у дітей шанобливе ставлення до них.

Розширювати уявлення про творчість Т. Шевченка, І. Франка, Лесі Українки та інших українських письменників, художників, композиторів. Викликати інтерес до їх творчості, вчити вірші, пісні, розглядати репродукції картин.

Ознайомлювати з історичними місцями, пам'ятниками, музеями, вчити вшановувати видатних земляків.

Ознайомлювати з визначними датами сучасної історії рідного краю.

Продовжувати ознайомлювати з рідним містом (селом), природним ландшафтом, установами, спорудами, підприємствами, парками, пам'ятниками; пояснити походження назви міста (села); з назвою області, обласним центром, чим славиться область (споруди, підприємства, пам'ятники, заказники). Формувати уявлення про Україну, сусідні держави (Білорусь, Російська Федерація, Молдова, Польща), народи та нації, їх відмінність і подібність. Розповідати про українську армію, яка захищає територію України, дбає про спокій людей, давати поняття

про різні роди військ (прикордонники, танкісти, піхота, льотчики) та їх основне призначення. Виховувати почуття гордості за належність до українського народу.

➤ **Праця дорослих**

Ознайомлювати дітей із працею в промисловості, враховуючи особливості регіону.

Розвивати вміння проявляти увагу та повагу до людей праці, гордість за успіхи рідного краю.

Формувати уявлення про роль праці у створенні одягу на фабриках, у майстернях, в ательє, про сумлінне ставлення до своєї роботи, до якості продукції.

Давати уявлення про будівництво як важливу галузь господарства. Розповідати про основні етапи будівництва одного-двох об'єктів найближчого оточення та різноманітні професії будівельників.

Формувати уявлення про спеціалізацію лікаря: хірург, стоматолог, педіатр, терапевт, аптекар.

Розширювати уявлення про творчі професії людей: художник, фотограф, музикант, дизайнер, актор.

Формувати уявлення про працю хліборобів; про те, що хліб – джерело життя, основний продукт харчування, головний результат людської праці.

Ознайомлювати з основними сільськогосподарськими професіями: хлібороб, садівник, овочівник, пасічник, фермер (що роблять, який основний результат праці). Давати поняття про взаємозв'язок людей різних професій, про роль праці для всіх людей, для країни.

Виховувати шанобливе ставлення до результатів праці.

➤ **Транспорт і засоби зв'язку**

Розширювати знання дітей про наземний, підземний, повітряний та водний транспорт. Вчити розпізнавати їх за призначенням, середовищем пересування. Формувати уміння визначати взаємозалежність призначення, середовища пересування та виду транспорту. Давати поняття, що транспортом керують водії, машиністи, пілоти. Ознайомлювати з видами транспорту спеціального призначення (пожежна, швидка допомога, машина, що кладе асфальт тощо); із деякими видами сільськогосподарських машин (комбайн, трактор, косарка), його обладнанням, механізмами, пристроями для виконання робіт.

Розповідати про те, як перевозили в Україні вантажі в давнину.

Давати уявлення про сучасні види зв'язку: поштовий, телекомунікативний, електронний, про їх призначення та принцип дії; про засоби комунікації (телебачення, радіо, газети, журнали, телефон, інтернет, факс).

➤ **Показники компетентності дитини:**

- бережно ставиться до предметів навколишньої дійсності, особистих речей;
- проявляє любов до своєї країни, бажання бути гідним її громадянином;
- знає, що є громадянином України; знає та поважає символіку України, видатних людей свого краю; любить своє місто (село), знає його характерні особливості;
- знаходить місце розташування України на мапі; знає, з якими країнами межує Україна;
- знає, що у світі живуть різні народи і нації;
- має уявлення про родину та родовід, про стосунки та захоплення членів родини, проявляє турботу та любов до них;
- знає про роль житла та важливість створення затишку в рідній домівці; використовує знання сенсорних еталонів у процесі ознайомлення з новим предметом побуту, встановлює взаємозв'язки, класифікує; планує свої дії, погоджуючи їх з іншими;
- знає основні професії; розрізняє і групує за призначенням транспортні та комунікативні засоби.

ОЗНАЙОМЛЕННЯ З ПРИРОДОЮ

➤ **Вікові можливості дитини**

Сприймання об'єктів та явищ природи у дітей шостого року життя вже стійкіше і цілеспрямованіше. Старший дошкільник усе частіше проявляє здатність помічати зміни в природному середовищі без запитань дорослого. У процесі самостійного спостереження дитина виокремлює доступні її розумінню суттєві ознаки об'єктів, робить елементарні узагальнення, аргументує їх, вносить корективи. Наприклад, дитина стверджує, що гілка з дерева плаває, бо вона дерев'яна. Дошкільник у цьому віці міркує логічно, встановлює причинно-наслідкові зв'язки між об'єктами. Необхідною умовою логічності міркування дитини є достатні знання про об'єкти, яких стосуються судження й умовиводи.

У нерозривному зв'язку з розвитком мислення відбувається й мовленнєвий розвиток дитини. Центральною ланкою в розвитку зв'язного мовлення є збагачення функцій внутрішнього мовлення. Воно починає функціонувати, коли у дитини в умовах її практичної діяльності виникає проблемна ситуація, яку треба осмислити (пошукова діяльність). У своїх висловлюваннях дитина відображає ставлення до природи зазвичай в образній формі. На запитання "Яка пора року тобі найбільше подобається і чому?" дитина не відповідає конкретно, а акцентує увагу на красі природи: "Я люблю весну, тому що все довкола оживає. Навесні весело в лісі, птахи співають пісні".

У процесі предметно-чуттєвої діяльності в природі дитина може виокремити основні зв'язки явищ і відтворити їх в образній формі – у формі уявлень. Дошкільник уважно слухає інструкцію вихователя (наприклад, як потрібно доглядати за хом'ячком), повторює її для того, щоб запам'ятати. Це свідчить про появу перших спроб спеціального запам'ятовування.

У дитини виникають первинні форми довільної уваги, завдяки чому вона вже здатна підпорядковувати свою увагу вимогам вихователя (зосереджуватися на об'єктах і явищах природи, слухати вихователя, займатися працею у природі тощо), не відволікаючись. Виконуючи доручення вихователя (витерти пил на листях кімнатних рослин у кутку природи, підлити квіти на клумбі тощо), вона вже здатна гальмувати свої бажання, залишати цікавішу діяльність задля дорученого завдання.

Особливе місце посідають позитивні емоції, відчуття волі на лоні природи, задоволення властивої дитині активності у взаємодії з довкіллям, можливість самовираження через конкретні дії дослідницького змісту.

➤ **Освітні завдання**

- Сприяти елементарному розумінню дитиною взаємозумовленостей компонентів природи.
- Підтримувати бажання дітей встановлювати причинно-наслідкові зв'язки між об'єктами та явищами в природі.
- Сприяти гуманному ставленню до живих істот, прояву естетичних почуттів, вираженій безпечній поведінці на природі.
- Інформувати дітей про досягнення людей у дослідженні космосу.

Розширювати уявлення про **сонце** – джерело тепла, світла, енергії на Землі. Сонце освітлює, прогріває воду, ґрунт, повітря, рослини, тварин, під впливом сонця вода, повітря постійно оновлюються; завдяки сонячному світлу і теплу існує життя на планеті Земля.

Формувати уявлення про **повітря**: повітря оточує планету Земля; повітря є усюди: у ґрунті, воді, рослинах, тваринах, предметах; повітрям дихають рослини, тварини, люди; воно прозоре, без кольору, тому невидиме; вітер теж невидимий, але відчутний (летить листя, гойдаються гілки дерев тощо); роль вітру може бути позитивною (запилення рослин, вітряні млини, вітряні електростанції) та негативною (буревії, хуртовини).

Розширювати уявлення про **воду**: вода – матеріальне середовище для існування живих істот; вода є у річці, озері, морі, океані, ставку, колодязі, водосховищі; в морі вода солоня, в річці – прісна (без смаку); вода – це рідина, вона не має форми, її можна тримати в посудині; у природі вона збирається в заглибленнях (калюжі, струмочки, озера, океани, річки, моря). Давати змогу зрозуміти спільне та відмінне в

поняттях “море”, “річка”, “океан”; що чистіша вода, то здоровшою є людина і чистішим природне довкілля; вода може бути каламутною, брудною, чистою, забрудненою; вода буває холодною, гарячою, теплою; під час кипіння вода перетворюється в пару.

Давати інформацію про наявність води в регіоні: у Західному регіоні багато ставків, протікають річки Стрий, Західний Буг та багато інших, бере початок ріка Дністер; у людей у сільській місцевості майже на кожному подвір'ї є криниця; Львівщина багата мінеральними джерелами, де вода лікувальна (м. Трускавець, смт Східниця, м. Моршин).

Пояснювати, що у природному довкіллі вода буває в різних станах: твердому, рідкому, газоподібному; під дією сонця і вітру вода із землі випаровується і збирається в хмарах; коли краплини води стають важкими, вони падають на землю.

Ознайомлювати дітей із поширеними явищами природи своєї місцевості: роса, дощ, туман, веселка, гроза, град, мороз, снігопад, хуртовина, іній, паморозь; туман – це дрібні краплини води. Навесні, восени в Західному регіоні часто бувають дощі, грози, взимку випадає сніг із дощем, який замерзає, і утворюється лід.

Формувати уявлення про **ґрунт**: ґрунт – родючий шар землі, в якому міститься вода, поживні речовини; ґрунт має важливе значення для життя рослин, тварин і діяльності людей; ґрунт – одне з найцінніших природних багатств, яким ми можемо користуватися.

У різних регіонах ґрунт буває таких видів: піщаний, глинистий, чорнозем. Якість ґрунту залежить від вологості, вмісту поживних речовин, забрудненості (чистоти). Якщо води дуже багато, ґрунт руйнується розмиванням.

Західна Україна багата природними скарбами: нафтою, залізом, вугіллям, природним газом та іншими корисними копалинами. На Львівщині видобувають кам'яну сіль (м. Дрогобич), яку люди споживають, вугілля (м. Червоноград).

Формувати уявлення про пісок, глину.

Пісок – сипучий, рихлий, пропускає воду. Використовують у будівництві, виготовленні скла, визначенні часу (пісковий годинник), а також для того, щоб діти могли гратися.

Глина – щільна, в'язка, пластична. Використовують її для ліплення, виготовлення предметів побуту, іграшок. У Західному регіоні багато піску, глини. З глини виготовляють цеглу, використовують для виготовлення керамічних виробів (кухлі, горщики, куманці тощо).

Розширювати уявлення дітей про **сезонні зміни**, які залежать від обертання Землі навколо Сонця.

Вчити визначати характерні зміни, що відбуваються з погодою, рослинами, тваринами кожної пори року, а також види сезонної сільськогосподарської праці, яку виконують люди.

Формувати вміння передбачати погоду за народними прикметами.

Давати уявлення про повені, зсуви, землетруси, руйнування гір; про їх вплив на життя людей, рослин і тварин.

Рослини. Формувати уявлення про багатий і різноманітний рослинний світ України.

Вчити дітей розрізнати і правильно класифікувати рослини: дерева, кущі, трави, гриби, мохи. Розповідати, що є рослини однорічні та багаторічні. Ознайомлювати з зерновими культурами (пшениця, овес, ячмінь, кукурудза, гречка), які люди використовують в їжу: з них виготовляють хліб, крупу, печиво. Вчити називати городні рослини.

Давати знання про **садові рослини**, які зимують у ґрунті (ірис, тюльпан, нарцис, лілія) і такі, що їх викопують із ґрунту й зберігають від морозу в приміщеннях (гладіолуси, жоржини). Вчити визначати і називати **ранні весняні квіти** (первоцвіт, фіалка, анемона, підсніжник). Закріплювати назви ягід (суниця, чорниця, малина, ожина, брусниця), які є поширеними у Західному регіоні. Розширювати знання дітей про кімнатні рослини й особливості догляду за ними: пеларгонія любить яскраве світло, колеусу сонце шкодить. Ознайомлювати зі способами розмноження рослин (бульби, кореневища, цибулини, насіння).

Вчити дітей розпізнавати **дерева і кущі** за характерними ознаками (росташування гілок, кора, плоди). Розповідати про те, що взимку ріст рослин не припиняється, а лише сповільнюється; хвойні дерева зелені взимку, в них замість листочків – хвоїнки. Формувати уявлення дітей про дерева свого регіону (липа, дуб, бук, граб, клен, каштан, яблуня, груша, слива, вишня, горіх). Смерека, сосна, ялина найчастіше зустрічаються в Карпатах, вони утворюють хвойні ліси.

Вчити розрізнати їстівні **гриби** (білий гриб, підберезник, маслюк, підосичник) та отруйні гриби (мухомор, бліда поганка). Формувати уявлення про гриби, що ростуть у Західному регіоні.

Вчити розповідати про **будову рослин** (корінь, стебло, листок, квітка, плід).

Закріплювати вміння визначати зміни стану рослин, спричинені впливом на них негативних факторів.

Ознайомлювати дітей із **лікарськими рослинами**: м'ята, суниця, мати-й-мачуха, деревій, калина, любисток, волошка, ромашка, подорожник, кропива, лопух, чистотіл, липа, звіробій. Формувати уявлення про їх цінність у житті людини.

Тварини. Формувати уявлення про представників окремих груп тварин: черв'яки, молюски, раки, павуки, комахи, риби, земноводні, плазуни, птахи, звірі.

Закріплювати і розширювати знання дітей про тварин та їхніх дитинчат. Вчити виокремлювати характерні зовнішні ознаки, встановлювати залежність між умовами життя, способом пересування і будовою кінцівок, між способом живлення і будовою ротових органів, між способом живлення і пересуванням.

Формувати уявлення про заходи з охорони тварин: з цією метою організують заповідники (наприклад, Карпатський заповідник). Вчити класифікувати диких і свійських тварин; описувати їх, визначати суттєві ознаки, за якими тварин класифікують на диких і свійських. Формувати уявлення про свійських птахів та їхніх дитинчат.

Розширювати уявлення дітей про **птахів**, які залишаються на зиму (синиці, горобці, ворони, сороки, дятли), осілих; птахів, які відлітають в теплі краї (лелеки, ластівки, солов'ї, шпаки, зозулі), – перелітних. Формувати вміння робити висновки, чому птахів називають осілими, а чому – перелітними. Формувати уявлення про взаємозалежності у природі, із користю, яку приносять птахи (знищують гусінь, дрібних шкідливих комах). Ознайомлювати з видами птахів свого регіону.

Комахи. Формувати уявлення про комах, зміни, що трапляються в житті комах у різні пори року: восени більшість із них зникає, вони ховаються в землі, під корою дерев тощо (кропив'янка, жук-сонечко, муха, комар); з приходом весни комахи починають вести активний спосіб життя; першими навесні з'являються метелики (лимонниця, павичеве око, кропив'янка), жук-сонечко, клопи-солдатики; зі сходами картоплі вилазять із землі колорадські жуки. Ознайомлювати дітей зі шкодою, що приносять комахи (попелиця, колорадський жук).

Давати змогу дітям спостерігати за маскуванням метеликів, коників, жаб. Пояснювати, що маскування рятує від ворогів, допомагає добувати їжу. Давати знання про те, що метелики, які гинуть восени, залишають на зиму яйця або перетворюються на гусінь, яка шкідлива для рослин.

Розширювати знання дітей про комах медоносних, формувати уявлення про їхню користь для людини. Розповідати про комах, які найчастіше зустрічаються у відповідному регіоні.

Земноводні, плазуни. Вчити помічати і пояснювати поведінку **земноводних** (жаба стрибає по землі, пливе у воді, ловить мух та інших комах) і **плазунів** (ящірка швидко повзе, гріється на сонці).

Підтримувати бажання дітей проводити довготривалі спостереження, вчити вмінню аналізувати й робити висновки.

Виховувати любов і дбайливе ставлення до живих організмів, уміння бачити й відчувати красу природи у різні пори року.

➤ **Екологічне виховання**

Залучати до сприймання краси краєвидів у різні пори року, заохочувати до відображення їх у художніх образах. Ознайомлювати з природоохоронною діяльністю в Україні, зокрема у Західному регіоні (створення заповідників, охорона рідкісних тварин та рослин, чистота водойм і повітря).

Розширювати і поглиблювати знання дітей про Червону книгу України. Формувати уявлення про рослини і тварин, які занесені до неї. Розповідати дітям про заповідники місцевості, у якій вони проживають.

Виховувати любов до природи, вміння піклуватися про рослини і тварин; прагнення додержувати правил культурного поводження у природі: не ламати гілок кущів і дерев, не лякати тварин, не залишати в місцях відпочинку сміття, не руйнувати мурашників, пташиних гнізд; захищати природу від тих, хто її нищить.

Закріплювати вміння доглядати за деревами, кущами, трав'янистими рослинами. Формувати поняття, що, забруднюючи природу, завдаючи їй шкоду, людина поєє своє здоров'я. Вчити розуміти взаємозалежність: здорова планета – здорова природа – здорова людина.

➤ **Природа космосу**

Формувати уявлення про безмежність Всесвіту.

Узагальнювати, розширювати знання про планету Земля, різноманітність її природи, вплив природних чинників на здоров'я людини, про атмосферу Землі.

Формувати уявлення про Сонце як зірку, навколо якої обертаються планети, серед них – Земля; планети різні за розміром, але набагато менші за Сонце; Місяць – супутник Землі; переважно бачимо ту частину Місяця, яку освітлює Сонце; місяць відбиває сонячне світло, тому його добре видно вночі на небосхилі.

Вчити робити висновки про властивості Сонця, зміни дня і ночі, пір року, про значення сонця в житті людини.

Давати знання про космос як простір, що існує за межами планети Земля, про космонавтів; про значення освоєння космосу для людей. Розповідати про те, що люди досліджують планети (космічні кораблі, станції, місяцехід, супутники).

Ознайомити із моделлю Землі – глобусом. Вчити розрізняти на глобусі водний простір, сушу.

➤ **Показники компетентності дитини:**

- визначає зміни в природному довіклілі і знає, що вони залежать від обертання Землі навколо Сонця;

- називає пори року, їх послідовність, впевнено визначає їх характерні ознаки;

- усвідомлює, що зменшення сонячного тепла спричинює зміни у природі, що з ними пов'язані зміни в рослинному і тваринному світі;

- знає, що вода – середовище для існування живих істот; місцезнаходження води, її якості, місця лікувальної води та назви рік у Західному регіоні;

- знає поширені явища природи своєї місцевості (роса, дощ, туман, веселка, гроза, град, мороз, снігопад, хуртовина, паморозь, іній);

- знає назви та місцезнаходження корисних копалин у своєму регіоні;
- орієнтується у властивостях піску, глини, ґрунту;
- називає городні рослини, розрізняє їх;
- розрізняє дерева, кущі, трав'янисті рослини; порівнює та аналізує їх особливості;
- називає різновиди лісу (листяний, хвойний), знає назви тварин і рослин, які поширені в лісі;
- називає лікарські рослини та їх лікувальні властивості. Розуміє цінність життя і здоров'я людей, їх залежність від природного довкілля;
- називає свійських і диких тварин своєї місцевості, вміє знаходити спільне та відмінне у їхніх зовнішніх ознаках, будові; знає назви дитинчат тварин;
- розуміє, що свійські тварини потребують піклування; без них життя було б не таким цікавим, яскравим, радісним;
- доглядає за рослинами, тваринами у куточку природи;
- називає і розпізнає птахів за зовнішніми ознаками, порівнює їх за величиною, забарвленням пір'я, способом пересування і за звуками;
- називає рослини і тварин, занесених у Червону книгу України;
- усвідомлює, що стан здоров'я залежить від чистоти повітря, ґрунту, води;
- підтримує чистоту дитячого майданчика та в зонах відпочинку (парк, сквер, ліс, озеро тощо);
- знає, що космос, Всесвіт – це простір, який існує за межами планети Земля;
- захоплюється загадковістю і таємничістю природи космосу.

НАРОДОЗНАВСТВО

➤ **Вікові можливості дитини**

У старшому дошкільному віці виникають реальні можливості для опосередкованого засвоєння дітьми знань, які виходять за межі їхнього життєвого досвіду і безпосереднього сприймання, а також які віддалені у часі. Це створює сприятливі умови для ознайомлення дітей з історією рідного краю, його народом, специфікою праці та побуту, особливостями мови і культури.

Процес розширення уявлень про довкілля, розвиток уяви і пам'яті, активізація розумової діяльності дітей сприяє оволодінню елементарними навичками мисленневих операцій, що, своєю чергою дає дітям змогу засвоювати складнішу інформацію.

У старших дошкільників під час засвоєння знань про об'єкти та явища навколишнього світу виникає бажання порівнювати, оцінювати

бачене і відповідно відображати, наслідуючи побачене. У цей період у них переважає емоційне сприйняття. Цьому сприяють розвиток сенсорико-моторики – узгодженості в роботі очей і рук, чуттєвий досвід, уміння виокремлювати головне та узагальнювати характерні особливості.

Старші дошкільники люблять ігри з діалогом, хороводи зі співом, танцювальними рухами, які відображають трудові дії.

➤ **Освітні завдання**

- Розвивати пізнавальну активність дітей, прагнення якомога глибше пізнати свій народ, свої національні корені.
- Розширювати обсяг знань дітей про Україну, її столицю, історію, культуру, видатних людей.
- Залучати дітей до української національної обрядовості, підготовки і проведення народних свят, ігор, використання народних прикмет, народної творчості; формувати уявлення про національне мистецтво, народні промисли, українську національну кухню.
- Формувати стійкий інтерес до матеріалу народознавчого змісту, бажання пізнати його глибше, вчити використовувати його в повсякденному житті. Вчити запам'ятовувати вірші, прислів'я, приказки, казки, загадки, легенди.
- Формувати уявлення про родинні обереги українського народу.
- Прищеплювати дітям елементарні трудові навички, пов'язані з народними ремеслами.
- Вчити малюків вишивати, витинати, розписувати писанки, іграшки, посуд; виготовляти різні вироби: серветки, іграшки, аплікації тощо.

➤ **Сім'я, родинні традиції**

Допомагати дитині пізнавати свою сім'ю, батьків, рід, історію роду. Ознайомлювати з ремеслами, якими займалися прадіди: вишивка, лозоплетіння, гончарство, бондарство тощо. Формувати повагу до старших. Вправляти у вмінні бути вдячним старшим за терпіння, мужність, за любов і турботу. Вчити висловлювати свою любов і ніжність. Вчити дітей шанувати своїх предків, складати родовідне дерево, пам'ятати дні народження, іменини батьків та інших членів сім'ї, проявляти знаки уваги і пошани, вітаючи близьких, робити їм подарунки, проявляти турботу як одну з основних норм поведінки в родині.

Допомагати усвідомити, що брати і сестри мають допомагати один одному, старші з них мають дбати про молодших.

Ознайомлювати із традиціями першої купелі, хрестин.

Давати поняття про обереги української родини (батьківське та материнське благословення, грудка землі з подвір'я, рушник, вишиванка).

➤ **Українська оселя**

Ознайомлювати дітей з традиціями і звичаями, пов'язаними з будівництвом житла в Україні, оздобленням зовні та всередині, розміщенням меблів (лава, стіл, ослін, скриня, мисник, ліжко), предметами побуту. Поглиблювати знання про традиції прикрашання оселі вишиваними рушниками, килимами, витинанками. Розповідати дітям про звичаї та традиції, пов'язані з поселенням у дім, про роль оберегів в українській хаті (образ, піч, рушники) та в оформленні садиби. Ознайомлювати з рослинами-оберегами на українському подвір'ї: калиною – символом вірності, нескореності; вербою – символом рідної домівки, близьких людей; квітучими рослинами (чорнобривці, мальва, ружа, червона рута) – символами материнства, любові, ніжності. Розширювати знання дітей про українську оселю в Західному регіоні: під час будівництва хати, коли були зведені сволоки, на дах ставили галузки дерева і це називали “квітка”, що означало завершення будівництва; всередині оселю прикрашали образи з вишиваними рушниками, вишивані подушки та штори на дверях; за звичаєм, коли люди приходили у новозбудовану хату, то сипали на долівку пшеницю і копійки (щоб господарі були в достатку); на подвір'ї обов'язково копали криницю, над якою зводили дашок, щоб не потрапляли дощ чи сніг; перед хатою висаджували калину, мальви, чорнобривці, жоржини.

➤ **Рідний край**

Формувати уявлення про те, що Україна має давню історію (князі, військо, храми, рукописні книги, ремесла, культура, національний одяг, національна символіка, визначні діячі, гетьмани). Ознайомлювати з історією рідного міста (села), символікою, історичними пам'ятками, легендами про рідний край.

Поглиблювати знання про заснування міста Київ, ознайомлювати з легендами про виникнення міста, дитячими оповідками та легендами про княжу добу. Розповідати, що Київська Русь – перша назва України, її перші правителі – князі (Володимир Великий, Ярослав Мудрий). Розширювати знання про заснування міста Львів. Ознайомлювати з періодом козацтва (гетьмани Богдан Хмельницький, Сагайдачний, Виговський, Іван Мазепа).

Ознайомлювати з пам'ятками національної історії: Києво-Печерська лавра, Золоті ворота, Софійський собор, Канів, Тарасова гора, Запорізька Січ, Хортиця, Почаївська лавра, скелі Довбуша.

Розвивати інтерес до історичних подій на рідній землі, про те, що назва “Галичина” походить від м. Галич, що на Івано-Франківщині, яке в давнину було столицею Галичини; Данило Галицький жив у Галичі, а коли побудував місто Львів, то перебрався туди. Ознайомлювати дітей із пам'ятками архітектури та пам'ятниками видатним людям –

Т. Шевченкові, І. Франкові, князю Данилові Галицькому, І. Федорову тощо. Розширювати знання дітей про те, що у Львові жили та працювали С. Крушельницька, І. Франко, В. Івасюк, що Львівщина славиться замками (Підгорецький, Золочівський, Олеський) та церквами. Спонукаати до пізнання дітьми історії свого краю.

➤ **Народний одяг**

Ознайомлювати дітей з українським національним одягом та особливостями національного одягу Західного регіону, порівнювати їх з особливостями національних костюмів інших регіонів. Розповідати, що одяг є буденний і святковий. Давати знання про роль оберегів у національному одязі українців (вишивана сорочка чоловіча та жіноча, віночок, хустка, намисто). Формувати знання про галицький національний одяг (для дівчат – довга вишивана сорочка, плахта, крайка; для хлопців – вишивана сорочка, лляні штани, постолі; взимку носили кожух, чоботи та штани із сукна).

➤ **Ігри. Українська народна іграшка**

Вчити дітей грати нескладні рухливі ігри з текстом, діалогом та ігри, що ознайомлюють дітей із трудовими процесами, зі звичаями українського народу.

Ознайомлювати з іграшками, виробленими з тіста, сиру, тканини, глини, дерева. Залучати до виготовлення ляльки-мотанки. Ознайомлювати з керамічною іграшкою, яку виготовляли у с. Стара Сіль.

➤ **Календарно-обрядові свята**

Формувати усвідомлене ставлення дітей до свят, традицій свого народу, залучати їх до безпосередньої участі в святах.

Ознайомлювати дітей із народними звичаями на Андріївських вечорницях, іграми з калитою, жартівливими таночками, піснями, дражнилками, приповідками, ворожіннями. Формувати поняття “милосердя”: голодного нагодувати, спраглого напоїти, хворого відвідати; з традиціями дарування подарунків на свято Святого Миколая. Розширювати знання про святкування Різдвяних свят (різдвяні сімейні традиції колядування, віншування, вертеп із шопкою; щедрування, посівання). Розповідати, що на Йордан святять воду, яку вважають лікувальною, священник кропить хату освяченою водою. Закріплювати знання про народні традиції на Стрітення (освячення стрітенських свічок-гromовиць, прикмети). Розширювати знання дітей про підготовку до Великодніх свят: ознайомити із традицією – освячення вербових гілочок на Вербну неділю, традиціями підготовки до Великодня: у Чистий четвер випікають паски, розписують писанки; у Великодню п'ятницю йдуть до церкви до Плащаниці; в суботу освячують Великодній кошик. Ознайомлювати із традиціями святкування Великодня: у Великодню неділю йдуть до церкви, після чого вся сім'я

збирається за сніданком; найстарша особа в сім'ї всіх частує Великоднім яйцем, промовляючи привітання (“Христос воскрес!” – “Воістину Воскрес!”); у Великодні свята водять гаївки та проводять ігри.

Ознайомлювати із Зеленими святами; традиціями прикрашання жита травами: на долівку стелять очерет. Розповідати легенди й оповідки про чудодійну силу трав і рослин.

Давати знання, що на Спаса є традиція освячувати мед, фрукти, квіти, які після освячення набувають цілющих властивостей.

➤ **Українська національна кухня**

Формувати уявлення про українську кухню, основні традиційні страви: борщ із пампушками, вареники з сиром, картоплею, капустою, галушки, деруни, капуста, млинці, узвар тощо. Розповідати про народні ритуали, обряди, пов'язані з приготуванням їжі. Формувати поняття, що хліб – джерело життя, “хліб святий”, його потрібно шанувати, що в Україні є звичай зустрічати гостей хлібом-сіллю (коровай на вишитому рушникові прикрашають барвінком і калиною).

Ознайомлювати з обрядовою українською їжею: кутею та узваром; паскою, крашанками, писанками.

➤ **Народні ремесла**

Продовжувати ознайомлювати з гончарством, вишивкою, писанкарством. Учити дітей розуміти символічне значення деяких візерунків, кольорів.

Зацікавлювати виробами з дерева; різьбленням по дереву; лозоплетінням; ткацтвом (Галичина).

Ознайомлювати з яворівськими різьбленими писанками, іншими дерев'яними виробами та виробами з лози, рогози (кошечки, кобельки, тара для збіжжя, капелюхи тощо); з вишиванками Галичини (хрестиком та низинкою; кольори різнобарвні, але переважають чорні та червоні; орнамент – геометричний); Івано-Франківщини (хрестиком і гладдю; кольори різнобарвні); гаверецькою керамікою Львівщини (вироби мають чорний, задимлений колір); гончарством у м. Сокаль (виготовлення кахелю для печей). Розповідати, що з давніх-давен в Галичині виготовляли скляний білий і кольоровий посуд; було поширене бондарство (виготовлення бочок), золотництво та виготовлення годинників.

Виховувати повагу до людей творчої праці, чії руки у народі називають “золотими”.

➤ **Показники компетентності дитини:**

- знає культурні традиції свого народу та свого регіону, підтримує родинно-побутові традиції спілкування;
- має сформований інтерес до історії свого краю, емоційно сприймає творчість народних умільців, цінує результати їхньої праці;

- ознайомлена з історією України, її столиці, рідного міста (села), регіону;
- знає про національні особливості української оселі, предметів побуту, національного одягу, національної іграшки, оберегів, зокрема Західного регіону;
- має уявлення про національні звичаї та традиції, родинно-побутові звичаї, старовинні ритуали, українську кухню;
- має знання про українські народні ремесла, промисли, які поширені в Західному регіоні, їх історичні витоки і сучасне використання;
- знає та використовує фольклорні жанри (віншування, колядки, гаївки, щедрівки, народні ігри).

ЛОГІКО-МАТЕМАТИЧНИЙ РОЗВИТОК

➤ Вікові можливості дитини

Дітям здебільшого легко дається розв'язування задач на додавання і віднімання, проте їм важче визначати склад числа.

Дещо важко розмежовувати множину на дві частини. Термін “суміжні числа” доводиться замінювати терміном “числа-сусіди”.

Діти легко визначають висоту, ширину, довжину, їм цікаво вимірювати об'єм сипучих і рідких речовин за допомогою умовної мірки. Із задоволенням розкладають предмети в порядку зростання і спадання за висотою, довжиною.

Дошкільники цього віку добре засвоюють матеріал про геометричні фігури, вміють застосовувати набуті знання на практиці, тобто знайти у побуті предмет відповідної форми (круглої, прямокутної тощо). Вони активно шукають відмінне і подібне у геометричних фігурах, групують їх.

Важчим є завдання назвати просторові геометричні форми: куля, циліндр.

Уміння з орієнтування у просторі діти закріплюють у рухливих, сюжетно-рольових іграх.

Міцнішими стають і знання щодо орієнтування в часі, діти менше помиляються у часових поняттях “вчора”, “завтра”, “колись”, “давно”, “було”, “буде”.

➤ Освітні завдання

- Сприяти закріпленню навичок нескладних усних обчислень, розв'язування арифметичних задач.
- Допомогати у формуванні вмінь із вимірювання об'єму, маси, довжини, ширини, висоти.
- Закріплювати знання геометричних фігур і просторових геометричних форм; уміння визначати просторові та часові відношення.

- Вчити обґрунтовувати відповідь та обстоювати правильність свого міркування.

➤ **Кількість і лічба**

Вчити дітей лічби в межах 10 на предметах, розміщених по-різному (лінійно, хаотично, колом, трикутником), згори-вниз, знизу-вгору, по діагоналі, від будь-якого числа до десяти і від десяти до заданого числа. Вчити порівнювати числа в межах 10; вчити, як із нерівності утворювати рівність шляхом додавання чи віднімання.

Закріплювати розуміння того, що кількість не залежить від величини, форми предметів, просторового розміщення і напрямку лічби.

Ознайомлювати зі структурою задачі. Вчити складати приклади та арифметичні задачі на додавання і віднімання за малюнками і практичними діями в межах 10, використовуючи цифрові картки та знаки (“+” (дати); “-” (відняти); “=” (дорівнює); виконувати прості обчислення усно. Закріплювати знання цифр 0–9.

Вчити визначати склад чисел у межах 10 за допомогою предметних множин, розмежованих на дві частини. Навчати вмінню порівнювати суміжні числа, використовуючи термін “числа-сусіди”.

➤ **Величина предметів**

Формувати вміння визначати висоту, ширину, довжину, товщину предметів; об’єм сипучих і рідких речовин за допомогою умовної мірки; вимірювати масу предметів за допомогою ваги. Вчити розкладати предмети в порядку зростання та спадання за висотою, шириною, довжиною, товщиною.

➤ **Геометричні фігури**

Вправляти у розрізненні та називанні геометричних фігур: квадрат, круг, трикутник, прямокутник. Ознайомлювати з овалом і ромбом. Вправляти у зображенні геометричних фігур за допомогою паличок, малювати олівцем, пензликом, крейдою. Закріплювати вміння розрізняти і називати просторові та геометричні форми: куля, куб, циліндр, конус; називати структурні елементи: вершина, сторона, кут.

➤ **Орієнтування в просторі**

Закріплювати і поглиблювати просторові уявлення (ліворуч, праворуч, вгорі, внизу, попереду, позаду, далеко, близько). Вчити рухатися у визначеному напрямку, з’ясовувати місце перебування за заданою умовою; називати розміщення предмета відносно іншого. Вчити визначати своє положення серед довколишніх предметів; вживати вирази, що означають віддаленість предметів від себе. Ознайомлювати зі схемами-моделями просторового розміщення.

➤ **Орієнтування в часі**

Закріплювати й поглиблювати часові уявлення: ранок, день, вечір, ніч, вчора, сьогодні, завтра. Вчити послідовно називати дні тижня, пори року, місяці року. Ознайомлювати з календарем та вчити ним користуватися.

Вчити визначати час за годинником.

➤ **Народна математика**

Ознайомлювати дітей з елементами народної математики. Навчати кількісної та порядкової лічби методом лічби на пальцях. Ознайомлювати з народними способами фіксування чисел (вузлики, квасолини, бирки). Пояснювати, що бирка є своєрідним математичним письмом (дерев'яна дощечка чи паличка, на якій ножем робили риски, що позначали відповідне число). Ознайомлювати з вимірюванням величини за допомогою народних одиниць міри: довжину предметів (п'ядь, лікоть, сажень); сипучі речовини (фунт, кілограм). Розповісти, що в минулому складали снопи жита, пшениці в копи. Закріплювати знання про геометричні фігури при ознайомленні із виробами народних майстрів (вишивка, різьба, ткацтво), їх суттєві регіональні особливості.

Вчити орієнтуватися на місцевості за допомогою народних прикмет. Формувати математичні поняття засобами усної народної творчості (казки, лічилки, прислів'я, приказки).

➤ **Народні ігри з математичним змістом**

Кількість: “Кінь”, “Квочка”, “Регіт”, “Вовк і лисичка”, “Камінці”, “Сімейка”, “Зайчик і Бурчик”.

Орієнтування у просторі: “Засмучений зайчик”, “Дощику-дощику”, “Ой у перепілки”, “Іде, іде дід”, “Пускайте нас”, “Калина”.

Орієнтування в часі: “Коли це буває?”, “Мак”, “Звідки ти”, “Розлили ся води”.

Геометричні форми: “Фарби”, “Ворота”, “Іду, іду”.

Величина: “Шевчик”, “На чім стоїш”, “Коровай”, “Бондар”.

➤ **Показники компетентності дитини:**

- лічить у межах 10;
- порівнює множини за кількістю;
- складає та розв'язує приклади, задачі на додавання, віднімання, користуючись цифрами та знаками;
- розрізняє довжину, ширину, висоту, товщину предметів;
- визначає масу предметів за допомогою ваги, об'єм речовини за допомогою умовної мірки, порівнює предмети;
- розрізняє геометричні фігури (круг, овал, трикутник, квадрат, прямокутник, ромб), просторові геометричні форми (куля, куб, циліндр, конус);

- оперує поняттями “тиждень”, “місяць”, “рік”; знає дні тижня, місяці року, пори року;
- знає цифрові знаки “-”, “+”, “=” та цифри від 1 до 9;
- визначає просторове розміщення предметів (включаючи поняття “праворуч”, “ліворуч”);
- розрізняє предмети за розміщенням;
- розуміє склад числа в межах “10”.
- порівнює суміжні числа;
- має елементарні знання з народної математики.

ОСНОВИ ЕКОНОМІЧНОЇ КУЛЬТУРИ

➤ **Вікові можливості дитини**

Діти старшого дошкільного віку знайомі з назвами різних професій, але не зовсім точно усвідомлюють значення кожної з них; наприклад, недостатньо розуміють роботу менеджера, хоч це слово у дітей уже є в словниковому запасі.

Діти розуміють призначення торгових закладів, стараються бути економними та ощадливими, але усвідомити правила економічної діяльності їм ще важко. Більшість дошкільників не знає, як поводитися з грошми, як їх витрачати економно.

Діти осмислюють пов’язані з економікою риси: бережливість, ощадливість, працьовитість; починають формуватися навички раціональних дій. У дітей розвинені навички економного витрачання і використання матеріалів, бережливе ставлення до речей, іграшок, посібників.

➤ **Освітні завдання**

- Формувати у дітей основи економічної культури.
- Вчити долати труднощі та життєві негаразди; виховувати наполегливість, компетентність.

Формувати уявлення про товари й товарно-грошові відносини. Давати поняття, що таке товар, мета його існування, можливість його придбання. Вчити класифікувати товари. Формувати етичне поводження в торгових закладах, виконуючи роль покупця. Ознайомлювати з поняттям “ціна”; вчити порівнювати ціни: дешево – дорого.

Давати змогу зрозуміти, що за гроші купують товари, грошима оплачують послуги.

Розповідати дітям про мету реклами, джерела рекламування товарів і види реклами; вчити рекламувати товар.

Розширювати знання про раціональне використання залишків продуктів харчування (з хліба можна приготувати грінки; крихти дати пташкам; з картоплі – картопляники: кісточки віддати собакам; залишки від чаю використати як добриво для кімнатних рослин).

Створювати ситуації для закріплення знань про правила економного використання електроенергії деякими приладами (холодильник, праска, телевізор, лампочка), збереження тепла, ощадливого використання води. Підводити дітей до розуміння того, що раціональне використання електроенергії, води, газу заощаджує кошти сім'ї. Виховувати ощадливість, уміння співвідносити свої бажання з можливостями. Вчити виокремлювати першочергові потреби, власні та потреби сім'ї, розуміти відмінність між словами “хочу” й “треба”.

Формувати уяву про культуру ділових стосунків. Уточнювати й розширювати знання дітей про одяг, взуття, зачіску ділової людини. Виховувати охайність.

Вчити оцінювати вчинки людей, давати характеристику їхнім діям. Формувати розуміння вироблених правил, знати, що їх потрібно дотримувати, що є вчинки, за які люди несуть покарання у вигляді штрафу.

Розкривати роль комп'ютеризації у веденні господарства, дати елементарні уявлення про калькулятор. Підводити до висновку, що таке економіка, для чого вона потрібна.

➤ **Показники компетентності дитини:**

- знає назви підприємств, особливості їх функціонування;
- має уявлення про товарно-грошові відносини, вміє здійснити покупку, класифікує товар;
- знає, для чого існують банки; професії людей, які працюють у банківській справі;
- вміє раціонально використовувати залишки продуктів харчування;
- знає і намагається економно використовувати електроенергію, воду, газ;
- вміє виокремлювати першочергові потреби сім'ї;
- розуміє доконечну потребу в дотриманні встановлених правил;
- знає, що комп'ютер і калькулятор допомагають у веденні сімейного господарства.

ЗВУКОВА КУЛЬТУРА МОВЛЕННЯ

➤ Вікові можливості дитини

До старшого дошкільного віку дитина зазвичай оволодіває вимовою всіх звуків, хоча у деяких дітей ще недостатньо артикуляційно сформований звук [р] та шиплячі звуки.

У старших дошкільників достатньо розвинені мовленнєве дихання, фонематичний слух, артикуляційний апарат. Розвиваються фонематичне сприймання і здатність до звукового аналізу слова.

Дитина критично ставиться до своєї вимови, усвідомлює дефекти. Через порушення вимови діти замінюють під час мовлення слова з дефективним звуком іншими словами, подібними за значенням (замість “машина” – “автомобіль”).

Діти активно грають зі звуками, аналізують звуковий склад слів, виокремлюють перший і останній звуки у слові.

➤ Освітні завдання

- Розвивати звукову виразність мовлення (силу голосу, його тембр, темп, ритм, мелодику, навички використання різної інтонації, чітку дикцію).
- Удосконалювати артикуляцію звуків, диференціацію подібних за звучанням звуків.

Розширювати знання дітей про будову мовленнєвого апарату: губи, зуби, язик, спинка язика, кінчик язика, піднебіння.

Учити чітко диференціювати у словах вимову свистячих і шиплячих звуків, а також звуків [л], [р].

Вправляти у роздільній вимові йотованих голосних [я], [ю], [є], [ї].

Вчити розрізняти на слух тверді та м'які приголосні (сир – сірник, дарувати – дякувати).

Навчати добирати слова, близькі за звучанням (міст – лист, хрущ – куц, книжка – мишка, густо – пусто) тощо; за завданням вихователя добирати слова на певні звуки та виділяти їх звучання (машшина, хуссетка, жжжаба). Вчити правильно вимовляти звук [ф] у словах іншомовного походження (футбол, фрукти, фініш, ферма) тощо та звукосполучення [хв] (хвіртка, хвиля, хвала, хвіст); визначати, у яких словах вимовляється звук [г], чітко його вимовляти; правильно ставити наголос у словах, що різняться значенням завдяки наголошенню ((білізна – білизні; згодиться – згодіться) та в різних формах одного слова (сковородá – скóвороду – сковородо́ю – скóвороди – сковорід).

Відпрацьовувати вміння говорити з різною силою голосу, дотримувати пауз у реченні, правильно інтонувати різні типи речень (розповідні, питальні, окличні інтонації), робити логічний наголос. Вчити виділяти голосом звертання, вставні слова.

➤ **Показники компетентності дитини:**

- чітко і правильно вимовляє всі звуки та звукосполучення у словах рідної мови і фразах, згідно з нормами фонетики й орфоєпії;
- добирає слова, близькі за звучанням, слова на відповідні звуки;
- розрізняє і виділяє на слух голосні та приголосні (тверді та м'які) звуки;
- правильно вимовляє звук [Г], знає слова, у яких він вимовляється;
- регулює силу голосу, користується розповідною, питальною та окличною інтонацією;
- правильно ставить наголос як у словах, так і у фразах та реченнях.

СЛОВНИКОВА РОБОТА

➤ **Вікові можливості дитини**

Мовлення дитини старшого дошкільного віку досягає високого рівня розвитку. Словниковий запас дитини збільшується швидкими темпами, рівномірно використовуються всі частини мови, складні слова, слова з абстрактним значенням. Дитина цього віку володіє побутовою лексикою на рівні розмовного мовлення дорослих. Водночас залишаються ще певні недоліки: спостерігаються семантичні помилки, неправильне розуміння окремих абстрактних, часових і просторових понять, багатозначних слів, прислівників (разом і поруч тощо), словник бідний на прикметники.

➤ **Освітні завдання**

- Збагачувати кількісний склад лексики новими, раніше не відомими словами, а також збільшувати словниковий запас за рахунок засвоєння дітьми нових значень слів, що вже наявні в їхньому лексичному запасі.
- Сприяти якісному засвоєнню лексики, що проявляється в поглибленому розумінні значення й у смислових відтінках слів і словосполучень, у вмінні узагальнювати.
- Забезпечувати активізацію словника – застосування дітьми слів у різних мовленнєвих ситуаціях.

Розширювати запас слів за рахунок назв предметів, якостей, дій. Учити вживати слова згідно з контекстом, коли треба назвати якість чи ознаку предметів. Формувати вміння добирати слова з протилежним та подібним значеннями; використовувати слова, що означають матеріал (метал, дерево, скло); вчити осмислювати образні вислови в загадках.

Продовжувати збагачувати словник дітей синонімічними іменниками (діти – малята – дітвора); дієсловами недоконаного виду, які означають необмежену дію (телефонувати, організовувати, пояснювати); порівняльними прикметниками; образними виразами.

Активізувати вживання прикметників і прислівників, що характеризують зовнішність, риси поведінки тварин, людей, властивості предметів.

Розширювати знання і розуміння багатозначних слів, зокрема їх переносного значення (іде дощ, іде хлопчик; м'яч падає, сніг падає, світло падає).

Вчити розуміти і вживати слова, які вимовляються однаково, але мають зовсім різні значення (омоніми): ключ птахів і ключ від дверей; пора (час) і пора року.

Вчити добирати до іменників якісні, відносні та присвійні прикметники: квіти які? – червоні, білі, гарні, барвисті; хвіст чий? – заячий, собачий, котячий, мишачий.

Розширювати запас ввічливих слів, звертань: пробачте, ласкаво прошу, будь ласка, перепошую, будьте ласкаві, будьте добрі, смачного, до завтра, всього найкращого, доброго ранку, добрий день, доброго вечора, надобраніч. Розвивати вміння розрізняти стилістичні відтінки слів.

Відпрацьовувати критичне ставлення до помилок у власному мовленні та мовленні інших.

➤ **Показники компетентності дитини:**

- вживає слова всіх частин мови; багатозначні, складні, узагальнювальні слова; слова, які означають абстрактні поняття, що характеризують взаємини між людьми;
- користується в мовленні образними виразами, порівняннями;
- добирає синоніми, антоніми, фразеологічні звороти;
- розуміє і правильно пояснює слова-омоніми, переносне значення слів;
- послуговується дієсловами недоконаного виду, порівняльними прикметниками;
- володіє словотворенням і словозміною;
- використовує у мовленні багато ввічливих слів і звертань.

ГРАМАТИЧНА ПРАВИЛЬНІСТЬ МОВЛЕННЯ

➤ Вікові можливості дитини

У дитини старшого дошкільного віку вдосконалюється грамати-чна правильність мовлення, продовжується засвоєння суфіксів, спостерігається прагнення до точного вживання граматичних форм, що проявляється у критичному ставленні до власного мовлення і мовлення інших людей. Формуються навички корекції та самокорекції граматично правильного мовлення. Дитина переважно правильно вживає відмінкові закінчення, узгоджує прикметники, діеприкметники, числівники з іменником, числівником у роді, числі та відмінку. За вказівкою дорос-лого утворює нові слова за допомогою префіксів і суфіксів та складні граматичні форми. Використовує кличний відмінок іменників.

Старші дошкільники складають розповідні, окличні, питальні рече-ня. Правильно будують прості поширені речення з однорідними члена-ми, використовують складносурядні та складнопідрядні речення, пряму мову.

Водночас у мовленні дітей трапляються помилки в чергуванні іменників у множині в родовому відмінку; утруднення в утворенні порівняльних ступенів прикметника; в узгодженні іменників з прикмет-никами, займенниками.

➤ Освітні завдання

- Вправляти у правильному вживанні іменників родового відмінка однини та множини, у творенні порівняльних ступенів прикмет-ників.
- Вчити правильно узгоджувати іменники з прикметниками та за-йменниками.
- Активізувати вміння будувати речення різного типу (розповідні, окличні, питальні), прості, поширені з однорідними членами ре-чення, складносурядні та складнопідрядні.
- Виховувати критичне ставлення до граматичних помилок у влас-ному мовленні, потребу говорити правильно.
- Вчити утворювати нові слова за допомогою префіксів і суфіксів.

Закріплювати та вдосконалювати граматичні форми, які діти засвоїли в попередніх групах. Вправляти дітей у правильному вживанні важких граматичних форм, відмінюванні іменників: родового відмінка множини (ігор, вишень, чобіт), родового відмінка однини (каші, борщу).

Вчити утворювати назви тварин, птахів жіночого роду від чоловічого роду.

Вчити правильно вживати відмінкові закінчення множини іменників середнього роду IV відміни (лоша – лошата – лошат, теля – телята – телят).

Вправляти у називанні родового відмінка іменників, які вживаються тільки у множині (солодошів, дверей, саней, воріт, сходів, окулярів); у вживанні невідмінюваних іменників.

Удосконалювати вміння утворювати нові іменники – назви приміщень від іменників (птах – пташник, корова – корівник), іменники із суфіксами **-овик, -ар, -ун, -иськ, -инк, -ц** (лісовик, хвостисько, цибулинка, пшонце).

Вчити добирати однокореневі слова (береза – березовий – підберезник; листя – листяний – листопад).

Вчити утворювати форми майбутнього часу за допомогою префіксів: перу – виперу, рву – зірву, прощаюся – попрощаюся.

Вчити утворювати прикметники із суфіксом **-уват, -юват** для позначення невеликої кількості міри якості (голубуватий, холоднуватий, низькуватий); присвійні прикметники від назв людей (*братів, татів, Галин*).

Вчити будувати фрази з прийменниками **від (од)** у різних значеннях (відійшов від столу). Утворювати ступені порівняння прикметників зі словами **“більш-менш”, “що”, “як”** (*більш-менш солодкий, щонайгарніший, якнайсмачніший*).

Вчити утворювати дієприслівники та дієприкметники минулого часу (загорілий, вирізаний, пообідавши, одягнувши).

Удосконалювати вміння утворювати прислівники за допомогою частки **що-** (щоліта, щопонеділка).

Вправляти у правильному відмінюванні заперечних займенників з прийменниками: **ні до кого, ні до чого, ні в чому, ні в кому**.

Продовжувати вчити будувати речення різного типу: прості, складні зі сполучниками сурядності та підрядності (*і, а, та, але, тому що, через те що*), з прямою мовою та однорідними членами; безособові речення (*Світає. Надворі тепло*), речення зі вставними словами (*по-перше, по-друге, шкода, мабуть, напевно, на жаль, здається*).

Продовжувати вчити звертати увагу на граматичні помилки, помічати їх у мовленні інших та у власному мовленні.

➤ Показники компетентності дитини:

- володіє граматичними категоріями рідної мови (рід, число, відмінок); переважно правильно вживає відмінкові закінчення;
- правильно утворює кличний відмінок іменників;
- легко утворює за вказівкою дорослого нові слова (іменники, прикметники, дієслова) за допомогою суфіксів, префіксів, а також складні слова;

- у мовленні користується різними типами речень: як простими, так і складними, зі сполучниками та сполучними словами, з однорідними членами, прямою мовою;
- складає окличні, питальні, розповідні, безособові речення зі вставними словами;
- добирає однокореневі слова;
- помічає і виправляє граматичні помилки у мовленні дітей, власному та мовленні дорослих.

ЗВ'ЯЗНЕ МОВЛЕННЯ

➤ **Вікові можливості дитини**

Діти старшого дошкільного віку здатні активно брати участь у бесіді, повно і точно відповідати на запитання, доповнювати відповіді інших дітей, формулювати запитання. Діалоги в системі “дитина – дитина” характеризуються більш повним та активним застосуванням різноманітних мовленнєвих засобів, зрозумілістю, зв'язністю, правильністю порівняно з діалогами в системі “дитина – дорослий”. Діти засвоюють різні типи висловлювань (описові, розповідні), деякою мірою міркування з опорою на наочний матеріал і без опори. Діти беруть участь у переказуванні художніх текстів. Активно розвивається мовленнєво-творча діяльність, яка за умови правильно організованого навчання сприяє розвитку початкових літературно-художніх здібностей дітей.

Разом із тим у багатьох дітей ці вміння нестійкі. Дітям важко добирати факти для своїх розповідей, логічно та послідовно їх будувати, структурувати висловлювання.

➤ **Освітні завдання**

- Вчити будувати діалог на запропоновану тему.
- Продовжувати вчити дітей складати творчі розповіді: розповіді-міркування, з власного досвіду, власні казки й оповідання тощо.

Продовжувати вчити проявляти ініціативу у спілкуванні з дорослими, звертатися із запитаннями різного типу (*Чому? Як? Для чого? Навіщо?*); підтримувати розмову, запропоновану вихователем, вести діалог на запропоновану тему. Вправляти у вмінні починати розмову (добирати першу репліку діалогу), своєчасно відповідати на першу репліку, використовуючи стверджувальні слова, речення. Вчити проявляти ініціативу в розмові з дорослими та дітьми (форми звертання, перші репліки).

Вчити дітей логічно та послідовно будувати розповідь без повторів, пауз, жестів; виокремлювати в розповіді початок, середину, кінцівку; придумувати назву до розповіді.

Вчити складати сюжетну розповідь за серією картинок (ілюстрацій), за картинкою, порівняльний опис двох картинок, іграшок, предметів;

описові розповіді за предметом, іграшкою, картиною, за змістом пейзажної картини, з пам'яті. Вчити будувати описові розповіді за планом вихователя та на запропоновану тему; дотримувати описової структури; складати описові загадки про іграшки, овочі, фрукти, тварин.

Вчити аналізувати назву картини та пропонувати свою назву; складати розповіді про окремі частини, блоки, деталі картини з ініціативи дітей.

Вчити складати творчу розповідь: за поданим початком (закінченням); за опорними словами (сигналами у вигляді предметних картинок); на запропоновану тему; розповіді-міркування, казки. Вчити складати розповіді-міркування, дотримуючись структури (теза, доведення, висновок) та вживаючи причинно-наслідкові сполучники (*тому що, через те що, оскільки, адже*) та прислівники, що означають доведення (*по-перше, по-друге, зрештою, внаслідок, в цілому*).

Привчати аналізувати власні розповіді та розповіді ровесників, звертаючи увагу на більш вдалу лексичну заміну щодо характеристики образу, сюжетної лінії тощо.

Розвивати вміння переказувати відомий і новий тексти, використовуючи повний, за частинами і творчий вид переказу. Вчити переводити мову персонажів у непряму мову, розповідь від першої особи – у розповідь від третьої особи (з незначною допомогою вихователя). Вчити переказувати за планом вихователя, самостійно, продовжувати переказ інших дітей.

Розвивати вміння висловлювати своє ставлення і давати оцінку творам, картинам, мультфільмам, вчинкам ровесників.

Прищеплювати навички пояснювального мовлення.

➤ **Показники компетентності дитини:**

- складає описові розповіді різного типу: сюжетно-описові, сюжетні за картинками, з власного досвіду, за зразком та планом вихователя;
- передає зміст знайомої казки, вистави, мультфільму;
- розповідає про події, свідком яких вона була;
- складає творчі розповіді: продовжує розповідь, яку розпочав вихователь, за опорними словами, за сюжетно-ігровою ситуацією, розповідь-міркування, розповідь-пояснення;
 - складає розповіді-етюди, розповіді-мініатюри;
 - переказує знайомі художні тексти різної складності й композиції за планом вихователя та за частинами;
 - поділяє сюжетну картину на логічно завершені частини, придумує назву до частин; об'єднує кілька сюжетів в єдину розповідь (розповіді за серією картин, ілюстрацій, порівняльні розповіді);
 - складає казки, загадки, розповіді про смішні випадки;
 - дає розгорнуті відповіді на запитання з монологічними вставками;

- підтримує запропонований діалог відповідно до теми; буде стимульований діалог відповідно до ситуації (групове мовлення);
- володіє різними формами мовленнєвого етикету та культурою спілкування.

МОВЛЕННЄВИЙ ЕТИКЕТ

Вчити володіти різними формами мовленнєвого етикету: прохання (“*Якщо тобі не важко допомогти...*”, “*Чи не змогли б ви мені...*”, “*Зробіть мені таку ласку...*”); вітання (“*Вітаю*”, “*Доброго здоров’я*”); знайомства (“*Я б хотів(ла) з тобою познайомитися*”; “*Чи можу я дізнатися твоє ім’я?*”), компліменту (“*У тебе сьогодні гарна сукня (гарний вигляд)*”).

Вправляти у дотриманні правил культури мовленнєвого спілкування: не втручатися у розмову дорослих, вислуховувати співрозмовника, не допускати зневажливого тону і грубих інтонацій; під час розмови не опускати голову, дивитися на співрозмовника, дотримуючись правильної пози, міміки, не робити зайвих жестів і рухів. Вчити розмовляти невимушено, без напруження, тактовно; перш ніж звернутися до незнайомих дорослих, запитати: “Вибачте, будь ласка” або “Перепрошую”. Вводити в словник дітей нові ввічливі форми звертання до незнайомих та малознайомих дорослих (пане, пані, панове, добродію, добродійко); вивчати нові формули мовленнєвого етикету: “*Дозвольте звернутися (запитати)*”, “*Коли Ваша ласка*”, “*Яка приємна зустріч*”, “*Рада(ий) нашій зустрічі!*”, “*Як твої справи?*”

Вчити контролювати своє мовлення: не відповідати або не висловлювати своє ставлення до чогось словами: *ага, угу, ой*; не вживати слів-паразитів, вульгарних слів, діалектів.

Розширювати уявлення про мовленнєвий етикет, основну вимогу мовленнєвого етикету – ввічливість, статечність, уважність, чемність, пристойність співрозмовників.

➤ Показники компетентності дитини:

- володіє різними формами мовленнєвого етикету (вітання, прощання, прохання, вибачення, знайомства, компліменту);
- дотримується культури мовленнєвого спілкування;
- вміє ввічливо звертатися до незнайомих і малознайомих людей;
- контролює своє мовлення щодо вживання слів-паразитів, діалектів, вульгарних слів.

НАВЧАННЯ ЕЛЕМЕНТІВ ГРАМОТИ

➤ Вікові особливості дитини

Звукова сторона мови цікавить дитину. Вона помічає особливості мови слів, наводить приклади неправильної вимови, помічає відмінність в окремих звуках, однак самостійно розкласти слова на звуки не вміє. Діти часто чують і використовують слова “звук”, “слово”, “речення” в повсякденному житті, під час виконання мовленнєвих вправ, під час навчання мовленню взагалі, але слово “склад” дітям незнайоме.

➤ Освітні завдання

- Продовжувати ознайомлювати дітей зі словом, вправляти у вмінні виокремлювати слово як самостійну смислову одиницю із потоку слів, учити правильно визначати наголос.
- Ознайомлювати з реченням, вчити виокремлювати його з мовлення як смислову одиницю, складати речення, графічно його зображати.
- Ознайомлювати зі складовою будовою слова, вчити вмінню робити поділ слів на склади, працювати зі складовими схемами слів.
- Ознайомлювати зі звуковою будовою слів (голосні, тверді та м'які приголосні звуки), формувати навички проведення звукового аналізу слів.

Продовжувати ознайомлювати дітей із поняттям “слово”, вчити виокремлювати слова з потоку мовлення, використовуючи ігрові, словесні вправи, художню літературу, вправи на словотворення. Звертати увагу дітей на смисловий аспект слова (слово позначає предмет, ознаку, дію).

Ознайомлювати дітей із поняттям “речення”. Вчити виокремлювати речення із потоку мовлення; складати речення зі слів; визначати кількість слів у реченні, їх місце (перше, друге, третє); складати речення за допомогою картинок, іграшок, з відповідними словами, графічно зображати речення; визначати кількість речень у тексті.

Ознайомлювати з терміном “склад” (злиття приголосного та голосного звуків, склад може складатися з одного голосного звука). Вчити ділити слова на склади без збігу двох приголосних; називати кількість складів у слові, їх порядок, графічно зображувати поділ слова на склади.

Ознайомлювати з наголосом. Формувати розуміння, що в слові один наголос і якщо його поставити неправильно, то слово стає незрозумілим. Вчити правильно визначати наголос; графічно зображати наголошений склад; вимовляти слова в різному темпі та з різною силою голосу; класифікувати картинки, в назвах яких наголос стоїть на першому, другому, третьому складі.

Вчити розрізняти на слух звуки, виокремлювати їх, визначати, на якому місці знаходиться відповідний звук у слові (на початку, всередині,

в кінці), називати слова з відповідним звуком, з опорою на наочний матеріал та без нього. Формувати вміння називати ізольований звук і виокремлювати в слові перший звук; придумувати слова на визначений звук, що знаходиться на початку; всередині; в кінці слова; визначати тверді та м'які приголосні звуки у слові. Вчити робити звуковий аналіз слів за допомогою схеми та фішок, згодом без фішок і схем.

➤ **Показники компетентності дитини:**

- виокремлює слова та речення з потоку мовлення;
- розуміє, що слово позначає предмет, ознаку, дію;
- диференціює поняття “речення”, “слово”, “склад”, “звук”;
- знає, що речення складається зі слів; визначає кількість слів у реченні, їх місце;
- складає речення самостійно та із запропонованим словом;
- графічно зображає речення та визначає кількість слів у реченні;
- ділить слова на склади та визначає їх кількість і порядок у слові;
- графічно зображує поділ слів на склади;
- правильно ставить наголос у слові та графічно зображує наголошений склад;
- аналізує запропоновані слова;
- розрізняє голосні, тверді та м'які приголосні звуки;
- вільно орієнтується у звуковій структурі слова;
- робить звуковий аналіз слова;
- добирає слова до запропонованих моделей.

ПІДГОТОВКА ДО НАВЧАННЯ ПИСЬМА

➤ **Освітні завдання**

- Здійснювати підготовку дрібних м'язів руки дитини до письма, виробляти вміння керувати своїми рухами відповідно до поставлених завдань (штрихування, вправи для написання графічних елементів).
- Розвивати у дитини п'ясток руки, дрібні м'язи пальців, вміння координувати рухи очей, пальців, руки, передпліччя.
- Розвивати плавність, точність і ритм рухів.
- Розвивати просторові уявлення (ліворуч, праворуч, вниз, вгору, над і під лінією, між лініями).
- Сприяти розвиткові окоміру (вміння визначати центр, середину), вміння підпорядковувати рухи руки, очей контролю свідомості.

Зміцнювати п'ясток руки, м'язи пальців рук, розвивати координацію рухів передпліччя, кисті, пальців, очей. Розвивати окомір, використовуючи різноманітні вправи та ігри. Формувати уміння: складати сюжетні зображення з допомогою пазлів; декоративного малювання, домальовування,

обведення зображень за контурами, ліплення, аплікування й вирізування; виготовляти вироби з природного матеріалу, тканини, паперу різної фактури, картону; викладати зображення з мозаїки; гратися розбірними іграшками.

Формувати навичку правильно тримати олівець; проводити на папері, в зошиті впродовж 0,5 хв безвідривні лінії олівцем.

Вправляти руку дитини в різних видах штрихування: прямими лініями (вертикальними, горизонтальними, похилими, пунктирними, крапками, дугами, проведеними з відривом і безвідривно), а також заштриховуванні зображених геометричних фігур і предметів. Вчити виконувати вправи з проведення прямих, хвилястих, дугоподібних та овальних ліній у зошиті на нелінованій та лінованій друкованій основі у широку лінію та в клітинку, призначених для дітей дошкільних навчальних закладів. Вчити орієнтуватися в зошиті, розуміти поняття: “на лінії”, “під лінією”, “між лініями”, “лівий верхній кут”, “правий верхній кут”, “посередині” тощо.

Вчити орієнтуватися в обмеженому просторі: писати графічні елементи, не виходячи за межі рядка та клітинки, доводити графічні елементи точно до лінії.

➤ Показники компетентності дитини:

- складає сюжетні зображення з пазлів, конструює, малює, аплікує, викладає предметні зображення з мозаїки, виготовляє різні вироби з метою розвитку окоміру, зміцнення п'ястка, м'язів пальців рук, кисті, координації рухів очей та передпліччя, кисті рук;
- знає, для чого потрібен зошит;
- виконує вправи зі штрихування зображень, проведення хвилястих, овальних, прямих, дугоподібних ліній;
- орієнтується на сторінці альбомного аркуша та зошита; розуміє поняття “між лініями”, “під лінією”, “лівий верхній кут”, “правий верхній кут”, “на лінії”;
- проводить безвідривні лінії в зошиті впродовж 0,5 хв;
- правильно тримає олівець під час виконання графічних вправ.

ХУДОЖНЬО-ЕСТЕТИЧНИЙ РОЗВИТОК

ХУДОЖНЯ ЛІТЕРАТУРА

➤ Вікові можливості дитини

У дитини старшого дошкільного віку зростають можливості до сприйняття й осмислення літературних творів, що проявляється у:

- здатності усвідомлювати події, яких не було у їхньому власному досвіді;

- здатності співчувати літературним героям;
- прагненні розуміти мотиви поведінки героїв;
- здатності відтворювати ланцюг подій твору;
- свідомому ставленні до авторського слова, вмінні помічати особливості мовлення, виокремлювати образне мовлення та відтворювати його.

Старший дошкільник здатний відповідати на запитання різного характеру за змістом твору, які допомагають зробити висновки, спрямовані на з'ясування мотивів учинків дійових осіб, а також дають змогу дізнатися про емоційне ставлення до подій та героїв.

Вдосконалюється вміння осмислено, чітко та виразно читати вірші напам'ять, проявляючи ініціативу й самостійність. Зміст віршів значно ускладнюється. На характер заучування позитивно впливає інтерес до змісту вірша. Діти ліпше запам'ятовують, якщо є мотивація.

➤ **Освітні завдання**

- Продовжувати формувати уявлення про особливості художньої літератури: жанри, композицію, про найпростіші елементи образності мови.
- Формувати здатність елементарно аналізувати зміст і форму художнього твору.
- Вчити осмислено, чітко та виразно читати вірші напам'ять.
- Спонукаати дітей до самостійних ігор-драматизацій, театралізованих ігор та ігор за змістом знайомих художніх творів.
- Продовжувати вчити дітей інсценувати нові художні твори, промовляти авторський текст.

➤ **Читання та розповідання**

Продовжувати залучати дітей до слухання, вивчення напам'ять і розігрування малих фольклорних творів.

Продовжувати ознайомлювати дітей із новими соціально-побутовими та фантастичними казками. Вчити розуміти, сприймати виразні засоби казки: афористичність мовлення, зачини, кінцівки, фантастичні перетворення, чарівні предмети; відповідати на запитання за змістом казки, оцінювати вчинки героїв і висловлювати своє ставлення до них; впізнавати назву казки за ілюстраціями, описом героїв; знаходити і називати зачин, кінцівку казки, змінювати їх на прохання вихователя.

Ознайомлювати з усіма основними жанрами літературних творів для дітей (казка, легенда, вірш, оповідання, загадка, скоромовка тощо). Закріплювати вміння розрізняти жанр твору.

Вчити самостійно й емоційно передавати зміст літературних творів, зберігаючи послідовність сюжету, розуміти моральний зміст подій; передавати інтонації запитання, здивування, прохання, авторські звороти.

Спонукаати запам'ятовувати назву й автора оповідання.

➤ **Виразне читання**

Вчити свідомо запам'ятовувати і читати вірш чітко, виразно, передаючи характер твору, відчувати і передавати ритмічність і мелодійність мови, дотримувати смислових пауз, інтонацій, учити володіти своїм голосом (знижувати або підвищувати його залежно від змісту твору). Вчити визначати настрій твору, добирати слова-рими, відтворювати образність мови.

➤ **Робота з книжкою**

Розвивати інтерес до книжки. Привчати дітей використовувати книжки як засіб організації цікавого відпочинку, прищеплювати бажання і вміння самостійно діяти з книжкою, дотримувати правил гігієни читання, берегти книжку. Вчити звертати увагу на зовнішній вигляд книжки (обкладинка з назвою, прізвищами автора і художника, сторінки, нумерація; початок і кінець); розповідати, що книги пишуть письменники, їх друкують у друкарні. Організовувати виставки дитячих книг, присвячені ювілеям письменників, а також літературні ранки.

Ознайомлювати з художниками-ілюстраторами дитячих книжок. Вчити порівнювати ілюстрації різних художників до одного твору.

➤ **Театралізовано-ігрова діяльність**

Спонукаати дітей самостійно організовувати ігри-драматизації, театралізовані ігри та ігри за змістом художніх творів; розігрувати сюжети знайомих казок, забавлянок, українських дитячих народних пісень.

➤ **Інсценування**

Продовжувати вчити дітей інсценувати нові художні твори, промовляти авторський текст; виготовляти декорації та атрибути до казок, віршів, оповідань.

➤ **Показники компетентності дитини:**

- знає українські народні казки про тварин, фантастичні, соціально-побутові та казки інших народів, розповідає їх;
- визначає у структурі казки зачин, кінцівку, повтори, образні вирази, чарівні предмети;
- змінює початок (кінцівку) казки, вводить нових героїв у зміст казки за завданням вихователя;
- розуміє мораль казки; дає оцінку вчинкам героїв;
- бере участь у бесідах за змістом художнього твору, етичних бесідах та бесідах за запитаннями автора;
- емоційно передає зміст художнього твору;
- визначає настрій твору; відтворює образність мови;
- знає автора та назву вірша, читає його виразно;

- добирає слова-рими; чітко, виразно читає вірш, відчуває і передає мелодійність, ритмічність мови, володіє своїм голосом;
- знає декількох відомих українських дитячих письменників, художників-ілюстраторів, упізнає їх на світлинах; знає назви творів, які вони написали (ілюстрували);
- розглядає ілюстрації, називає художній твір відповідно до змісту ілюстрацій, опису героїв;
- орієнтується в жанрах художніх творів;
- знає будову книги, людей різних професій, які працюють над її створенням;
- чергує в куточку книги, лагодить книги;
- самостійно організовує ігри-драматизації, ігри за сюжетом знайомих творів, театралізовані ігри;
- бере участь в інсценуванні знайомих і нових художніх творів.

ОБРАЗОТВОРЧА ДІЯЛЬНІСТЬ

➤ **Вікові можливості дитини**

У цьому віці дитина володіє вже певним обсягом знань, умінь та навичок щодо художньо-творчої діяльності. Вона усвідомлює, що за допомогою образотворення можна передавати об'єкти та явища довкілля і, задля досягнення високих результатів, треба дотримувати форми, пропорцій, кольору, характерності деталей предметів. Особливу увагу надає засвоєнню знань про перспективу, просторове розміщення, градацію пропорцій і відтінки зображених предметів.

На шостому році життя дитина здатна вже аналізувати та синтезувати об'єкти, які вона передає у художній творчості, диференціювати та ідентифікувати їх якості. Передаючи характерність персонажів, дитина вже вміє відобразити настрій, душевний стан через міміку, виразну позу тощо.

Проявляється самостійність у виконанні завдань, зростає інтерес до колективних робіт. Володіючи певними формотворчими навичками та засвоївши знання про сенсорні еталони, дитина цього віку в роботах виявляє фантазію, творче мислення, тому вироби вирізняються неповторністю й оригінальністю.

➤ **Освітні завдання**

- Формувати у дітей особистісну емоційну позицію до творів художньо-творчої діяльності.
- Продовжувати ознайомлювати з творами митців, розвивати вміння диференціювати їх за зображувально-виражальними засобами (види та жанри); вчити помічати виразність ліній та форм, гармонію кольорів.

- Формувати вміння самостійно відображати у роботах предмети та явища довкілля, користуючись набутими навичками; бажання вдосконалювати їх, опановувати нові.
- Вчити створювати багатофігурні композиції, використовувати перспективу; самостійно добирати потрібні засоби зображення, вміло користуватися знаннями про колір, лінію, форму.
- Продовжувати ознайомлювати з характерними особливостями вишивки, захочувати до рукоділля. Сприяти розвиткові дизайнерських проявів.
- Продовжувати ознайомлювати з петриківським розписом (кольори, елементи) та виразністю скульптури малих форм.
- Розвивати фантазію, творче мислення, уяву, креативність у підході до образотворення.

Малювання. Поглиблювати знання про різні види та жанри образотворчого мистецтва. Ознайомлювати з жанрами: анімалістичним, казковим, побутовим, із творчістю відомих класиків образотворчого мистецтва та творами сучасних митців.

Розвивати здатність дітей емоційно сприймати твори мистецтва, належно оцінювати їх, емоційно відгукуватися під час їх розгляду. Вчити відчувати настрій автора, розповідати про твір.

Удосконалювати навички малювання з натури, пам'яті, уяви, а також засвоювати прийоми та техніки: лінії – прями, хвилясті, діагональні, обвідні; мазок, крапка, круг. Вчити самостійно добирати відповідний матеріал для передачі образу в малюнках (олівці, пензлі за товщиною); рівномірно штрихувати, тримати пензля похило до аркуша, а малюючи крапки, похилі лінії – вертикально; передавати форму, колір, відносну величину предметів, їх розміщення для передачі характерності образу, використовувати відповідну кольорову гаму; користуватися всією палітрою барв, отримувати відтінки змішуванням кольорів.

Учити передавати людську фігуру в русі, зі зміною положення рук та ніг; передавати в портретному жанрі міміку, відповідні пози; впізнавати і передавати у малюнках людей різного віку, статі, професій; державну символіку, зовнішні ознаки українців, національний одяг.

Розвивати художні здібності, емоційне сприйняття занять малювання. Стимулювати бажання експериментувати з різними художніми матеріалами, ознайомити з техніками роздільної крапки і мазка (імпресіонізм), забризкування, аерографії (дмухавка), витирання канцелярською гумкою. Розвивати фантазію, вміння побачити і “прочитати” абстрактне зображення у техніках симетричного відбитку, монотипії, ниткографії.

Розвивати асоціативне мислення, вміння виразно передавати у малюнку явища довкілля, відтворювати їх характерні ознаки (композиція, колорит, форма). Вчити створювати багатопланові композиції, дотримуючись змісту, динаміки; передавати враження від спілкування із природою. Вчити самостійно тонувати папір, добирати кольорову гаму,

властиву певній порі року. Для досягнення кращого ефекту в передачі характерності образів ознайомлювати з різними техніками: малювання воском (крона дерева), засипання кухарською сіллю (сніг, роса), малювання сухим пензлем по вологому тлі тощо. Спираючись на знання про лінію горизонту, повітряну перспективу, вчити створювати пейзажі, картини подій із життя, а також казково-фантастичного характеру.

Спонукаати до виконання колективних робіт.

Продовжувати ознайомлювати з виробами народних умільців (вишивка, килимарство, народна іграшка, писанкарство, кераміка), з їхнім застосуванням у побуті.

Вчити передавати візерунки, характерні для вишивки Львівщини, Київщини та Косівщини; яворівської та косівської іграшки; властиві писанкам орнаменти на площинах різної форми, готових силуетах, а також на білому та кольоровому тлі.

Заохочувати придумувати та передавати візерунки самостійно, дотримуючи основних правил декоративного розпису: ритм, симетрія, характерний орнамент (рослинний чи геометричний), оздоблювати ними вироби.

Ліплення. Вчити ліпити з природи чи за уявою з цілого шматка глини (пластиліну) складні за будовою об'єкти, користуючись стекою для передачі характерності; продукувати образи різними способами: конструктивним, комбінованим, пластичним, передавати властиві деталі, виразність образу.

Заохочувати створювати самостійно та з однолітками сюжетні композиції. Вчити розміщувати об'єкти вертикально на підставці, дотримуючи пропорцій частин виробу.

Вчити передавати у ліпленні силуети тварин та людей у русі, деталізувати їх (ніс, рот на обличчі людей; шерсть, пір'я у тварин і птахів).

Вчити створювати образи за мотивами народних іграшок Яворівщини, Косівщини, керамічних виробів (Гавареччина, Косівщина); ліпити посуд різними способами, ретельно згладжуючи поверхню виробу, прикрашати його орнаментом за допомогою стеки, наліпками пластилінових смужок чи кульок, допоміжним матеріалом. Ознайомлювати з фігурним посудом, створеним на основі силуетів тварин.

Вчити створювати рельєфи на пластинці. Показувати техніки ліплення за допомогою затирання пластиліну, викладання з кульок чи тоненьких пластилінових мотузок (гобелен).

Аплікація. Ознайомлювати дітей із вирізуванням симетричних форм шляхом складання паперу навпіл, кількох однакових форм – з гофрованого паперу; силуетним вирізуванням та обривною аплікацією.

Вчити створювати композиції, заповнюючи всю площину аркуша, передавати характерність образів кольором і використанням підсобних матеріалів (природний, покидьковий, шматки тканини тощо); працювати самостійно та разом з однолітками.

Вчити оздоблювати візерунками площини різних форм та готові опредмечені силуети, передаючи характерність українських національних орнаментів.

Ознайомлювати з технікою виконання стрічкової аплікації, мозаїки (закладання шматками битих кольорових фломастерів, яєчною шка-ралупою) та технікою засипання крупами чи покидьковим матеріалом (стружка з кольорових олівців, кружальця від диросколу, різані кольорові нитки).

Удосконалювати вміння техніки наклеювання, склеювання та вирізування.

➤ Показники компетентності дитини:

- проявляє елементарну практичну вмільість в образотворчій діяльності;
- володіє різними способами передачі образів;
- планує свої дії, передбачає майбутній результат;
- самостійно займається художньою творчістю;
- залучає однолітків до створення спільних робіт;
- уміє зображати контури й силуети людей різного віку та статі;
- розуміє доцільність раціонального використання матеріалів для художньо-творчих дій;
 - вимагає позитивного оцінювання робіт;
 - у колективній роботі намагається досягти високих стандартів, розуміє і приймає не лише схвальну оцінку. Здатна тривалий час займатися художньо-творчою діяльністю;
 - осмислено надає перевагу продуктивній діяльності у вільний час;
 - намагається досягти у роботі високих результатів, помічає недоліки власних виробів, самостійно усуває їх;
 - із задоволенням передає власне “Я” в образотворчій діяльності, з симпатією сприймає себе, передає цей позитив у роботах;
 - знає властивості матеріалів для художньо-творчої роботи, охоче експериментує з ними, знає правила безпечного користування ними;
 - цікавиться художньо-творчими професіями: художник-пейзажист, анімаліст, дизайнер, художник-портретист, скульптор, архітектор;
 - має власну думку щодо своїх робіт;
 - порівнює власний портрет із зображеннями інших людей;
 - аналізує власні роботи та твори мистецтва;
 - називає прізвища відомих українських і зарубіжних митців;
 - передає враження від творів мистецтва;
 - коментує свої дії у процесі роботи;
 - захоплюється витворами мистецтва;
 - проявляє художній смак, може оцінити роботи інших, розділяє гарне – негарне;
 - охоче долає труднощі на шляху до досягнення мети;

- вдається до апробації нового та незвичного, шукає ефективніші засоби;
- самостійно добирає потрібний матеріал, використовує його для підсилення характерності об'єктів і явищ;
- проявляє фантазію, веде пошукову діяльність.

МУЗИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ

➤ **Вікові можливості дитини**

На шостому році життя діти емоційно сприймають музичні твори, визначають їх жанр, характер, темп, настрій (радісно, сумно, тривожно тощо).

Чистішим стає голосове інтонування мелодії, зміцнюється і подовжується дихання. Дитина частіше співає не лише у групі дітей, але й сольо.

Рухи старшого дошкільника стають більш координованими, різними, хоча вони ще недостатньо легкі. Формується дитяча рухова й інструментальна творчість.

Граючи на музичних інструментах, добирає мелодію на слух, підлаштовує до неї голос. Виступає режисером нескладної інсценівки, корегує дії однолітків, передає колорит українських народних казок та творів інших жанрів. Бере участь у музичних іграх-драматизаціях на теми українських народних казок, пісень, ігор.

➤ **Освітні завдання**

- Продовжувати розвивати потяг та інтерес до української народної та класичної музики.
- Спонукає самостійно називати характер, настрій музичного твору та засоби музичної виразності.
- Вчити диференціювати тембри скрипкових, духових, ударних інструментів симфонічного оркестру.
- Формувати основні співочі вміння.
- Удосконалювати вміння дітей виразно та ритмічно рухатися під музику відповідно до її темпу, характеру, динаміки; дотримуватися пауз.
- Активізувати дітей творчо проявляти себе в різних видах музичної діяльності (гра-драматизація, танець, музична гра, опера, імпровізація на музичних інструментах тощо).

Слухання. Збагачувати дітей знаннями про українську народну музику, традиції свого народу; бажання слухати музичні твори, розрізняти її за характером, жанром, запам'ятовувати і впізнавати твір за вступом і мелодією.

Розвивати вміння самостійно називати жанр твору, характеризувати його, визначати особливості; розрізняти різні за характером музичні твори, зіставляти їх, розповідати про відмінності між ними.

Розвивати гармонічний слух: вчити відчувати відповідність (невідповідність) акомпонеента мелодії; розрізняти види музики: класика, сучасна, народна.

Співи. Вчити співати виразно, без напруження, плавно; проспівувати слова виразно, інтонаційно чисто, закінчення фраз співати легко, не наголошуючи на них; співати в різному темпі без супроводу, під акомпанемент. Вправляти у вмінні розрізняти на слух правильний і неправильний спів; визначати звуки за висотою і тривалістю; зберігати правильну позу під час співу.

Музично-ритмічні рухи. Вчити правильно відтворювати в рухах ритмічний малюнок танцю (гри, хороводу); рухатися відповідно до характеру музики, динаміки, зміни регістрів, темпу; бігати легко, високо піднімаючи ноги, підскакувати з ноги на ногу. Розвивати вміння виконувати ритмічні рухи різного характеру з атрибутами та без них; самостійно утворювати коло, дотримувати певної відстані між парами, сходитися в пари та розходитися; звужувати й розширювати коло, робити викид ніг під час підскоків, рухатися парами, відходити один від одного спиною.

Заохочувати у музичних іграх діяти самостійно, передавати ігрові образи, придумувати елементи танців, творчо використовувати знайомі елементи народних і сучасних танців.

Гра на музичних інструментах. Вчити відтворювати на музичних інструментах різні ритмічні малюнки, акценти, відчуття пауз. Стимулювати виконувати в оркестрі невеликі п'єси; імпровізувати на музичних інструментах, підбирати знайомі мелодії, створювати ритмічні п'єси.

➤ **Показники компетентності дитини:**

- розрізняє українську народну та класичну музику;
- впізнає твір за вступом і мелодією;
- самостійно називає жанр твору, характер, настрої та засоби музичної виразності;
- має розвинений гармонічний слух;
- співає інтонаційно чисто, легко закінчує фрази пісень;
- уміє зберігати правильну позу під час співу;
- рухається відповідно до темпу, динаміки музики;
- відтворює ритмічний малюнок танцю (хороводу, гри);
- разом з іншими дітьми виконує танцювальні рухи: самостійно утворює коло, звужує та розширює його, робить викид ніг під час підскоків, рухається в парі (сходяться в пари і розходяться у різні сторони);
- вміє дотримувати відстані між парами;
- творчо використовує танці, пісні, придумує власні елементи танців, імпровізує на музичних інструментах;
- виконує в оркестрі на музичних інструментах невеликі п'єси.

КОНСТРУКТИВНА ДІЯЛЬНІСТЬ

➤ Вікові можливості дитини

Дитина шостого року життя розуміє зміст завдання, яке поставив дорослий, самостійно виконує вказівки щодо його виконання. У дитини з'являється вміння з власної ініціативи поставити перед собою нескладні завдання і спрямовувати свою увагу на їх виконання. Старший дошкільник уже проявляє здатність самостійно домовлятися про тему будови, розподіляти обов'язки, добирати необхідний матеріал. У цьому віці дитина може керувати процесом фантазування для досягнення певної мети. Якщо на заняттях дитина оволодіває найтиповішими прийомами роботи, то у грі вони вдосконалюються. Створені у грі конструкції можуть бути значно складнішими, ніж виготовлені на занятті. Під час конструювання яскравіше проявляються індивідуальні особливості, інтереси, нахили, уявлення дитини; вона самостійно обирає тему будови, придумує нові споруди, розв'язує конструкційні завдання. Дії дитини стають усвідомленими, вона починає самостійно оволодівати узагальненими способами зведення споруд у змінених умовах. Такі умови може задавати вихователь (побудувати міст, під яким проплив би теплохід). Конструктивна діяльність сприяє формуванню у дитини вміння ставити мету, планувати послідовність операцій, добирати відповідний матеріал, оцінювати результати своєї роботи та інших дітей.

➤ Освітні завдання

- Розвивати у дітей конструкційне мислення, творчу уяву; вчити відображати різноманітні об'єкти навколишньої дійсності, вільно і творчо використовувати способи конструювання з різноманітних природних і промислових матеріалів.
- Вчити будувати складні конструкції за зразком, умовою, створювати варіанти зі знайомих конструкцій.
- Вчити з різних елементів конструкторів за запропонованими схемами створювати статичні та рухомі споруди, збільшуючи чи зменшуючи їх розмір, конфігурацію.
- Сприяти самостійному створенню будов; розширювати і поглиблювати ці інтереси в будівельних іграх за спільним задумом.

Збагачувати сприймання дошкільниками готових споруд; залучати до спостереження за процесом будівництва, використовуючи фотографії, схематичні малюнки та інші засоби. Привчати дітей намічати обриси майбутньої будови, які оточують площі різних конфігурацій. Учити створювати різні конструкції одного й того самого об'єкта з урахуванням

певних умов та їх призначення. Вчити будувати за малюнком, схемою, світлиною. Залучати всіх дітей використовувати комплексні сюжетні будови; спонукати до обговорення внеску кожного у створення споруди. Вчити споруджувати конструкції одного й того самого об'єкта відповідно до різних умов їх використання (міст для пішоходів, міст для транспорту).

Заохочувати до встановлення зв'язку між формою предмета та його практичним призначенням; планувати процес зведення споруди; визначати, які деталі найбільше підходять для споруди та як їх доцільно комбінувати. Вчити споруджувати будівлі, враховуючи одночасно кілька умов, визначених вихователем (жилий триповерховий будинок із трьома під'їздами, міст через річку певної ширини); дотримувати співвідношення розмірів частин будівель, симетричного їх розташування.

Вчити колективно створювати задуми будівель і разом реалізовувати їх. Сприяти спорудженню групи об'єктів, об'єднаних одним змістом (вулиця, площа, житловий масив). У зведенні спільних споруд вчити самостійно домовлятися про тему будови, розподіляти обов'язки, добирати потрібний матеріал. Привчати дітей самостійно аналізувати зразки будівель, виокремлювати частини, встановлювати їх функціональне призначення та просторове розміщення.

Вчити конструювати іграшки-забавки з деталей, вирізаних за шаблоном, робити за допомогою мотузочка чи дротика рухливі деталі іграшок.

Вчити конструювати за завданням вихователя, власним задумом об'ємні іграшки з різного матеріалу (папір, фольга, поролон, тканина, нитки, соломка). Вчити складати план послідовності виготовлення виробів відповідно до задуму.

Вчити дітей працювати із пластмасовим конструктором (кріпити деталі за допомогою шипів). Ознайомлювати з дерев'яним конструктором, деталі якого кріпляться штифтами. Вчити кріпити та розбирати конструктор за допомогою скоби і молоточка. Закріплювати навички роботи за схемами, малюнками, словесною вказівкою, за задумом.

Формувати у дітей здатність до творення нового, дослідництва, експериментування, творчості, прояву творчої ініціативи, надавати дітям можливість самостійного вибору, пошуку й апробації різних варіантів і способів дій, відмови від заданого шаблону, зразка, стандарту. Створювати умови для творчого спілкування дітей.

➤ Показники компетентності дитини:

- спільно будує, творчо розвиває сюжети ігор із будівлями;
- створює нові споруди за зразком, світлиною, малюнком, різні їх варіанти за умовами щодо розміру, форми, кольору, призначення, оздоблення;

- користується узагальненими уявленнями про можливості зведення і зміни різних конструкцій із конкретних матеріалів;
- виготовляє власноруч і разом із дорослими конструкції, іграшки, саморобки, використовує їх для реалізації ігрових задумів;
- втілює власний задум у будівлю, конструкцію.

ТЕАТРАЛІЗОВАНА ДІЯЛЬНІСТЬ

➤ Вікові можливості дитини

Старший дошкільник добре розуміє зміст вистави, театральні образи. Співпереживає разом із героями твору, намагається підказати, що робити, порівнює вчинки персонажів зі своїми власними та вчинками однолітків, оцінює їх. Йому імпонують позитивні герої.

Дитина здатна впізнати в силуетах чи тінях образи персонажів, може оцінити і схарактеризувати їх (хитрий, веселий, злий тощо). Вміє своєчасно долучитися до участі в драматизації, стає ініціатором в організації гри “Театр”. Бере активну участь у підготовці театралізованих дійств: допомагає виготовляти костюми, декорації.

Може творчо перевтілитися в образ запропонованого персонажа, виконує роль виразно та з гумором, вносить свої пропозиції, має власне бачення образу.

Дитина добре знає різні види театрів, орієнтується в них, розрізняє особливості та відмінності. Розуміє театральну термінологію, усвідомлює, що підготовка театральної вистави – колективна і тривала робота.

➤ Освітні завдання

- Спонукає дітей до самостійної організації театралізованої діяльності: сюжетно-рольові ігри, ігри-драматизації, театралізовані ігри.
- Продовжувати вправляти дітей у передачі образу за допомогою засобів зовнішньої виразності: жестів (рухи рук), міміки (зміна виразу обличчя) та пантоміми (рухи всього тіла).

Домагатися високого рівня моторної функції мовлення, його інтонаційної виразності. Вчити змінювати модуляцію голосу (силу); висоту тону (тоненький голосок і низький, грубий голос); темп мовлення (вміти говорити повільно, як “черепашка”, та швидко, як “сорока”); тембр мовлення, його емоційне забарвлення (передача голосом почуттів, психологічних станів: радість, сум, гнів тощо); ритм мовлення (повільно, мелодійно або уривчасто). Розвивати чітку дикцію.

Формувати творче ставлення до обраної ролі. Заохочувати до самостійності та індивідуальності в доборі засобів виразності. Домагатися яскравого емоційного забарвлення образу персонажа. Вчити вносити творчі фрагменти в ігри, сюжети вистав; давати дітям змогу висловлювати власне бачення образу героя чи сюжету вистави.

Продовжувати ознайомлювати з різними видами театрів, їх особливостями, призначенням (фланелеграф, магнітний, тіньовий, настільний, пальчиковий, ляльковий, бі-ба-бо тощо). Вчити керувати лялькою-маріонеткою.

Вчити розуміти та користуватися театральною термінологією: колектив – актор, трупа, режисер, костюмер, гример, глядачі; вистава – сюжет, сценарій, прем'єра, антракт; театр – зала, сцена, лаштунки, декорації тощо.

Формувати розуміння змісту театралізованого дійства, образу персонажа. Вчити оцінювати поведінку героїв (добрий, злий, щедрий, жадібний тощо). Вправляти в умінні своєчасно вступати у колективну драматизацію. Закріплювати навички монологічного та діалогічного мовлення.

➤ Тематика вправ та ігор

“Уяви, що ти їси лимон (цукерку) і передай це мімікою”, “Зачарована дитина” (відповідати лише жестами), “Покажи подив (страх, радість)”, “Який настрої у друга?”, “Назви емоцію та опиши її”, “Море хвилюється”, “Раз, два, три – ти ведмедик (зайчик, лисиця)”, “Покажи предмет”, “Поламаний телевізор (без звуку)”, “Уяви і побачиш”, “Уяви і доторкнися”, “Пригадай і розкажи”, “Скажи фразу, як сорока (черепаша, мишка, ведмедик)”, “Сумне (радісне, зле) речення”. Різноманітні види театрів, ігри-драматизації, сюжетно-рольові ігри.

➤ Показники компетентності дитини:

- вправно і влучно передає образ героя, використовуючи жести, міміку, пантоміму, своєчасно вступає в дію;
- володіє азами керування маріонеткою;
- розрізняє добрі та погані вчинки, почуття персонажів, співвідносить їх із власними;
 - намагається бути відповідальною, виконує доручені обов'язки;
 - керується вподобаннями інших членів театралізації;
 - добре орієнтується в емоційних станах, називає їх; проявляє себе емоційним та чуйним глядачем;
- має розвинене сприйняття театралізованого дійства, запам'ятовування, спостережливість;
- уміє самостійно складати сюжети та сценарії, показувати виставу театру іграшок, організовувати гру “Театр”;
- усвідомлює відмінність між реальним і фантастичним;
- уміє читати напам'ять віршовані тексти, переказує прозу, широко застосовує усну народну творчість;
- має чітку розвинену дикцію, користується засобами інтонаційної виразності;

- володіє діалогічним та монологічним мовленням;
- уміє оцінювати гарні декорації, бере активну участь у виготовленні масок, атрибутів для декору театралізованого дійства;
- обирає вірші, казки, ролі, керуючись власними вподобаннями;
- активно проявляє творчий задум, висуває цікаві ідеї, схильна втілювати їх у діяльність;
- фантазує, має багату уяву, почуття гумору;
- проявляє самостійність, висловлює власну думку щодо перевірення у сценічний образ;
- вносить у театралізацію творчі фрагменти.

ІГРОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

➤ Вікові можливості дитини

Багатшими та різноманітнішими стають ігри дітей. Сюжетно-рольова гра набуває найбільшого розвитку: сюжети ускладнюються, помітнішими стають прояви творчості, з'являються ігри-фантазії, ігри з правилами, режисерські ігри. Сюжети стають дедалі реальнішими, дитина намагається передати зміст життєвих вражень, а не лише їх зовнішній бік. Значно розширюється діапазон ігрових ролей, дитина добре орієнтується у своїх ігрових діях, відтворює статево-рольові поведінкові стандарти, проявляє гнучкість, змінює рольові дії.

Дошкільник починає планувати ігрові дії, здатний до самоорганізації, обирає організатора гри або бере цю роль на себе. Чітко дотримує правил гри або придумує власні.

Формуються взаємини партнерства: дитина розуміє, що для гри їй потрібні товариші, співники. Ігри стають набагато тривалішими (деякі можуть тривати по кілька днів).

Удосконалюються творчі ігри дітей, проявляється інтерес до ігор-драматизацій. З'являється творча ініціатива, дитина може контролювати свої та чужі дії, регулювати спільну діяльність, адекватно реагувати на успіх і невдачу.

➤ Освітні завдання

- Формувати у дитини бажання бути учасником дитячого угруповання, посісти в ньому певне місце.
- Стимулювати бажання поводитися самостійніше, більше покладатися на власні сили; відмовлятися від надмірної допомоги дорослого, проявляти ініціативу у виборі теми гри, обдумувати сюжет, добирати потрібний матеріал.
- Вчити називати улюблені ігри, планувати хід гри, динаміку сюжету, пояснювати правила, зіставляти кінцевий результат із задуманим.

Розвивати вміння відстоювати свою позицію, але враховувати при цьому інтереси інших дітей.

- Вчити розуміти, що певна ігрова роль вимагає дотримання правил, вчити дотримувати їх.
- Виховувати толерантність; сприяти тому, щоб авторитетніші й активніші діти дослухалися до пропозицій інших, менш активних дітей, не пригнічували їхню ініціативу. Виховувати розуміння та бажання дотримувати норм культури поведінки та спілкування в ігровій діяльності. Вчити сміливо висловлювати свою незгоду, доводити раціональність і доцільність саме своєї пропозиції.
- Формувати прагнення реалізовувати ігровий задум. Збагачувати зміст і тематику дитячих ігор.

➤ Сюжетно-рольові ігри

Вчити дітей розуміти, усвідомлювати, дотримувати культури людських взаємин.

Розвивати вміння попередньо обдумувати та обговорювати (аналізувати) план майбутньої гри, її сюжетну лінію; добирати відповідний матеріал, розподіляти ролі, знаходити й облаштовувати місце проведення гри.

Розширювати діапазон ігрових ролей. Учити відображати не лише події з власного життя, а й зміст художніх творів, висловлювати враження про літературних чи мультиплікаційних героїв. Учити орієнтуватися у своїх ігрових діях, називати ігрову роль та дії, пов'язані з нею.

Заохочувати дітей пояснювати іншим правила гри, її сюжет. Формувати вміння дотримувати встановлених правил гри, придумувати свої, попередньо обговорювати їх з іншими учасниками.

Розвивати здатність виконувати 2-3 ролі (за потреби).

Формувати здатність планувати ігрові дії, самореалізовуватися; аналізувати власні вчинки та дії, співвідносити їх з очікуваннями інших та з моральними нормами.

Виховувати відповідальність, прагнення допомогти, вміння співчувати та співпереживати іншим. Стимулювати бажання переходити від нечисленних ігрових угруповань до численних.

➤ Ігри-драматизації

Вчити брати активну участь у драматизаціях літературних творів; здійснювати показ за допомогою різних видів театру. Вправляти в умінні виразно передавати образи персонажів; домагатися в іграх змістовності, результативності.

➤ Конструкторсько-будівельні ігри

Вчити дітей планувати процес створення конструкцій, обговорювати його з іншими гравцями.

Формувати вміння планувати майбутню будівлю: виокремлювати частини, просторове розміщення, призначення тощо. Вчити будувати за зразком.

Виховувати цілеспрямованість, наполегливість, бажання довести розпочату справу до кінця, домагатися якісного виконання задуму (виправляти помилки, переробляти зроблене).

Вчити діяти послідовно, розвивати витримку, посидючість; сприяти розвиткові пошукової діяльності. Формувати вміння об'єктивно оцінювати роботу, використовувати різний матеріал (з урахуванням його властивостей та якостей).

Заохочувати до прояву творчості та фантазії, до використання споруд у майбутніх іграх.

➤ **Дидактичні ігри**

Продовжувати розвивати та вдосконалювати розумові й сенсорні здібності дитини: вміння обстежувати предмети, групувати та розподіляти їх за певними ознаками, визначати просторове розміщення.

Вчити порівнювати та класифікувати речі й об'єкти природи, їх зображення, лічити їх, визначати форму, величину. Розвивати вміння аналізувати, складати з кількох частин ціле.

Спонукаати дітей чітко виконувати завдання та дотримувати правил гри. Стимулювати бажання самостійно грати у дидактичні ігри. Виховувати та розвивати ініціативність, кмітливість, самооцінку, вольові зусилля, бажання домогтися високих результатів.

Тематика дидактичних ігор

Пізнавальний розвиток.

Ознайомлення з природою: “Що змінилося?”, “Зоопарк”, “Коли це буває?”, “Бігає, літає, повзає, стрибає”, “Хто більше назве”, “Не заблудай”, “Квіти”, “Збережемо овочі”, “Відгадай, де росте”, “Відгадай за смаком”, “Відгадай квітку за запахом”, “Вінок”, “Що росте в лісі?”.

Ознайомлення з довкіллям: “Дружна сім'я”, “Рибалка”, “Хвилинка”, “Чарівна квітка”, “Подорож містом”, “Що з чого зроблене?”, “Мамина світлиця”.

Мовленнєвий розвиток.

Зв'язне мовлення: “Мандрівка по кімнаті”, “Чи знаєш ти?”, “Літак”, “Екскурсія в музей образотворчого мистецтва”, “Де і коли це було?”, “Хто як працює”.

Звукова культура мовлення: “Зіпсований телефон”, “Що почули?”, “Жуки”, “Тиша”, “Що це?”, “Оркестр”, “Впізнай звук у слові”, “Скажи правильно”.

Словник: “Що робить цей предмет?”, “Так – ні”, “Магазин”, “Що зайве?”, “Назви який”, “Хто більше помітить небилиць?”, “Що не так?”, “Одним словом”.

Грамматика: “Де я був?”, “Хто більше придумав речень”, “Чого не стало?”, “Що ми робимо?”, “Дізнайся, хто це”, “Кого, де бачив?”, “Було чи буде?”, “Ким ти будеш?”.

Логіко-математичний розвиток.

Кількість і лічба: “Пошта”, “Стук-стук”, “Яку іграшку забрали?”, “Назви більше число”, “Числа-сусіди”, “Східці”, “Пройди у ворота”, “Зроби стільки рухів, скільки...”, “Плутанина”.

Величина: “Широкі сходи”, “Три подарунки”, “Магазин”, “Хто вищий?”, “Кому що підходить?”, “Де чие?”, “Шеренга”.

Форма: “Доміно”, “Добери за формою”, “Знайди за описом”, “Доручення”, “Знайди предмет такої самої форми”, “Тіло чи фігура”.

Орієнтування у просторі: “Знайди предмет”, “Піди куди скажу”, “Зроби так”, “Вулиця”, “Хто дістане?”, “Подорож по кімнаті”.

Орієнтування у часі: “Лото”, “Коли це буває?”, “Дні тижня”, “Було, е чи буде?”.

➤ **Народні рухливі ігри**

Продовжувати вчити чітко дотримувати правил гри, користуватися раніше набутими вміннями та навичками, проявляти старанність і наполегливість для досягнення кращих результатів.

Заохочувати до самостійності та ініціативності в організації рухливої гри. Підтримувати бажання проводити рухливі ігри на вулиці.

Вчити використовувати в ігровій діяльності народні рухливі ігри різноманітного змісту; розучувати з дітьми слова народних ігор, лічилки, пісеньки, заклички, заохочувати дотримувати правил гри; самостійно організовувати ігри. Розвивати інтерес до усної народної творчості.

Виховувати взаємодопомогу, коректне ставлення до ровесників, співпереживання щодо невдач інших. Вчити справедливо оцінювати результати гри, дбати насамперед про загальнокомандні результати.

Тематика народних рухливих ігор

Ходьба, біг, рівновага: “Вийди, вийди, сонечко”, “Третій зайвий”, “Хустинка”, “Ми – дзвіночки”, “Довгоносий журавель”, “Птахи і зозуля”, “Коти та миші”, “Каруселі”, “Карасі та щука”, “Лови”, “Хто перший?”, “Хитра лисиця”, “Шевчик”, “Шкандибки”, “Овес”, “А ми просо сіяли”, “Ой жала я, жала”, “Огірочки”, “Варена рибка”, “У гусей”, “На баштані”, “Перепілка”.

Повзання і лазіння: “Плазуни”, “Курочка і горошини”, “Хто швидше?”, “Ведмідь і бджоли”, “Мисливці та мавпи”.

Кидання і ловіння: “Снайпери”, “Кільцекид”, “Мисливці та зайці”, “Ямка”, “Цурки”, “Шпак”, “Млин”, “Пекар”, “М’яч у повітрі”, “Квач із м’ячем”, “Котилася бочка”.

Стрибки: “На чім стоїш”, “Не боюся”, “Стрибуни”, “Чижик у клітці”, “Вовк у рові”, “Білочка”, “Жаби і чапля”, “Зайчик і кульбаби”, “Бій півнів”.

Орієнтування у просторі: “Горюдуб”, “Піжмурки”, “Дід Панас”, “Довгоносий журавель”, “Чий вінок найліпший?”, “Відгадай, чий голос”, “Бондар”.

➤ **Ігри на розвиток креативності**

Заохочувати дітей брати на себе роль дослідника, фантазера, новатора. Формувати усвідомлення того, що експериментувати та досліджувати цікаво.

Збагачувати практичний і теоретичний досвід дитини, спонукати її до творчості, експериментів, оригінальності.

Формувати вольові якості: вміння почекаати, інколи поступитися, відстоювати свою думку. Розвивати почуття гумору, вміння посміятися над своїми помилками; розвивати філософське ставлення до невдач.

➤ **Настільно-друковані ігри**

Вчити дітей класифікувати предмети за певними ознаками. Вдосконалювати вміння добирати картинку за зразком, спираючись на назву, зорову пам'ять.

Вчити складати розрізні картинки зі складними сюжетами, що мають розрізи по діагоналі, чи фігурні.

Удосконалювати вміння грати у маршрутні ігри, обираючи найкоротші маршрути до фінішу. Вчити аналізувати свої дії, передбачати хід гри.

Ознайомлювати дітей з іграми шахово-шашкового типу. Розвивати інтерес до них, уміння зосереджуватися, діяти злагоджено з партнерами, передбачати хід суперника, будувати план гри.

➤ **Показники компетентності дитини:**

- із задоволенням грає в ігри, проявляє активність;
- фізично витривала, розвинена відповідно до свого віку, швидка, спритна;
- знає призначення предметів і відповідно використовує їх в ігровій діяльності, діє впевнено, вправно;
- позитивно сприймає спільну ігрову діяльність;
- розкладає на місце матеріали та атрибути по закінченню гри;
- дотримує моральних норм та правил у грі, намагається бути справедливою, допомагає іншим дотримувати правил гри;
- у виборі ролей керується моральними цінностями;
- надає перевагу певним іграм, ролям, охоче проводить ігри на вулиці; відстоює право на вибір;
- стримує агресивність, намагається уникнути суперечок;
- впевнена у своїх можливостях, гідно поводить себе в разі виграшу (програшу);
- розповідає про сюжет гри, план майбутніх дій;

- домагається високих стандартів якості у різних видах ігрової діяльності;
- проявляє ініціативу;
- для втілення в рольовий образ варіює вирази обличчя, міняє жести, тембр голосу.

СТАТЕВА ІДЕНТИФІКАЦІЯ ТА ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ

➤ Вікові можливості дитини

Дитина шостого року життя має знання про основні органи власного тіла та особливості їх функціонування, знає, що вона росте, розвивається і, відповідно, змінюється. Дитина розрізняє відмінності між хлопчиком і дівчинкою, хлопчиком і чоловіком, дівчинкою і жінкою. Дитина усвідомлює постійність статі, її незмінність, розуміє, що стать не залежить від зачіски, вибору іграшок та діяльності.

Хлопчики частіше тягнуться до батька, а за його відсутності – до чоловіка взагалі, проявляють наполегливий інтерес до “чоловічої” роботи. Дівчатка надають перевагу мамі та “жіночій” роботі (прибирають, готують їсти). Їм важливе вираження любові від батьків не лише словами, а й рухами (обійняти, поцілувати, погладити по голівці).

Ігри хлопчиків – це невпинний рух: вони бігають один за одним, кидають предмети у ціль, використовують увесь можливий простір. Вони краще реагують на нові іграшки або на рухомі предмети. Дівчатка здебільшого граються у приміщенні в замкнутому просторі. На вулиці намагаються обмежити простір гри, будують різні схованки. Серед іграшок дівчатка віддають перевагу лялькам, візочкам, коробочкам, предметам, у які можна щось покласти. У діяльності їм притаманна більша впорядкованість, послідовність, ніж хлопчикам. Дівчаткам більше подобається сам процес виконання, ніж його результат. Дівчатка є соціально відповідальніші на відміну від хлопчиків.

У хлопчиків, особливо на перших стадіях, інтерес до протилежної статі часто виражається у грубій формі. Вони смикають дівчаток за волосся, штовхають, іноді цинічно висловлюються на їхню адресу. Їхня зовнішня грубість – часто-густо лише маскування для переживань почуття ніжності і розгубленість перед цим почуттям. Переживають хлопчики не менше, ніж дівчатка; просто вони не завжди вміють висловити свій душевний стан.

Дитині старшого дошкільного віку доступні вищі прояви симпатії до друзів, що виявляються у благородних вчинках. У цьому віці проявляється вміння самостійно розібратися у моральному змісті вчинків.

➤ Освітні завдання

- Підтримувати позитивне ставлення дітей до власної статі.
- Сприяти набуттю дітьми культури взаємин між статями, засвоєнню моральних норм так, щоб вони стали їхніми внутрішніми переконаннями. Прищеплювати дітям знання особливостей власного розвитку та розвитку представників протилежної статі. Виховувати повагу до представників протилежної статі. Вчити враховувати специфічність гендерних особливостей під час спільної діяльності. У спільних іграх (“Чекаємо гостей”, “Поїздка сім’ї на відпочинок” тощо), іграх-драматизаціях формувати вміння розуміти різні ігрові інтереси хлопчиків і дівчаток. Формувати в дітей загальноприйнятні риси хлопчиків і дівчаток та індивідуальні, ті, в яких проявляється неповторність та індивідуальність особистості через створення проблемних ситуацій, близьких життєвому досвідові дітей, театралізованих ситуацій, формувати уявлення про те, якими мають бути чоловік і жінка.
- Розвивати вміння помічати, що хтось потребує допомоги. Вчити дітей самостійно розподіляти трудові завдання з урахуванням статі (хлопчики – вміння володіти інструментами, дівчатка – вміння прикрашати приміщення). Заохочувати дівчаток розгадувати головоломки, виконувати вправи та завдання на розвиток логічного мислення. Задовольняти потреби хлопчиків у змагальності, вчити вмінню вирішувати спірні питання методом діалогу та компромісу.

➤ Показники компетентності дитини:

- називає свою статеву належність, усвідомлює її незмінність;
- розуміє особливості власного розвитку представників протилежної статі;
- вміє дотримуватися моральних норм взаємин між представниками протилежної статі;
- вибирає іграшки та бере участь в ігровій діяльності, що відповідає статі.

ТРУДОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

➤ Вікові можливості дитини

Дитині старшого дошкільного віку доступне розуміння суспільної значущості праці дорослих, способів досягнення її результатів. Вона проявляє цікавість до праці дорослих поза межами дошкільного навчального закладу.

Старший дошкільник самостійніший, ініціативніший порівняно з молодшими дітьми, у нього більший запас трудових умінь.

Старшого дошкільника цікавить не лише процес праці, а й прямий результат і те, задля чого він працює, тобто головна мета, яка відображає в ідеальному вигляді цей результат, – його суспільне спрямування. Тому ефективність трудової діяльності значною мірою залежить від того, наскільки бажаний результат відповідає моменту, мотиву, інтересу до нього.

Дитина вміє планувати трудову діяльність і дотримувати послідовності дій, прагне отримати результат праці.

Праця в цьому віці все більше відокремлюється від гри, а епізодичні трудові доручення набувають для них значущості постійних обов'язків. Під час праці в природі віддаленість результату вимагає від дитини тривалих фізичних і розумових зусиль, терпіння, повсякденної копіткої праці. Однак у неї ще замало досвіду, вмінь, тому дорослий має разом із дитиною виробляти чіткі правила їхньої поведінки і діяльності в природі.

У старшого дошкільника поступово зникає інтерес до того виду праці, який стає звичним, повсякденним. Тому для відновлення інтересу до неї варто збагачувати її елементами новизни. Дитина не завжди точно виконує трудове завдання, тому потрібен контроль з боку дорослого, нагадування, оцінка діяльності дитини.

У дитини старшого дошкільного віку на основі розуміння суспільної значущості результатів праці складаються перші суспільні мотиви діяльності: зробити щось для іншої дитини, допомогти ровесникові досягти потрібного результату.

➤ **Освітні завдання**

- Виховувати позитивне ставлення до праці дорослих, бережне ставлення до результатів праці, повагу до людини праці.
- Формувати особистісні риси: відповідальність, наполегливість, цілеспрямованість, витримку, ініціативність тощо.

➤ **Самообслуговування**

Закріплювати раніше набуті навички особистої гігієни: самостійно та швидко одягатися і роздягатися, взуватися і роззуватися, сушити мокрий одяг, чистити взуття. Вчити правильно чистити зуби, стежити за чистотою нігтів, мити руки без нагадування; користуватися ложкою для взуття.

➤ **Господарсько-побутова праця**

Закріплювати вміння самостійно підтримувати порядок у груповій кімнаті: прибирати іграшки та матеріали після ігор і занять. Залучати до колективного прибирання кімнати; підклеювати разом із вихователем книжки, посібники; сумлінно виконувати обов'язки чергового в їдальні,

на заняттях, у кутку природи. Привчати без нагадувань витирати пил на стелажах, підвіконнях, столах.

Привчати дітей підмітати доріжки на подвір'ї дитячого садка, взимку розчищати їх від снігу, перекопувати і поливати пісок у пісочниці; допомагати двірникові підтримувати чистоту і порядок на ділянці дитячого садка, помічників вихователя – розвішувати рушники, розкладати комплекти спальної білизни. Вчити самостійно, акуратно прибирати постіль після сну, прикрашати групову кімнату до тематичних свят.

Продовжувати виховувати культуру праці (охайність у процесі діяльності; вміння користуватися обладнанням, доцільно розміщувати його і своєчасно прибирати; підтримувати порядок на робочому місці). Формувати почуття задоволення від чистоти і порядку в кімнаті та на майданчику.

➤ **Праця у природі**

Виховувати гуманно-діяльнісне ставлення до рослин, тварин – умінь піклуватися про них: правильно поливати рослини, ретельно визначати потребу у зволоженні ґрунту, зрізати сухі листочки, розпушувати землю, оприскувати рослини водою, висаджувати їх; мити годівниці, міняти воду, готувати корм (мити, різати, терти на терці), годувати тварин, рибу, прибирати робоче місце (витирати стіл, підмітати), міняти підстилку у тварин (тирсу, сіно, пісок), воду в акваріумі.

Вчити працювати на городі: разом із дорослим готувати землю, планувати грядки, висівати насіння, висаджувати розсаду, поливати, прополювати, збирати врожай.

Вчити дітей разом із дорослим садити саджанці дерев і кущів, доглядати за ними, а також спостерігати в процесі праці за розвитком рослин.

Вчити заготовляти корм для осілих птахів, підгодовувати їх.

➤ **Художня праця**

Вчити дітей виготовляти прості вироби з паперу, картону, тканини, природного матеріалу (іграшки-саморобки, атрибути для ігор, подарунки батькам до свят тощо). Вчити поєднувати різноманітні матеріали, підбирати їх за кольором і фактурою. Вдосконалювати і закріплювати прийоми згинання, склеювання, вирізування ножицями за викройкою.

Залучати дітей до заготівлі природного та штучного матеріалу, його сортування. Вдосконалювати вміння добирати основний і допоміжний матеріал, з'єднувальні деталі. Складати композицію на певну тему, за сюжетами казок; виготовляти декорації. Закріплювати навички правильного користування ножицями, голкою та ножем.

Вчити засилювати нитку в голку, зав'язувати вузлик, шити швом “уперед голкою”, зшивати шматочки тканини; ознайомлювати зі швом “через край”. Вчити застосовувати навички шиття на практиці: пришивати

вішачки до рушників, ґудзики до одягу; виготовляти з ниток китички і помпони, використовувати їх як оздоблення; використовувати шматочки тканини для виготовлення аплікації. Розвивати вміння добирати потрібну тканину, нитку; розвивати творчість, фантазію, художній смак під час оздоблення виробів.

➤ **Показники компетентності дитини:**

- самостійно й акуратно одягається і роздягається в певній послідовності;
- стежить за своїм одягом і взуттям, чистить та просушує вологий одяг, взуття;
- чистить зуби, стежить за чистотою нігтів, без нагадування мие руки та користується носовичком;
- підтримує порядок у груповій кімнаті (складає іграшки після гри, бере участь у колективному прибиранні);
- разом з дорослим підмітає доріжки та розчищає їх від снігу;
- збирає опале листя, сміття;
- перекопує та поливає пісок у пісочниці;
- сумлінно виконує обов'язки чергового та доручення вихователя;
- під керівництвом дорослого піклується про тварин і риб у куточку природи;
- самостійно поливає квіти, оприскує їх, витирає листя, висаджує рослини, розпушує землю;
- разом із дорослим садить саджанці дерев і кущів, доглядає за ними;
- працює на городі: виконує весь цикл робіт – від планування до збирання врожаю;
- виготовляє вироби з паперу, картону, тканини, природного і штучного матеріалу.

ПОКАЗНИКИ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВИПУСКНИКА ДОШКІЛЬНОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

- Проявляє пізнавальний інтерес до навколишнього світу і взаємин людей;
- уміє адекватно поводитися в колективі, бути ввічливим, вихованим, приймати правильні рішення в різних життєвих ситуаціях;
- має сформовані уявлення про доброту, гуманність, чесність, справедливість як важливі якості взаємин між людьми;
- проявляє прихильність до дорослих та однолітків; уміє висловлювати своє ставлення; прагне позитивної оцінки довколишніх;
- здатний до особистісного контакту з дорослими;
- уміє регулювати свої емоції;

- володіє вміннями планувати, організовувати (гру, працю), прагне досягти позитивних результатів в індивідуальній і спільній діяльності;
- уміє розв'язувати проблемні ситуації;
- дотримує правил особистої гігієни, знає основні ознаки здоров'я, усвідомлює необхідність проведення профілактичних заходів;
- уміє самостійно організувати рухливу, народну, дидактичну, сюжетно-рольову гру, розподіляти ролі;
- володіє навичками основних рухів, уміє доцільно їх використовувати в разі потреби;
- ознайомлений з правилами пожежної безпеки, вуличного руху, безпеки в побуті, у природі та з правилами поведінки з незнайомими людьми;
- уміє спілкуватися з людьми різного віку, статі;
- знає свої права та відповідально виконує обов'язки;
- ознайомлений з предметами довкілля (житло, споруди соціального призначення, зв'язок тощо), цінує предмети, зроблені людьми;
- має уявлення про державу, її символи;
- має елементарні уявлення про історію України, її столицю, місто (село), в якому проживає;
- ознайомлена з культурою свого народу та Західного регіону зокрема (народні ігри, іграшки, ремесла, календарно-обрядові свята, звичаї та обряди, народний одяг, українська оселя);
- має сформований інтерес до історії свого краю;
- знає імена рідних, поважає родину, родинні обереги, складає родинне дерево;
- знає характерні ознаки об'єктів природи (сонце, вода, повітря, ґрунт, пісок, глина) загалом та у Західному регіоні зокрема;
- знає назви свійських і диких тварин, птахів, кущів, лікарських рослин, грибів, квітів, городніх рослин, садових рослин, комах, земноводних свого регіону;
- доглядає за квітами та мешканцями куточка природи;
- володіє трудовими вміннями та навичками, проявляє працьовитість, бережне ставлення до результатів праці;
- усвідомлює, що стан здоров'я залежить від чистоти повітря, ґрунту, води;
- знає, що люди вивчають космос;
- має розвинені навички самообслуговування, господарсько-побутової праці, праці в природі; вміє виготовляти прості вироби з паперу, тканини, природного матеріалу;
- чітко й правильно вимовляє звуки рідної мови;
- має розвинене граматично-правильне та зв'язне мовлення (складає розповіді та реказує тексти);
- володіє мовленнєвим етикетом;
- має розвинену дрібну моторику (вміння володіти олівцем, ручкою, ножицями);

- знає жанри художніх творів, передає зміст українських народних казок, уміє характеризувати персонажів твору;
- має уявлення про основні одиниці мовлення (звук, слово, речення);
- уміє лічити в межах 10, робити нескладні усні обчислення, розв'язувати арифметичні задачі;
 - встановлює закономірності, причинно-наслідкові зв'язки;
 - уміє спостерігати, обстежувати, аналізувати, виокремлювати головне і другорядне, порівнювати і запам'ятовувати;
- уміє здійснювати найпростіші форми контролю власної діяльності, перевіряти зроблене, виправляти помилки;
 - здійснює серіацію за величиною, довжиною, масою, об'ємом, орієнтується у просторі та часі;
 - має розвинену інтелектуальну активність (уміння перетворити навчальне завдання на самостійну мету діяльності);
 - має розвинене абстрактно-логічне мислення (здатність розуміти символи і, формулюючи запитання, самостійно розмірковувати, знаходити причини явищ, робити прості висновки);
 - намагається економно використовувати електроенергію, воду, залишки продуктів харчування, вміє виокремлювати першочергові потреби сім'ї;
 - уміє виокремлювати суттєві явища навколишнього середовища, порівнювати їх, бачити їх подібність і відмінність;
 - малює, ліпить, аплікує, використовуючи нетрадиційні техніки зображення предметів;
 - уміє розрізняти музичні твори, танцювати, відтворюючи в рухах ритмічний малюнок; співати виразно, без напруження; грати на дитячих музичних інструментах;
 - виготовляє власноруч і з допомогою дорослого конструкції, будівлі, саморобки, використовує їх для реалізації ігрових задумів;
 - уміє застосовувати творчий досвід у повсякденній діяльності, досліджувати, продукувати ідеї;
 - бере участь в іграх-драматизаціях, іграх-інсценуваннях, театралізованих іграх, передаючи образ за допомогою засобів зовнішньої виразності та пантоміми, вносить творчі фрагменти в театралізацію;
 - самостійно організовує і здійснює театралізовано-ігрову діяльність.

ДОДАТКИ

Додаток 1

ОРІЄНТОВНИЙ ПЕРЕЛІК МУЗИЧНОГО РЕПЕРТУАРУ

РАННІЙ ВІК

(третій рік життя)

Слухання

“Ладки-ладусі”, муз. В. Верховинця; “Дудочка”, муз. Ю. Рожавської; “Барабан”, муз. Д. Кабалевського; “В лісі. (Ведмідь, Зайчик, Зозуля)”, муз. О. Тілічєєвої; “Спи, ведмедю”, муз. О. Тілічєєвої; “Ну ж бо, зайчику, станцюй”, муз. А. Філіпенка; “Зима”, муз. Н. Вересокіної; “Я маленький хлопчик”, муз. обр. Я. Степового; “Кішка”, муз. М. Раухвергера; “Іди, іди, дощику”, укр. нар. мелодія в обр. Я. Степового; “Потанцюймо веселіше”, укр. нар. мелодія в обр. Т. Прача; “Два півники”, укр. нар. пісня в обр. Л. Компанієць; “Весело – сумно”, муз. Л. Бетховена; “Котику сіренький”, укр. нар. пісня в обр. М. Вериківського; “Листопад”, муз. Т. Попатенко; “Ой коточок, коточок”, укр. нар. пісня.

Підспівування і співи

“Осінь”, муз. Ю. Михайленко; “Гоп-гоп, гу-ту-ту”, укр. нар. мелодія в обр. Я. Степового; “Дощик”, муз. В. Барвінського; “Печу, печу хлібчик”, укр. нар. мелодія в обр. В. Верховинця; “Зайчик”, муз. В. Павловича; “Вийди, вийди, сонечко”, укр. нар. мелодія в обр. Я. Степового; “Сніг-сніжок”, муз. В. Костенка; “Заспівали пісеньку”, муз. С. Макшанцевої; “Пісня про маму”, муз. О. Тілічєєвої; “Куй, куй, ковалі”, муз. обр. В. Верховинця; “Сорока-ворона”, укр. нар. мелодія; “Ялинка”, муз. О. Тілічєєвої; “А-а, котків два”, укр. нар. мелодія в обр. Т. Шутенко; “Дибидибиди”, сл. і муз. В. Верховинця; “Котику сіренький”, укр. нар. мелодія в обр. Т. Шутенко; “Ой, є у нас...”, сл. і муз. народні; “Куй, куй, ковалі”, муз. В. Верховинця; “Котик”, муз. В. Барвінського; “Горобчик”, муз. В. Барвінського.

Музично-ритмічні рухи та вправи

“Ляльки танцюють”, укр. нар. мелодія в обр. В. Зентогревича; “Ми вчимося бігати”, муз. Я. Степового; “Побігали-потупали”, муз. Л. Бетховена; “Веселі рученята”, муз. О. Тілічєєвої; “Вправа з хусточками”, муз. Я. Степового; “Молоточки”, укр. нар. музика; “Де прапорці”, муз. І. Кишко; “Крокують ніжки”, муз. Д. Шостаковича; “Марш”, муз. Р. Рустамова; “Заїнька”, укр. нар. гра; “Зробимо коло”, укр. нар. гра; “Хто з вас бачив?”, сл. Я. Кузьмак; “Труби, Грицю”, укр. нар. гра.

Танці

“Стукалка”, укр. нар. муз. в обр. М. Метлова; “Танець із листочками”, муз. К. Стеценка “Танець сніжинок”, муз. С. Макшанцевої; веселий танок

“Гречаники”, укр. нар. мелодія; “Туп-туп веселенько”, укр. нар. мелодія в обр. Н. Різоля; “Хоровод біля ялинки”, муз. Г. Фінаровського; “Танець з ляльками”, укр. нар. мелодія в обр. Т. Шутенко; “Танець з дзвіночками (брязкальцями, квітами)”, муз. Т. Вількорейської; “Подружилися”, муз. Т. Вількорейської; “Потанцюєм веселіше”, укр. нар. мелодія в обр. І. Прача; “Гопачок”, укр. нар. мелодія.

Музичні ігри

“Тепловоз”, муз. А. Філіпенка, сл. Т. Волгіної; “Зайчики та лисички”, муз. Г. Фінаровського, сл. Антонової; “Прилетіла пташка”, муз. О. Тілічеєвої, сл. Ю. Островського; “Діти і ведмідь”, муз. Т. Шутенко, сл. І. Плакиди; “Прогулянка і дощик”, муз. М. Раухвергера; “Шпаченьки”, муз. А. Філіпенка; “Пташки і кіт”, муз. Г. Фінаровського; “Гра з бубном”, укр. нар. мелодія.

МОЛОДШИЙ ДОШКІЛЬНИЙ ВІК

(четвертий рік життя)

Слухання

“Гопак”, муз. Я. Степового; “Коліскова”, муз. Я. Степового; “Конячка”, муз. А. Філіпенка; “Зайчик”, муз. Ю. Рожавської; “Ведмідь”, муз. В. Ребікова; “Козачок”, муз. Ю. Щуравського; “Марш”, муз. Б. Юцевича; “Зозуля”, муз. М. Речлинського; “Курочка”, муз. М. Любарського; “Пастушок”, муз. Ю. Рожавської; “Барабан”, муз. Д. Кабалевського; “Осіння пісня”, муз. П. Чайковського із циклу “Пори року”; “Весна”, муз. А. Вівальді з циклу “Пори року” (оркестр); “Горлиця”, укр. нар. мелодія; “Ой, коточок, коточок”, укр. нар. пісня; “Ой, ходять сон коло вікон”, муз. В. Барвінського.

Співи

“Сорока”, сл. В. Щурата, муз. В. Вахнянина; “Вийди-вийди, сонечко”, укр. нар. мелодія в обр. Л. Ревуцького; “Веснянка”, укр. нар. пісня в обр. Г. Гриневича; “Я маленький хлопчик”, муз. В. Верховинця; “Печу, печу хлібчик”, муз. В. Верховинця; “Ти куди біжиш, трамваю”, муз. А. Філіпенка; “Киця”, муз. І. Шайкіба; “Настала зима”, муз. М. Дремлюги; “Перший сніг”, муз. А. Філіпенка; Пісня про Святого Миколая (укр. нар. мелодія); “Дощик”, муз. Н. Вересокіної; новорічний хоровод (за вибором); “Мам вітаємо усіх”, сл. і муз. І. та Ю. Білоконь; “Любимо бабусю”, сл. і муз. І. та Ю. Білоконь; “Гей, весна іде”, муз. А. Філіпенка, сл. Т. Волгіної; “Новий рік”, сл. і муз. В. Гвоздій; “Восени”, укр. нар. мелодія, сл. І. Планиди; “Ішла коза”, сл. народні, муз. М. Гайворонського; “Парасольки”, сл. і муз. У. Малицької; “Панна сонечко”, сл. і муз. У. Малицької; “Гляньте, діточки”, сл. і муз. С. Воробкевича; Колядки: “Бог ся рождає”; щедрівки “Щедрик, щедрик, щедрівочка”.

Музично-ритмічні рухи та вправи

“Ворітця”, муз. К. Парлова і Т. Ланової; “Плескаємо-тупаємо”, муз. Я. Степового; “Вправа з брязкальцями”, муз. А. Козакевича;

“Рухатись і відпочивати”, муз. Я. Степового; “Пальчики та ручки”, муз. М. Раухвергера; “Лови”, муз. Ф. Колесси.

Танці

“Осіній хоровод”, муз. Ю. Рожавської; “Подружилися”, муз. Т. Вількорейської; “Ось ялиночка прийшла”, муз. А. Філіпенка; “Танець парами”, укр. мелодія; “Танець із квітами”, укр. нар. мелодія в обр. М. Лисенка; “Чобітки”, муз. А. Філіпенка, сл. Т. Волгіної; “Білесенькі сніжиночки”, муз. В. Верховинця; “Новорічний танець”, муз. Т. Шутенка.

Ігри

“Гра з кольоровими хустинками”, укр. нар. мелодія; “Прогулянка та дощик”, муз. А. Філіпенка; “Гра з ведмедиком”, муз. В. Верховинця; “Поїзд”, муз. М. Метлова, сл. Т. Бабаджан; “Жмурка”, муз. А. Флотова; “Пташка і пташенята”, муз. О. Тілічєєвої; “Кішка з кошенятами”, муз. М. Раухвергера; “Мелодія”, муз. Т. Ломової; “Пташки і кіт”, муз. Г. Фінаровського, сл. Г. Бойка; “Ведмідь і діти”, муз. Б. Гунтера; “Ой чого ти, метелику”, укр. нар. гра; “Ой у полі жито”, укр. нар. гра; “А вже ясне сонечко припекло”, сл. О. Олєся, муз. народна; “Дінь, дінь, динь”, укр. нар. гра; “Жнива”, муз. О. Суховерської; “Кіт і миші”, сл. В. Щурата, муз. В. Вахнянина; “Хто з вас бачив?”, сл. І. Кузьмова, муз. народна.

СЕРЕДНІЙ ДОШКІЛЬНИЙ ВІК

(п'ятий рік життя)

Слухання

“Ой лопнув обруч”, укр. нар. мелодія; “Колискова”, муз. Я. Степового; “Павочка ходить”, муз. Я. Степового; “Зима”, муз. М. Крутицького; “Горлиця”, укр. нар. мелодія; “Дзвіночки дзвенять”, муз. В. Моцарта; “Журавель”, укр. нар. пісня в обр. Я. Степового; “Метелик”, муз. С. Майкопара; “А вже ясне сонечко”, муз. П. Козицького; “Дощик”, муз. М. Любарського; “Зацвіла в долині”, муз. А. Філіпенка, сл. Т. Шевченка; “Тече вода”, муз. А. Філіпенка, сл. Т. Шевченка; “Осінь”, муз. А. Вівальді, із циклу “Пори року” (оркестр); “Пісня жайворонка”, муз. П. Чайковського, із циклу “Пори року” (фортепіано); “Пісня лисички”, муз. М. Лисенка, з дит. опери “Коза-Дерева”; “Щедрівочка щедрувала”, укр. нар. пісня; “Го-го-го, коза”, укр. нар. пісня; “Гляньте, діточки...”, сл. і муз. С. Воробкевича; “Ой, ходила дівчина бережком”, муз. В. Барвінського.

Співи. Розспівки

“Квочка”, муз. Я. Степового; “Іде, іде дід”, муз. Я. Степового; “Скрипка і бубон”, муз. Я. Степового; “Коляд-колядниця”, муз. Я. Степового; “Бімба”, муз. Я. Степового; “Куй, куй, ковалі”, муз. В. Верховинця; “Котилася торба”, укр. нар. мелодія.

Пісні

“Пісня про Львів”, сл. і муз. А. Шепель; “Ми ходили по гриби”, муз. Верещагіна; “Осінь”, муз. І. Кишка; “Дощик”, муз. А. Філіпенка; “Наш автобус голубий”, муз. А. Філіпенка; “Ялинка”, муз. П. Козицького; “Мамо моя”, муз. Н. Ржавської; “Подоляночка”, укр. нар. мелодія в обр. Л. Ревуцького; “Веснянка хороводна”, укр. нар. мелодія; “Зима”, муз. і сл. Н. Вересокіної; “Ялинка зелененька”, сл. і муз. В. Гвоздій; “Осінь”, сл. і муз. Н. Вересокіної; “Подарунок мамі”, муз. А. Філіпенка, сл. Т. Волгіної; “Тече вода з-під явора”, муз. А. Філіпенка, сл. Т. Шевченка; “Наш садочок”, сл. В. Щурата, муз. В. Вахнянина; “Два півники”, укр. нар. пісня в обр. В. Верховинця; “Ой, хто, хто Миколая любить”, укр. нар. мелодія; “Нечемний Гриць”, сл. В. Щурата, муз. В. Верховинця; “Калина”, сл. С. Лучук, муз. У. Малицької; “Рушники”, сл. і муз. У. Малицької; колядки: “Нова радість стала”, “Бог ся рождає”; щедрівки: “В полі, в полі плужок оре”, “Ой, сивая та й зозуленька”, “Щедрівочка щедрувала”.

Музично-ритмічні рухи та вправи

“Екосез”, муз. І. Гуммеля; “Підскакування”, муз. М. Сатуліної; “Пружина”, укр. нар. пісня; “М’ячики”, М. Сатуліної; “Знайди свій колір”, білоруська нар. мелодія; “Сопілочка”, муз. В. Моцарта; “Жучки”, угорська нар. мелодія; “Покружляй і вклонися”, муз. В. Трочика; “Святковий марш”, муз. Т. Шутенко.

Танці

“Листочок золотий” (хоровод); “Танець парами”, укр. нар. мелодія; “Хороводна”, муз. А. Філіпенка; “Осінь” (хоровод), муз. В. Моцарта; “Танець сніжинок”, муз. В. Моцарта; “Український народний танець”, укр. нар. мелодія; “Ой, минула вже зима”, укр. нар. мелодія; “Полька”, муз. Б. Фільца; “Танець із іграшками”, муз. Г. Фінаровського; “Лисичка” (танок-забава), муз. М. Лисенка.

Музичні ігри

“Квач”, муз. Й. Гайдна або В. Верховинця; “Гра з бубоном”, укр. нар. мелодія; “Хто швидше займе стільчик”, естонська нар. мелодія; “Два півники”, укр. нар. мелодія; “Гра з іграшками”, чеська нар. мелодія; “Ми на луг ходили”, муз. А. Філіпенка; “Помічники”, муз. Т. Шутенко; “Подоляночка”, укр. нар. гра; “Хто видав, хто слихав” (гаївка), укр. нар. гра; “Мак”, сл. В. Щурата, муз. В. Вахнянина; “Чия писанка далі прокогиться”, укр. нар. мелодія; “Огірочки” (гаївка), сл. народні, муз. Ф. Колесси.

Гра на музичних інструментах

“Бубонці”, муз. О. Тілічесвої; “Музичні дзвоники”, муз. і сл. Н. Рибальської; “Веселі чобітки”, муз. В. Верменича, сл. В. Воложанінової; “Гречаники”, укр. нар. пісня; “Колядка”, укр. нар. мелодія; “Полька”, муз. А. Александрової.

СТАРШИЙ ДОШКІЛЬНИЙ ВІК

(шостий рік життя)

Слухання

“Пісня про осінь”, на вибір муз. керівника; “Ой, є в лісі калина”, укр. нар. пісня в обробці Д. Ревуцького; “Дитяча полька”, муз. М. Глінки; “Вихід із хлібом і сіллю”, муз. С. Гулака-Артемовського; “Клоуни”, муз. Д. Кабалевського; “Щедрик”, укр. нар. щедрівка, муз. М. Леонтовича; “Хвороба ляльки”, муз. П. Чайковського; “Нова лялька”, муз. П. Чайковського; “Колискова”, на вибір; “Котику сіренький”, укр. нар. пісня; Гімн “Ще не вмерла України”, муз. М. Вербицького; “Христос воскрес”, укр. нар. мелодія; “Веснянка”, муз. В. Уманця; “Українська мелодія”, муз. І. Берковича; “Труба і барабан”, муз. Д. Кабалевського; “Скрипка чарівниця”, сл. і муз. В. Дікшина.

Співи, розпівки

“Йди, йди дощику”, муз. Я. Степового; “Танцювала риба з раком”, муз. Я. Степового; “Дрібушечки”, муз. Я. Степового; “Щедрик-ведрик”, укр. нар. пісня в обр. Я. Степового; “Ми любимо свій край”, муз. А. Філіпенка; “Пісенька Лисички”, муз. М. Лисенка; “Під Новий рік”, муз. Н. Осокіної; “Зимонька”, муз. А. Філіпенка; “Ой хто, хто Миколая любить”, укр. нар. мелодія; “Зацвіла в долині”, муз. А. Філіпенка, сл. Т. Шевченка; “Для рідної, для мами”, муз. І. Кишка; “Тече вода” муз. А. Філіпенка, сл. Т. Шевченка; “Гуси”, муз. А. Філіпенка; “Веселий хоровод”, муз. І. Кишка; “Голубко моя”, муз. І. Шевчук; “Пісня про Новорічне свято”, муз. А. Філіпенка; щедрівка “Ой, соколе”, сл. народні, муз. Ф. Колесси; Щедрівка “Ой, чи є, чи нема, пан господар вдома”; колядки: “Во Вифлиемі нині новина”, “Возвеселімся всі разом нині”; “Українська мова”, муз. Ю. Михайленко, сл. Ю. Косицької; “Козачата”, муз. М. Ведмедері, сл. О. Яворської; “Добрий день, матусю Україно”, муз. і сл. Н. Рубальської; “Прощання з дитячим садком”, муз. і сл. Н. Рубальської; “По дорозі жук-жук”, укр. нар. пісня; “Щедрий вечір, добрий вечір”, укр. нар. мелодія; “Ку-ку, ку-ку, чути в ліску” (гаївка), муз. Ф. Колесси; “Ой, зацвіли фіалочки” (гаївка), муз. Ф. Колесси; “Гопа-гопа”, сл. В. Щурата, муз. В. Вахнянина; “Танцювала риба з раком”, сл. В. Щурата, муз. В. Вахнянина; “Щедрівочка щедрувала”, укр. нар. мелодія; “Чабанець”, сл. С. Жупанина, муз. нар.; “Пташина”, сл. і муз. В. Дікшина; “Обжинкова”, сл. народні, муз. Ф. Колесси.

Музично-ритмічні рухи та вправи під мелодії:

“Звуження та розширення кола”, муз. Ф. Шуберта; “Дрібний крок”, рос. нар. мелодія; “Колупалочка”, укр. нар. мелодія; “Крок з підскоком”, муз. В. Косенка; “Викидання ніг”, укр. нар. мелодія; “Галоп”, муз. Ф. Шуберта; “Передача хустинки”, муз. Т. Ломової; “Утворення маленьких кіл”, муз. Т. Шутенка; “Перемінний крок”, укр. нар. мелодія; вправи до українського танку; елементи сучасних танців.

Танці

“Танцювати починаймо”, муз. І. Кишка; “Пружинка”, муз. С. Шнай-
дера; “Новорічний хоровод”, муз. А. Філіпенка; “Танець ялинок і
сніжинок”, муз. І. Кишка; “Український танець”, укр. нар. мелодія;
“Веснянка”, муз. І. Кишка; “Танець із віночками”, укр. нар. мелодія;
“Повітряні кульки”, муз. В. Золотарьова, Е. Хорчинського; “Танець
хлопців-козачків”, укр. нар. музика; “Український танець трійками”,
укр. нар. мелодія в обр. В. Ступницького; “Танець із бубнами”, укр.
нар. музика в обр. В. Вериківського; “Танець із притупами”, укр. нар.
мелодія в обр. М. Метлова; “Топчу ряску”, сл. і муз. народні; “Танець із
писанками”, укр. нар. мелодія; “Українська полька”, укр. нар. мелодія.

Ігри

“Оркестр”, укр. нар. мелодія; “Василю, здогадайся, яка у нас робота”,
муз. В. Верховинця; “Діти, котик і мишка”, муз. М. Шнайдермана; “Галя
по садочку ходила”, укр. нар. пісня; “Відгадай, кого нема”, муз. Ф. Шу-
берта; “Не пустимо”, укр. нар. мелодія; “Нумо, любі діти”, муз. В. Верхо-
винця; “Голубочки”, укр. нар. пісня в обр. А. Лазаренка; “Гра в сніжки”,
муз. І. Кишка; “Пішли діти в поле”, укр. нар. гра; “Журавель”, укр. нар.
гра; “Яструб і курчата”, укр. нар. гра; “Шевчик”, укр. нар. гра; “Жучок”,
муз. О. Суховерської; “Огірочки” (гаївка), муз. Ф. Колесси; “А ми просо
сіяли”, укр. нар. гра; “Чий буде вінок”, укр. нар. гра; “Ой, на Івана,
та й на Купала”, укр. нар. мелодія; “Ой, єсть в лісі калина”, укр. нар.
мелодія; “Коло Бугу”, муз. Ф. Колесси; “Барвінок”, муз. О. Суховерської;
“Сінокоси”, муз. В. Кудрик; творчість дітей під музику.

Гра на музичних інструментах

“Веснянка”, укр. нар. мелодія; “Ніч яка місячна”, укр. нар. пісня;
“Перепілка”, укр. нар. пісня; “Рідна матусенька”, муз. А. Філіпенка;
“Колядка”; “Добрий день”, розспівка; “Дощик”, укр. нар. мелодія.

ОРІЄНТОВНИЙ ПЕРЕЛІК ХУДОЖНІХ ТВОРІВ

РАННІЙ ВІК

(третій рік життя)

Народний фольклор

“Кую, кую чобіток”; “Печу, печу хлібчик”; “Іде коза рогата”; “Мишечка-шкряботушечка”; “Ой до нори, Мишко, до нори”; “Вийди, вийди, сонечко”; “Прилетіла зозуленька”; “Гоп-гоп, козуню”; “Пішов котик на торжок”; “Скажу вам, діти, казку”; “Ходила квочка”; “Ой ти, коте, сірий”; “Котику сіренький”; “А-а-а, котки два”; “Водичко, водичко”; “Ой, люлі, люлі”; “Спи, дитинко, спи”.

Народні казки

“Курочка ряба”; “Рукавичка”; “Колобок”.

Твори український та зарубіжних авторів

В. Багірова “Я вже вдома”, “Лист до Чудотворця”; В. Бичко “Бджілка”; Г. Бойко “Козуля”, “Кінь”, “Ведмедик”, “Качечка”; В. Верховинець “Сонечко”, “Бігла квочка”; П. Воронько “Їжачок-хитрячок”; В. Гринько “Мама”; Г. Демченко “Ялинка”, “Водичка”; О. Довгий “Жабеня”, “Кіт та їжак”; Н. Забіла “Курочка”, “Кульбабка”, “Сорока-білобока”; Р. Завадович “Вмиєм, діти, личка”; О. Іваненко “Ня! Няв!”; А. Камінчук “Котики”, “Ластівка”; Т. Коломієць “Їжаки”; Л. Колос “Прислухайтесь, хто як кричить”; П. Король “Півник-дудар”, “Простудилася весна”; С. Кузьменко “Вивірка”; М. Луговик “Грушка”; А. Музичук “Зайченятко”; О. Патроник “Бровко”; С. Павлович “Зайчик”; Марійка Підгірянка “Котик”, “Святий Миколаю”; К. Перелісна “Чапля”, “До річки”, “Черевички”; Олена Пчілка “Сонечко”; Л. Полтава “Біла портрета”; П. Ребро “Журився їжачок”; О. Сенатович “Веселий сніг”; М. Стельмах “Кіт”; Б. Чепурко “Ковалі”, “Барвінок”; Г. Чорнобицька “Весняні вірші”; Г. Чубай “Хмарка ішла на іменини”; К. Чуковський “Курчатко”; М. Щербак “Метелик”, “Україна”; В. Щурат “Котик няв! Песик гав!”; К. Ушинський “Козенята і вовк”; І. Франко “Ріпка”, “Киця”.

МОЛОДШИЙ ДОШКІЛЬНИЙ ВІК

(четвертий рік життя)

Народний фольклор

“Прилетіла зозуленька”; “Ой ходила журавочка”; “Павлику-равлику”; “Сонечко, сонечко”; “Я маленький пастушок”; “Два півники”; “Летів горобчик”; “Ой, ну, котку-рябку”; “Ой, кіт-воркіт”; “Повішу я колисочку”; “Люлі-люлі, мій синочку”; “Не йди, не йди, дощику”; колядки, щедрівки.

Народні казки

“Колосок”; “Котик і Півник”; “Коза-Дереза”; “Лисичка-Сестричка”; “Вовк і Чапля”.

Твори українських і зарубіжних письменників

М. Бабка “Звесилився горобчик”; В. Багірова “Бабуся спить”; Г. Барвінок “Ворона та рак”; Г. Войко “Перші крапельки весни”, “Гусигусенята”; О. Буцень “Новий рік”; П. Воронько “Кіт не знав”, “Ніколи не хвалися”, “Є у мене киця Мурка”; П. Грабовський “Зійшли сніги”; Д. Гілка “Підсніжник”; Г. Демченко “Синичка”; В. Віденко “Край городу вишні білі”; О. Довгий “Батьківщина”; С. Жупанин “Щедрівка”; Н. Забіла “Наша ялинка”; Р. Завадович “Песик, котик і коник”, “Наша мама”; А. Камінчук “Світлячок”, “Береза розвивається”; Г. Кирпа “Як народилось яблужко”; П. Король “Жабка”; О. Криштанович “Для матері”; С. Кузьменко “Я пісень багато знаю”; А. М’ястківський “Казочка про хлопчика та Янгола”; О. Олесь “Весна”, “Пташка”; Г. Паламарчук “Хто старший на переході”; К. Перелісна “По ягоди”, “Весна”, “Жовкнуть трави”, “Пролісок”, “Мамина сила”; Марійка Підгірянка “Літо”, “Різвяна зірка”, “Писанка”; Олена Пчілка “Рідна мова”; М. Познанська “Півень”, “Сніг іде”, “Вітер”; Н. Поклад “Ластівка”; М. Рильський “Віє вітер”; Л. Савчук “Літо”; І. Савицька “Що це?”; І. Складаний “Хатка бджілки золотої”; О. Соловей “Неслухняні хмарки”; В. Сухомлинський “Лялька під дощем”, “Як хлопчик хотів приголубити сніжинку”; П. Тичина “А я у гай ходила”, “Осінь така мила”, “Добридень тобі, Україно моя!”; В. Шкляр “Дівчина на дворі”; Ю. Шкрумеляк “Шана старшим”; Б. Харчук “Ромашка”; Л. Храплива-Щур “Паска”, “Великодня пригода”; Г. Чорнобицька “Не бруднити книжки”; Я. Цоголів “Колискова”; К. Ушинський “Бджілки на розвідках”; Леся Українка “Літо краснее минуло”; Т. Шевченко “Тече вода з-під явора”; І. Франко “Лисичка і журавель”; В. Юрченко “Сніжинки”; Я. Ярош “Шпак”.

СЕРЕДНІЙ ДОШКІЛЬНИЙ ВІК

(п’ятий рік життя)

Народний фольклор

“Бім-бом”; “Коляд, коляд, колядниця”; “Сію, вію, посіваю”; щедрівки; віншування, колядки, посівалки.

Народні казки

“Пан Коцький”; “Солом’яний бичок”; “Свого не цурайся”; “Двоє жадібних ведмежат” (угорська народна казка).

Твори українських і зарубіжних письменників

Г. Войко “Вереда”, “Для мамі”, “Ясне сонце не світить”; О. Буцень “Зараз”; Н. Бурик “Зелені свята”; П. Воронько “Зайчика злякались”, “Облітав журавель”, “Не будь козою”; Т. Верес “Писанки”; С. Воробкевич “Веснянка”, “Рідна мова”; Л. Глібов “Веснянка”; Ю. Гойда “Ялинка-верховинка”;

Є. Гуцало “Жайворонкові пісні”; Г. Демченко “Спасибі лісникам”, “Ялинка”; С. Жупанин “Сніжок”, “Карпатське озерце”, “Віхола”, “Журавлик”; Н. Забіла “Бджолина перемога”, “Равлик”, “Олівець-малювець”; В. Забаштанський “Мови нема без народу”; Р. Завадович “Великдень – мій гість”, “Мій гато”; І. Калинець “Пімбо-бімбо”; Н. Калюжна “Синичка”; В. Камінчук “Вірш про мову”; В. Ковальчук “Дівчинка із сонячного міста”; Т. Коломієць “Хліб”; Л. Костенко “Білочка восени”; М. Костів “Святий вечір”; О. Косовська-Рошкулець “Травень”; О. Криштанович “Для матусі”; Н. Кулик “Ромасеве яблуко і Петрикова груша”; В. Лепкий “Пташечка”; М. Людкевич “Відважні гномики”, “Левеня із міста Лева”, “Сам про себе”; С. Майданська “Він ходить від хати до хати”; Г. Малик “Чому равлик ховається”; А. Мястківський “Жиця прокидається”, “Великдень”; В. Моруга “Коник і сонечко”; Н. Наркевич “Лесина квітка”, “У ніч Святого Миколая”; О. Озерна “Бережім природу”; О. Олесь “Все навколо зеленіє”; Марійка Підгірянка “Коліскова”, “Снігова баба”, “На волі”, “Мій дідусь”, “Українка я маленька”; К. Перелісна “Мамині ручки”, “Христос Воскрес”, “Колядка”, “Відлітають...”; М. Петрів “Пташина пісня”, “Жовтень у саду”; М. Познанська “Про нашу Україну”, “Моїй мамі”, “Ромашка”; М. Погідний-Угорчак “Щаслива зустріч”; Л. Полтава “Рибі”, “Хто як говорить”, “Великодні писанки”; М. Пригара “Про книжку”; Олена Пчілка “Весняні квіти”; П. Радковець, І. Радковець “Брехун Грицько”, “Юрашко”, “Чарівна криниця”; П. Ребро “Ялинка”; І. Роговська “Казка про трьох цуценят”; І. Савицька “Де найкраще місце в світі”, “Під ялинкою”; В. Савчук “Вечірня молитва”; О. Сенатович “Сніговик”; М. Сингаївський “Вересень”; М. Стеценко “Тіркий апельсин”; В. Струтинський “Чому рипить сніжок”; В. Софронів-Левицький “Святий Миколай”; В. Сухомлинський “Я вирощу внучку, дідусю”, “Зайчик і горобина”, “Шпак прилетів”, “Фіалка і бджілка”, “Що найсмачніше”, “Хто свічки засвітив”, “Конвалія в саду”; Леся Українка “Мамо, іде вже зима”, “На зеленому горбочку”; К. Ушинський “Умій почекаати”; Т. Шевченко “Зацвіла в долині”; М. Щербак “Де два сваряться, третій користує”; М. Хоросницька “Матусин заповіт”, “Малий львів’янин”, “Перед пам’ятником Франкові”, “Львівські ліхтарі”; Л. Храплива-Щур “Паска”; Г. Черінь “Святий Миколай”, “У свят-вечір”; І. Франко “Лисичка і рак”, “Заць та їжак”, “Веснянка”.

СТАРШИЙ ДОШКІЛЬНИЙ ВІК

(шостий рік життя)

Народний фольклор

“Ходить гарбуз по городу” (укр. нар. пісня); колядки: “Нова радість стала”, “Бог ся рождає”; щедрівки: “Щедрий вечір, добрий вечір”, “Щедрівочка седрувала”, “Ластівочка прилетіла”; посівалки: “Сійся, родися”, “Сію, вію, повіваю”; гаївки: “Жила-була царівна”, “Ми голубку

голубили”, “А вже весна воскресла”, “Ти, зозуленько сива”, “Виорем нивку”, “Розлилися води”, купальські пісні: “Проти Івана сонце іграло”, “Ой Іванку-купайлочку”.

Народні казки

“Зимівля звірів”, “Кирило Кожум’яка”, “Лисичка-сестричка і Вовк-панібрат”, “Цап та баран”, “Кривенька качечка”, “Казка про липку і зажерливу бабу”, “Ох”, “Дванадцять місяців” (словацька народна казка), “Зозуля” (ненецька народна казка), “Трое поросят” (англійська народна казка).

Легенди

“Древній Київ”, “Місто Львів”, “Святий Миколай”, “Хліб і золото”, “Калина”, “Плакуча верба”.

Твори українських та зарубіжних авторів

В. Багірова “Полікую книжечку”; Л. Бачинський “Як звірята рятуються від холоду”; Д. Білоус “Снігурі”; І. Блажкевич “Новий рік”; Г. Бондаренко “Народження хліба”; М. Ваврикєвич “Мати й діти”, “Хатка”; Я. Вільшанко “Святий Миколай іде”; С. Воробкевич “Рідна мова”, “То наші любі високі Карпати”; П. Воронько “Про бичка та їжачка”, “Кожушок”, “Липка”, “Журавлики-журавлі”; Л. Глібов “Зимова пісенька”, “Христос Воскрес”; В. Градська “Бабуся”; В. Грінчак “Мамині руки”; С. Жупанин “Три вітри”, “Подарунок мамі”; О. Журлива “Бджоли і трутень”; Н. Забіла “Зайчикова хатка”, “Білі котики”; О. Забужко “Рідна мова”; Р. Завадович “Привіт нашій мамі”, “Лев на сторожі”; І. Калинець “Незабудка”; Н. Калюжна “Білий бузок”; А. Коссовська “Свят-вечір”; Г. Костецький “Не хочу”, “По гриби”; О. Копиленко “Як вони поживають”, “Ідальня для птахів”, “Покинута гніздо”, “Осінь”; О. Крушельницька “Христос Рождається”; У. Кравченко “Франко”; Н. Кулинич “Як почалися вишивки”; Р. Купчинський “Мій край”; М. Коцюбинський “Івасик і Тарасик”; Х. Лисовецька “Зелені свята” (уривок), “Український прапор”; Д. Лукач “Падишак у трамваї”; С. Лецьук “Рідна мова”, “Казка про Оленку і чарівний ключик”; О. Лупій “Рідна земля”; М. Людкевич “Біля кого найтепліше”; Н. Мудрик-Мриць “Тагілочка”; А. М’ястківський “Котики-воркотики”; Н. Наркевич “Легенда про Святого Миколая”; М. Носов “Огірки”; О. Олесь “Веснянка”, “Стара-стара вишня”, “Початки Києва”, “Пригода в лісі”, “Ялинка”; В. Осєєва “Чарівне слово”, “Сини”

Н. Поклад “Прапор”; Л. Полтава “Де живуть добрі птахи”, “Три матусі”; Марійка Підгірянка “Мороз – сніжний пух”, “Березень”, “Зайчик у тернині”, “Верховина”; Л. Пшенична “Календар”; К. Перелісна “Христос Воскрес”, “Гарне слово”; В. Переяславець “Краса Карпат”; М. Познанська “Журавлі летять”; С. Рачинець “Воскресіння”, “Йде весна”; П. Радковець, І. Радковець “Таємниця львівських левів”, “Батьківський скарб”, “Чарівна криниця”, “Як посварилися львівські годинники”; Г. Різник “Хлопець Хник”; Г. Романік “Як хліб родить”; В. Росін “Для кого голки в їжака”; І. Савицька “Христос Воскрес”; О. Сенченко “Хліб

святий”; Ю. Старостенко “Хто винен?”; Й. Струцюк “З Різдвом Христовим”; В. Софронів-Левицький “Святий Миколай іде”; В. Сухомлинський “Іменинний пиріг”, “Ледача подушка”, “Дід Осінник”, “Як бджілка знаходить квітку конвалії”; Г. Скребицький, В. Чапліна “Хто як зимує”, “Хто як весну зустрічає”; В. Танасійчук “Шестиногі сусіди”; К. Ушинський “Ранкові промені”; Леся Українка “Біда навчить”, “На зеленому горбочку”; І. Франко “Мурко і Бурко”; Г. Черінь “Хто всім бідним помагає?”, “Завтра в школу”; Л. Храплива-Щур “Воскресний дзвін”; М. Хоросницька “Рушник”, “З різдвяних віршів”, “Звідки в міста назва Львів?”, “Вали”, “Княжа гора”, “Вулиця Руська”, “В історичному музеї”, “Леся Українка”; М. Пашкевич “Найліпше при родині”; Т. Шевченко “Садок вишневий”, “Дивлюсь як світає”; Ю. Шкрумеляк “Слово української дитини”, “Молитва за рідну мову”.

ЛІТЕРАТУРА

1. Абетка чеснот української дитини: практико-орієнтований збірник методичних матеріалів / [авт.-упоряд. Л. В. Калуська]. — Тернопіль : Мандрівець, 2007. — 136 с.
2. Антонович Є. Декоративно-прикладне мистецтво / Є. Антонович, Р. Захарчук-Чугай, М. Станкевич. — Львів : Світ, 1993. — 272 с.
3. Бевз Н. О. Спостереження в першій молодшій групі дошкільного навчального закладу : [метод. посіб.] / Н. О. Бевз. — Тернопіль : Мандрівець, 2010. — 160 с.
4. Білан О. Гра весела кличе нас / О. Білан. — Львів : Проман, 1995. — 30 с.
5. Білан О. І. Навчаємо розповідати за ілюстраціями (старший дошкільний вік) : [навч.-метод. посіб.] / О. І. Білан. — Тернопіль : Мандрівець, 2012. — 160 с.
6. Білан О. Народне декоративно-прикладне мистецтво – дітям / О. Білан. — Львів : Проман, 2001. — 88 с.
7. Богуш А. Дошкільна лінгводидактика / А. Богуш, Н. Гавриш. — К. : Вища школа, 2007. — 242 с.
8. Веселка здоров'я : хрестоматія для читання дітям дошкільного віку / [упоряд.: Л. В. Лохвицька, Т. К. Андрущенко]. — Тернопіль : Мандрівець, 2006. — 224 с.
9. Витоки мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку / укл. А. Богуш. — К. : ІЗМН, 1997. — 112 с.
10. Вільчковський Е. С. Інтеграція рухів і музики у фізичному розвитку дітей старшого дошкільного віку : [навч.-метод. посіб.] / Е. С. Вільчковський, Н. Ф. Денисенко, Ю. М. Шевченко. — Тернопіль : Мандрівець, 2011. — 128 с.
11. Вільчковський Е. С. Організація рухового режиму дітей у дошкільних навчальних закладах : [навч.-метод. посіб.] / Е. С. Вільчковський, Н. Ф. Денисенко. — Тернопіль : Мандрівець, 2011. — 128 с.
12. Вільчковський Є. Теорія і методика фізичного виховання дітей дошкільного віку : [навч. посіб.] / Є. Вільчковський, О. Курок. — 2-ге вид. — Суми : ВТД “Університетська книга”, 2008. — 428 с.
13. Дитина і світ музики / укл. С. Науменко. — К. : РМК, 1992. — 112 с.
14. Дядищева В. М. Навчи мене малювати! Альбом № 1 / В. М. Дядищева, С. В. Самарець, Л. І. Сірченко. — Тернопіль : Мандрівець, 2009. — 56 с.
15. Затія-дивоглядія: як зробити ляльковий театр другом кожної дитини / [авт.-упоряд.: О. О. Тимофеева, О. В. Борисенко]. — Тернопіль : Мандрівець, 2009. — 164 с., 8 іл.
16. Кочерга О. Психологія дітей 4-5 років / О. Кочерга. — К. : Шкільний світ, 2007. — 128 с.
17. Криничка: збірка творів для читання наймолодшим / [авт.-упоряд.: Л. А. Грицюк, М. І. Каратаєва]. — 2-ге вид. зі зм. — Тернопіль : Мандрівець, 2008. — 128 с.
18. Кулачківська С. Я – дошкільник / С. Кулачківська, С. Ладивір. — К. : Нора-прінт, 1996. — 108 с.
19. Ладивір С. О. Виховання гуманних почуттів у дітей / С. О. Ладивір, О. П. Долинна, В. В. Котирло, С. Е. Кулачківська, С. П. Тищенко, О. О. Вовчик-Блакитна, Ю. О. Приходько; за наук. ред. Т. О. Піроженко, С. О. Ладивір, Ю. С. Манилюк. — Тернопіль : Мандрівець, 2010. — 168. — (Серія “Дитина замовляє розвиток”).
20. Лохвицька Л. В. Виховання здорової дитини в сучасній сім'ї. Сім'я – берегиня здоров'я дитини : [навч.-метод. посіб.] / Л. В. Лохвицька, Т. К. Андрущенко. — Тернопіль : Мандрівець, 2010. — 228 с.
21. Лохвицька Л. В. До здоров'я дітей – через освіту дорослих: технологія взаємодії дошкільних навчальних закладів з родинами : [навч.-метод.

- посіб.] / Л. В. Лохвицька, Т. К. Андрущенко. — Тернопіль : Мандрівець, 2012. — 176 с.
22. Лохвицька Л. В. Дошкільникам про основи здоров'я : [навч.-метод. посіб.] / Л. В. Лохвицька, Т. К. Андрущенко. — 2-ге вид., оновл. — Тернопіль : Мандрівець, 2008. — 192 с.
 23. Музичний розвиток дітей від 2 до 7 років в умовах дошкільного закладу / укл. С. Науменко. — К. : ІЗМН, 1997. — 104 с.
 24. Обов'язкова освіта дітей старшого дошкільного віку: форми здобуття, організація і зміст роботи : збірник методичних матеріалів / [авт.-упоряд.: О. П. Долинка, А. П. Бутова, О. В. Низковська, Т. П. Носачова]. — Тернопіль : Мандрівець, 2011. — 480 с.
 25. Організація ігрової діяльності дітей дошкільного віку / [авт.-упоряд.: А. П. Бутова]. — Тернопіль : Мандрівець, 2010. — 256 с.
 26. Піроженко Т. О. Комунікативно-мовленнєвий розвиток дошкільника / Т. О. Піроженко. — Тернопіль : Мандрівець, 2010. — 152 с.
 27. Піроженко Т. О. Мовленнєве зростання дошкільника / Т. О. Піроженко. — К. : Грайлик, 1999. — 38 с.
 28. Піроженко Т. О. Особистість дошкільника: перспективи розвитку : [навч.-метод. посіб.] / Т. О. Піроженко. — Тернопіль : Мандрівець, 2010. — 136 с.
 29. Піроженко Т. О. Розвивальні ігри та вправи для дітей п'ятого року життя / Т. О. Піроженко, С. О. Ладивір, О. О. Вовчик-Блакитна, Г. В. Гумєнюк, Т. Л. Гурковська. — Тернопіль : Мандрівець, 2012. — 64 с.: іл.
 30. Піроженко Т. О. Розвивальні ігри та вправи для дітей третього-четвертого року життя / Т. О. Піроженко, С. О. Ладивір, І. І. Карабаєва, Т. Л. Гурковська. — Тернопіль : Мандрівець, 2012. — 64 с.: іл.
 31. Піроженко Т. О. Розвивальні ігри та вправи для дітей шостого року життя / Т. О. Піроженко, С. О. Ладивір, І. І. Карабаєва, Т. Л. Гурковська, Л. І. Соловійова. — Тернопіль : Мандрівець, 2012. — 80 с.
 32. Поніманська Т. Дошкільна педагогіка / Т. Поніманська. — К. : Академ. видав., 2006. — 456 с.
 33. Родинне сонцеколо: методичний poradnik для роботи з батьками / [авт.-упоряд. Л. В. Калуська]. — Тернопіль : Мандрівець, 2008. — 140 с.
 34. Сварковська Л. А. Фізична культура – дошкільникам : планування роботи за базовою програмою розвитку дитини дошкільного віку “Я у Світі” / Л. А. Сварковська, О. О. Єршова, М. В. Галичина, Ю. А. Бабанська; за ред. Л. А. Сварковської. — Тернопіль : Мандрівець, 2009. — 144 с.
 35. Сірченко Л. І. Навчи мене малювати! Альбом № 2 / Л. І. Сірченко, В. М. Дядищева, С. В. Самарець. — Тернопіль : Мандрівець, 2012. — 80 с.
 36. Сірченко Л. І. Навчи мене малювати! Альбом № 3 (предметне малювання) / Л. І. Сірченко, В. М. Дядищева, С. В. Самарець. — Тернопіль : Мандрівець, 2012. — 48 с.
 37. Сірченко Л. І. Навчи мене малювати! Альбом № 4 (декоративне малювання) / Л. І. Сірченко. — Тернопіль : Мандрівець, 2012. — 56 с.
 38. Українське народознавство в дошкільному закладі / упор. Н. Лисенко. — К. : Вища школа, 2000. — 398 с.
 39. Український садочок / упор. Д. Чередниченко. — К. : Смолоскип, 2006. — 312 с.
 40. Цікаві цифри: використання прийомів ейдетики при ознайомленні з цифрами / [авт.-упоряд. О. О. Яловська]. — Тернопіль : Мандрівець, 2010. — 128 с.
 41. Яковенко Л. Абетка безпеки дошкільників / Л. Яковенко. — Харків: Веста, 2008. — 208 с.

Навчально-практичне видання

БІЛАН Олександра Іванівна
ВОЗНА Лідія Михайлівна
МАКСИМЕНКО Оксана Любомирівна
ОВЧАРЕНКО Любов Романівна
РУХАНСЬКА Любов Станіславівна
САМСІН Віра Романівна

ПРОГРАМА
РОЗВИТКУ ДИТИНИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ
“УКРАЇНСЬКЕ ДОШКІЛЛЯ”

*Рекомендовано
Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України*

Керівник проекту *Б. Фенюк*
Головний редактор *І. Дворницька*
Завідувачка редакції *Т. Ухіна*
Редактор *К. Гілінська*
Літературний редактор *А. Семенова*
Технічний редактор *А. Трут*
Обкладинка *О. Курила*